

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ
ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Матеріали
VII всеукраїнської науково-практичної конференції
29 листопада 2021 року

Харків

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР**

**“АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ
ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СИЛ
БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ”**

**Матеріали VII всеукраїнської науково-
практичної конференції**

29 листопада 2021 року

Харків

Актуальні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України: Матеріали VII всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 29 листопада 2021 року). Харків : Національна академія Національної гвардії України, 2021. 322 с.

Оргкомітет конференції:

Голова оргкомітету – І.І. Приходько, доктор психологічних наук, професор, начальник науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України, полковник.

Заступник голови оргкомітету – О.С. Колесніченко, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України, підполковник.

Відповідальний секретар оргкомітету – А.А. Лиман, науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України Національної академії Національної гвардії України, капітан.

У збірнику представлено наукові доповіді та повідомлення, в яких узагальнено досвід здійснення психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України в екстремальних умовах.

Публікується за матеріалами VII всеукраїнської науково-практичної конференції “Актуальні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України”, проведення якої організовано Національною академією Національної гвардії України (29 листопада 2021 року).

Матеріали конференції будуть корисними науковцям, викладачам вищих навчальних закладів, психологам-практикам, керівникам і працівникам силових структур.

Доповіді відтворені безпосередньо з авторських оригіналів. За достовірність представлених матеріалів відповідальність несуть автори.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Приходько Ігор Іванович, доктор психологічних наук, професор, начальник науково-дослідного центру, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Актуальні питання психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України

Участь в операції Об'єднаних сил (ООС) змінила погляд військовослужбовців на багато речей. Учасник бойових дій відчуває постійний стрес, пов'язаний з тим, що йому доводиться бачити на війні смерть товаришів і повсякчасно боротися з усвідомленням того, що він теж може загинути. За всіх часів стрес супроводжував військовослужбовця, але не всі учасники бойових дій здатні йому протистояти. Психологічна травматизація військовослужбовців стає причиною зниження ефективності виконання бойових завдань, збільшення небойових втрат, підвищення рівня суїцидальної активності.

Крім того, професійна діяльність представників сил безпеки та оборони України є тим особливим видом праці з певними вимогами до неї, в якій помилки особового складу, як показує досвід останнього часу, мають вкрай негативні наслідки та можуть призвести не тільки до отримання поранень, але й загибелі особового складу. Отриманий досвід зарубіжних психологів з питань переживання психотравматичних подій та їх наслідків, який активно використовувався для розроблення заходів психологічної допомоги комбатантам під час та після бойових дій, не дав можливості якісно вирішити усі завдання, які постали перед українськими фахівцями з проведенням ООС.

Вищевикладені психологічні особливості професійної діяльності особового складу сил безпеки та оборони України вимагають використання сучасних науково обґрунтованих підходів до розроблення та практичного впровадження заходів психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу. Особливе місце в цій роботі належить вдосконаленню заходів професійного психологічного відбору кандидатів на військову службу, психологічної підготовки особового складу та їх готовності до екстремальної діяльності, стресостійкості та надійності персоналу до виконання службово-бойових завдань, пов'язаних з реальною загрозою для життя та здоров'я. На сьогоднішній день також найактуальнішими питаннями є розроблення дієвих заходів психологічної допомоги, реабілітації особового складу для профілактики виникнення девіантної поведінки, ПТСР, порушень соціально-психологічної адаптації комбатантів.

Усі ці важливі наукові проблеми учасники VII всеукраїнської науково-практичної конференції “Актуальні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України” намагалися розв'язати у власних дослідженнях та запропонувати ефективні наукові підходи та практичні шляхи до їх реалізації.

РОЗДІЛ 1

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Александров Юрій Васильович, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та психології, Харківський національний університет внутрішніх справ (м. Харків)

Загальна характеристика копінг-поведінки в психології та її застосування в роботі правоохоронців

Суспільно-політична ситуація в країні залишається складною і вона диктує правоохоронним органам нові і більш високі вимоги, вимагає успішності їх професійної діяльності по боротьбі із злочинністю, підтримці громадського порядку, тим самим сприяючи нормалізації обстановки. Однак складність та напруженість роботи правоохоронців сприяє виникненню у них стресових ситуацій. Сьогодні значну увагу фахівців привертають особливості впливу професійної діяльності на стан здоров'я тих співробітників, чия робота тісно пов'язана з інтенсивною і емоційно - напруженою взаємодією з людьми.

Тому вважаємо доцільним розглянути вищевказане питання та охарактеризувати поняття копінг-поведінки в психології.

Копінг-поведінка – це стратегії дій, що вживаються людиною у ситуаціях психологічної загрози фізичному, особистісному й соціальному благополуччю, які здійснюються в когнітивній, емоційній та поведінковій сферах функціонування особистості та призводять до успішної або більш-менш успішної адаптації.

У великій психологічній енциклопедії копінг - поведінка трактується як форма поведінки, яка виражається у готовності індивіду до вирішення любых життєвих проблем, ситуацій задач [1, с. 191].

Копінг-поведінка – це стратегії дій, до яких вдається людина в ситуаціях психологічної загрози фізичному, особистісному і соціальному благополуччю.

Збереження або підвищення стресостійкості особистості пов'язане з пошуком, збереженням і адекватним використанням ресурсів, які допомагають їй у подоланні негативних наслідків стресових ситуацій.

Багато науковців стверджують, що для того щоб краще та ефективніше виконати поставлене завдання співробітнику потрібно сфокусуватися на ньому. Це, безсумнівно, покращує ефективність діяльності, але не знижує вплив негативних емоцій у ситуації стресу. Самоконтроль обумовлює зниження ефективності праці, а тому може бути виправданий тільки в ситуації, що викликає сильні негативні емоції.

Докладний аналіз стресу та копінг-поведінки представлений в дослідженнях Н. В. Родіної, В. В. Абрамова, Є. В. Бітюцької, Н. Є. та інших. Н.Є. Водоп'янова зазначає, що “проблема протидії стресу в західних

дослідників отримала відображення в понятті “копінг”, що визначається як “успішно впоратися, подолати”.

Сучасні зарубіжні та вітчизняні дослідники аналізують різні аспекти копінг-поведінки особистості.

Роль стресових, психотравмуючих ситуацій, як і способів реагування на них, у формуванні та розвитку порушень психологічного здоров'я особистості аж до невротичних і психосоматичних розладів вивчалася різними авторами (Р. Лазарус, В.М. Мясіщев та ін.).

У зарубіжній психології вивченням різних аспектів копінг-поведінки займалися Н. Хаан, Р. Лазарус і С. Фолкман, Р. Моуз та інші.

Р. Лазарус і С. Фолкман вважають, що “coping” повинен розумітися як динамічний процес, специфіка якого визначається не тільки ситуацією, але і стадією розвитку конфлікту, зіткнення суб'єкта із зовнішнім світом.

Особливої актуальності набувають питання, пов'язані з функціонуванням, адаптацією й виробленням особистістю ефективних стратегій подолання ситуацій, пов'язаних з невизначеністю та стресом.

Поступова зміна моделі стресу, розробленої Г. Сельє, відбулася після виходу книги Р. Лазаруса “Психологічний стрес та копінг - процес” (1966), де копінг розглядався як центральна ланка стресу, а саме як стабілізуючий чинник, який може допомогти особистості підтримувати психосоціальну адаптацію у період впливу стресу.

Процеси подолання людиною важких життєвих подій у психологічній науці прийнято позначати як переборення, адаптивну поведінку або копінг-поведінку. Поняття “Копінг” – порівняно молоде поняття в психології, воно становить собою цілий напрямок нових досліджень у науці – як серед закордонних, так і серед вітчизняних учених. Копінг-поведінку працівників правоохоронних органів вивчали О. М. Ашаніна, О. М. Ічанська, І. Б. Лебедев, К. М. Пономаренко, О. І. Склень та ін.

Аналізуючи особливості копінг-поведінки у сучасних наукових дослідженнях, В.І. Шебанова та Г.О. Діденко прийшли до висновку, що більшість дослідників дотримується такої класифікації способів подолання стресу: копінг, націлений на оцінку; копінг, націлений на проблему; копінг, націлений на емоції. На їхню думку, копінг-поведінка – це стратегії дій, до яких вдається людина в ситуаціях психологічної загрози фізичному, особистісному і соціальному благополуччю, що здійснюються в когнітивній, емоційній та поведінковій сферах функціонування особистості й призводять до успішної або більш-менш успішної адаптації [2, с. 375].

Теорія “копінгу” отримала загальне визнання завдяки розробленій концепції Р. Лазаруса. Він розумів “копінг” як засіб психологічного захисту особистості, тобто усвідомлюваний процес усунення або послаблення психікою людини негативних, травмуючих або неприйнятних емоційних переживань.

На основі аналізу робіт різних авторів можна виділити три підходи до поняття “копінг”: визначення копінгу як відносно постійної схильності особистості відповідати на стресову подію (А. Білінгз, Р. Моос); розгляд

копінгу як одного із способів психологічного захисту, що використовується для послаблення напруги (Н. Хаан). До третього підходу належать думки Р. Лазаруса та С. Фолкман, за якими копінг розуміється як динамічний процес, в якому когнітивні й поведінкові спроби управляти внутрішніми або зовнішніми вимогами постійно змінюються, а вимоги, що виникають, оцінюються як такі, що напружують або потребують використання різних ресурсів особистості.

Психологічне призначення копінгу полягає в тому, щоб якнайкраще адаптувати людину до вимог ситуації, даючи можливість опанувати її, послабити або пом'якшити ці вимоги, намагатися уникнути або звикнути до них і таким чином погасити стресову дію ситуації. Тому головні завдання копінгу – забезпечення й підтримання благополуччя людини, фізичного й психічного здоров'я та задоволеності соціальними відносинами [3, с. 24].

В цілому у професійній діяльності поліцейських має бути сформована конструктивна копінг-поведінка, яка дозволяє завжди адекватно реагувати на стресове роздратування. В процесі професійної підготовки майбутніх поліцейських потрібно формувати систему уявлень про основні психологічні механізми і закономірності опанування зі стресом, а також придбання практичних навичок використання проактивних копінг-стратегій, формування професійно-психологічної стійкості і мобілізації внутрішніх ресурсів особистості в цілях ефективного управління своєю поведінкою в напружених ситуаціях майбутньої професійної діяльності [4, с. 99].

Д.В. Швець по результатам дослідження припускає, що високий рівень антиципаційної спроможності свідчить про наявність копінг-ресурсів, які проявляються у визнанні суб'єктом своєї ролі у виникненні проблеми і відповідальності за її рішення, в здатності ефективно справлятися зі стресовими ситуаціями, сприяючи збереженню як психічного, так і фізичного здоров'я. Це може сприяти розробці психотехнологій, які дозволять розвинути адекватні проблемній ситуації копінг-стратегії поведінки, через розуміння та визначення потенційного стресору та створенням резерву особистісних і середовищних ресурсів, необхідних для успішності копінг-поведінки, особистісного зростання, благополуччя і досягнення поставлених позитивних цілей [5, с. 195].

Шебанова В.І. та Діденко Г.О. відмічають, що негативні наслідки переживання складних життєвих обставин можуть бути дещо пом'якшені та нівельовані адаптивними стратегіями подолання стресу. З'ясовано, що копінг-стратегії – це усвідомлені прийоми та способи, які людина застосовує, щоб справитися зі складними, часом травматичними життєвими обставинами.

Вважаємо доцільним проведення в майбутньому подальших досліджень для глибшого теоретичного аналізу копінг-поведінки й особливостей її прояву в осіб із різним травматичним досвідом стресових ситуацій.

Список посилань:

1. Большая психологическая энциклопедия. А.Б.Альмуханова, Е.С.Гладкова, Е.В.Есина, Е.Г.Имашева, О.В.Клименкова и др. Москва : Эксмо, 2007. 544 с.

2. Шебанова В.І., Діденко Г.О. Копінг–поведінка у сучасних

психологічних дослідженнях : Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. *Проблеми сучасної психології*. 2018. Вип. 39. С. 368-379.

3. Родіна Н. В. Психологія копінг-поведінки: системне моделювання : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. Київ, 2013. 477с.

4. Грєса Н. В., Карнаух Я. І. Роль копінг-поведінки у професійній діяльності поліцейських. Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.) : зб. наук. ст. і тез доп. на наук.-практ. конф. до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (м. Харків, 25 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2017. 340 с.

5. Швець Д.В. Копінг-поведінка майбутніх правоохоронців у контексті прогностичної компетентності. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. *Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості*. 2017. Т. 6. Вип. 13. С. 188-197.

Бабак Сергій Анатолійович, кандидат військових наук, старший науковий співробітник, начальник кафедри військової підготовки, Харківський національний університет внутрішніх справ (м. Харків)

Круть Петр Павлович, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри військової підготовки, Харківський національний університет внутрішніх справ (м. Харків)

Морально-психологічний стан військового професіонала в умовах лімінальності суспільного буття: соціально-когнітивний вимір

Сучасний військово-науковий дискурс проблем та перспектив реалізації спільних дій військових формувань і правоохоронних органів держави, щодо всебічного захисту життєвоважливих національних інтересів вказує на пріоритетність поширення людинотворчих практик, що виправдали себе у надскладних умовах лімінальності суспільного буття. Необхідність корегування теорії та практики будівництва і реформування сектору безпеки та оборони України потребує використання потужностей міждисциплінарного підходу для аналізу морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування суб'єктів силових компонентів сектору безпеки та оборони України.

Морально-психологічне забезпечення функціоналу військових фахівців доцільно вважати складносистемною людською діяльністю, щодо акумулювання та реалізації особистісних новоутворень на трьох логічно пов'язаних рівнях: світоглядно-аксіологічному, когнітивно-рефлексивному та праксеологічному, які уможливають ефективний вплив інформаційно-організаційних, соціально-правових, психолого-педагогічних культурно-просвітницьких засобів на свідомість і психіку військовослужбовців з метою набуття належної конфігурації мілітарних пріоритетів світоглядної культури, для збереження територіальної цілісності та активно-дієвого суверенітету України.

Інформаційно-наукове супроводження морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування силових компонентів сектору безпеки та оборони України потребує використання когнітивного виміру дослідження проблем успішної службово-бойової діяльності суб'єкта-професіонала, котрий безпосереднє здійснює реалізацію та захист життєво важливих інтересів громадянина, суспільства та держави.

Теоретичний і практичний потенціал когнітивно-соціального конструктивістського напрямку вивчення моральної поведінки військового фахівця, дозволяє сформуванню особливий вимір суб'єкта-професіонала, де особливе значення мають увага, пам'ять, мислення, прийняття рішень та професійні дії, які системно створюють знання та компетентність, вміння та навички для належної готовності надійно і гарантовано виконати завдання покладені на певний силовий компонент сектору безпеки та оборони сучасної країни.

Події останніх років виразно показали виняткову актуальність та необхідність ґрунтовного осмислення завдань морально-психологічного забезпечення застосування військ (сил) в умовах зростання темпів розгортання інформаційно-комунікаційних трансформацій у безпековій сфері, в якій військові професіонали усвідомлюють, що мають подолати певні бар'єри (у вигляді когнітивних і ментальних стереотипів, застарілих традицій, ідеологічних кліше, моральних передсудів тощо) і бути здатними внаслідок трансформативного навчання, само-трансформації (само-подолання і самоорганізації) набувати морально-бойові якості у контексті мінімізації небезпечних відхилень у структурних упорядкуваннях сектору безпеки та оборони держави. Зазначений процес трансформації найбільш коректно описується концептом "трансгресія" – зсув та зникнення межі між речами та цінностями, зникнення відмінностей між суто конвенціональною і типово нерегулярною війною. Трансгресія сучасних конфліктів виявляє новітні фактори, що зумовлюють радикальні зміни самого феномену війни – арсенал зброї фізичного ураження противника доповнюється технологіями його символічного знищення, які спрямовані на духовну, ціннісно-мотиваційну сфери діяльності людей.

Важливий аспект зазначених практик стосується пошуку рішень актуальних проблем морально-психологічного стану особового складу під час бойових дій у контексті повсякденної підготовки та становлення військового професіонала. Теоретичний і практичний потенціал когнітивної науки дозволяє сформуванню особливий вимір суб'єкта-професіонала, де особливе значення мають увага, пам'ять, мислення, прийняття рішень та професійні дії, які системно створюють знання та компетентність, вміння та навички для належної готовності надійно і гарантовано виконати завдання покладені на певний силовий компонент сектору безпеки та оборони сучасної країни. Активне використання інформаційних технологій у сучасних конфліктах прискорює трансформацію війни і зумовлює проведення військових операцій принципово нового типу, з метою спричинення інформаційно-енергетичної руйни соціально

значущих сфер держави і забезпечення інформаційно-психологічний тиску на сили безпеки і оборони противника з намаганням перемогти без застосування зброї. Важливішою складовою морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування силових компонентів сектору безпеки та оборони України має бути урахування в інформаційно-пропагандистському та психологічному забезпеченні встановленого змісту я-схеми суб'єкта-професіонала, з метою надбання ним дійсно базових когнітивних репрезентацій щодо готовності виконання небезпечних службово-бойових завдань.

Синтез форм і способів озброєної боротьби сприяє визначенню складного комплексу загроз та небезпек, що пов'язані із зміною співвідношення внеску окремого різновиду боротьби в контексті трансформації сучасних конфліктів від лінійної до нелінійної парадигми війни. Для сучасної наукової розробки залишаються актуальними уточнення уявлення про етапи обробки інформації, визначення обсягу власної суб'єкту-професіоналу системи обробки інформації та особливостей кодування інформації для створення адекватної моделі діяльності в сфері безпеки і оборони країни.

Сучасні теоретико-методологічні засади дослідження викликів та загроз національній безпеці зумовлюють необхідність корегування теорії та практики будівництва та реформування вітчизняного сектору безпеки та оборони, в якому особливої ваги набуває морально-психологічне забезпечення професійної діяльності особового складу Збройних Сил України.

Балабанова Любов Матвіївна, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології діяльності в особливих умовах, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Пономаренко Іван Володимирович, ад'юнкт кафедри психології діяльності в особливих умовах, психолог сектора психологічного забезпечення, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Толерантність до невизначеності рятувальників при нестандартних ситуаціях

При виконанні завдань за призначенням працівники Державної служби України з надзвичайних ситуацій постійно перебувають в екстремальних умовах, які включають в себе багато різноманітних нестандартних ситуацій. Особливо стосується рятувальників, водіїв автомобілів, диспетчерів, водолазів, співробітників піротехнічних підрозділів, підрозділів радіаційного, хімічного та біологічного захисту, газодимозахисної служби.

У “Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій” затвердженого Наказом Міністерства внутрішніх справ України № 747 від 31 серпня 2017 року термін “екстремальні умови” вживається у такому значенні: “екстремальні умови – виняткові, особливі, надзвичайні обставини, що загрожують життю і здоров'ю людей, мають вплив стрес – факторів, сприймаються та оцінюються як небезпечні, складні,

безвихідні ситуації, унаслідок чого підвищують тривожність, емоційну напруженість, створюють психотравмуючий вплив на психіку людини [1]”, що свідчить про те що, рятувальник повинен бути толерантним до невизначеності при нестандартних ситуаціях.

На сьогодні, завдяки, багатьом представникам різних наукових напрямів створено достатню кількість літературних джерел по вивченню толерантності до невизначеності, які відображають різноманітність теоретичних та методологічних підходів, але жодного разу не було розглянуто вплив даного феномену на рятувальників при нестандартних ситуаціях у підрозділах Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Толерантність до невизначеності тісно пов'язана з описом характеру невизначених стимулів та причин виникнення невизначеної ситуації.

Вчений Баднер виділяє три характеристики невизначеної ситуації: новизна, складність, нерозв'язність. Відповідно виділяє три типи невизначених ситуацій: 1) нова, невідома, нестандартна ситуація, яка обумовлена недостатньою кількістю або відсутністю стимулів/подразників; 2) комплексна, яка вміщує дуже багато стимулів/подразників; 3) суперечлива, тобто, яка містить суперечливі стимули/подразники [2].

В працях українських вчених Є. Носенко, М. Шаповал [3] тлумачать толерантність до невизначеності як здатність людини відчувати позитивні емоції в нових, неструктурованих ситуаціях, сприймаючи їх не як загрозові, а як такі, що містять в собі виклик. За результатами дослідження встановлено, що юнаки і дівчата з високим рівнем креативності більш терпимі до невизначеності, позитивно ставляться до проблемного оточення, відкриті новому досвіду.

При нестандартних ситуаціях часто виникають ситуації невизначеності, які можна поділити на внутрішні та зовнішні. Внутрішні ситуації невизначеності пов'язані з внутрішніми протиріччями рятувальника, що виникають в процесі когнітивної побудови і осмислення образу нестандартної ситуації, суб'єкт – суб'єктних відношень, побудові ієрархії смислів професійної діяльності, побудови особистісної Я-концепції. Зовнішні ситуації невизначеності виникають при взаємодії із зовнішнім середовищем, тобто нестандартною ситуацією, яка характеризується динамічністю, мінливістю, непередбачуваністю, а також визначається поліфункціональністю професійної діяльності рятувальника. Нестандартні ситуації спонукають до ситуації вибору, яка характеризується обмеженістю знань як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. Приймати рішення в ситуації невизначеності означає здійснити вибір, що припускає опору людини на весь свій інтелектуально – особистісний потенціал. Прийняття рішення у нестандартній ситуації це реконструкція процесу або процедури переходу від множинності альтернатив до одиничності дії, в даному випадку рішення, що призводить до усунення невизначеності. Факторами прийняття рішень у ситуації ризику є суб'єктивістська позиція і ситуаціонізм, які залежать як від впливу зовнішнього середовища, так і від особистості людини.

Отже, психологічний супровід виконання завдань за призначенням включає комплекс заходів з підтримання оптимального стану психічного здоров'я осіб рядового і начальницького складу, рятувальників та працівників під час виконання завдань за призначенням шляхом формування психологічної стійкості до впливу стресових чинників, психологічної готовності до виконання завдань за призначенням та запобігання виникненню негативних психічних станів [1] і вимагає від рятувальника психологічного розвитку толерантності до невизначеності при нестандартних ситуаціях.

Список посилань:

1. Наказ МВС України від 31.08.2017 року “Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій”.
2. DeRoma V.M., Martin K.M., Kessler M.L. The relationship between tolerance for ambiguity and need for course structure. *Journal of Instructional Psychology*. 2003. № 30. P. 104–109.
3. Носенко Е., Шаповал М. Толерантність до невизначеності як системоутворювальний особистісний чинник творчої обдарованості. *Психологія і суспільство*. 2002. № 1. С. 97–106.

Баришевська Аліна Петрівна, науковий співробітник наукового відділу досліджень та впровадження інноваційних технологій наукового центру проблем виховання доброчесності та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ)

Доброчесність як елемент запобігання корупції в Міністерстві оборони України та Збройних силах України

Корупція є суттєвою перешкодою для розвитку, безпеки та стабільності сучасних суспільств. Вона знижує довіру до державних установ і підриває боєздатність Збройних сил, а у сфері безпеки взагалі покладає важкий тягар на життя суспільства. Вона відволікає кошти держбюджету, не даючи вкладати їх в освіту, охорону здоров'я, інновації та розвиток. Саме тому важливим є пошук шляхів позбутися цього, де варіантом покращення ситуації є запровадження Кодексів доброчесності в діяльності сектору безпеки. [1, с. 252]

Так в березні 2017 року Міністр оборони України затвердив Кодекс доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави. Положення Кодексу базуються на нормах Конституції України, антикорупційного законодавства України, рекомендаціях Конвенції ООН проти корупції (ратифікованої Законом України № 251-V від 18.10.2006), інших документах ООН і Ради Європи, а також вимогах законів України “Про державну службу”, “Про запобігання корупції”, Статутів Збройних Сил України та інших нормативно-правових актів.

Основними принципами доброчесної поведінки військової (цивільної) посадової особи під час виконання службових обов'язків є:

- пріоритет службових інтересів;
- політична нейтральність;
- неупередженість;
- компетентність і ефективність;
- прозорість;
- нерозголошення службової інформації (конфіденційність);
- утримання від виконання незаконних наказів (розпоряджень);
- корпоративність.

Крім того, Кодекс встановлює деякі антикорупційні обмеження та заборони, а саме:

- не вчиняти та не брати участі у вчиненні корупційних правопорушень;
- утримуватися від поведінки, яка може бути розціненою як готовність вчинити корупційне правопорушення;

- утримання від виконання незаконних наказів;
- забороняється використання своїх службових повноважень або свого становища та пов'язані з цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, у тому числі використовувати будь-яке державне майно або кошти в приватних інтересах;

- додержуватись обмежень щодо отримання подарунків (дарунків, пожертв);

- додержуватись обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, не займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту) або підприємницькою діяльністю та не входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що на меті одержання прибутку, що належить державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді), ревізійній комісії господарської організації);

- не повинна отримувати неналежну перевагу від своєї посади з метою працевлаштування поза межами служби після припинення діяльності пов'язаної з виконанням функцій держави або звільнення зі служби;

- дотримуватись обмежень щодо спільної роботи близьких осіб;

- повинна вміти ідентифікувати та знати шляхи врегулювання потенційного або реального конфлікту інтересів, коли виникає або виникла суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність та неупередженість прийняття рішень, на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень;

- повинна своєчасно та в повному обсязі виконувати вимоги законодавства щодо подання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також сприяти в здійсненні

фінансового контролю щодо встановлення відповідності рівня життя його та членів його сім'ї одержаним ними доходом, проведенні повної перевірки достовірності задекларованих активів, перевірці на наявність конфлікту інтересів та ознак незаконного збагачення.

Положення Кодексу є узагальненням стандартів професійної етики, які спрямовані на запобігання проявам корупції в оборонному секторі, підвищення авторитету Збройних Сил України, зміцненню репутації військовослужбовців та цивільного персоналу [2].

Отже, Кодекс може виконувати взаємно посилюючі функції: регулятивну стосовно того, що заборонено робити, чому, та можливі наслідки; освітню (розробка та розвиток культури доброчесності), та комунікація (забезпечення постійної комунікації щодо виконання Кодексу). [3, с. 37]

Крім того, в 2021 році Науковим центром проблем виховання доброчесності та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського за підтримки уряду Великої Британії розроблено освітній серіал “Стоп корупція. Антикорупційний онлайн курс розбудова доброчесності в секторі безпеки і оборони”. Освітній серіал розміщено на Національному порталі з розвитку цифрової грамотності “Дія. Цифрова освіта” для вільного доступу та поширення курсу серед представників сектору безпеки та оборони. Одночасно онлайн курс впроваджено до системи індивідуальної підготовки офіцерів та генералів Збройних сил України, а також використовується під час підготовки курсантів та слухачів військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти та навчальних центрів Збройних Сил України.

Також потрібно зазначити що, на сайті Міністерства оборони є секція, присвячена запобігання проявам корупції яка, наповнена інформацією та інструкціями та містить дані про гарячі лінії для повідомлення стосовно випадків зловживання владою.

Таким чином, можна зробити висновок, що корупція – це зловживання посадовими повноваженнями з метою отримання особистої вигоди, а доброчесність це той інструмент, який може допомогти знизити рівень корупції. І як пише експерт – аналітик Transparency International Україна, голова Руху “Ні хабарництву! Я не даю і не беру хабарів” Сергій Гула: “Адже, доведено життям, що не варто покладатися на службовця, який володіє високими професійними якостями, але позбавлений сильних моральних цінностей” [5].

Список посилань:

1. Чистякова О.О. Кодекс доброчесності як елемент механізму побудови належного урядування в секторі безпеки України. *Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право*. 2019. № 6, С. 251-255.

2. Кодекс доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави затверджений Міністром оборони України. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/corruption/Codecs.pdf> (дата звернення: 10.11.2021).

3. Самооцінка стану виконання програми розбудови доброчесності. Звіт за результатами експертного аналізу в Україні. URL: https://www.mil.gov.ua/content/corruption/Zvit_ekspert_analiz.pdf (дата звернення: 10.11.2021).

4. Гула С. Доброчесність як нова категорія антикорупційного законодавства: реальність та перспективи. URL: http://nihabarnyctvu.org.ua/publ/dobrochesnist_jak_nova_kategorija_antikorupcijnogo_zakonodavstva_realnist_t_a_perspektivi/1-1-0-40 (дата звернення: 10.11.2021).

Білоножко Ірина Генадіївна, здобувач вищої освіти соціально-психологічного факультету, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Селюкова Тетяна Василівна, викладач кафедри психології діяльності в особливих мовах, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Деструктивні установки в процесі взаємодії фахівців ДСНС України

Дослідження особливостей людських цінностей та деструктивних взаємовідносин є однією з найактуальніших та найбільш загальних завдань сучасної психології. Міжособистісний контакт виступає необхідною умовою буття людей без якої неможливе повноцінне формування особистості, це інформаційна і предметна взаємодія в процесі якої реалізуються, виявляються і формуються міжособистісні зв'язки.

В сучасних умовах особливо важливу роль відіграє міжособистісна взаємодія майбутніх фахівців ДСНС України як важливого показника їх професійної підготовленості. Специфіка службової діяльності працівників ДСНС України містить в собі постійні підвищені чинники ризику та стресу, напружене виконання завдань в умовах дефіциту часу і недостатності інформації, а також велику відповідальність за прийняття рішень в тій чи іншій ситуації й за виконання своєї роботи в цілому. Тому важливу роль у роботі спеціалістів ДСНС України відіграє ставлення та відносини у середині самого колективу, а особливо відношення окремої особи до своїх колег, оскільки найважливішою специфічною рисою є емоційна основа.

Міжособистісна взаємодія є однією із найважливіших факторів при виконанні роботи працівниками ДСНС України. Від згуртованості групи залежить якість, швидкість та точність виконання поставлених перед ними задач. Тому важливу роль грає кожен спеціаліст і виникнення в нього будь-яких негативних почуттів до когось з особового складу може призвести до безповоротних наслідків.

Проблема деструктивної (від лат. destructio – руйнування, порушення нормальної структури чого-небудь) поведінки залишається актуальною протягом усього існування людства у зв'язку із її поширеністю та дестабілізаційним впливом.

Дослівно деструктивність розуміється як внутрішнє прагнення або пристрась людини до руйнування чого-небудь або кого-небудь. У класичній праці Е. Фромма “Анатомія людської деструктивності”, деструктивність розглядається як особлива форма агресії (злаякісна), яка має соціокультурну основу, а з еволюційної точки зору не є значущою для виживання виду. У своїй роботі він писав, що на відміну від тварин, людина буває деструктивною незалежно від наявності загрози самозбереженню та поза зв'язком із задоволенням потреб [10, с. 363].

Згідно з діяльнісною концепцією, І.В. Лисак визначала, що людська деструктивність – “це специфічна форма активного ставлення суб'єкта до світу або самого себе, основним змістом якої є руйнування об'єктів та систем, що існують” [7, с. 11]. У соціально-філософській інтерпретації С.А. Храпова даний феномен являє собою “процес руйнування духовного світу людини за допомогою реалізації деструктивних передумов та аспектів, що призводить до масштабних негативних соціальних наслідків” [11, с. 7].

Як і будь-який інший тип людської поведінки, наголошує Є.А. Наймушин, деструктивність обумовлена низкою факторів, що мають різну природу. Людина є єдиною соціокультурною істотою і в її поведінці поєднуються компоненти різного рівня: біологічного, психологічного, соціального, культурного, екзистенціального. Залежно від того, якому з них в рамках тієї чи іншої теорії надається значення, визначаються й основні причини деструктивної поведінки. По суті, пріоритетне виділення в людині того чи іншого початку є методологічним прийомом, що дозволяє досліджувати різноманітні проєкції людини, включеного як в природний, біологічний, так і в соціокультурний, духовний світ [9, с. 66].

Як зазначає В.Д. Менделевич, основу моделі руйнівної поведінки складають: відсутність мотивації, неадекватність, дезадаптивність, відсутність результативності, аутизація [8, с. 273].

Будь-яка поведінка людини, як вказує Ю.А. Клейберг, реалізується в суспільстві та має соціальний характер і завжди пов'язана з промовою, дією і метою. Деструктивна поведінка відбиває низький ступінь соціалізації особистості, уникнення соціуму, погану адаптацію до внутрішніх і зовнішніх умов. Найчастіше деструктивна поведінка демонструється людьми, у яких не розвинене почуття відповідальності, які не вміють приймати самостійні рішення та робити вибір. На індивідуальному рівні такі особи частіше схильні вибрати шлях аномальної поведінки [5].

Ч. Ломброзо писав, що соціально-деструктивна поведінка пов'язана із соціальною дезадаптацією – відсутністю розуміння правил, за якими існує і функціонує людське суспільство. Людина, яка демонструє деструктивну та асоціальну поведінку, не в змозі знайти себе в суспільстві. Тим самим руйнівний характер її поведінки тільки посилюється [6].

Є.В. Змановська виділила наступні характеристики прояву соціально-деструктивних патернів поведінки: 1. Соціальна й особистісна дискредитація. Підрив репутації або авторитету особистості. Схильність до критики, осуду.

Відкрите образливо-нешанобливе поводження. 2. Конкуренція. Деструктивна поведінка, може бути викликана побоюванням за свої позиції в колективі, що приводить людину до спроб самоствердження через інших членів цього колективу. 3. Відхід від щирого спілкування. Особистість, що демонструє рунівні патерни поведінки, уникає відкритого спілкування [3].

Тож деструктивна поведінка являється формою активності суб'єкта, яка спрямована на руйнування зовнішніх структур і вибудовування власного, відмінного від інших структурного образу.

Деструктивна поведінка, як визначав К.В. Злоказов, не існує поза соціального простору, оскільки саме соціальні умови визначають способи самопрезентації та саморозвитку суб'єкта в контексті конкретної життєвої (соціальної, професійної) ситуації [2, с. 66].

Можна зробити наступний висновок, що деструктивність не може впливати позитивно на того на кого вона спрямована. У будь-якому випадку результати та поставлені цілі будуть спотворені й не матимуть позитивного результату. До основних форм деструктивних змін особистості належать деструктивні зміни характеру і темпераменту, порушення вольової регуляції поведінки, формування неадекватної самооцінки та порушення міжособистісних відносин, агресія щодо соціуму. При аналізі деструктивних змін особистості слід враховувати, що людина протягом свого індивідуального життя піддається змінам як по висхідній, так і по низхідній лінії. Деструктивні зміни особистості можуть носити як оборотній, так і незворотний характер, бути як наслідком аутодеструктивної діяльності людини, так і бути результатом цілеспрямованого зовнішнього впливу.

Деструктивні установки – це така форма контактів, як вказує М.М. Козяр, які ускладнюють або руйнують стосунки та згубно позначаються на людині чи обох партнерах. Чимало особистісних рис характеру людини, таких як хитрість, схильність до наклепів, упередженість, стереотип мислення, мстивість, цинізм, можуть бути підґрунтям деструктивної взаємодії, котра не обов'язково переслідує якісь особистісні вигоди, а керується неусвідомлюваними мотивами самоствердження, суперництва тощо [4].

Деструктивні установки призводять до професійної деформації співробітників ДСНСУ. Професійна деформація співробітника являє собою комплекс негативних персональних змін у структурі особистості, які виникають під впливом умов виконання службової діяльності. Особистісні конфлікти є похідними від конфліктів спілкування, взаємодії в процесі здійснення оперативно-службової діяльності, а тому вони стають основою службових конфліктів, як наслідок міжособистісних відносин. У загальному вигляді конфліктність особистості залежить від таких чинників, в саме: психологічних (особливостей темпераменту, характеру, рівня агресивності, психологічної стійкості та саморегуляції, актуального емоційного стану, соціально-психологічних установок тощо, та соціальних чинників: умов життя і діяльності, соціального середовища, загального рівня культури та ін. [1].

Таким чином, деструктивні установки індивіда в процесі міжособистісної взаємодії треба розглядати всебічно, під кутом різних її характеристик та властивостей, які складають загальну картину цього феномену: це визначення міжособистісних залежностей, які можуть проявлятися в здоровому створенні та підтриманні соціальних зв'язків, так і в не вмінні конструктивно їх здобувати; це визначення тонкощів при взаємодії з людьми, який досвід значно переважає при спілкуванні, які висновки та думки людина робить, а також наскільки сильно намагається приховати негативні аспекти своєї поведінки; це і здатність особистості в цілому створювати, підтримувати та існувати в соціальному середовищі.

На нашу думку, ця сукупність чинників особистості у належному обсязі розкриває психологічну картину складових елементів побудови особистісного спілкування, під кутом тих необхідних якостей, якими повинен володіти майбутній рятувальник ДСНС України.

Професійна діяльність рятувальників, у своїй повсякденній практиці, пов'язана з екстремальними умовами професійної діяльності та впливом великої кількості стресових факторів на спеціалістів. Їх згуртована та злагоджена робота є важливим ключем при виконанні покладених на них обов'язків. Тому наряду з вимогами високого рівня професійних знань, умінь, навичок, високі вимоги пред'являються й до його вміння створювати та підтримувати якісні, сильні та довірчі відносини між групою в якій він працює. Ці вміння необхідні для ефективного вирішення професійних завдань, що стоять перед спеціалістами даної професії в повсякденній професійній діяльності і в умовах надзвичайної ситуації; в роботі з постраждалими в результаті НС та особовим складом підрозділів ДСНС України.

Список посилань:

1. Екстремальна психологія : підручник / за заг. ред. О. В. Тімченка. Харків: УЦЗУ, 2007. 502 с.
2. Злоказов К. В. Деструктивность и идентичность личности. *Научный ежегодник Института философии и права Уральского отделения Российской академии наук*. 2014. № 2. С. 61-73.
3. Змановская Е. В. Девиантология: Психология отклоняющегося поведения: учебное пособие. М.: Академия, 2004. 288 с.
4. Козяр М.М. Екстремально-професійна підготовка до діяльності у надзвичайних ситуаціях: монографія. Львів: Сполом, 2004. 376 с.
5. Клейберг Ю. А. Психология девиантного поведения. М.: ТЦ Сфера, 2001. 192 с.
6. Ломброзо Ч. Человек преступный. М.: Эксмо, 2005. 880 с
7. Лысак И. В. Человек-разрушитель: деструктивная деятельность человека как социокультурный феномен. Таганрог: ТРТУ, 1999. 55 с.
8. Менделевич В. Д. Психология девиантного поведения: [учебное пособие. М.: МЕДпрес, 2001. 432 с.
9. Наймушин Е. А. Биологический детерминизм, как инструмент идеологии: история и современность. 2008. № 1(7). С. 66-74.

10. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности: [пер. с нем. Э. М. Телятниковой]. Москва : АСТ, 2007. 621 с.

11. Храпов С.А. Социально-философская интерпретация деструктивности в психоаналитических концепциях. Москва : Наука, 2006. 161 с.

Волков Артур Янович, здобувач вищої освіти факультету соціально-психологічної освіти та менеджменту, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Нікітіна Ірина Петрівна, старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Human adaptation to different living conditions

Relevance of a research. Modern life is characterized by the extreme necessity of human adaptation to rapidly changing socio-political and economic conditions. Each person is faced with the need to solve difficult life situations throughout his life, but the ways to solve them are not always effective and efficient.

Objective of this research is disclosure of a problem of functioning of the personality in extreme conditions and crisis situations of activity.

The analysis of publications in which the solution of this problem is begun. The problem of self-preservation demands from the person, first of all self-checking and self-control. Studying of scientific literature demonstrates that the contribution to a research of a perspective of self-preservation of the person was made: K. Abulkhanov-Slavskaya, S. Rubenstein, A. Brushlinsky (problem of psychological mechanisms of self-checking of activity), L. Vekker, V. Zinchenko, (lines of control and their integrative essence), G. Olport, R. Stagner, X. Vitkin, J. Kagan, I. Prikhodko (style of self-checking in connection with features of behavior), A. Konopkin, V. Stepansky, N. Kruglova, N. Sipachev, V. Osyodlo (functional model of structure, the general regularities of self-checking). B. Skinner, E. Tolmen, K. Hall (essence of physiological mechanisms of self-checking), O. Timchenko, etc. (crisis psychology).

Statement of the main material. Statement of the main material. A condition of subjective distress and emotional distress, which creates difficulties for community work and daily activities, occurs during adaptation to a significant life change or stressful event. A stressful event can disrupt the integrity of a person's social communications (bereavement, separation) or a broad system of social support and values (migration, refugee status) or represent a wide range of changes and crises in life (getting to school, acquiring parental status, failure to fulfill a cherished personal goal, retirement) [1, c. 35].

A negative event that does not fit into a personality theory leads to the destruction of the subjective life world. At the same time, only the subject is able to change the individual theory of the world and himself, to make this theory more realistic, to rethink the misfortune that befell him as an integral part of life, and not as

an unexpected punishment of fate. When a person tries to cope with certain life difficulties, his activity can be directed both to external circumstances that should be changed, and to himself. Similar traits have been designated by various authors as “a sense of connectedness”, which increases the resources to resist stressful situations, as “personal endurance”, which is understood as the potential ability to actively overcome difficulties. [2, c. 49].

Individual inclination or vulnerability plays an important role in the risk of occurrence and forms of manifestation of disorders of adaptation reactions, however, the possibility of such disorders without a damaging factor is not allowed. The manifestations are very diverse and include depression of mood, vigilance or anxiety (or a complex of these states), a feeling of inability to cope with the situation, to plan everything in advance or decide to stay in this situation. [1, c. 35].

Personal resources are largely determined by the ability to build integrated behaviors. The higher the ability to integrate behavior, the more successful it is to overcome stressful situations. The adaptive abilities of a person depend on the psychological characteristics of the individual. These features determine the possibilities of adequate regulation of physiological conditions. The higher the possibilities of adaptation, the higher the likelihood that the human body will maintain normal working capacity and high efficiency of activity when exposed to psychogenic environmental factors [2, c. 49].

According to the researchers, in an extreme situation, psychological stress increases, coordination of movements is impaired, attention and perception of the surrounding reality deteriorate, emotional reactions, behavioral reactions change, the criticality of thinking decreases, a feeling of anxiety and fear appears. This may be accompanied by a certain reaction - panic, which leads a person to abandon the fight, causes hopelessness in him, the inability to control his own emotions, behavior and actions, and makes it difficult to find a way out [3, c. 74].

In this case, behavioral disorders can join, especially in adolescence. A characteristic feature may be a short-term or long-term depressive reaction or disturbance of other emotions and behaviors. Note that adjustment disorder is one of the most widely used diagnoses in mental health care worldwide. However, approaches to the diagnosis of these conditions remain the subject of serious controversy due to the lack of targeting of many clinical manifestations, difficulties in differentiating disease states with normal responses to stressful events, and the presence of significant cultural characteristics in response to stress for a long time. time, etc. [1, c. 35].

According to A.G. Maklakov, adaptive capabilities include the following characteristics: psychological stability, the level of development of which ensures tolerance to stress; self-esteem of the individual, which is the core of self-control and determines the degree of adequacy of the perception of the conditions of activity and one's capabilities; a sense of social support that evokes a sense of self-worth for others; the level of personality conflict; social experience [2, c. 49].

The theoretical basis of the concept of resilience is the idea of existential courage, “the courage to be,” which was introduced by the outstanding philosopher

P. Tillich. He defines “courage” as “the strength of the spirit, capable of overcoming everything that hinders the achievement of the highest benefit.” The concept of resilience (resilience), proposed by American psychologists Susan Cobase and Salvatore Maddi, was developed at the intersection of existential psychology, stress psychology and the psychology of coping. [4, c. 13]. V. Osodlo showed the influence of individual psychological characteristics of the individual as a subject of activity on the ways of constructing behavioral strategies to overcome stress in special conditions of activity.

The crisis situation in the personality manifests itself in several aspects: the basic structures of the personality change sharply; the content and nature of its interaction with the environment changes; the relationship of relevant experiences with social, spiritual components of the crisis state is manifested; there is an opportunity for both potential growth and improvement of the personality, and destructive changes in its structure [3, c. 75].

Resilience of an individual is the ability to exist effectively in spite of life's obstacles and difficulties. It is a person's ability to maintain a balance between adaptation to new requirements and the desire to live harmoniously and fully. Resilience is not a personal quality, but rather a system of instruction that determines a person's interaction with the world: it is attraction, influence and a call. [4, c. 13].

It should be noted that the main psychological feature of a person in a crisis situation is the idea of a dead end, the impossibility of finding a solution to a problem due to the lack of information necessary to solve it. Crisis situations often occur in a person's life, while they inflict on the human psyche not as strong a shock than extreme ones, requiring him to mobilize his internal and external resources, as well as having destructive consequences for him. [3, c. 76].

Conclusions. Summing up, we can say that a crisis is a time of being in a “cocoon”, sometimes alone with one's feelings, in complete solitude. It is a time of goodbye, sadness and rejection; a time of endless questions and endless misunderstandings. This is the time of searching for the fine line that separates humility and overcoming, will to live and hopelessness, obstacle and reward, forward movement and silent peace. This is the time to learn to understand and accept the volatility of life and life itself. A crisis is a time that gives a person an opportunity to transform, take a new look at those around him and the world around him in general.

Список посилань:

1. Zlivkov V.L., Lukomskaya S.A., Fedan A.V. Psychodiagnostics of the personality in crisis life situations. Kiev: Pedagogical thought, 2016. 219 pages of URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/77241343.pdf> (date of the address: 30.10.2021).

2. The personality in crisis conditions and critical situations of life: materials IV of the International scientific and practical conference (on February 22-23, 2018, Sumy). Sumy state pedagogical university of A.S. Makarenko. Sums: Type-in of SUMGPU of a name A.S. Makarenko, 2018. 428 pages of URL: <http://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/3557/document.pdf> (date of the address: 30.10.2021).

3. Potapchuk E. N. A role of the personality as subject of self-preservation in extreme and crisis situations. Black Sea psychological studios. 2017. URL: http://www.pps.nuoua.od.ua/archive/v1_2017/16.pdf (date of the address: 30.10.2021).

4. The personality in crisis conditions and critical situations of life: the collection of scientific works on ред: Kuzikova S. B, Scherbakova I. M. Sumy: Type-in of SUMGPU of a name A.S. Makarenko, 2016. 408 pages of URL: https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Osobistist_u_krizovich_2016.pdf (date of the address: 30.10.2021).

Воробйова Інна Вікторівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

До питання гендерної компетентності психологів

“Гендер” виступає одним з ключових наукових понять у дослідженнях процесів освіти, спеціалізації та професійної підготовки сучасних фахівців. Розуміння зазначених процесів засноване на врахуванні тієї обставини, що у формуванні професійної компетентності сучасного фахівця суттєвого значення набуває така її складова, як гендерна компетентність.

Поняття “гендерна компетентність” з’явилося в соціально-гуманітарних науках відносно недавно та його вивчення поки що знаходиться на початковій стадії свого теоретичного та емпіричного дослідження.

Гендерна компетентність професіоналів у різних контекстах вивчали такі науковці, як: Т. Антонова, Т. Білецька, О. Бондарчук, О. Вороніна, Т. Голованова, Т. Грабовська, І. Загайнов, І. Іванова, О. Каменська, О. Кікінежді, І. Кльоцина, С. Марутян, Е. Мезенцева, Л. Міщик, І. Мунтян, О. Нежинська, Н. Плисенко, С. Рожкова, Л. Семьонова, А. Сухоруков, А. Фернхем, П. Хейвен, М. Хорнер, Т. Шевченко та ін.

На сьогодні існує значна кількість визначень поняття “гендерна компетентність”. Так, І. Кльоцина [7] розуміє під гендерною компетентністю соціально-психологічну характеристику особистості, що дозволяє їй бути ефективною у системі міжстатевої взаємодії. Гендерна компетентність особистості включає: 1) знання про існуючі ситуації гендерної нерівності, фактори та умови, що їх викликають; 2) вміння помічати та адекватно оцінювати ситуації гендерної нерівності у різних сферах життєдіяльності; 3) здатність не проявляти у своїй поведінці гендерно-дискримінаційних практик; 4) здатність вирішувати свої гендерні проблеми та конфлікти, якщо вони виникають. Отже, ефективність у сфері гендерних відносин передбачає здатність чоловіків і жінок помічати ситуації гендерної нерівності в їхньому житті; протистояти сексистським, дискримінаційним впливам; самим не створювати ситуації гендерної нерівності. На думку авторки, формування гендерної компетентності – це цілеспрямована діяльність, в результаті якої людина демонструє компетентність у ситуаціях із вираженою гендерною

складовою, тобто – це рух у напрямку від гендерної некомпетентності до компетентності, що полягає у придбанні та засвоєнні гендерних знань, умінь та способів гендерно-коректної поведінки.

Т. Антонова під гендерною компетентністю особистості розуміє сукупність гендерних знань і здатність їх застосовувати для вироблення власної гендерно-орієнтованої поведінки [1].

І. Мунтян [8] гендерну компетентність визначає як новий і найважливіший аспект гностичної складової професіоналізму діяльності сучасного педагога й психолога. На думку автора, дана компетентність є складним, структурованим професійно важливим новоутворенням особистості, що складається з трьох компонентів: 1) предметно-змістового, який задає й відображає суть концептуальних засад у розумінні феноменів гендеру та гендерного підходу в освіті; 2) операціонально-діяльнісного, що орієнтує на виконання специфічних функцій професійної діяльності, пов'язаних із гендерним вихованням та освітою підростаючого покоління; 3) особистісно-професійного, який опікує зону розширення суб'єктивного простору професіонала через подолання власних гендерних стереотипів й усвідомлення своїх нових потенційних можливостей самореалізації в усіх сферах життєдіяльності.

На думку Л. Семьонові [9], гендерну компетентність особистості необхідно розглядати у зв'язку з так званим егалітарним світоглядом як знання про різноманітність гендерних стандартів, здатність актуалізувати альтернативні патріархатній культурі схеми та ідеали. При цьому неодмінними супутниками гендерної компетентності є гендерна чутливість (чутливість до дискримінації, здатність до ідентифікації ознак гендерної упередженості та сексизму) та гендерна толерантність (терпимість і повагу до відмінності у позиціях, поглядах, звичаях, прав та індивідуальності кожної особистості незалежно від статі).

Група науковців (Н. Байдюк, О. Нежинська, О. Бондарчук, О. Калиніченко), демонструючи несуттєві змістовні розбіжності, схиляється до думки, що зміст гендерної компетентності особистості доцільно трактувати через трьохкомпонентну модель:

- як сукупність знань, умінь, навичок, які зумовлюють взаємодію із особами різної статі на засадах гендерної рівності та є опосередкованим через індивідуально-психологічні гендерні характеристики (маскулінність/фемінність, гендерна ідентичність, гендерна роль, гендерні установки та стереотипи), які проявляються у повсякденному житті, спілкуванні та поведінці з особами різної статі [3];

- через такі структурні компоненти гендерної компетентності: мотиваційно-ціннісний, тобто активне прагнення змінювати застарілі гендерні стереотипи та формувати нову гармонійну систему гендерної взаємодії; інформаційно-теоретичний – володіння системними знаннями про теоретичні та практичні аспекти гендерного підходу в різних сферах суспільного життя; організаційно-діяльнісний, що передбачає володіння системою професійно-

практичних умінь побудови гармонійної гендерної взаємодії [2];

- як комплекс таких складових: мотиваційно-ціннісний, когнітивний та поведінковий [5].

Т. Дрожжина визначає основні компоненти гендерної компетентності у такий спосіб: ціннісно-особистісний, когнітивний, процесуальний, рефлексивний. Дослідниця вважає ціннісно-особистісну складову визначальною, адже тільки за умов інтеріоризації гендерних цінностей фахівець може плідно використовувати гендерний підхід у власній професійній діяльності [4].

Змістовий аналіз робіт низки науковців свідчить про те, що попри наявність певних розбіжностей у трактуванні поняття “гендерна компетентність”, принципів відмінностей у розумінні її змісту та структури немає. У визначеннях багатьох науковців домінує позиція, що основою гендерної компетентності особистості є відповідні мотиви і цінності, знання, вміння та здібності.

Так, мотиваційний компонент гендерної компетентності психолога характеризується наявністю у психолога позитивної мотивації до використання гендерного підходу, виявляється у відповідних потребах, мотивах, цілях (потреба захисту рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, активна життєва позиція, мотивація досягнення, самореалізація, толерантність тощо).

Когнітивний компонент передбачає наявність у психологів системи гендерних знань (сучасних тенденцій та проблем гендерного розвитку суспільства, положень та сутності гендерного підходу, основ гендерної теорії – поняття про гендер, гендерні стереотипи та механізми їх дії, гендерні ролі, гендерну ідентичність, особливості гендерної соціалізації, питань гендерної компетентності та гендерної культури тощо) та їх застосування у своїй професійній діяльності.

Поведінковий компонент гендерної компетентності може бути представлений через ступінь сформованості системи умінь та навичок психологів щодо застосування гендерного підходу у професійній діяльності. Безумовно, важливим аспектом формування гендерної компетентності психологів є інтеріоризація отриманих ними знань та умінь в особисту систему цінностей, прагнення усвідомити та розвинути ті свої гендерні характеристики особистості, що зможуть забезпечити ефективну професійну діяльність на засадах гендерної рівності.

Гендерний підхід в педагогічному процесі проявляється в здатності психолога до гендерної чутливості в організації навчально-виховного процесу; гендерного аналізу навчально-виховних матеріалів; формуванні егалітарних орієнтацій вихованців шляхом поширення системи гендерних знань та реконструкції статевих стереотипів; сприянні гендерному самовизначенню вихованців на засадах рівноправ'я, розвитку гендерної толерантності попри статові стереотипи та упередження [6].

Гендерна ідеологія у психотерапевтичній практиці стверджує, що результати психотерапії не залежать від статі клієнта (Clarkin & Levy, Garfield,

Wierzbicki & Pekarik). Однак, у більшості досліджень передбачалося, що всі психотерапевти однаково компетентні лікувати чоловіків і жінок, що потенційно упускає важливу інформацію про варіації результатів психотерапії. Фактично, існує кілька досліджень, які б вивчали, чи дійсно існує гендерна компетентність психотерапевтів. Так, результати дослідження J. Owen, Y.J. Wong, E. Rodolfa демонструють, що гендерна компетентність психотерапевтів все ж таки існує і пов'язана вона з результатами психотерапії, тобто психологічним благополуччям клієнтів [10].

Наукові психологічні дослідження з проблем гендеру мають ґрунтуватися на вивірених принципах, порушення яких може спричинити науково некоректні висновки навіть палких прихильників статевої рівності. Найчастіше зазнають порушень принципи статевої парності вибірки дослідження. Має братися до уваги етнокультурна специфіка контингенту досліджуваних чоловіків і жінок.

Таким чином, названі вище складові гендерної компетентності, сформульовані як мотиви, цінності, знання, вміння та здібності, можуть допомогти у визначенні кінцевих цілей навчання в процесі гендерної освіти психологів.

Список посилань:

1. Антонова, Т. К. Эволюция гендерной теории и ее отражение в педагогической научной мысли. *Актуальные задачи педагогики* : материалы I Междунар. науч. конф., декабрь 2011 г. Чита : Издательство Молодой ученый, 2011. С. 7-10.

2. Байдюк Н. Квест як інтерактивний метод формування гендерної компетентності майбутніх соціальних педагогів. *Гендерна парадигма освітнього простору* / За заг. ред. Дороніної Т.О. Кривий Ріг : ВЦ КДПУ. 2016. Вип. 3-4. С.134-131.

3. Бондарчук О. І., Нежинська О. О. Психологічні умови формування гендерної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів : монографія. К. : ТОВ “НВП “Інтерсервіс”, 2014. 180 с.

4. Дрожжина Т. Ціннісна складова гендерної компетентності вчительства. *Гендерна парадигма освітнього простору* / За заг. ред. Дороніної Т.О. Кривий Ріг : ВЦ КДПУ. 2016. Вип. 3-4. С.141-146.

5. Калиниченко О. В. Гендерная компетентность как необходимое условие эффективной деятельности будущего учителя. URL: <http://kzbydocs.com/docs/117/index-7845-3.html?page=3> (дата звернення 02.11.2021).

6. Кікінежді О. М. Гендерна компетентність психолога: базовий компонент знань. Матеріали I Всеукраїнського Конгресу з соціальної психології, 2010. URL: <https://ispp.org.ua/2020/06/04/kikinedzhi-oksana-%D2%91enderna-kompetentnist-psixologa-bazovij-komponent-znan/>

7. Клещина И. С. Развитие гендерной компетентности государственных и муниципальных служащих в процессе гендерного образования. *Женщина в российском обществе. Российский научный журнал*. 2007. № 3 (44). С. 60-65.

8. Мунтян І. С. Щодо актуальності впровадження гендерного підходу в процес професійної підготовки студентів вищих педагогічних закладів освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського* : зб. наук. пр. Одеса, 2004. Вип.1-2. С. 63-67.

9. Семёнова Л. Э. Содержание основных моделей процесса гендерной социализации в современном обществе. *Ярославский педагогический вестник*. 2009. № 3 (60). С. 143-147.

10. Owen J., Wong Y. J., & Rodolfa E. Empirical search for psychotherapists' gender competence in psychotherapy. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*. 2009. 46(4). P. 448-458.

Данилюк Ігор Миколайович, викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін гуманітарного факультету, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Проблема адаптаційних можливостей військовослужбовців військових частин Національної гвардії України до умов службово-бойової діяльності

Проблема підвищення рівня адаптаційних можливостей військовослужбовців частин Національної гвардії України до умов службово-бойової діяльності особливо актуальна сьогодні, коли триває антитерористична операція, що проводиться Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України на території Донецької і Луганської областей, в ході якої вже загинуло, отримало поранення і стали інвалідами значна кількість військовослужбовців. Актуальність цього явища вимагає активного вивчення психологічних проблем військовослужбовців, ветеранів війни, проведення відповідних наукових досліджень, розповсюдження передового досвіду у силових структурах країни.

Проблема підвищення рівня адаптаційних можливостей військовослужбовців частин Національної гвардії України до умов службово-бойової діяльності займає одне з центральних місць як у сучасній психології, так і в діяльності керівних органів, науково-дослідних центрів [1].

Вивченню адаптації присвячено незліченну кількість досліджень і теоретичного (Б. Ананьєв, О. Леонтьєв, Г. Балл, С. Рубінштейн та ін.), й практичного спрямування (Б. Паригін, Л. Почебут, В. Чикер та ін.).

Сьогодні, згідно вимог Командувача НГУ, на перше місце виходить якість виконання бойової служби військовослужбовцями даних підрозділів, в світлі чого виникає інший варіант вирішення даних проблеми – створення варіативних методик та технологій підвищення рівня адаптаційних можливостей військовослужбовців частин Національної гвардії України до умов службово-бойової діяльності та розробка рекомендацій щодо

забезпечення цього процесу.

Ознайомлення з практичним досвідом проведення психологічної роботи щодо підвищення рівня адаптаційних можливостей військовослужбовців частин Національної гвардії України до умов службово-бойової діяльності дало змогу виявити ряд протиріч між:

традиційною системою забезпечення процесу адаптації військовослужбовців частин Національної гвардії України до умов службово-бойової діяльності та поліфункціональним характером їх діяльності, що набуває все більшої складності в умовах ООС;

методикою організації психологічного забезпечення в НГУ та сучасними особливостями проходження служби військовослужбовцями за контрактом у військових частинах НГУ;

науково-медичною необхідністю розробки проблематики адаптації військовослужбовців за контрактом у військових частинах НГУ та недостатньою підготовленістю органів по роботі з особовим складом до виконання цієї функції.

Готовність до дій в екстремальних умовах пов'язана з адаптаційними можливостями людини. Адаптація – це пристосування організму, особистості, їх систем до характеру окремих впливів, або до умов життя, які змінилися у цілому.

У залежності від умов у яких відбувається взаємодія людини із середовищем можуть проявлятися різні види адаптації: фізіологічна, психологічна, соціальна. Завдяки адаптації створюється можливість оптимального функціонування організму, особистості у незвичній обстановці. У забезпеченні адаптивної поведінки людини можуть приймати участь фізіологічні, ендокринні й інші реакції організму, психічні процеси, стани та властивості людини, досвід.

Адаптація – це процес, який реалізується завдяки енергетичній, психологічній та моральній мобілізації людини у відповідності до вимог середовища [2]. Можливість такої мобілізації, звичайно ж, у різних людей різна, та й адаптаційні можливості самі по собі не безмежні.

У сучасній психологічній науці можливо виділили три основних напрями вивчення проблеми адаптації.

До першого відносяться переважно клініко-психологічні дослідження, у яких адаптація вивчається поза контекстом конкретної предметної діяльності.

Другий напрям досліджень представлено роботами тих фізіологів і психологів, які вивчають реакцію окремих органів (систем органів) на несприятливі умови діяльності. Адаптація в цих дослідженнях розуміється як процес перебудови різноманітних функцій організму, спрямований на підтримку внутрішнього гомеостазу.

Комплексне вивчення адаптаційних психічних і функціональних станів людини у професійній діяльності можна віднести до третього напрямку досліджень.

Більшість дослідників виділяють такі феномени діяльності,

функціонального стану, й особистості суб'єкта, які можуть виступати як структурні компоненти адаптації.

Перший, активаційний компонент, пов'язаний з органічними і функціональними витратами, спрямованими на досягнення значущих для суб'єкта цілей, з одного боку, і компенсацію чинників, які перешкоджають досягненню цих цілей, з іншого, що залежать від індивідуально-генетичних властивостей нервових процесів.

Основу другого, когнітивного компонента, складають перебудови в когнітивних системах діяльності, спрямовані на вироблення найбільш ефективних способів переробки інформації, без яких ефективна адаптація є неможливою.

Третій, емоційний компонент, визначається динамікою емоційних переживань, що є суб'єктивними індикаторами ефективності процесу адаптації, які в екстремальних умовах здатні набувати домінуючого значення.

Як четвертий можуть бути виділені мотиваційно-вольові процеси, що забезпечують координацію усіх інших компонентів у напрямі реалізації значущих для суб'єкта цілей і тим самим надають усталеності і безперервності процесу адаптації.

Аналіз досліджень, присвячених адаптації працівників ризиконебезпечних професій до умов діяльності, дозволяє виділити специфічні особливості протікання даного процесу серед військовослужбовців НГУ, в основі яких лежать властиві умови життєдіяльності:

- особливі ритм і регламентація життя і побуту;
 - обмеження у способах реалізації актуальних потреб;
 - особливі принципи організації міжособистісних і внутрішньогрупових взаємовідносин;
 - відрив від звичного мікросоціального оточення та інші.
- Аналіз питання адаптаційних можливостей військовослужбовців НГУ дозволив окреслити наступні проблеми:
- питання адаптації військовослужбовців частин Національної гвардії України до умов службово-бойової діяльності розглядається недостатньо, відсутні дієві та прості методики її забезпечення;
 - впровадження в практику діяльності військ передового досвіду щодо адаптації військовослужбовців частин Національної гвардії України до умов службово-бойової діяльності проходить повільно та не узгоджено;
 - недостатньо здійснюється прогнозування процесу адаптації конкретного військовослужбовця до умов службово-бойової діяльності;
 - недостатня методична підготовленість офіцерів структури по РОС, психологів щодо забезпечення адаптації військовослужбовців частин Національної гвардії України до умов службово-бойової діяльності в підпорядкованих їм підрозділах;
 - не завжди враховуються особисті та ділові якості кандидатів до служби в НГУ, що погіршує їх потенційні адаптаційні можливості.

Список посилань:

1. Тімченко О.В. Аутоагресивна поведінка працівників органів внутрішніх справ України: соціально-психологічні детермінанти виникнення, методи превенції та профілактики : монографія. Донецьк: ДІВС МВС України, 2003. 236 с.

2. Ничкало Н. Г. Адаптація професійна. Енциклопедія сучасної України. К.: Держ. голов. підприємство респ. ВО, 2001. Т. 1: “А”. С. 179–180.

Журавльова Дар'я Олегівна, здобувач вищої освіти, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Гіденко Євгеній Сергійович, викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Ризики які виникають в роботі поліцейського

Регулярно, працівникам правопорядку, задля досягнення певних цілей, доводиться долати опір їх законних вимог, що є екстремальною ситуацією, яка несе загрозу життю і здоров'ю, в перспективі емоційного тиску як з боку керівництва, так і громадськості, не кажучи сьогодні про правопорушника. Для успішного вирішення існуючих проблем працівникові потрібно мати достатній рівень професійних переваг для відбиття небезпек на фізичному рівні, одночасно підтримуючи задовільний психічний стан. Розглядаючи випадки отримання поліцейськими фізіологічних ушкоджень при виконанні посадових зобов'язань третина надзвичайних подій, в більшості випадків, траплялося завдяки невмілому застосуванню прийомів впливу на порушника під час припинення кримінального правопорушення або затримання. Незнання або зневага тактичних методів щодо забезпечення своєї безпеки, хибне використання методів самооборони призводить до отримання правоохоронцями тілесних ушкоджень внаслідок агресивного впливу.

Розглядаючи фактори, пов'язані з рівнем професійних дій поліцейських, які призводять до такої “непривабливої” ситуації, можна відзначити основні:

1. у системі професійної підготовки на етапі становлення первинних умінь та навичок поліцейського недостатньо акцентується на налагодженні поняття “особистої безпеки”;

2. неповне формулювання і трактування головних завдань при навчанні, а надалі, і використання професійних якостей;

3. у рамках службової підготовки – це, найчастіше, самоусунення керівників поліції всіх рівнів від прямої відповідальності за організацію службової підготовки у підпорядкованих підрозділах, незацікавленість у професійному зростанні особового складу, а також неспроможність, неможливість виконати свої зобов'язання, керівників навчальних груп та осіб, які проводять заняття;

4. неможливість якісно організувати заняття зі службової підготовки, а також самостійну підготовку поліцейських у зв'язку зі слабкою оснащеною матеріально-технічної бази територіальних органів поліції. Нині одним із найважливіших напрямів професійної підготовки є необхідність мобілізації педагогічних ресурсів, покликаних на збереження життя та здоров'я правоохоронця, для виконання поставлених на них завдань.

Таким чином, у навчанні співробітників поліції первинним завданням є організація навчального процесу, спрямованого на формування вмінь та навичок необхідних для забезпечення особистої безпеки, а також шаблонів чітких та грамотних дій в екстрених ситуаціях. Позначивши найголовнішу мету – особиста безпека співробітника, потрібне розуміння цієї проблеми. Згідно з визначенням, яке дала І.А. Баєва, безпека – це система гарантій, що забезпечують стійкий розвиток та захист від внутрішніх та зовнішніх загроз. Особиста професійна безпека є системою правових, спеціальних захисних, тактичних, педагогічних і психологічних заходів, що дозволяють забезпечити збереження життя, фізичного та психічного здоров'я працівників органів правопорядку за умови підтримки високого рівня ефективності професійних дій. Особиста безпека ґрунтується на достатньому рівні професійної підготовленості працівників, що передбачає також володіння безпечними методами праці, сформованою особистою установкою на виживання, психологічними якостями, що дозволяють адекватно оцінювати обстановку, приймати швидкі та правильні рішення та не втрачати самоконтроль у небезпечних ситуаціях [1]. Система, яка забезпечує професійну безпеку, має широкий спектр заходів, які допоможуть знизити ризик негативних наслідків:

1. На етапі початкової підготовки, виділення профільних кафедр у цикл “особистої безпеки поліцейського”, що зробить навчальний процес більш раціональним при досягненні єдиної мети у тісному симбіозі дисциплін, умінь та навички яких забезпечать достатній рівень захищеності правоохоронця від зовнішніх та внутрішніх загроз. За цим слідуватиме перегляд та доопрацювання основних завдань, які ставлять перед собою дисципліни для підготовки висококваліфікованих фахівців відповідно до вимог сучасної правоохоронної діяльності.

2. Також хорошим мотиваційним фактором, до успішного засвоєння матеріалу учням, є початкове формування розуміння необхідності отримання достатніх знань, умінь, навичок, які дадуть можливість протистояти зовнішньому впливу, а також зберегти їхнє здоров'я та життя.

3. Ще компетентним особам органів та підрозділів Національної поліції України слід звернути увагу на тематику та якість проведення практичних занять у системі службової підготовки, задіяти кваліфікованих спеціалістів, а також використовувати метод навчання на основі сценаріїв.

4. Нарівні з навчально-тренувальними зборами розробити та впровадити систему обов'язкових тренінгів “особистої безпеки” для поліцейських усіх категорій з тактичної, вогневої підготовки. На даному етапі реформування

органів поліції система стикається з проблемою дефіциту кваліфікованих кадрів.

Забезпечення особистої безпеки – це вміння поліцейського протистояти зовнішньому негативному впливу та, надалі, усунути його джерело. Така концепція особистої безпеки поліцейських передбачає систему заходів щодо вирішення завдання щодо формування спеціальних знань, розвитку необхідних умінь та навичок, шаблонних дій у екстремальних ситуаціях, ефективно застосування яких дають можливість знизити ризик отримання тілесних ушкоджень внаслідок протидії їхнім законним вимогам.

Поспішні та необдумані рішення в організації підготовки нових поліцейських призвели до погіршення освітнього процесу, недостатньої готовності молодих фахівців до самостійного несення служби та неможливості протистояти нинішньому рівню загроз під час виконання поставлених завдань. Вдосконалення вмінь та навичок, необхідних для забезпечення особистої безпеки правоохоронцю, покладається на службову підготовку. Розуміння та підтримка всієї вертикалі посадових осіб при організації роботи, де найвищим пріоритетом є життя та здоров'я співробітника поліції, дасть змогу ефективно реформувати систему професійної підготовки, в якій будуть задіяні необхідні ресурси для формування комплексу дій правоохоронця щодо протистояння зовнішнім негативним впливам у службовій діяльності.

Список посилань:

1. Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: затв. наказом МВС України від 26.01.2016 № 50 // База даних “Законодавство України” / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16> (дата звернення: 26.10.2021).

2. Столяренко О. М. Особиста професійна безпека співробітника органу правопорядку. URL: http://lawbooks.news/yuridicheskaya-psihologiya_883/lichnaya-professionalnaya-bezopasnost-25780.html (дата звернення: 26.10.2021).

3. Поняття особистої безпеки // У Безпеці: сайт. URL: <http://uslugi-rozaschiteinformacii.ru> (дата звернення: 26.10.2021).

Ізбаш Світлана Сергіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри психології та педагогіки, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Пастушенко Олексій Максимович, здобувач вищої освіти, гуманітарний факультет, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Аналіз мотиваційного компоненту психологічної структури медіаграмотності майбутніх військових психологів

Наш час – це доба кардинальних перетворень і в технології масових комунікацій, і у системі засобів масової інформації. Лінійні потоки інформації змінюються розгалуженими, зростає розмаїтість пропонованих споживачеві

видів і жанрів інформаційних повідомлень (медіатекстів). Збільшення числа каналів радіомовлення, кабельного телебачення, інформаційних технологій, систематизації даних – усе це свідчить про глобальні цивілізаційні зміни, які справляють кардинальний вплив на умови життя людей в усьому світі. Тобто науково-технічний прогрес не лише призвів до виникнення нових галузей у сфері масових комунікацій, а й спричинив перехід людства до інформаційного суспільства – нової якості, нової фази цивілізації.

У Національній академії НГУ відбувається підготовка військових фахівців за багатьма спеціальностями, які користуються великим попитом в Україні. Зокрема, у закладі готують майбутніх військових психологів за спеціальністю 053 “Психологія”, які мають бути не тільки компетентними у специфічних питаннях психологічного забезпечення військових підрозділів, здатними виконувати завдання за призначенням, але й вміти убезпечити себе та інших від інформаційної агресії та нести особисту та професійну відповідальність за свої дії в медіапросторі. На жаль, під час освітнього процесу питанням медіаграмотності майбутніх військових психологів не приділяється достатньо уваги, не формуються уміння проводити верифікацію і фактчекінг медіапродуктів, не акцентується увага на необхідності розпізнавати вплив різних видів інформації на психіку військовослужбовців, не формуються уміння протидії кібербулінгу та використання можливостей медіа у військово-професійній сфері.

Метою нашої статті є визначити актуальні медіаосвітні потреби та мотиви майбутніх військових психологів для подальшого вивчення психологічної структури медіаграмотності військовослужбовців в контексті формування їх професійної компетентності.

Для вивчення даного питання вважаємо за необхідне звернутися до науково-теоретичних джерел з психології та розкрити сутність базових категорій потребово-мотиваційної сфери, які спонукають особистість діяти, а саме: потреби, мотиви.

Л. А. Колесніченко, М. В. Артюшина, О. М. Котикова визначають потреби як сутнісні динамічні психічні сили, що проявляються у вигляді стану внутрішнього напруження, який спонукає індивіда до цілеспрямованої активності для задоволення життєво важливих функцій самозбереження, біологічного та особистісного саморозвитку [7, с. 147]. В. Ф. Соловійов трактує потреби як стан живого організму, який виражає його залежність від об’єктивних умов існування та розвитку і спонукає до активності відносно цих умов [6, с. 65]. І. С. Тодорова та В. І. Павленко вважають, що основу мотиваційної сфери особистості становлять потреби, що виражають її залежність від умов існування і породжують діяльність, спрямовану на зняття цієї залежності. Потреби – це рушійні сили розвитку особистості [9, с. 96] .

Науковці виділяють два види потреб: за походженням та за предметом, в свою чергу, потреби за походженням поділяються на: біологічні (необхідність в забезпеченні умов для збереження, підтримки, розвитку індивіда та роду); соціальні (необхідність в продуктах людської культури). Незадоволеність цих

потреб не приводить до загибелі, але втрачається “людське”. За предметом потреби поділяються на: матеріальні (залежить від людини та від предметів матеріальної культури); духовні (залежить від продуктів суспільної свідомості).

Концепція ієрархії розвитку потреб представлена у працях А. Маслоу, який розглядає поведінку не з позиції “гомеостазу”, а з позиції постійного процесу знаходження та підтвердження свого потенційного та дійсного призначення в житті. Він вважав, що кожна людина прагне до свого максимального розквіту, діючи в щонайбільшій відповідності зі своїми можливостями та домаганнями. Він виділив основні потреби людини: фізіологічні потреби, потреби у безпеці та захисті, потреби у приналежності, потреби в успіхові, любові, повазі та самоактуалізації чи самореалізації.

Таким чином, можна зробити висновок, що потреби, вроджені чи набуті – це первісні умови виникнення активності, своєрідний пусковий психологічний механізм, що надає поведінці найбільш загальний напрямок. Потреби впливають на вибір мотивів, які задають конкретне спрямування поведінки особистості та орієнтують її на той чи інший вибір цілі, шляхів, засобів тощо у кожній конкретній ситуації.

У контексті нашого дослідження звернемося до визначення поняття “мотив”. У дослідженнях відомого психолога С. Л. Рубінштейна мотив – це динамічна спонука активності людини, свідомо чи несвідомо, від якої залежить спрямованість поведінки і яка пов’язана з об’єктами, що відповідають певним потребам, але відносно незалежні від них [8, с. 114]. Мотив є відображенням потреби, яка постає як об’єктивна необхідність. Потреби людей диктують їхню поведінку [9, с. 96]. Мотив – це спонукальна причина дій і вчинків людини [5, с. 242]. Мотив є внутрішньою рушійною силою поведінки людини. Він складається з уявлення та почуття, яке насичує його емоційним змістом [4, с. 155].

Поведінка особистості не завжди спонукається єдиним мотивом, їх може бути декілька. Усвідомлений чи неусвідомлений вибір мотиву в даній ситуації – це вибір спрямованості поведінки, що визначається актуальними потребами, а також можливостями та обмеженнями, які закладені в самій ситуації. Ситуація може сприяти чи перешкоджати реалізації тих чи інших мотивів, а в окремих випадках навіть нав’язувати мотив.

Психологічне розуміння потребово-мотиваційної сфери дуже важливе. Саме від неї залежить, що являє собою та чи інша дія, який суб’єктивний сенс вона має для кожної людини, як відтворює її внутрішній світ.

Мотиви відображають найхарактерніші для людини способи реагування на ті чи інші елементи зовнішньої та внутрішньої (прихованої) сфери існування. Рівень усвідомлення мотивів власної діяльності висвітлює притаманний людині спосіб реагування на окремі явища: спонтанні дії, скеровано організовані дії тощо, дає відповідь на запитання: “Що я хочу і чому я це хочу?”.

На нашу думку, вивчення особливостей потребово-мотиваційної сфери особистості майбутніх військових психологів виступає основою для формування у них компетентності медіаграмотності. Аналіз існуючих підходів

до змісту та структури медіаграмотності дозволяє нам виділити мотиваційний компонент в психологічній структурі медіаграмотності майбутніх військових психологів. Через потреби та мотиви формується стійке розуміння важливості та необхідності набувати знання та уміння свідомого опанування навичок критичного мислення, усвідомленого медіаспоживання, формування здатності дотримуватися інформаційної гігієни у процесі життєдіяльності в інформаційному просторі.

Медіаграмотність є результатом процесу медіаосвіти. Згідно з Міжнародною енциклопедією соціальних і поведінкових наук медіаосвіта – це “вивчення медіа, яке відрізняється від навчання за допомогою медіа, пов’язано одночасно з пізнанням того, як створюються і поширюються медіатексти, так і з розвитком аналітичних здібностей для інтерпретації та оцінки їх змісту” [3]. Щодо визначення поняття “медіаграмотність”, то тлумачень багато. Наприклад, S. Jeong вважає, що “медіаграмотність включає специфічні знання та навички, що сприяють критичному осмисленню і використанню медіа” [1]. Ми візьмемо за основу визначення ЮНЕСКО: медійна грамотність спрямована на “здобуття особою навичок розуміння ролі й функцій засобів масової комунікації (ЗМК) та інших джерел інформації в суспільстві, критична оцінка медіаконтенту, взаємодія із ЗМК для самовираження, міжкультурного діалогу, застосування навичок, включаючи навички в сфері ІКТ, для вироблення власного контенту” [2, с. 50].

Розглянемо більш докладно зміст мотиваційного компоненту психологічної структури медіаграмотності майбутніх військових психологів. В загальному розумінні – мотиваційний компонент – це готовність майбутніх військових психологів до виявлення компетентності медіаграмотності. Він включає: 1) усвідомлення курсантами ролі і функцій сучасних ЗМК у житті суспільства в умовах постійних змін соціальної реальності; 2) осмислення власних комунікативних потреб для досягнення цілей у житті за допомогою медіа; 3) актуалізація потреби у безпеці та захисті від недоброякісного контенту у процесі взаємодії з медіа; 4) бажання постійно вдосконалювати навички медіаграмотності.

Так, проведене нами дослідження в якому взяли участь 31 курсант спеціальності 053 “Психологія”, доводить, що телебачення відіграє неважливу роль у житті курсантів (83,9%), але якщо дивляться ТБ, то перевагу віддають перегляду художніх фільмів (54,8%). Серед жанрів кіно майже порівну розподілилися вподобання між бойовиком (41,9%), комедією (51,6%) та фантастикою (48,4%). У вільний час курсанти перевагу віддають спілкуванню з друзями у соціальних мережах (38,7%), заняттям улюбленою справою (25,8%), заняттям спортом (19,4%) і лише 12,9% респондентів віддали перевагу прогулянкам на свіжому повітрі. Більшість курсантів використовують Інтернет для спілкування з друзями (48,4%), шукають корисну інформацію з навчальною метою (22,6%), переглядають фільми та прослуховують аудіозаписи (29%). Найпопулярнішою соціальною мережею серед курсантів є Інстаграм (90,3%), а також месенджер Телеграм (83,9%) та Ютуб (67,7%).

На питання “Чи хочете Ви дізнатися більше про перевірку інформації, виявлення фактів, аналіз медіаповідомлень?”, 45,2% респондентів відповіли “скоріше так”, 16,1% - “безперечно так”. На питання “Ви коли-небудь проходили тренінг з медіаграмотності?”, 58,1% курсантів відповіли “ніколи” і тільки 9,7% підтвердили участь у медіаосвітніх заходах. На питання “Чи хотіли б ви відвідувати заняття, де будуть навчати відрізняти реальний світ від віртуального; створювати аудіо-, відеоматеріали; навчитися висловлювати свою думку щодо подій, які відбуваються у світі?” переважна більшість респондентів (77,4%) відповіли “так”, що свідчить про усвідомлення майбутніми військовими психологами власної потреби в опануванні медіаграмотності.

Висновок. Представлений аналіз мотиваційного компоненту психологічної структури медіаграмотності визначає зміст процесу навчання, що забезпечує усвідомлену взаємодію майбутніх військових психологів з медіаконтентом в умовах інформаційного простору. Медіаосвіта та медіаграмотність повинні зайняти вагоме місце у психолого-педагогічній підготовці майбутніх військових психологів Національної гвардії України. Саме через сформовану протребово-мотиваційну сферу особистості курсанта в освітньому процесі відбувається розвиток критичного мислення для ефективної протидії маніпуляціям в медіа та вирішення складних задач, що виникають у процесі службово-бойової діяльності.

Список посилань:

1. Jeong S. Media literacy interventions: A meta-analytic review / Se-Hoon Jeong, Hyunyi Cho, Yoori Hwang // Journal of Communication. 2012. Vol. 62, Issue 3. P. 454-472.
2. Media and information literacy: policy and strategy guidelines / [A. Grizzle, P. Moore, M. Dezuanni et al.]. Paris: UNESCO, 2013. 196 p.
3. Smelser Neil J., Paul B. Baltes International encyclopedia of the social & behavioral sciences Editors-in-Chief: Neil J. Smelser, Paul B. Baltes // Elsevier. Science Direct. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/referenceworks/9780080430768>
4. Варій М. Й., Ортинський В. Л. Основи психології і педагогіки: навч. пос., 2-ге вид. К.: Центр учбової літератури, 2009. 376 с.
5. Литвинчук О. В. Психологія : навчальний посібник. Житомир : ЖДТУ, 2017. 261 с.
6. Педагогіка та психологія: навчально-методичний посібник / В. Ф. Соловійов. Львів: Вид-во “ГАЛИЧ-ПРЕС”, 2018. 92. с.
7. Колесніченко Л. А., Артюшина М. В., Котикова О. М. та ін. Психологія та педагогіка : навч. посіб. / За заг. ред. Л. А. Колесніченко. К.: КНЕУ, 2008. 408 с.
8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: В 2 т. М., 1989. Т. 2. С. 107–121.
9. Тодорова І.С., Павленко В.І. Психологія і педагогіка: навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2011. 228 с.

Кердивар Валентин Віталійович, доктор філософії зі спеціальності “Психологія”, науковий співробітник навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Життєва задоволеність як передумова ефективної адаптації внутрішньо переміщених осіб

Зважаючи на велику кількість внутрішньо переміщених осіб (далі–ВПО) які з’явилися від початку проведення воєнного конфлікту на території Донецької та Луганської областей, та в цілому скрутний стан в державі. Труднощі з наданням психологічної, соціальної та матеріальної підтримки переселенцям. Значну кількість невирішених проблем з якими вони стикаються і невзможі самотійно вирішити, дійсно виникає необхідність вивчення широкого кола факторів негативного впливу на особистість переселенця, що впливають на ефективну адаптацію та соціалізацію в нових громадах.

Оцінка задоволеності життям відображає реалізацію потреб у відповідності до власних мотивів, установок, стилів тощо. З метою встановлення осіб із числа ВПО, які змогли ефективно адаптуватися до нових умов проживання, було проведено дослідження за методикою “Індекс життєвої задоволеності” в адаптації Н. Паніної. Для кількісного аналізу обчислено загальні показники за вибіркою ВПО, та встановлено, що високий рівень задоволеності життям притаманний 19 %, близько половині ВПО властивий середній рівень, а саме 45 % досліджуваних переселенців указали на середній рівень загальної задоволеності життям, 36 % відмітили низький рівень задоволеності життям.

Особи з високими значеннями індексу характеризуються низьким рівнем емоційної напруженості, високою емоційною стійкістю, низькою тривожністю, психологічним комфортом, високим рівнем задоволеності життєвою ситуацією і своєю роллю в ній. Респонденти з низькими показниками – емоційно тривожні, переживають психологічний дискомфорт. Для них несприйнятливою є ситуація, у якій вони знаходяться, а особливо та роль, яка їм відведена [1].

Інформація отримана в ході дослідження наведена у таблиці 1, на основі якої встановлено, що загальний середній показник життєвої задоволеності досліджуваних становить 21,76 бали, що відповідає рівню “нижче середнього”, тобто, у відповідності з їх оцінкою, вони не дуже задоволені своїм життям, що в даній ситуації є логічним проявом в скрутних умовах.

Якщо розглядати окремі компоненти життєвої задоволеності, то варто відмітити, що самий низький показник по субшкалі “Погодженість між поставленими та досягненими цілями” і складає 3,4 бали. Цей результат є очікуваним, оскільки більшість респондентів хочуть повернутися до рідної домівки, а не проживати у винайманому житлі в іншому регіоні. Крім того, більшості ВПО притаманний екстернальний локус контролю, тобто причиною свого становища вони визнають зовнішні обставини.

Таблиця 1 – Середні показники методики “Індекс життєвої задоволеності” в балах по різних шкалах

№ п/п	Субшкала	Середні показники	Стандартна похибка
1	2	3	4
1.	Індекс життєвої задоволеності	21,76	5,564
2.	Інтерес до життя	4,47	1,575
3.	Послідовність досягнення цілей	5,18	1,571
4.	Погодженість між поставленими та досягненими цілями	3,40	2,136
5.	Позитивна самооцінка	4,33	1,977
6.	Загальний фон настрою	4,38	1,862

Показники респондентів за субшкалами “Позитивна самооцінка” та “Загальний фон настрою” співвідноситься із середнім рівнем і складає 4,33 і 4,38 бали відповідно. Із даних анкетного опитування та бесід відомо, що рівень критичності у ВПО достатньо занижений і їх достатньо висока самооцінка не в повній мірі відповідає дійсності, а то й може бути одним із факторів заниженої особистісної адаптивності.

Незважаючи на невисоку життєву задоволеність, досліджувані в деяких випадках проявляють оптимізм, про що свідчать показники по субшкалі “Інтерес до життя” (4,47 бали), який відповідає середньому рівню. При цьому в них достатньо виражена установка в досягненні поставлених цілей. Показники по субшкалі “Послідовність досягнення цілей” складає 5,18 бали, що відповідає рівню “вище середнього”.

Зважаючи на отримані результати, є можливість припустити, що ВПО мають бажання покращити своє становище: знайти роботу та працювати, винаймати комфортне житло, мати гідну заробітну плату для вирішення базових потреб, поміж іншим встановлено наявність безлічі негативних факторів з якими вони стикаються та які суттєво впливають на терміни адаптації та соціалізації на новому місці проживання.

Список посилань:

1. Timchenko O., Khrystenko V., Lefterov V., Ivanchenko A., Lunov V. & Pavelkiv V. Is there a “victim syndrome” among internally displaced persons in Ukraine? *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(6), P. 13092–13110. URL: <https://www.psychosocial.com/article-category/issue-6/> (дата звертання: 03.04.2018).

Колесніченко Олександр Сергійович, доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, начальник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Професійний та особистісний потенціал керівників підрозділів Міністерства внутрішніх справ України

Серед різних напрямків вдосконалення правоохоронної системи важливе місце займає організація наукових досліджень у галузі управління. Сучасні зміни в системі МВС України визначили об'єктивну потребу в удосконаленні форм і методів керівництва органами підрозділами та установами внутрішніх справ. Досягнення високого рівня результативності службової діяльності можливо тільки при ефективному управлінні, що здійснюється керівниками всіх рівнів.

Слід зауважити, що розробка і реалізація цього напрямку може принести реальні позитивні результати тільки в тому випадку якщо в правоохоронній системі на керівні посади призначатимуться професіонали. Необхідно орієнтувати систему на підготовку і використання керівників-професіоналів високого рівня. У зв'язку з цим велике теоретичне і практичне значення має наукова розробка алгоритму оцінки прогнозу професіоналізму управлінської діяльності керівників МВС України.

Вся сукупність багаторівневих характеристик людини як особистості [1-6], які виступають в якості внутрішніх суб'єктивних факторів професійного розвитку може бути визначена як професійно-особистісний потенціал керівника МВС України [7], як суб'єкта професійно діяльності (див. рис. 1).

Є підстави вважати, що, по-перше, професійно-особистісний потенціал, як інтегральна властивість особистості, детермінована і визначається рівнем сформованості різних соціально-психологічних, індивідуально-психологічних і типологічних якостей, оцінка яких може бути, по-перше, проведена в ході психологічного експерименту за допомогою стандартизованих психологічних тестів. По-друге, на основі інформативних показників цих тестів представляється можливим розробка діагностичного алгоритму, що дозволяє прогнозувати ефективність діяльності керівника МВС України і тим самим здійснювати оцінку його основних ПВЯ в період атестації.

Вивчення цих проблем надзвичайно важливо для підвищення ефективності атестації керівників МВС України. У зв'язку з цим нами було проведено експериментальне дослідження, присвячене розробці діагностичних критеріїв прогнозу професійно-особистісного потенціалу та рівня професіоналізму керівників МВС України за психологічними показниками.

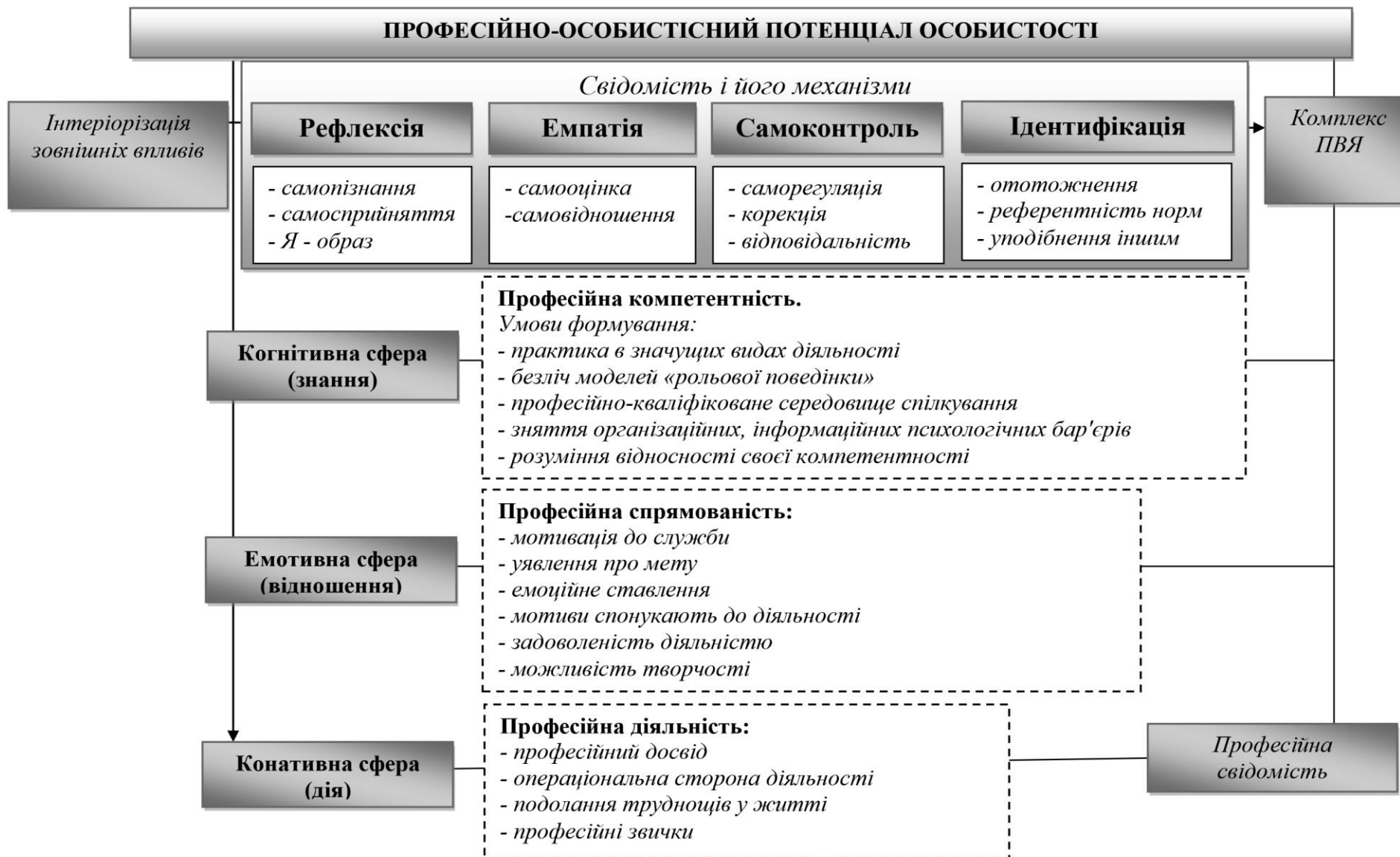

Рисунок 1 – Суб'єктивні чинники і механізми професійно-особистісного потенціалу особистості

Для розрахунку регресійної функції нами використовувався реалізований в пакеті прикладних програм “Статистика-6.0” множинний регресійний аналіз, що ґрунтується на лінійній багатовимірній функції, що має наступний вигляд:

$$K = A_0 + A_1X_1 + \dots + A_mX_m,$$

де K - діагностичний критерій;

A_1, \dots, A_m - коефіцієнти регресійної функції;

X_1, \dots, X_m - значення тестових показників;

A_0 - константа.

Множинний регресійний аналіз дозволяє на основі інформативних показників психологічних тестів здійснювати пріоритетне ранжування фахівців, у нашому випадку керівників МВС України, зі сприятливим прогнозом ефективності службово-професійної діяльності за отриманими за допомогою вищенаведеної діагностичної формули підсумковому значенню регресійної функції. В результаті множинного регресійного аналізу матриці психологічних показників і зовнішнього критерію було отримано діагностичне рівняння множинної регресії (табл.1).

Таблиця 1 - Регресійна функція оцінки професіоналізму керівників МВС України за психологічними показниками

Назва комплексу показників		Регресійна функція прогнозу ефективності діяльності керівників МВС України
Склад комплексу показників		$1,368 \times X_1 + 1,102 \times X_2 + 1,122 \times X_3 + 1,118 \times X_4 + 1,350 \times X_5 + 0,968 \times X_6 + 0,921 \times X_7 + 0,903 \times X_8 - 40,127$
імовірність	правильного	0,82
	помилки	0,18

Примітки: K – значення (константа) регресійної функції, дорівнює 40,127; X_1 – професійна спрямованість; X_2 – розсудливість (16-факторний особистісний опитувальник Р.Б. Кеттелла); X_3 – продуктивність розумової діяльності (тест Равена); X_4 - радикалізм-консерватизм (16-факторний особистісний опитувальник Р.Б.Кеттелла); X_5 - потреба в досягненнях (тест “Потреба в досягненні”, автор Ю.М. Орлов); X_6 - організаторські здібності (методика “Оцінки комунікативних і організаторських здібностей особистості”); X_7 - рівень самоконтролю (тест “Рівень суб’єктивного контролю”); X_8 - залежність-самостійність (16-факторний особистісний опитувальник Р.Б.Кеттелла).

Оцінка рівня професіоналізму керівників МВС України повинна проводитися з використанням лінійного регресійного аналізу шляхом розрахунку діагностичного рівняння, що дозволяє отримати кількісне значення регресії. Потім необхідно провести пріоритетне ранжування керівників МВС України за підсумковим значенням регресійної функції для виявлення найбільш професійно успішних.

Отримане таким чином підсумкове значення регресійної функції по кожному керівнику МВС України дозволяє проранжувати всіх керівників МВС України за ступенем переваги їх в плані оцінки професіоналізму за психологічними показниками. Даний методичний прийом дозволяє зменшити

помилку попереднього прогнозу при використанні регресійного рівняння.

Отже, розробка діагностичного алгоритму і вирішального правила було спрямоване на визначення рівня професіоналізму керівників МВС України за психологічними показниками. Точність правильного прогнозу на навчальній вибірці з використанням розробленого на основі валідних психологічних тестів алгоритму склала 0,82. Помилка прогнозу дорівнювала 0,18.

Таким чином, професійно-особистісний потенціал керівника МВС України визначається нами як комплекс (в термінології В.С. Мерліна - симптомокомплекс) психологічних якостей особистості, формування, якого детермінується самою людиною і вимогами професії, причому ступінь цієї детермінації в професіоналізм діяльності залежить від міри переходу його в суб'єктну позицію і, як наслідок, від рівня сформованості у нього суб'єктних (професійно-важливих) властивостей. Для керівника МВС України такими є ціннісно-мотиваційні (службово-професійна спрямованість), волевові риси характеру (ініціатива, самостійність, відповідальність, нервово-психічна стійкість), комунікативні та організаторські здібності, когнітивні (інтелектуальні здібності), психолого-педагогічна підготовленість.

Професійно-особистісний потенціал визначає не тільки ефективність професійної діяльності в даний момент часу, але і є основоположним для розвитку і саморозвитку особистості, що вкрай важливо для керівника МВС України.

Список посилань:

1. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України : підручник. Х. : Ун-т внутр. справ, 1998. 480 с.
2. Барко В. І. Модель особистості керівника органу внутрішніх справ: досягнення, проблеми, перспективи. *Вісник Академії управління МВС*. 2009. № 3. С. 143–155.
3. Барко В.І. Теоретико-психологічні засади управління персоналом органів внутрішніх справ: дис. д-ра психол. наук: 19.00.06. К., 2004. 448 с.
4. Ірхін Ю. Б. Професіограма керівника органу (підрозділу) внутрішніх справ : практ. посіб. Київ : ДП “Друкарня МВС”, 2007. 35 с.
5. Управління органами Національної поліції України : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В.В. Сокурєнка. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: Стильна типографія, 2017. 580 с.
6. Kolesnichenko O, Larionov S. Professional-personal potential of the head Ministry of internal affairs of Ukraine. *Psychological resources of the individual under the conditions of modern challenges*. 2020. 183-189.

Лапкін Андрій Васильович, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри судоустрою та прокурорської діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (м. Харків)

Психологічні якості кандидатів на посаду прокурора

Актуальність обраної теми зумовлена кадровим перезавантаженням прокуратури, яке мало місце впродовж 2019-2021 рр. та призвело до звільнення значної кількості прокурорів. Вакантні посади, які утворилися в результаті атестації, потребують заповнення високопрофесійними кадрами, придатними до служби в органах прокуратури. Одним із аспектів такої придатності є володіння кандидатом необхідними психологічними якостями, які потребують відповідної фахової оцінки. З огляду на це, потребують дослідження питання щодо психологічного відбору кандидатів на посаду прокурора.

Робота в прокуратурі пов'язана зі значними психоемоційними навантаженнями. Працюючи у сфері протидії злочинності, прокурори постійно стикаються з психотравмуючими ситуаціями, які можуть викликати події злочинів: вбивств, зґвалтувань, розбоїв та ін. Надмірна чутливість прокурора призведе до завдання йому подібними ситуаціями серйозних емоційних потрясінь і може становити психотравмуючу ситуацію для нього. Також слід враховувати, що прокурори постійно взаємодіють із злочинцями та відчують їхній вплив: від погроз і залякування до кримінальної субкультури. Варто зважати й на корупційні ризики, які передбачає професія прокурора, наприклад, пропонування йому неправомірної вигоди стороною захисту задля уникнення чи пом'якшення відповідальності винного тощо. З цього випливає, що вони мають бути емоційно стійкими, врівноваженими та нечутливими до зовнішніх подразнюючих факторів.

Поряд з цим, прокурори наділені широкими владно-розпорядчими повноваженнями, що передбачають необхідність прийняття соціально важливих дискреційних рішень, які мають безпосередні юридичні наслідки. В низці випадків від прокурора залежить продовження чи закриття кримінального провадження, ініціювання застосування до підозрюваного запобіжного заходу чи ні, укладення угоди про визнання винуватості тощо. Наявність дискреції передбачає певну свободу розсуду прокурора, що, в свою чергу, базується на певних психологічних якостях його особистості. Так, наприклад, такі особисті якості, як мстивість і жорстокість, призведуть до прийняття прокурором рішень чи вчинення дій, що порушуватимуть права особи (наприклад, обрання занадто суворого запобіжного заходу або необґрунтоване притягнення до кримінальної відповідальності). Надмірна м'якість і гуманність прокурора, навпаки, сприятимуть уникненню винним справедливого покарання тощо.

Поряд з цим, прокурори постійно знаходяться у стані стресу, зумовленого надмірним навантаженням, яке, особливо на рівні окружних прокуратур, складає більш ніж 100 кримінальних проваджень на місяць. У поєднанні з контролем з боку керівництва і вимогами забезпечити досягнення позитивних

показників у роботі це призводить до перманентного перенапруження фізичних і розумових зусиль, нехтування часом для відпочинку, відсутності дозвілля та інших негативних умов для роботи прокурора.

В таких умовах постає необхідність формування до кандидатів на посаду прокурора системи вимог, яка б враховувала володіння ними не лише професійними компетентностями, а й певними психологічними якостями, необхідними для роботи в прокуратурі. До їх числа можна віднести наступні: відповідальність; принциповість; чесність; порядність; законслухняність; справедливість; мужність; безкомпромісність; самоконтроль; стриманість; стійкість; наполегливість; активність; гуманізм; відданість інтересам служби; почуття громадянського обов'язку; комунікабельність; самокритичність; працьовитість; вимогливість до себе та до інших; прагнення покарати винних; намагання захистити потерпілих та ін.

Вказані вимоги щодо прокурорів, як правило, не розглядаються як психологічні, а досліджуються в контексті морально-ділових якостей представників цієї професії. Зазначене не виключає психологічної природи цих вимог, адже на практиці провести чітку межу між моральними та психологічними якостями особи досить складно. Як слушно вказують Є. Блажівський та Л. Радухівська, хоча етика і психологія є окремими галузями наукового знання, проте є взаємопов'язаними: етика роз'яснює моральне значення конкретних дій, мотивів, характерів, які визначаються психологами; психологія допомагає розкрити психічну природу й умови формування цих моральних явищ [1, с. 10]. Тому ці та інші якості, які характеризують внутрішньо-особистісний стан кандидата, можна умовно вважати як моральними, так і психологічними.

Разом з тим, чинне законодавство, закріплюючи вимоги до кандидата на посаду прокурора, не згадує серед них необхідності володіння кандидатом будь-якими якостями, необхідними для роботи в прокуратурі, у т. ч. психологічними. Так, згідно із ст. 27 Закону України “Про прокуратуру”, прокурором окружної прокуратури може бути призначений громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи в галузі права не менше двох років та володіє державною мовою. Вочевидь, ці вимоги мають суто формальний характер, тому наявність чи відсутність у кандидата необхідних для роботи в прокуратурі психологічних якостей, про які йшлося вище, загалом не впливають на можливість його призначення на посаду.

Про потребу урахування морально-ділових якостей кандидата йдеться лише у ч. 5 ст. 39 Закону України “Про прокуратуру” щодо кандидатів на адміністративні посади в прокуратурі. Однак ця вимога стосується лише обмеженого кола адміністративних посад, щодо призначення на які надає рекомендації Рада прокурорів України. Не заперечуючи необхідності встановлення цих якостей для вказаного кола посадових осіб прокуратури, видається за доцільне поширити вказані вимоги загалом на всіх прокурорів. При цьому кожній категорії посад в органах прокуратури (рядові прокурори та керівники; прокурори органів прокуратури різного рівня; прокурори

спеціалізованих прокуратур) має відповідати свій набір морально-ділових та психологічних якостей, що має бути регламентований на відомчому рівні.

Крім того, що вказані вимоги мають бути належним чином регламентовані, законодавство повинно передбачати дієвий механізм їх встановлення й оцінки. Найбільш доцільним видається перевірка володіння цими якостями на етапі добору прокурорів серед кандидатів на цю посаду. Такий порядок дозволить, з одного боку, залучати на службу в прокуратуру найбільш відповідних цим вимогам кандидатів, а з іншого – запобігти прийому на роботу осіб, які не мають необхідних якостей, а відтак – можуть завдати шкоди як самим собі, так і інтересам суспільства й держави, працюючи на посадах прокурорів.

Водночас у попередніх публікаціях з цього питання нами було обґрунтовано, що, попри необхідність урахування психологічних якостей кандидатів на посади прокурорів при проведенні добору на ці посади і можливість їх перевірити в межах існуючого порядку добору, законодавець залишив це питання без уваги, що фактично веде до ігнорування психологічної придатності таких осіб для практичної роботи в прокуратурі [2, с. 181-184]. Проблема полягає у тому, що закріплений у Законі України “Про прокуратуру” порядок добору кандидатів на посаду прокурора взагалі не передбачає оцінки психологічної придатності особи до служби в органах прокуратури. Вказана проблема не була вирішена до цього часу, що обумовлює перспективу подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

На підставі викладеного можна дійти висновку про необхідність закріплення у ч. 1 ст. 27 Закону України “Про прокуратуру” вказівки на те, що кандидат на посаду прокурора повинен володіти необхідними морально-діловими якостями, перелік яких має визначатися на відомчому рівні. Порядок добору прокурорів має включати перевірку володіння кандидатом цими якостями та їх об’єктивну оцінку, що має враховуватися при прийнятті кандидата на роботу в прокуратурі.

Список посилань:

1. Блажівський Є., Радухівська Л. Роль і значення морально-психологічних якостей прокурора в контексті реформування прокуратури України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1. С. 8–16. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/5-2015/blazivskij.pdf>.

2. Лапкін А. В. Психологічні аспекти добору прокурорів. *Бочаровські читання* : тези доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю підгот. психологів у Харків. нац. ун-ті внутр. справ (Харків, 13 квіт. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 181-184.

Луцак Олена Олександрівна, кандидат медичних наук, асистент кафедри медицини надзвичайних ситуацій та тактичної медицини, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця (м. Київ)

Гринзовський Анатолій Михайлович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри медицини надзвичайних ситуацій та тактичної медицини, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця (м. Київ)

Калашченко Світлана Ігорівна, старший викладач кафедри медицини надзвичайних ситуацій та тактичної медицини, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця (м. Київ)

Драпей Ігор Миколайович, асистент кафедри медицини надзвичайних ситуацій та тактичної медицини, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця (м. Київ)

Федосов Юрій Олегович, кандидат економічних наук, асистент кафедри медицини надзвичайних ситуацій та тактичної медицини, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця (м. Київ)

Мартиненко Сергій Олександрович, асистент кафедри медицини надзвичайних ситуацій та тактичної медицини, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця (м. Київ)

Задоволеність навчанням як психологічний чинник в формуванні професійних компетентностей майбутніх офіцерів Медичних сил Збройних сил України

В умовах пандемії коронавірусної інфекційної хвороби більша частина вищих навчальних закладів перейшла на дистанційну форму освіти, що викликало у студентів цілий ряд проблем та труднощів, пов'язаних з адаптацією до такої форми здобуття вищої освіти. Серед основної низки труднощів, з якими стискаються майбутні офіцери Медичних сил Збройних Сил України, можна виділити такі як: складна адаптація до незвичного формату навчання, непроста соціальна адаптація як до викладачів так і до інших студентів групи, великий об'єм необхідної самостійної роботи, труднощі з розподілом часу для виконання поставлених завдань, складність опанування новими різновидами діяльності, а також професійними вміннями та навичками [4].

Метою нашого дослідження було оцінити стан адаптації до дистанційного навчання здобувачів вищої медичної освіти II рівня в галузі охорони здоров'я за спеціальністю 222 Медицина в умовах карантинних заходів. Нами було проведено анкетування 155 студентів 1-2 курсів Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. Розроблена нами анкета включала питання про оцінку організації навчального процесу (аудиторного та дистанційного), розпорядок праці та відпочинку студентів, а саме кількість часу, що виділяється на спорт та час, проведений за гаджетами.

При аналізуванні даних, виявлено, що студенти даючи відповідь на запитання щодо оцінки організації навчального процесу в учбовому закладі, більшістю голосів оцінили її як добру (46%), 8% опитуваних дали оцінку “відмінно”, задовільно оцінили 34% та 12% студентів оцінили як “незадовільно”.

Відповідаючи на запитання “скільки годин в середньому триває навчальний процес на день?” більша частина опитуваних (61%) зазначила, що їх навчальний процес тривав більше 6 годин, у 39% тривалість процесу – від 5 до 6 годин. На виконання домашнього завдання 76% студентів затрачують понад 4 годин, 17% - від 3-х до 4 годин, 6% опитуваних виконують домашнє завдання від 2-х до 3-х годин, та лише 3% респондентів на домашню роботу затрачують менше 2-х годин.

Великий вплив на здоров'я студентів визначається рівнем їх адаптивності – вродженої та набутої здатності до адаптації. Здатність до адаптації визначає здатність до подолання різних перешкод у пошуку власного місця у життєвому просторі. Це є вирішальним фактором успішного розвитку молодшої людини. Якщо процес адаптації не відбувається своєчасно, то розвиток незадоволення навчання у закладі вищої освіти (ЗВО) та порушення психічних функцій зростає невпинно, що значно погіршує навчальнопрофесійну діяльність [1,3].

Зокрема, недостатньо досліджено те, яку саме роль в адаптації до дистанційного навчання, відіграє здатність студента керувати власним часом та керування часом в період надзвичайної ситуації (пандемії). Саме тому в період дистанційного навчання на перший план виходить значна проблема – адаптація студентів до умов дистанційного навчання. Проведене нами анкетування показало, що 32% студентів оцінюють рівень адаптації свого організму до вимог навчального процесу та професії під час дистанційного навчання як добрий, 51% - як задовільний, а решта опитаних – як незадовільний та поганий. Рівень адаптації свого організму до вимог навчального процесу та професії під час аудиторного навчання як добрий оцінили 25% студентів, як задовільний – 88%, решта – як незадовільний та поганий.

Загалом 59 % студентів проводять понад 8 годин за гаджетами на добу під час дистанційного навчання, та всього 5% - під час аудиторного навчання. Використання електронних пристроїв в нічний час підлітками зв'язано з зменшенням тривалості сну та посиленням депресивних симптомів. Також дуже частою проблемою, з якою стикаються здобувачі освіти, є порушення режиму сну під час дистанційного навчання. Оскільки студенти перебувають багато часу вдома їх енергія залишається невитрачена, через що дуже багато студентів лягають спати пізніше звичайного. Visnjic et al. дослідили використання електронних інтернет пристроїв серед студентів вищих навчальних закладів та доказали, що інтенсивність та способи використання таких пристроїв можуть негативно впливати на розвиток проблем психічного здоров'я. Також виявлено, що стрес частіше зустрічається у тих студентів, які проводять більше часу в день за розмовами по телефону. Khouja et al. довів, що часте використання комп'ютерів підлітками пов'язано з підвищеним рівнем

тривожності. Інші дослідники виявили, що підвищена онлайн активність серед 3201 студентів з США була чітко пов'язана з депресивними станами, від помірних до важких [2].

Адаптації студентів до дистанційного навчання неможлива без наявності стійкої мотивації і самосвідомості. Учень повинен мати не малу силу волі і ступінь жорсткого контролю над собою, в освоєнні і вивченні представленого матеріалу, виконувати всі завдання в терміни і здавати їх викладачу. Не всі студенти можуть бути самодисциплінованими та самосвідомими, на високому рівні здійснювати самостійну освітню діяльність, тому немає безпосередньої можливості здійснювати контроль за діями слухачів [5].

Таким чином, після проведеного аналізу анкетування було встановлено:

1. Відсоток студентів, які задоволені рівнем організації освітнього процесу в університеті більше, ніж ті, що не задоволені (всього 12%);
2. Навчальний процес у більшості респондентів триває понад 6 год (61%), при тривалості виконання домашнього завдання понад 4-х годин щоденно (76%);
3. Рівень адаптації студентів до вимог навчального процесу при аудиторному навчанні кращий, ніж при дистанційному;
4. Час роботи за гаджетами у респондентів (59 %) під час дистанційного навчання збільшився та становить більше 8 год;
5. Вивчення та усунення виявлених недоліків дистанційної форми освіти, а саме покращення організації освітнього процесу, формуванню у респондентів навичок раціонального розподілення часу та зменшення часу, що витрачається на роботу зі смартфонами та персональними комп'ютерами сприятиме покращенню адаптації майбутніх офіцерів Медичних сил ЗСУ.

Список посилань:

1. Дідух М. М. Проблеми й основні напрями адаптації студентів до умов навчання в закладах вищої освіти. Юридична психологія. Київ, 2019. № 2(25). С. 61-68.
2. Nour Mheidly, Mohamad Y Fares, Jawad Fares. Coping with Stress and Burnout Associated with Telecommunication and Online Learning. Front. Public Health, 11 November 2020 doi.org/10.3389/fpubh.2020.574969
3. Калашченко С.І., Гринзовський А.М., Харітонова А.В. Актуальні проблеми військово-соціального та психологічного забезпечення сектору безпеки та оборони України: матеріали наук.-практ. конф., (м. Харків, 29 жовтня 2019 р). Х : Національна академія Національної гвардії України, 2019. С. 15-17.
4. Гринзовський А.М., Калашченко С.І., Приходько І.І. Актуальні проблеми профілактичної медицини. Збірник наукових праць. Випуск 20. Львів, 2020 р. С. 57-63.
5. Калашченко С.І., Гринзовський А.М., Приходько І.І. Актуальні аспекти психологічного забезпечення професійної діяльності сил безпеки та оборони України: матеріали VI всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Харків, 01 грудня 2020 р. , м. Харків, 2020р. С. 77-80.

Медведєва Ольга Вікторівна, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри педагогіки па психології факультету №3, Харківський національний університет внутрішніх справ (м.Харків)

Гендерні особливості феномена лідерства в діяльності Національної поліції України

Гендерні студії, що покликані розвінчати міф “природної” меншовартості жінки, зокрема й на ринку праці, та спрямовані на вирівнювання прав і можливостей жінок й чоловіків, наразі докорінно змінюють усталені погляди на місце та роль жінки в системі управління. Обрана Україною гендерна політика актуалізує утвердження цінностей гендерної рівності як у суспільстві загалом, так і в різних його інституціях. Разом із тим, професійна діяльність у секторі безпеки та оборони України – це сфера, з найвищим рівнем гендерної сегрегації, у якій дотепер залишаються міцно вкорінені стереотипи й найбільш ригідні практики забезпечення гендерного паритету. Відтак існує потреба у розробці комплексного підходу та наукового підґрунтя забезпечення гендерної рівності в діяльності сектору безпеки через аналіз гендерної асиметрії, інституційних бар’єрів й механізмів легітимації дискримінаційних практик. Предметом нашого вивчення є доступ до лідерських повноважень жінок, особливості реалізації гендерно маркованих лідерських якостей, а також дослідження лідерства крізь призму маскуліної природи феномена у Національній поліції України.

На даний момент світові поліцейські організації ще далекі від інтеграції, передбаченої моделлю Брауна (1997), яка опиралась на те, що залучення жінок буде поступовим і лише питанням часу, а відмінності зникнуть – коли жінки досягнуть 25% бар’єру представленості. Хоча це співвідношення вже існує чи наближається в деяких країнах (наприклад, Кіпр, Великобританія, Нідерланди, Швеція та ін.), практика показує, що гендерна дискримінація в європейських поліцейських силах залишається фактом. Аналіз глобальних даних, отриманих EUROSTAT (2019), демонструє позитивну еволюцію присутності жінок у європейській поліції, хоча дуже різниться між європейськими країнами, у 2008 році їх представленість становила 16,7%, а у 2017 році цей показник зріс до 21,28%. Зараз середній показник становить одна жінка на п’ять чоловіків у Європі, починаючи з середнього відсотка 318 поліцейських на 100 000 жителів. Україна здійснила також багато позитивних кроків у цьому напрямку.

Загалом професія поліцейського тісно пов’язана з чоловічими рисами влади, авторитету, сили та захисту, тому з самого початку включення жінок у поліцейські інституції було предметом численних суперечок. Їх центральним об’єктом були припущення, що жінки не володіють достатньою фізичною силою і це обмежує їх у виконанні певних операційних функцій. Крім того, вони мають статуру, розмір й зовнішність, які асоціюються зі слабкістю, відповідно жінки сприймаються менш авторитетними. Наразі ці уявлення нівельовані численними науковими дослідженнями, оскільки тільки дотично

торкаються професійно важливих якостей, необхідних для виконання поліцейських завдань. Жінки довели здатність задовольняти фізичні вимоги роботи поліції, а оцінка “гарного” поліцейського залежить не стільки від фізичної сили чи домінування, скільки від спроможності мислити та діяти з людською чутливістю та навичками міжособистісного спілкування – так званими м’якими навичками. Гендерні дослідження як новітній напрямок наукових студій змусив переглянути дотепер усталені уявлення про природу багатьох феноменів в секторі безпеки й на порядку денному з’явилося питання жіночого лідерства в поліцейській діяльності.

Сучасні погляди на лідерство визначають його як тип управлінської взаємодії, що ґрунтується на найбільш ефективному для даної ситуації співіснуванні різноманітних джерел влади та спрямований на досягнення цілей організації. Втім, бути керівником та бути лідером – не одне й те саме. Керівник у своєму впливі на працю підлеглих та побудові відносин з ними насамперед використовує посадову основу влади та її джерела, тоді як лідерство ґрунтується на процесі соціального впливу й взаємодії в організації. Нові умови вимагають нових ефективних моделей лідерства, де успішні приклади мають власне жіночі стратегії, де емоційний інтелект постає ключовим складником лідерського потенціалу. Отже, сучасне лідерство – це активна діяльність задля визначеної мети, а не тільки посада, вплив і статус, що дотепер визначають усталені стереотипи розподілу гендерних ролей в силових відомствах.

Об’єктивними причинами того, що жінки займають менше керівних посад, зокрема й в поліції, є традиції патріархальної культури управління, що вкорінені у суспільній свідомості на рівні стереотипів й упереджень та які системно відтворюються і закріплюються у практиках повсякденної взаємодії. Це пояснює думку, що жінки-лідери програють лідерам-чоловікам в ефективності керівництва, оскільки наділені меншою владою, впливом і ресурсами й мають менші стартові можливості для заняття лідируючих позицій.

З одного боку, конкретні ролі лідера вимагають певних типів лідерства, по суті змушуючи чоловіків і жінок, які виконують одну й ту саму роль, і вести себе однаково. З іншої сторони, ефективне лідерство історично зображувалося переважно в чоловічих термінах інструментальних рис та стереотипно маскулінних якостях, як-то: інтелект, активність, домінування, самовпевненість, прагнення до успіху, наполегливість, відсутність страху, вміння протистояти тиску та ін. Складовими “чоловічої коробки” є і такі вимоги як не демонструвати слабкість, не просити про допомогу або не визнавати свою безпорадність у вирішенні проблем. З огляду на це у чоловіків своєрідний карт-бланш у вигляді визнання начебто “природних” лідерських здібностей й соціокультурного домінування у якості лідерів загалом (у приватній, сімейній, соціальній, професійній взаємодії). Жінки ж змушені асоціюватись з уявленнями про ефективне лідерство, зокрема у традиційно чоловічих організаціях, відповідно до існуючих гендерних упереджень. Жінки-

лідери, за таких обставин, потрапляють у пастку “рольової неузгодженості”, що висвітлює парадокс рольових очікувань (соціально-рольова теорія Е. Іглі [1]). Якщо жінка обирає “жіночий” стиль лідерства, її вважають занадто м’якою, менш компетентною й нездатною до ефективного лідерства (порушення ролі лідера). Тоді аби на керівних посадах в секторі оборони відповідати стереотипам лідерської ролі, жінка має утверджуватись в маскулінних якостях й стратегіях поведінки, по суті, обираючи шлях дефемінізації. Так народжуються “залізні леді”, “чоловіки у спідницях”, й тим не менш також не визнані та сторонні у чоловічому середовищі (у термінах Н. Еліаса), осуджені колегами-чоловіками за свою холодність, нечуйність й нежіночність (порушення ролі жінки). Таким чином жінки, відмовляючись від гендерної ідентифікації щоб пристосуватися до “маскулінної більшості”, відмовляються і від впровадження жіночих моделей лідерства, що сприяє відтворенню існуючої організаційної культури, увічненню ідеалу маскулінності в силових організаціях та підтримці усталених гендерних стереотипів. Така ситуація конфлікту між гендерною й лідерською ролями утверджують позицію, за якої багато жінок не вважають себе здатними виконувати функції керівників вищої ланки і погоджуються з думкою, що високі досягнення у поліції та жіночність – несумісні речі. Враховуючи такий перехресний тиск, знайти відповідний та ефективний стиль керівництва є складним завданням. Упереджене ставлення призводить до того, що жінкам, які володіють необхідними навичками, мають достатній досвід та кваліфікації, потрібно докладати більше зусиль, аби зайняти топові позиції порівняно з чоловіками.

Стереотипи самореалізації у виконанні традиційних сімейних обов’язків вимагають від жінки значних витрат часу, порівняно з чоловіками. Брак “часу на родину” жінка переживає болісно. Наслідки “подвійної зайнятості” негативно позначаються як на родині, так і на службі. Це є ще однією з причин, чому працівниці-жінки мають істотно нижчі вимоги до власного кар’єрного зростання [2, с. 11]. Крім того, необхідність знаходити баланс між соціальними ролями жінки й поліцейського слугує причиною виникнення хронічного стресу на роботі. Це зумовлює виникнення ще однієї жіночої дилеми: щоб бути професійно визнаною, жінці-поліцейському потрібно відтворювати “чоловічий” гендер, а щоб знизити рівень стресу та підтримувати позитивну “Я-концепцію” – “жіночий” [3].

У дослідженні С. Rubio та ін. (2021) на основі контент-аналізу уявлень 56 поліцейських, 28 чоловіків та 28 жінок із значним досвідом роботи в поліції, які займають керівні посади у 26 європейських країнах було продемонстровано значний розрив між уявленнями чоловіків і жінок-керівників поліції щодо доступу, розвитку кар’єри та умов роботи, з якими стикаються поліцейські. Згідно з результатами, “міраж рівності”, домінуючий у поглядах чоловіків-поліцейських, є основною перешкодою для досягнення реальної рівності як по горизонталі, так і по вертикалі [4]. Жінці завжди треба доводити собі та суспільству, що вона здатна зруйнувати “скляну стелю” і стати лідеркою.

Отже, практика свідчить, що служба жінки в поліції має позитивний потенціал і є результативною: вона сприяє підвищенню якості добору персоналу, покращує соціально-психологічний клімат у колективі, підвищує ефективність діяльності підрозділів і якість ухвалення управлінських рішень в кризових обставинах, а також довіру до поліції в очах громадськості. Зокрема, жінки демонструють більш високий рівень виконавчої дисципліни й більш низький рівень агресивності, вони є більш комунікабельними під час врегулювання сімейних конфліктів, також робота жінок-поліцейських є незамінна в роботі з жертвами насильницьких дій та підлітками-правопорушниками [5, с. 129]. Подолання стереотипів є ключовою ланкою скорочення гендерного розриву та якісних змін існуючих уявлень про гендерно обумовлену природу поліцейської діяльності. Подальша розробка даної проблематики й забезпечення ефективного використання на практиці “жіночого” потенціалу лідерства потребує ґрунтовних теоретичних й емпіричних досліджень, спрямованих на вивчення соціального статусу жінок-поліцейських, соціально-психологічних механізмів їх самореалізації та репрезентації у “чоловічому світі”, стратегій лідерства й гендерних якостей, домінуючих стереотипів та культурних організаційних бар’єрів сектора безпеки та оборони України.

Список посилань:

1. Aalice H. Eagly. Female leadership advantage and disadvantage: resolving the contradictions. *Psychology of women quarterly*. 2007. DOI: 10.1111/j.1471-6402.2007.00326.x
2. Медведєв В. С., Горбенко Д. А. Сучасний стан і проблеми гендерної рівності в діяльності сектору безпеки України. *Юридична психологія*. 2020. № 2 (27). С. 7-16. DOI: <https://doi.org/10.33270/03202702.7>
3. Garcia, V. Difference in the Police Department: Women, Policing, and “Doing Gender”. *Journal of Contemporary Criminal Justice*. 2003. 3(19), p. 330-344. DOI: 10.1177/1043986203254530
4. Rubio C., Hinestroza M., López M. Is It Because You Don't Want to? A Content Analysis of Police Executive Leaders' Perceptions of Policewomen's Careers in Europe. *Front Psychol*. 2021. DOI: 10.3389 / fpsyg.2021.713696
5. Горбачова О. В. Соціально-психологічні аспекти встановлення гендерного паритету в Національній поліції України. *Право і Безпека*. 2016 (4). С. 128-132.

Меркулов Михайло Олексійович, здобувач вищої освіти, юридичний факультет, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Нікітіна Ірина Петрівна, старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Psychology of behavior in a crisis situation

The concept of “image of the world” was introduced by A.N. Leontiev to summarize the vast empirical material accumulated in the study of human perception. Just as the concept of “image” is used to systematically describe the process of perception, taking into account its active and reactive components, so the concept of “image of the world” is integrated to describe the entire cognitive activity of a person [1]. Using this concept, A. Leontiev argued that for an adequate perception of a separate object, it is necessary to perceive the whole world as a whole, and the relevance (inscribed) of the perceived world as a whole.

The image of the world (as a structure) is an integral system of human meanings. The image of the world is built on the basis of the allocation of meaningful (essential, functional) for the system of experience activities implemented by the subject (signs, feelings, ideas, norms, etc.). The image of the world is filling the image of reality with meanings, and, thereby, building it. The image of the world, presenting the known connections of the objective world, determines, in turn, the perception of the world.

Lifestyle - descriptions of a system of activities that a person actually realizes as a subject of individual activity or in which he is “included” (the subject of which is society, a group) during a certain life period, stage or cycle (before the change in the hierarchy of motives) [2, 80]. The structure of the way of life is determined by both the image of the world and the plan of real interactions and, in turn, determines the development of the image of the world. Perhaps, it is precisely with the change in the hierarchy of motives that the individual's awareness of a certain period of life as a psychological past (if the hierarchy has already changed) or psychological present (if the hierarchy is still unchanged) is associated, regardless of the external event series.

By polarizing the time parameter, it is possible to divide extreme situations into long-term (for example: moving to another city, chronic illness, poor environmental conditions, mobbing, being in a war zone, etc.) and short-term (for example: flying on an airplane, earthquake, road accident, robbery, fire in the apartment).

Much more serious are changes in the image of the world and lifestyle during the experience of short-term and acute (with a threat to life and health, other significant damage to the victim and his loved ones) extreme situations [3]. Such situations are characterized by suddenness, a sharp change in conditions (the third level of lifestyle - practical interactions) and communication (the second level of lifestyle). A drastic change in lifestyle leads to a short-term and dramatic change in

the way of the world. In the image of the world during such a change, its usual functions cannot be realized, the main of which are an individual detailed forecast of the near future and a holistic undifferentiated forecast of the distant future. Moreover, even the individual cultural and historical basis of perception is destroyed. In such conditions, the victim can neither adequately perceive reality, nor, moreover, adequately act. It is this kind of rapid change-destruction of the image of the world (integral system of meanings) that is the psychological mechanism of the state of shock (the first phase of experience) and a prolonged feeling of helplessness that often occurs in victims.

An extreme situation is a sudden situation that threatens or is subjectively perceived by a person as threatening life, health, personal integrity, and well-being [4]. However, an extreme situation is made not only by a real, objectively existing threat to life for oneself or significant loved ones, but also by our attitude to what is happening. The perception of the same situation by each specific person is individual, in connection with which the criterion of “extremeness” is, rather, in the inner, psychological plane of the personality. As a subject of life, a person is faced with situations that go beyond the ordinary, “normal” human experience and which can be perceived as threatening life and health, hopeless and intolerable, that is, extreme [5].

The desire to search for new sensations and impressions in case of dissatisfaction with work or other areas of life can be called “compensation”: when a person cannot be realized in some area of his life, he will look for other ways to manifest himself. And these ways can be both extreme sports and drugs. When searching for and receiving new sensations, the unfulfilled person will feel like a full-fledged person, perhaps even in some way superior to his usual environment. Thus, a person can try to increase the meaning of life [6].

People with a high level of coherence are more likely to experience a sense of meaningfulness in life, view stressful situations as challenges, and act proactively in such situations. It can be assumed that a higher sense of coherence is a predictor of positive risk propensity.

In many cases, a person is forced to act in a situation of uncertainty, which may reflect the conditions of the activity and its outcome (result). In this way, a sense of comprehensibility and a general sense of inner coherence are strengthened. However, in this case, the person must have high comprehension and sufficiently high control. Thus, the propensity to take risks and the search for new sensations can be essential determinants of a person's behavior in an extreme situation. Knowledge of the phenomenology of these formations can provide effective management and forecasting of human behavior in difficult conditions of life. A person as a subject of his own security must be considered from the point of view of the capabilities and readiness of the individual to implement the activity to ensure it.

Список посилань:

1. Михайлов Л.А., Маликова Т.В., Шатровой О.В., Михайлов А.Л., Соломин В.П. Психологическая защита в чрезвычайных ситуациях : учебное пособие / Под ред. Л.А. Михайлова. СПб.: Питер, 2009.

2. Серкин В.П. Профессиональная специфика образа мира и образа жизни. *Психологический журнал*. Т. 33. № 4. 2012. С. 78–90.
3. Шойгу Ю.С. Психология экстремальных ситуаций. М.: Смысл, 2010.
4. Антипов В.В. Психологическая адаптация к экстремальным ситуациям / В.В. Антипов. М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004.
5. Лебедев В.И. Личность в экстремальных условиях. М.: Политиздат, 1989.
6. Растопчина А.Н., Полякова С.А. Формирование личности безопасного типа в современном обществе : материалы II Всероссийской научно-практической Интернет-конференции студентов “Студенчество в науке: поиски, перспективы, признание” (21 апреля - 12 мая 2010г.)

Мироненко Артур Александрович, здобувач вищої освіти, факультет підготовки фахівців для підрозділів стратегічних розслідувань, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Токар Андрій Анатолійович, старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Особиста психологічна безпека в екстремальних умовах

Поведінка людини завжди проявляється в будь-якій обстановці, ситуації. При цьому сформовані обставини по-різному впливають на людину, виступаючи фактором зміни його психологічного стану. Всі ситуації можуть бути класифіковані різними способами: з точки зору їх значущості – незначності, небезпеки – безпеки, задоволення – незадоволення, суб'єктивності – об'єктивності і т. п.

В даний час проблема психологічної безпеки особистості та її забезпечення стала однією з найактуальніших соціальних проблем. Причиною для цього є ряд різних загроз, що впливають на людину. До подібних зовнішніх загроз відносяться війни, терористичні акти, техногенні та природні катастрофи, міжнаціональні та релігійні конфлікти, незадоволеність умовами життя людей, що призводять до активного опору влади. Внутрішніми загрозами є схильність сучасної людини до стресу, різних психологічних впливів; відсутність в житті людини повноцінного живого спілкування, яке часто замінюється віртуальним, що призводить до неможливості людини об'єктивно оцінювати вчинки оточуючих [1, с. 19].

Необхідно зазначити, що екстремальна ситуація – це раптова ситуація, яка загрожує або суб'єктивно сприймається як загрозна життю людини, його здоров'ю і благополуччю. Вченими було запропоновано використовувати термін “екстремальна ситуація” стосовно тих ситуацій, в яких виконуються наступні умови:

1. Особа опиняється в нетиповій ситуації, не маючи досвіду перебування в ній або виявляється жертвою агресії, яка створює в ньому почуття провини.

2. Особа стає свідком тортур, умисного вбивства або інших дій, що погно впливають на свідомість людини.

3. Особа ізольована від сім'ї та знаходиться без будь-якої інформації про долю своїх близьких.

4. Немає шансів захисту проти агресорів або для того щоб вижити, людина змушена вести себе не так, як завжди [2, с. 137].

Важливо зазначити, що готовність до ризику має вікові (з віком зменшується), статеві (у жінок нижче, ніж у чоловіків), групові (проявляється сильніше в групі) особливості прояву. Опинившись в екстремальній ситуації, людина проходить в своїх психологічних станах ряд етапів, які супроводжуються певними психічними явищами.

Особливе значення при розгляді поведінки особистості в екстремальних і надзвичайних обставинах займає страх – негативний психічний стан, пов'язаний з вираженим проявом почуття тривоги, занепокоєння, загрози існуванню особи і спрямоване на джерело дійсної або уявної небезпеки. Страх проявляється і від незначної, ледь помітної тривоги до жаху, що охоплює і дестабілізує особистість людини з поширенням на моторику. Вважається, що подоланню страху сприяє інформованість, яка підтримує надію на сприятливий результат подій.

Отже, стихійні лиха, великі аварії і катастрофи, їх трагічні наслідки викликають у людей велику емоційну збудженість, вимагають високої морально - психологічної стійкості, витримки і рішучості, готовності надати допомогу постраждалим, врятувати гинуть матеріальні цінності. Важка картина руйнувань і спустошень, безпосередня загроза життю негативно впливають на психіку людини. Щоб послабити негативний вплив на людину, потрібні постійна підготовка до дій в надзвичайних ситуаціях, формування психічної стійкості, виховання волі.

Треба пам'ятати, що рівень психологічної підготовки людей - один з найважливіших факторів. Найменша розгубленість і прояв страху, особливо на самому початку аварії або катастрофи, в момент розвитку стихійного лиха можуть привести до важких, а часом і до непоправних наслідків. В першу чергу це відноситься до посадових осіб, зобов'язаним негайно вжити заходів, які мобілізують колектив, показуючи при цьому особисту дисциплінованість і витримку.

Список посилань:

1. Лапін В.М. Безпека життєдіяльності людини: навч. посібник. К.: Знання, 1999. 184 с.

2. Ліпкан В.А. Безпекознавство: навч. посібник. К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2003. 207 с.

3. Пістун І.П. Безпека життєдіяльності. Суми: Університетська книга, 1999. 301 с.

4. Буданов А.В. Педагогика личной профессиональной безопасности сотрудников органов внутренних дел. М.: Академия МВД России, 1997. 132 с.

Морозова Л.В., старший викладач кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Мотивація як важлива складова навчально-професійної діяльності та самоосвіти курсантів

В умовах модернізації сил безпеки та оборони професійна підготовка офіцерських кадрів виступає як актуальне загальнодержавне завдання. Реформування вищої військової школи передбачає якісні та кількісні зміни у змісті та організації освіти з метою підвищення ефективності підготовки фахівців високої кваліфікації, здатних успішно та якісно виконувати покладені на них професійні завдання. Насамперед, це відноситься до найскладніших видів професійної діяльності фахівців екстремального профілю, зокрема Національної гвардії України.

Службово-бойова діяльність НГУ, як специфічний вид професійної діяльності, потребує від майбутнього офіцера сформованості цілого комплексу професійно-важливих характеристик. Однією з найвагоміших характеристик є мотивація до професійної діяльності. Саме мотивація допомагає зрозуміти прояв завзятості та наполегливості, з якою курсант здійснює обрані дії, долає перешкоди на шляху до обраної мети. У ролі мотивації виступають потреби та інтереси, потяги та емоції, установки та ідеали.

У педагогічному словнику мотивація сприймається як система мотивів або стимулів, яка спонукає людину до конкретних форм діяльності або поведінки.

Філософський енциклопедичний словник визначає мотивацію, як процес спонукання людини до здійснення тих чи інших дій та вчинків, часто є складним актом, що вимагає аналізу та оцінки альтернатив, вибору та прийняття рішення.

У військової психології мотивація – це процес психічного регулювання, що впливає на напрямок діяльності курсанта та кількість енергії, що мобілізується ним для виконання освітньої діяльності.

Мотивація буває позитивною та негативною. Позитивна мотивація курсантів, у військовому виші, пов'язана з бажанням опанувати обрану професію, виражається у необхідності та інтересі до знань, орієнтації на пошук шляхів їх набуття, у тому числі шляхом самоосвіти. Сформована у курсантів позитивна навчальна мотивація спонукає до вдосконалення професійних якостей та дозволяє судити про суб'єктивну значущість навчання для курсанта, про результативність його діяльності.

Негативними проявами мотивації навчання вважаються відрахування з навчального закладу, низька успішність, порушення дисципліни, міжособистісні та внутрішні особистісні конфлікти, низька професійна підготовленість випускників, що зумовлює зниження якості їхньої служби у підрозділах НГУ. Подолати негативні явища та одночасно забезпечити високий

рівень професійної підготовленості курсантів можливо шляхом цілеспрямованого розвитку та формування у них сталої навчально-професійної мотивації на різних етапах навчання.

Без знання мотивів неможливо правильно зрозуміти спрямованість особистості курсанта, сформовані ним цілі. Мотив діяльності має нерозривний зв'язок з метою, усвідомленням чітко визначеного плану освітньої діяльності на весь період навчання у вищі, цілеспрямованому побудові собі завдань. Мета спрямовує самоосвітню діяльність та коригує її перебіг. У самоосвіті система цілей та мотивів визначає ступінь активності та наполегливості курсантів, швидкість та якість досягнення ними результату, вибір взаємодії з товаришами по службі.

Мотивами самоосвіти курсантів є:

- сприяння пізнавального інтересу до певних областей знань, прояв вольових зусиль і прагнення активного пошуку знань (якщо в самоосвітній діяльності немає пізнавального інтересу, то самоосвіта стає малоефективною і прагнення до неї втрачається);
- освоєння професійної діяльності;
- самовдосконалення (виховання характеру, розвиток здібностей, реалізація свого потенціалу тощо).

Важливим аспектом формування сталої навчально-професійної мотивації курсантів є застосування викладачами найбільш ефективних методик на основі сучасних концепцій навчання, використання результатів досліджень різних дидактичних методів та способів підвищення ефективності навчально-професійної мотивації у процесі навчання. Дійовою є різна система стимулів, що спрямована на розвиток мотивації курсантів до самостійної навчальної діяльності та самоосвіти. Наприклад:

- заохочення творчої спрямованості у вигляді надання додаткового вільного часу на самостійне навчання;
- додаткове балове заохочення за підсумками навчання;
- додаткове грошове стимулювання за відмінне навчання;
- надання можливості дострокової здачі екзаменаційної сесії та вибуття у канікулярну відпустку та ін.

Безумовно, такі заходи є лише додатковими до процесу формування мотивації курсантів до навчальної діяльності і самоосвіти. Ефективним цей процес можна вважати тоді коли мотивуючими факторами курсанта стають: прояв інтересу до предметів загальнонаукового та спеціального блоку дисциплін, що викладаються; активна участь в науковій діяльності академії, участь у між кафедральних конференціях, олімпіадах; задоволення у виборі своєї майбутньої професії.

Список посилань:

1. Юр'єва Н. Особливості мотивації військовослужбовців до проходження військової служби: систематизація дослідження. *Честь і закон*, 2020. № 4(75). С.96-105.

2. Приходько І., Каплюченко О. Визначення провідних мотивів військовослужбовців Національної гвардії України до службово-бойової діяльності в екстремальних умовах. *Честь і закон*, 2019. № 3 (70). С. 114-122.

3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ.: Либідь, 1997 р. 366 с.

4. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія. НАН України, Ін-т філософії ім. Г.Сковороди; голов. ред. В. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

5. Вакула А. Формирование мотивации и потребности курсантов военного вуза в самообразовании. *Молодой ученый*, 2014. № 9 (68). С. 461-464.

Приходько Віра Семенівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та іноземних мов, Харківська державна академія фізичної культури (м. Харків)

Інтерпретація поняття “особистість” для формування майбутнього фахівця

Досягненням ХХ сторіччя варто вважати розширення обсягу змісту самого поняття “освіта” за рахунок тієї її його частини, котра припускає не тільки наявність в освіченої людини спеціальних професійних знань, умінь і навичок, але і наявність виховання. Дві ці складові (освіта і виховання) нерозривно пов’язані з поняттям “особистість”. У розмовній мові слово “особистість” має винятково позитивну конотацію. Говорячи про людину як “особистість”, їй дають позитивну оцінку, особливо при відборі на навчання, влаштуванні на роботу або заняття керівної посади завжди розшукується “особистість”, яка повинна мати перелік необхідних психологічних якостей, таких як: вольовий, цілеспрямований, товариський, зокрема в екстремальних умовах, кризових ситуаціях або екстремальних видах спорту [1]. Вчені пропонують своє розуміння “особистості” і вважають, що особистість – це динамічний порядок тих психологічних систем в індивідуумі, котрі визначають його неповторну пристосованість до навколишнього середовища, до його культури [2]. Уростання людини в культуру, окультурення можна розуміти як освіту в окремих ситуаціях життєдіяльності. Воно є одночасно процесом і результатом інтелектуального формування людини. Через процес виховання, здійснюваний дорослими людьми, покоління, котре підростає, одержує навички пристосування до життя і стає дієздатним, отримує освіту як усвідомлену її діяльність протягом усього життя. Очевидно і те, що ці результати залежать від культурних змін у суспільстві і від відповідних ціннісних орієнтирів на певному розвитку суспільства, а тому результати мають відносний характер.

Друга половина ХХ та початок ХХІ століття ознаменувалися численними спробами радикальних реформ у сфері освіти, котрі відбувалися в різних країнах у різному темпі і з різними цілями. Проте вони призвели до істотних змін у сфері вищої освіти. В останні десятиліття для більшості

високорозвинутих країн стало характерним те, що акцент в освіті більш орієнтується на практику, а не наукову теорію, бо освіта стає підготовкою до життя, підтримкою стабільності при входженні до нього нових поколінь. Припускаємо, що компонент особистості може розчленуватися на такі приватні структурні компоненти, як, наприклад, прагнення до успіху, нерішучість, інтелект, концентрацію уваги на внутрішніх переживаннях, екстравертованість тощо [2, с. 469].

Певний науковий інтерес може являти собою дослідження процесу становлення особистості студента або курсанта з моменту його зарахування до закладу вищої освіти і до моменту його закінчення, але завжди нами враховується соціально-історична співвіднесеність поняття “освіта” і “виховання”, котрі актуальні сьогодні в усіх високорозвинутих державах. Наприкінці свого навчання у закладі вищої освіти випускник повинен навчитися діяти автономно, тобто приймати відповідальні рішення, спираючись на розроблені критерії, досягати поставлені перед собою цілі і нести відповідальність за свої вчинки [3].

Засвоєння випускником вишу загальнолюдських цінностей, культурного надбання призводить до розуміння відповідальності за свої вчинки і думки. Зрештою, у міру розвитку особистості в неї формується компетенція, тобто розуміння як ставлення до здійсненого самим індивідумом вчинку. Ця загальна компетенція містить у собі професійну, методичну, соціально-комунікативну, персональну компетенцію дії і перетворення.

Таким чином, важливий вплив може здійснити заклад вищої освіти на формування особистості свого випускника, а сама особистість повинна забезпечити відповідальне ставлення до певного обсягу інформації, котрий постійно зростає, й мусить усвідомлено здійснювати вибір своїх дій і вчинків, пам’ятати, що не освітні ідеї визначають вибір знань і навчальних матеріалів, а передбачувані переваги конкурентної боротьби. Отже, розходження між освітою і майбутньою практичною діяльністю є, на нашу думку, вражаючим, очевидно, що результати процесу набуття освіти залежать від культурних змін у суспільстві і від відповідних ціннісних орієнтирів на певному етапі розвитку особистості у суспільстві.

Список посилань:

1. Психологія екстремальної діяльності : навч. посіб. І.І. Приходько, О.С. Колесніченко, О.В. Тімченко та ін.; за заг. ред. проф. І.І. Приходька. Харків: НА НГУ, 2016. 571 с.
2. Черкашин С.В. Розвиток вищих навчальних закладів Німеччини : історичний та педагогічний аспекти. Харків, 2018. 528 с.
3. Приходько І.І. Оцінка та прогнозування ефективності професійного психологічного відбору курсантів різних спеціальностей вищого військового навчального закладу: автореф. ... дис. канд. психол. н. Харків: ХВУ, 2000, 19 с.

Приходько Ігор Іванович, доктор психологічних наук, професор, начальник науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Мацегора Яніна Володимирівна, кандидат психологічних наук, с.н.с, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Індивідуальна і корпоративна етика військовослужбовців Національної гвардії України

Істотні зміни, які відбулися в українських збройних формуваннях з початку бойових дій на сході країни, не могли не позначитися на цінностях військовослужбовців, які виконують як функцію адаптації на основі узагальнення набутого досвіду захисту країни в умовах так званих гібридних війн, так і функцію згуртування, консолідації військовослужбовців, їх ідентифікації як важливої сили українського суспільства.

З метою формалізації та уточнення існуючого етичного кодексу військовослужбовців Національної гвардії України було проведене емпіричне дослідження з ранжування найбільш поширених узагальнених військових цінностей та при необхідності було запропоновано додати нові. Крім того, військовослужбовці оцінювали, наскільки запропонований перелік їх задовольняє в якості можливого формально закріпленого етичного кодексу військовослужбовців НГУ.

Узагальненні військові цінності об'єднують ряд цінностей, що описують відповідний досвід службово-бойової діяльності військовослужбовців НГУ. Для проведення такого оцінювання військовослужбовцям НГУ було запропоновано визначити провідні цінності з переліку військових цінностей, що був нами розроблений на основі існуючих етичних кодексів європейських країн [1-3], Австралії [4] та США [5], з урахуванням традицій українського козацтва:

1. Бути фізично сміливим – здатним контролювати свій страх, проявляти мужність у ситуаціях ризику отримання травм та загибелі; бути готовим віддати життя за свою Батьківщину, товариша.

2. Бути морально сміливим – знаходити в собі сили чинити правильно, справедливо, не бути байдужим до несправедливості, горя і страждань тих, кого Ви маєте захищати; бути людяним, гуманним, бути прикладом для наслідування.

3. Бути дисциплінованим – керуватися законними вимогами командира та Статутами; виконання наказів командира є підставою впевненості кожного члена підрозділу, що його не підведуть, зроблять частину своєї справи точно і вчасно, це основа злагодженості дій підрозділу, ефективної взаємодії з іншими підрозділами й об'єднання сил для досягнення спільного результату.

4. Бути самодисциплінованим – здійснювати діяльність без нагадувань, відповідати високим стандартам професіоналізму і моралі, щоб командир та товариші могли довіряти Вам та покладатися на Вас, знати, що Ви не схибите, не зрадите, не підведете; зробіть вірний вибір, зможете контролювати свій страх.

5. Бути чесним – таким, кому цілковито можуть довіряти товариші; не приховувати свої недоліки від товаришів, а виправляти їх, постійно професійно вдосконалюватися, розвиватися. За потреби бути здатним просити і приймати допомогу від товаришів по службі, щоб позбавитися від вад, недоліків особистого розвитку і професійної підготовки. Повідомляти про виниклі конфлікти інтересів, про зміни Вашого фізичного чи психічного стану, щоб командир та товариші по службі могли це враховувати при виконанні поставленого завдання, знали в якій мірі можуть покластися на Вас. Не чинити та не приховувати незаконні і аморальні дії товариша, так як це потенційно може стати підставою для шантажу, недовірі, відчуття провини і, як наслідок, зруйнує команду, поставить під загрозу життя інших товаришів та виконання завдання. Не поширювати неправдиву інформацію про себе, товаришів, свій підрозділ тощо.

6. Бути гідним – відповідати моральним і професійним вимогам, стандартам професії. Керуватися власним сумлінням, наслідувати принципи козацького лицарства. Постійно професійно вдосконалюватися, набувати необхідні професійні знання і навички. Залишатися відкритим до нового професійного досвіду, не зупинятися у власному саморозвитку, бути самокритичним. Бути вільним від образ, заздрощів, інтриг.

7. Бути членом команди – здатним покладатися на товариша, довіряти товаришу по зброї; бути таким, на якого можуть покластися товариші (компетентним, чесним, вірним, дисциплінованим, передбачуваним для товариша). Поважати товариша і командира, чітко виконувати накази, так як вони є основою керованості підрозділу, основою зосередження сил всього підрозділу на виконанні завдання та коригування сил різних підрозділів. Використовувати гумор для підтримки і стимуляції розвитку товаришів, а не для приниження співслужбовців. Не допускати дискримінації товаришів по зброї за національністю, расою, статтю тощо; бути прикладом і помічником для новобранців. Бути лояльним до своєї команди – це не значить, що Ви маєте прикривати незаконні чи аморальні дії товариша, так як такі дії роблять вразливими Вас і Вашу команду до маніпуляцій, шантажу з боку протидіючої сторони. Ваші дії не мають кидати тінь на Ваш підрозділ, Ваших товаришів по службі. Керуватися принципом: “На першому місці товариші, потім завдання (місія), потім власні інтереси”. Пам’ятати, що військова справа – командна робота, вона ефективна, коли кожен виконує свою частину роботи у повному обсязі.

8. Бути вірним – виконувати вимоги військової присяги, не зраджувати членів своєї команди. Не приймати участь у будь-яких діях, які можуть нашкодити товаришам по зброї, не надавати ніякої інформації країнам, що є

нелояльними до України, не виказувати суджень, що можуть порочити честь і гідність української армії (Національної гвардії України), шкодити її репутації. Бути вірним українському народу – бути вірним принципам незалежності, демократії, захисту прав і свобод народу України, бути вірним традиціям українського народу, наслідувати традиції українського козацтва; захищати Україну та спосіб життя українців, служити інтересам українського народу. Бути вірним собі – не зраджувати собі, своїм принципам, бути надійним, цілісним, передбачуваним для товаришів по службі (як основа для ефективної взаємодії).

9. Бути стійким – не здаватися ворогу, поки є сили і можливості чинити супротив самому чи поки є сили і можливості чинити супротив хоч у одного із Ваших товаришів по зброї; не приймати милості від ворога. Стійко переносити усі труднощі служби, в тому числі не жалітися, не поширювати інформацію про побутові труднощі, навантаження, так як це може бути використано для маніпуляцій з боку протидіючих сил, підривати імідж військової служби.

10. Бути вільним – брати відповідальність за свої дії, бути здатним до самостійного мислення та прийняття рішень, відстоювання і збереження своєї точки зору, реалізовувати власні цінності та принципи, не піддаватися на маніпуляції, шантаж тощо.

11. Бути професійним – виконувати поставлені завдання на високому професійному рівні, постійно набувати, вдосконалювати професійні знання, вміння, навички. Підтримувати фізичну форму на рівні, який не завадить виконанню поставлених завдань. Підтримувати свою поінформованість про сучасне озброєння, тактику, в тому числі і ті, що використовує ворог. Набувати і ділитися професійним досвідом з товаришами, бути сприйнятливим до професійного досвіду інших.

В цьому дослідженні взяли участь 157 військовослужбовців, які проходили службу в різних військових частинах НГУ. Запропонований перелік військових цінностей був досить схвально оцінений ними - $7,65 \pm 1,65$ (за десятибальною шкалою оцінки).

Військовослужбовці найбільш важливими вважали моральну ($6,11 \pm 2,96$) та фізичну ($5,89 \pm 3,14$) сміливість, професіоналізм ($5,68 \pm 3,46$); далі йдуть самодисциплінованість ($5,57 \pm 3,07$), чесність ($5,42 \pm 2,75$) та дисциплінованість ($5,32 \pm 2,92$). Середні позиції посіли вірність ($5,09 \pm 2,99$), командність ($4,78 \pm 2,86$), гідність ($4,77 \pm 2,95$) та стійкість ($4,42 \pm 2,90$). Найменші ранги отримали здатність проявляти “свободу волі” - бути вільним ($3,25 \pm 3,21$).

Використовуючи процедуру кластерного аналізу було виділено три групи порівняння. В якості критеріїв сегментації було використано: оцінку ефективності професійної діяльності військовослужбовця, надану його командиром (за 5-тибальною шкалою), ранги цінностей та задоволеність наведеним переліком військових цінностей (кодексом). Ці данні наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Показники військових цінностей в групах військовослужбовців з різною ефективністю професійної діяльності

Критерії сегментації	Групи			Значущість розбіжностей		
	Група 1	Група 2	Група 3	t ₁₋₂	t ₁₋₃	t ₂₋₃
Ефективність СБД	3,78±0,61	3,97±0,50	4,30±0,37	1,47	4,41**	2,98*
Задоволеність “Кодексом”	7,90±1,69	7,15±1,46	8,36±1,22	2,05*	1,30	3,51**
Військові цінності						
Фізична сміливість	8,17±1,95	4,15±2,50	5,04±3,13	7,57**	4,71**	1,20
Моральна сміливість	7,29±2,88	5,00±2,56	6,21±2,85	3,62**	1,54	1,74
Дисциплінованість	7,32±2,07	3,36±2,23	3,93±2,54	7,82**	5,86**	0,92
Само дисциплінованість	6,68±2,55	5,36±3,06	5,71±3,42	1,98	1,28	0,42
Чесність	6,41±1,95	4,24±2,68	4,71±2,84	3,90**	2,76*	0,66
Гідність	4,88±2,92	5,15±2,94	3,54±2,74	0,40	1,95	2,22*
Командність	3,71±2,28	4,73±3,16	7,21±1,85	1,56	7,02**	3,82**
Вірність	3,85±2,49	3,76±2,74	7,32±2,39	0,16	5,82**	5,43**
Стійкість	2,49±1,94	6,33±3,00	4,54±2,46	6,38**	3,70**	2,57*
Свобода волі	1,85±2,49	5,97±2,81	1,43±1,85	6,59**	0,81	7,54**
Професіоналізм	2,73±2,29	8,27±2,28	6,86±2,98	10,36**	6,19**	2,06*

Як бачимо із даних таблиці 1, військовослужбовці, яких було віднесено до найчисельнішої (40%) групи 1, поставилися до виконання завдання із ранжування цінностей формально. Присвоєні ними ранги практично повністю відповідали порядку, в якому цінності було подано у бланку для оцінювання. Цілком можливо, що такий ефект виник внаслідок того, що більшість військовослужбовців дійсно вважає найважливішими військовими цінностями сміливість та дисциплінованість, які було розташовано на початку переліку цінностей, наданих для ранжування. Представники групи 1 вказали досить високий рівень задоволеності представленим переліком цінностей. Відзначимо, що представники цієї групи мають найменшу оцінку ефективності їх професійної діяльності (3,78±0,61). Це дозволяє припустити, що формальне, поверхневе ставлення до виконання поставлених завдань може бути типовим для цих військовослужбовців.

Найбільші оцінки ефективності професійної діяльності командири надали представникам групи 3 (28%) - 4,30±0,37. Військовослужбовці цієї групи також вказали найбільшу задоволеність наведеним переліком військових цінностей (8,36±1,22). Цікаво, що в цій групі найбільш важливими виявилися цінності військової товариськості: вірність (7,32±2,39) та командність (7,21±1,85). Наступні сходинки посіли професіоналізм (6,86±2,98) та моральна сміливість (6,21±2,85); значно далі йдуть самодисципліна (5,71±3,42) та фізична сміливість (5,04±3,13). Найменші оцінки в цій групі отримали свобода волі (1,43±1,85), гідність (3,54±2,74) та дисциплінованість (3,93±2,54).

Принципово іншу градацію цінностей встановлено в групі 2 (32%). Її представники найвищий ранг віддали професіоналізму (8,27±2,28), наступні сходинки посіли стійкість (6,33±3,00) та свобода волі (5,97±2,81). Зазначимо, це єдина група, в якій так високо оцінювалась свобода волі, як свобода вибору та

прийняття відповідальності за неї. Оцінки за іншими цінностями в цій групі мають незначну диференціацію і розташувалися між цінностями самодисципліна ($5,36 \pm 3,06$) та дисципліна ($3,36 \pm 2,23$). Представники цієї групи вказали найменшу задоволеність запропонованим переліком цінностей ($7,15 \pm 1,46$).

Як бачимо, третя та друга група є яскравими представниками військової корпоративної та індивідуальної етики. Представники військової корпоративної етики демонструють високу лояльність організації і натомість отримують високі оцінки ефективності від своїх командирів. Представники військової індивідуальної етики дотримуються принципу особистої відповідальності за результати своєї діяльності, зроблених виборів, прийнятих рішень.

Для більшого розуміння структури військових цінностей у представників військової корпоративної та індивідуальної етики наведемо результати факторного аналізу, якому було піддано наведені ними оцінки цінностей (таблиці 2-3).

Таблиця 2 – Структура військових цінностей у військовослужбовців-носіїв корпоративної етики

Військові цінності	Фактори			
	1	2	3	4
Фізична сміливість	-0,33	-0,44	-0,10	-0,04
Моральна сміливість	-0,09	0,71	0,31	-0,25
Дисциплінованість	0,22	0,11	-0,16	0,96
Само дисциплінованість	0,22	0,33	-0,63	0,23
Чесність	-0,62	0,01	0,22	-0,10
Гідність	0,97	-0,05	0,19	0,02
Командність	-0,27	-0,56	0,34	0,53
Вірність	0,09	0,19	0,40	0,01
Стійкість	0,03	0,01	0,67	-0,04
Свобода волі	-0,07	0,51	-0,05	0,13
Професіоналізм	0,19	-0,35	-0,41	-0,15

Ця факторна структура описує 55,46 % дисперсії ознак, фактори мають досить рівну вагу. Перший фактор має інформативність 15,18%. Один полюс цього фактору визначається прямим кореляційним зв'язком із змінною “гідність” (0,97), інший – зворотним зв'язком із “чесністю” (-0,62). Цей фактор можна позначити, як прагнення демонструвати свою відповідність стандартам військової професії.

Другий фактор (14,12 %) має прямий зв'язок із “моральною сміливістю” (0,71) та зворотний із “командністю” (-0,56). Зміст цього фактору уточнюють змінні “свобода волі” (0,51) та “фізична сміливість” (-0,44). Цей фактор позначено, як особиста відповідальність за дотримання норм моралі, прийнятими у військовій професії.

Третій фактор (13,75 %) визначається через прямий зв'язок із “стійкістю” (0,67) та зворотний із “самодисципліною” (-0,63). Цей фактор позначено, як прагнення консолідуватися зі своєю групою, її цінностями через протиставлення іншим (“ми не вони”).

Зміст четвертого фактору (12,40 %) практично повністю співпадає з “дисциплінованістю” (0,96). Певне уточнення в цей фактор вносить прямий зв'язок зі змінною “командність” (0,53). Цей фактор було проінтерпретовано, як прагнення суворо дотримуватися правил (цінностей) групи, що дозволяють їй діяти як одне ціле.

Як бачимо, структура військових цінностей у носіїв військової корпоративної етики сприяє самовідтворенню їх ціннісної основи, консолідації військовослужбовців навколо цих цінностей, формуванню відчуття приналежності до свого соціального інституту (до групи військовослужбовців), самоідентифікації.

Таблиця 3 – Структура військових цінностей у військовослужбовців-носіїв індивідуальної етики

Військові цінності	Фактори			
	1	2	3	4
Фізична сміливість	-0,00	0,64	0,11	0,23
Моральна сміливість	-0,14	0,28	0,77	-0,06
Дисциплінованість	0,76	0,03	-0,13	0,46
Самодисциплінованість	0,87	0,03	0,22	-0,13
Чесність	0,16	-0,01	0,46	-0,60
Гідність	-0,08	0,53	-0,28	-0,60
Командність	-0,07	-0,77	0,09	0,05
Вірність	-0,44	-0,63	-0,36	0,12
Стойкість	-0,03	0,16	-0,80	0,09
Свобода волі	-0,84	-0,11	0,17	0,01
Професіоналізм	0,08	0,13	-0,09	0,72

Ця факторна структура описує 67,69 % дисперсії ознак. Перший фактор має найбільшу вагу (20,77%). Його зміст визначає позитивний зв'язок із змінними “самодисциплінованість” (0,87) та дисциплінованість (0,76) та негативний із змінною “свобода волі” (-0,84). Цей фактор було позначено, як усвідомлення меж, в яких відбувається самореалізація; як прийняття норм та правил, за якими військовослужбовець має діяти.

Другий фактор (16,60 %) позитивно пов'язаний із змінною “фізична сміливість” (0,64) та має негативний зв'язок із змінними “командність” (-0,77) та “вірність” (-0,63). Цей фактор було позначено, як здатність протиставити себе групі, мати сміливість не погоджуватися з думкою більшості.

Зміст третього фактору (16,23 %) визначають позитивний зв'язок із змінною “моральна сміливість” (0,77) та негативний з “стійкість” (-0,80). Певне уточнення в зміст вносять змінні “чесність” (0,46) та “вірність” (-0,36). Цей фактор було позначено, як співчутливе, небайдуже ставлення до оточення, яке

не дозволяє ділити його за принципом “ми-вони”, формувати приналежність до виокремленої групи суспільства. У представників цієї групи громадська відповідальність протиставляється груповому фаворитизму.

Четвертий фактор (14,09 %) також має виражені полюси. Позитивний визначається змінною “професіоналізм” (0,72), негативний чесністю (-0,60) та гідністю (-0,60). Зміст цього фактору полягає в активному формуванні професійної компетентності, здобуття професійних знань і навичок, які відбуваються паралельно зі змінами у військовій професії. Така компетентність передбачає здатність відходити від усталених підходів та авторитетів, чутливість до нового досвіду.

Як бачимо, військова індивідуальна етика має в своїй основі особисту сміливість і відповідальність, як здатність не лише свідомо протиставити себе будь-якій групі, її правилам, так і здатність прийти на допомогу кожному, хто цього потребує; здатність змінювати своє ставлення до правил заради того, щоб залишатися актуальним в своїй професійній компетентності.

Ще донедавна на пострадянському просторі індивідуальну і корпоративну етику асоціювали лише із західною і східною культурою [2]. На нашу думку, поєднання у військовому колективі представників корпоративної і індивідуальної етики, цінності яких мають значну зону перетинання, дозволяє у процесі професіоналізації військовослужбовців як відтворювати військові цінності та консолідувати військовий колектив навколо них, так і розвивати військові цінності та робити їх актуальними соціальної ситуації. Таке поєднання є необхідною умовою адаптивного функціонування будь-якого соціального інституту, в тому числі і Національної гвардії України.

Список посилань:

1. A Soldier's Values and Standard in the British Army. URL: <https://www.army.mod.uk/who-we-are/our-people/a-soldiers-values-and-standards/>
2. Franke V., Heinecken, L. Adjusting to peace: Military values in a cross-national comparison. *Armed Forces & Society*, 2001. 27(4), 567-595. <https://doi.org/10.1177/0095327X0102700404/>.
3. Walker D. I., Thoma, S. J. & Arthur J. Assessing Ethical Reasoning among Junior British Army Officers Using the Army Intermediate Concept Measure (AICM). *Journal of Military Ethics*, 2021. 20(1), 2-20, <https://doi.org/10.1080/15027570.2021.1895965>.
4. Collins P. The Value of Respect: What Does it Mean for an Army? *Journal of Military Ethics*, 2017. 16(1-2), 2-19, <https://doi.org/10.1080/15027570.2017.1337712>
5. The U.S. Army Values. URL: <https://www.army.mil/values>.

Розов Віталій Ігорович, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри професійної психології Навчально-наукового гуманітарного інституту, Національна академія Служби безпеки України (м. Київ)

Психологічна безпека правоохоронців в ситуаціях ймовірної кримінальної агресії

Правоохоронцям, які виконують оперативно-бойові завдання в звичайних і в екстремальних умовах почасти виникає необхідність вступу в контакт з особами в ситуаціях реальної і ймовірної кримінальної агресії. В зв'язку з чим, актуалізується необхідність дотримання правоохоронцем правил і принципів психологічної безпеки і безпечної поведінки під час виконання таких завдань.

Захист від кримінальної агресії вимагає від співробітника передбачливості, обережності в поведінці, обґрунтованого вибору маршруту пересування (особливо у вечірній і нічний часи), здатності психологічної оцінки агресивних намірів співрозмовника, володіння методами фізичного й психологічного захисту від агресору, наявності засобів самооборони.

Велике значення також має психологічна готовність до адекватних дій у ситуації спілкування з агресивною людиною. Така готовність формується на основі знань щодо: причин, за якими співробітники стають жертвами провокацій та агресії; якостей співробітника, найбільш важливих для забезпечення особистої безпеки; тактики та лінії поведінки по забезпеченню особистої безпеки; конкретних дій в ситуації можливого або реального ризику для життя і здоров'я.

До причин, за якими співробітники стають жертвами провокацій та агресії відносяться: втрата пильності, недостатня фізична й психологічна підготовка, слабе володіння засобами захисту, низька передбачливість небезпеки, переоцінка себе, відсутність бажання просити підтримки й допомоги, коли це необхідно, відсутність самоконтролю, відсутність віри в те, що він може стати об'єктом агресивних дій, ігнорування очевидних ознак небезпеки, неготовність до активних дій в ситуаціях раптових екстремальних ситуацій, вибір неправильної тактики дій, надія на власний статус, який захистить від агресивних проявів тощо.

Віктимний портрет співробітників, тобто осіб, які є нестійкими до ймовірних провокацій і стають їх жертвами, містить наступні характеристики: завищена самооцінка; стандартне мислення; нестриманість у спілкуванні, розповідях про себе; невміння контролювати свої емоції й почуття; зайва довірливість; невміння передбачити наслідки своїх учинків; сугестивність; підозрілість; нездатність психологічно адекватно оцінити людину; нездатність оцінити ситуацію; невір'я в те, що він (вона) може стати об'єктом провокації і агресії.

Надважливими умовами забезпечення особистої психологічної безпеки в ситуаціях ймовірної кримінальної агресії є: знання про психофізіологічні процеси, що відбуваються в організмі людини в ситуації небезпеки; володіння

прийомами саморегуляції; засвоєння “безпечної лінії поведінки” в ситуаціях небезпеки (наприклад, уважно спостерігати за ознаками небезпечного розвитку ситуації, прогнозувати ймовірні варіанти розвитку подій, діяти в рамках кримінального кодексу). Це дозволяє виконати професійне завдання і в бойових і звичайних умовах не постраждати особисто.

Узагальнення літературних джерел [1; 2; 3; 4] дозволяє виділити декілька рекомендацій впоратися з чужою агресією: оцініть ситуацію й свої фізичні можливості; оцініть ступінь агресивності й можливі мотиви агресії; зберігайте спокій, незворушність, не нервуйте; тримаєтеся прямо й максимально відкрито; дихайте рівно; підтримуйте періодичний контакт очима; підтримуйте схоже з агресором загальне положення тіла (краще сидячи на стільці, або стоячи на безпечній відстані -1.5 метра; не обвинувачуйте; якщо немає погрози для життя, не поспішаєте реагувати, але будьте напоготові самі виявити агресію; не проявляйте ворожнечу, поведіться доброзичливо; майте терпіння вислухати все що вам говорять, не перебивайте (дайте можливість “випустити пару” і заспокоїтися); прийміть його точку зору; виявіть співчуття, участь або вибачьтеся, якщо ви були не праві; відповідайте заспокійливим голосом, не кваплячись; не робіть різких рухів; гумор іноді дозволяє зняти агресію (позитивні емоції); не піддавайтеся на провокації; будьте готові виявити захисну агресію “гнів у допомогу”, “бойову злість”, не перевищуючи межі необхідної оборони, якщо ваші можливості дозволяють.

До неправильних дій у відповідь на агресивне спілкування відносяться: підвищення голосу, загрозливий тон; демонстрація влади (“хто ти такий взагалі?”, “ти знаєш, з ким ти маєш справу?”), непохитне настоювання на своїй правоті; агресивні пози й жести: стислі щелепи, перехрещені або зчеплені руки; сарказм, глузування, висміювання й передражнювання; погрози помстою; образи або образливі жести.

Таким чином, можна говорити про наявність “золотих правил” психологічної безпеки співробітників в умовах агресивного спілкування: передбачити небезпеку, що виходить від людини; по можливості уникати спілкування й місць, де можуть бути такі люди, особливо у вечірній і нічний час, якщо це не пов’язано з виконанням службових обов’язків; застосовувати принципи заспокійливої поведінки; при вимушеній необхідності - діяти в рамках необхідної оборони при суб’єктивній оцінці загрози для життя і здоров’я з боку агресивної особи, або при раптовому нападі, коли немає можливості реально оцінити загрозу; зберігати пильність; бути поінформованим про небезпеки; сформулювати власну установку на особисту безпеку.

Список посилань:

1. Гладкова Є.О. Феноменологічний аналіз кримінальної агресії. *Вісник кримінологічної асоціації України*, 2017. № 1 (15). С.75-82.
2. Григор’єва О.В. Кримінальна агресія: агресія та агресивність. *Кримінологія*. 2014. №8. С.123-30.
3. Розов В.І. Психологічна безпека учасників бойових дій. *Міжнародний журнал загальної та медичної психології*, 2019. №3. С. 92-94.

4. Розов В.І. Комунікативна складова особистісної безпеки співробітників СБ України. *Інформаційна безпека* № (2) 26, 2019. С.84-91 .

Рублевська Аліна Тарасівна, здобувач вищої освіти, юридичний факультет, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Нікітіна Ірина Петрівна, старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Leadership psychology for extreme activities

Relevance of a research. Today, the question of the psychological stability of employees in extreme activities is relevant. It is determined by a person's awareness of their capabilities, which are manifested in specific conditions, in particular extreme, the acceptance of responsibility for the development of himself, those around him, society. To the extreme type of activity it is accepted to carry: military, police, sports, labor. Human activity can take place in altered, different from normal conditions. As conditions change, the readiness of the professional also changes.

Objective of this research is to reveal the psychology of a leader, namely a person who occupies a high position and works in extreme conditions.

The analysis of publications in which the solution of this problem is begun. The problem of studying the psychology of a leader is that the traits that a leader possesses must correspond to the situation in which he functions. Basically, this means that leaders in one situation do not have to be leaders in other situations. This means that it is worth taking into account the scope of work, regional characteristics and personality of a person. A study of the scientific literature shows that their contribution to the study of the personality of a leader, as well as extremal conditions, was made: Thomas Carlisle lectured on leadership in 1840 and cited as an example of highly influential figures in society with different abilities; Enel Goleman completely changed our idea of leadership, stating that for a leader “emotional intelligence“ (EQ) is more important than IQ; Antonio Meneghetti “The Psychology of a Leader”;

Statement of the main material. Conditions that require special training are called - special. Such conditions should include: work in unique conditions associated with danger to life: high responsibility of the decisions made; complication of performed functions; increasing the pace of activity; monotony of work in the conditions of expectation of a signal to emergency actions; combination of different actions in one activity; lack of time to perform the necessary actions.

Special conditions require increased training for workers to avoid mistakes and disruptions that adversely affect human health. These requirements increase even more when it comes to management positions. Not just developed and prepared, but aimed at further spiritual, social development and improvement in the professional sphere, the leader can count on adaptive, relatively safe, relatively comfortable and effective activities in extreme conditions. In this regard, the requirements for

managers are usually disclosed in the developed psychograms, which reflect specific professionally significant personality traits [1].

On the example of the qualities that a high-ranking serviceman should have, it is possible to analyze in more detail the psychology of leadership qualities in extreme activities. Such qualities include: resilience, determination, organization, observation, demanding of themselves and others, intuition, the ability to quickly navigate and make the right decisions, strong endurance. Personal traits, aptitudes and abilities must also fully correspond to the chosen professional activity. Such a person must be kind and honest, just and strong in spirit. Such qualities as decency and morality are important; patriotism.

A serviceman is a profession for the strong in spirit. It is important for the military to be a leader. A leader is a member of a group who is recognized as a leader and is responsible for making decisions and leading the team. Being a leader means the ability to manage and set tasks to subordinates, this is especially important for a serviceman. If he is able to work with others, it means that all work processes and tasks will be performed properly. The military learns cohesion while still cadets, for example: if one makes a mistake, the whole team is responsible for it. It also helps to develop the responsibility that rests on them during their service [2].

Qualities that hinder effective professional activity in this profession: inability to analyze the facts, to make adequate conclusions; indecision; lack of sense of duty; disorganization; impulsiveness; indiscipline; weak will. Military life is full of stress and emotional turmoil. After all, the situations in which they find themselves are different. But to choose such a profession means to courageously endure various problems and life troubles. A real soldier is a person who has honor. Not just dignity, but honor. This is what forces her to perform her duties, behave exemplary and proudly hold the title of defender of her country [3].

However, professional psychological training of servicemen to overcome psychological difficulties have not yet become commonplace. Insufficient professional and psychological training of a serviceman is chronically painful defect of his professional skills and activities. Lack of proper professional and psychological training is one of important causes of human deafness and heartlessness, an inexhaustible source callousness, formalism, hypertrophied power, violations of the law and serious professional miscalculations.

In this regard, it is very important that the military be able to master the methods that allow you to develop the necessary professionally important qualities that ensure their psychological readiness, which reflects psychological structure of the volitional act; psychological security of the individual, which is based on a system of self-regulation; stress resistance (viability), function which is not only to ensure the physical survival of the serviceman extreme conditions, but also the preservation of wider functioning personality, specialist - the ability to act effectively and professionally.

For today we have modern technology, as an example: psychological trainings. Psychological trainings help to increase and develop the corresponding psychological qualities. Given the methodological versatility, practical orientation and accessibility,

become a component of personal and professional development. Psychological training is a form of active learning of behavioral skills. At the training, the participant is invited to perform those or other exercises aimed at developing or demonstrating psychological qualities or skills. Today, training technology is an effective, world-renowned tool for training staff in various fields of professional activity, intensification of the activity and the development of the organization as a whole. Intensive interactive learning during the training allows you to master a large amount of information in a short time and consolidate the acquired knowledge and skills in practice [4].

Conclusions. In conclusion, the qualities of a leader were highlighted on the example of a soldier. Not only the qualities of a leader were highlighted, but also a person who manages and works in extreme conditions. A leader would rather have a solution that is not perfect and then work to improve it. This is more rational than an unsolved security issue. He would rather be wrong, but try to do something. Of course, this can be viewed as a risk, but the risk is deliberate and conscious. The leader usually has more knowledge than the follower, so he can make good decisions. We also considered this type of psychological training and development of leadership qualities as training; at the moment it continues to be developed and introduced as an auxiliary method in psychological training. Today, we need to pay more attention to moral health. Person who engaged in military or other activities, must always be tested for moral health.

Список посилань:

1. Lefterov V.O. Special-professional development of extremal types of activity by means of psychological training. Psychology and suspension. No. 2, 2012. S. 91-107. URL: http://library.wunu.edu.ua/images/stories/naukovi%20zhurnaly/psychologia%20i%20suspilstvo/2012/2_2012.pdf (date of the address: 10.10.2021).

2. Module 1. Leadership and effective management. 52 pages of URL: <https://eduhub.in.ua/files/159610508441829.pdf> (date of the address: 10.10.2021).

3. Kokun O.M., Agaev N.A., Pishko I.O., Lozinska N.S., Kornya L.V. Psychological vivchennya to a special warehouse of the Zbroynykh Forces of Ukraine. A methodical colleague. K.: FOP Maslakov, 2019. 289 pages of URL: https://dovidnykmpz.info/wpcontent/uploads/2019/09/POSIBNYK_Psykhol_vyvch_OS_ZSU_2019_.pdf (date of the address: 10.10.2021).

4. Fedorchuk V.M. navch. posib. K.: “Center for educational literature”, 2014. 250 pages of URL: http://www.posek.km.ua/images/stories/doc/trening_osobystogo_zrostannay.pdf (date of the address: 10.10.2021).

Саламон Олег Леонтійович, отець, військовий капелан, старший викладач кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Скаб Ірина Вікторівна, здобувач вищої освіти, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Ромах Тетяна Василівна, здобувач вищої освіти, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Ріст позитиву ціннісних ставлень після криз

Ціннісні ставлення можна розглядати як власну суб'єктивну оцінку, як стан, як індивідуальну особливість, суб'єктивне переживання. Ціннісне сприйняття будується за певними соціальними зразками, традиціями. Виокремлюючи критерії ціннісного ставлення ми виходили із вікових новоутворень та завдань розвитку (суб'єктність, самоідентифікація, становлення я-образів та я-концепції), враховували провідну діяльність (навчальна діяльність, особистісне спілкування, професійне самовизначення і становлення) і соціальну ситуацію розвитку у цьому віковому проміжку.

Ціннісні орієнтації – це складне утворення, що вбирає в себе рівні форми взаємодії суспільного та індивідуального в особистості, специфічні форми усвідомлення особистістю навколишнього світу, свого минулого, теперішнього і майбутнього, а також сутності свого власного “Я”. Наявність сформованої системи ціннісних орієнтацій забезпечує гармонію внутрішнього світу особистості, сприяє систематизації її знань, норм, стереотипів поведінки та самоствердженню особистості, реалізації соціальних очікувань [3, с. 12-14].

Ціннісні орієнтації людини органічно пов'язані із проблемами людини і виступають як головний компонент детермінації її поведінки. Ціннісні орієнтації – це елементи мотиваційної структури особистості, на підставі яких відбувається вибір тих чи інших соціальних установок як цілей або мотивів конкретної діяльності. Ціннісні орієнтації особистості формуються під впливом панівної в суспільстві системи цінностей, яка змінюється з розвитком історії. Події останніх десятиліть вплинули на систему ціннісних орієнтацій пострадянського суспільства і відповідно на життєві орієнтири студентської молоді, в середовищі якої набувають дедалі актуальнішого значення матеріальні цінності (матеріальний добробут, успіх у житті, прагматизм, високий заробіток, престижна робота, закордонні поїздки тощо). Символом нашого часу є “виразна увага до матеріальної сторони життя” [4, с. 75], “орієнтація на успіх у житті стає однією з провідних стратегій студентів і взагалі молоді в сучасних ринкових умовах” [5, с. 59] – такий висновок роблять українські соціологи, вивчаючи зміст ціннісних орієнтацій студентської молоді.

На думку М. Головатого, цінності – це певні ідеї, погляди за допомогою яких люди задовольняють свої потреби та інтереси. Цінності - це стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування має

потенційне значення з особистого погляду, на відміну від протилежного чи зворотного способу поведінки або кінцевої мети існування [2, с. 55].

Ціннісні орієнтації визначають:

- 1) загальну спрямованість інтересів і прагнень особистості;
- 2) ієрархію індивідуальних вподобань і зразків;
- 3) цільові і мотиваційні програми;
- 4) рівень вподобань;
- 5) уявлення про дійсне і механізми селекції за критеріями значущості;
- 6) міру готовності й рішучості до реалізації власного “проекту життя” [7, с. 227].

Джерелом формування ціннісних орієнтацій виступає сенсожиттєва активність особистості, що визначає рівень домагань особистості та її орієнтацію у процесі діяльності на досягнення конкретних цілей. Ми виокремили наступні критерії психологічного благополуччя: – наявність базових умов життєдіяльності. Цей критерій ми віднесли до “початкового” рівня благополуччя, тому що вважаємо його опорним, першорядним, базовим для всіх вікових груп.

- наявність чітких меж (права, обов’язки, відповідальність тощо);
- визнання, повага, прийняття;
- наявність інтересів, захоплень, хобі тощо;
- успішність і задоволеність у навчальній, соціальної, творчої, пізнавальної діяльності;
- позитивні самоідентифікація, самосприйняття, самоствавлення, самооцінка.

З віком критерії благополуччя та ціннісних ставлень змінюються, але, на нашу думку, між ними, як і у розвитку, має існувати зв’язок, наступність і перспективність. Перспективним і притаманним для відчуття благополуччя у будь-якому віці ми вважаємо і впевненість у завтрашньому дні, наявність позитивної життєвої перспективи.

Представлені критерії відкривають можливість побудови практики із розвитку психологічного благополуччя у різних життєвих періодах. Так, спираючись на представлені критерії благополуччя, психолог системи освіти може зайняти необхідну для даної конкретної ситуації психологічну позицію (консультування, проектування тощо), обрати необхідну мету (наприклад, створити психологічний простір для подальшої благополучної життєдіяльності особистості враховуючи віковий аспект).

Дослідники психологічного благополуччя стверджують, що рівень психологічного благополуччя визначається не об’єктивними показниками і не раціональною оцінкою, а скоріше емоційним забарвленням почуттів і відчуттів з приводу власного життя. “Низький рівень актуального психологічного благополуччя обумовлений переважанням негативного афекту (загального відчуття незадоволеності власним життям), високий – переважанням позитивного афекту (відчуттям задоволеності власним життям, щастя)”.

Система ціннісного світогляду особистості формується під впливом глобальної зміни ієрархії загальнолюдських ціннісних орієнтацій. Доцільно зазначити, що трансформація суспільного життя вивела на перші місця цінності особистого рівня, які забезпечують власні потреби та комфортне самопочуття. Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, необхідно пам'ятати, що система цінностей не є пасивним наслідком впливу соціокультурного середовища, економічних і політичних чинників. Вона, крім того, ще є й однією із форм самоусвідомлення, самовираження внутрішніх інтелектуальних, моральних, естетичних та інших уявлень особистості, які перебувають у тісному взаємозв'язку із її потребами, інтересами, мотивами поведінки, зумовлюючи їх і одночасно перебуваючи залежно від них, від характеру й об'ємності інформації про культурні цінності, їх сутність, функції і властивості.

Крім того, у цьому процесі чітко проявляється взаємозв'язок і взаємовплив соціокультурного макросередовища і мікросередовища, особистості, ефективність освітньо-виховної системи суспільства тощо. Цінності, їхній характер, особливості, як і система цінностей у суспільстві в цілому, є своєрідними орієнтирами у формуванні світогляду, духовного світу людини, а прагнення до володіння ними – важлива умова придбання людиною необхідного життєвого досвіду і його соціалізації.

Формуючись у певний історичний період, цінності продовжували існувати, змінюватися так само, як одночасно змінюються цілі покоління людей, наслідуючи і позитивне, і негативне з життя своїх попередників. Із точки зору пріоритетності індивідуальні цінності людини (особистості) завжди превалюють над суспільними. Індивідуальні цінності – сполучна ланка між людиною і суспільством, культурою конкретного суспільства.

Список посилань:

1. Бутківська Т.В. Проблема цінностей у соціалізації особистості. Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / [за заг. ред. О.В.Сухомлинської]; АПН України. К., 1997. С. 27–31.
2. Головатий Н.Ф. Социология молодежи : Курс лекцій. К. : МАУП, 1999. 224 с.
3. Долинська Л.В., Максимчук Н.П. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2008. 124 с.
4. Коберник Л.О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. *Науковопрактичний журнал південного наукового центру АПН України*. 2008. № 4-5. С. 28–33.
5. Носенко Э.Л., Фролова Н.В. Трансформация ценностных ориентаций молодежи на современном этапе развития общества (Психологический аспект). Днепропетровск : Изд-во “Навчальна книга” 1999. 168 с.
6. Савченко Л. Вивчення ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді. Рідна школа. 2005. № 8. С. 39–41.
7. Целякова О.М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді

України в трансформаційному суспільстві. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2009. Вип. 38. URL: http://zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_38_22.pdf.

Свистонюк Владислав Андрійович, здобувач вищої освіти, факультет підготовки фахівців для підрозділів стратегічних розслідувань, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м.Дніпро)

Концептуальний підхід до діяльності поліції

На сьогоднішній день, існують різні думки з приводу найбільш ефективних методів роботи поліції, а також того, які з них сприяють зміцненню відносин з суспільством, зниження рівня злочинності тощо.

Коли мова йде про діяльність поліції, часто буває складно визначити причинно-наслідкові зв'язки. Дії правоохоронних органів лише в обмеженій мірі впливають на показники злочинності, громадську безпеку, задоволеність населення і насильство у суспільстві. Застосований при цьому концептуальний підхід до роботи поліції (*policing philosophy*), тобто шляху виконання поставлених цілей, тісно пов'язаний з “філософією правління”, а саме з тим, як держава поводить себе по відношенню до людей. Крім того, шляхи виконання правоохоронців своїх функцій, засновані на таких факторах, як: історичне, культурне і економічне минуле країни, а також на очікуваннях громадськості. Діяльність поліції – безперервний постійно розвиваючий процес: ситуації вимагають різних методів роботи, зміни в суспільстві створюють необхідність застосовувати нові підходи [1]. Для того щоб правоохоронці здійснювали свою роботу у відповідності з існуючими умовами, вона повинна бути поінформована про зміни в суспільстві, а також, наприклад, про те, як змінюються очікування населення.

Концептуальний підхід до діяльності поліції може поступово сформуватися більш-менш на основі знову впроваджуваних методів роботи. Крім того, він може бути свідомо обраний владою або керівництвом органів внутрішніх справ для зміцнення суспільної довіри або, навпаки, для посилення контролю з боку держави. Відмінності між концептуальними підходами та методиками не завжди очевидні, оскільки вони схильні до взаємного впливу. В одній країні можуть співіснувати відразу кілька варіантів, наприклад, якщо різні органи взяли за основу різні концепції. Доречно зазначити, що деякі вище сказані підходи (як правило, застосовуються в англосаксонських країнах) нерідко переоцінюють на шкоду іншим. Наприклад, концепція поліції на службі суспільства (*community policing*), яка все частіше згадується в доповідях Amnesty International, іноді розглядається як “панацея” від будь-яких проблем, пов'язаних з діяльністю правоохоронних органів, ніби вона є найкращим на сьогодні підходом [2].

Цілі поліції на службі суспільства включають попередження і розкриття злочинів, зниження страху перед злочинністю і зміцнення взаємин. Це все досягається за рахунок:

- взаємодії з населенням;
- обговорення з людьми пріоритетних і стратегічних напрямків роботи;
- мобілізація зусиль з надання активної допомоги населенню;
- вирішення проблем;
- акцент на запобігання злочинам, а не на їх розкриття;
- дослідження причин звернення громадян в поліцію і прагнення виключити фактори, що викликають проблеми, а не їх прояви.

В основу діяльності поліції на службі суспільства покладено ідею про зміцнення партнерства з метою вирішення проблем. Ці відносини можна розвивати різними шляхами в залежності від цілей. Найпростішим є зняття напруженості. Більш прогресивним в цьому сенсі стане спрямування на контроль злочинності. Трішки вище знаходиться заохочення участі і співпраці громадськості в справі попередження правопорушень і поліпшення якості послуг поліції [3]. І, нарешті, передовим методом є встановлення стратегічних партнерських зв'язків органу з населенням, при яких їх спільна робота спрямована на викорінення злочинності в житлових районах і створення гідної якості життя, причому поліція і населення поділяють повноваження по прийняттю рішень.

Концепція правоохоронців на службі суспільства виходить з тієї передумови, що вони не користуються повною довірою населення: “Поліція схильна думати, що населення думає про неї гірше, ніж є насправді. Причина цього криється в тому, що вони найчастіше контактують з порушниками громадського порядку, злочинцями, особами, такими, що потребують допомоги, або некомпетентними людьми. Майже кожен район і кожне суспільство відчувають приховану потреба в поліції, сприйнятливою до його потреб та реагувати на них. Один з найважливіших способів переконати поліцію в існуванні такої потреби полягає в тому, щоб розширити її контакти з громадянами, складовими непереступное, законослухняне більшість”. Виникненню і втілення ідеї поліції на службі суспільства можуть служити найрізноманітніші причини. В США, Великобританії і Нідерландах концепція розвинулася як природний наступний крок на шляху відходу від “традиційної поліції” [4]. У країнах перехідного періоду введення суспільно-орієнтованої поліції нерідко знаменує собою зміну режиму і прийняття демократичних цінностей. Міжнародні донори, які беруть участь в програмах реформування поліції, в даний час незмінно вимагають від неї переходу до принципів суспільно-орієнтованої діяльності. На жаль, дана концепція часто використовується некоректно, що веде до втрати її цінності і значення.

Отже, практично всі види діяльності поліції, які передбачають якісь або контакти з представниками населення, були підведені під поняття правоохоронці на службі суспільства. Незважаючи на це (або завдяки цьому), вона стала провідним концептуальним підходом для роботи поліції нашого часу.

Список посилань:

1. Лошицький М.В. Концептуальні підходи до діяльності поліції. Вісник Запорізького національного університету. *Юридичні науки*. 2014. № 1. С. 19-24.
2. Громадська думка про права людини в Україні. URL: <http://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-pro-prava-lyudyniv-ukraini> (дата звернення 03.10.2021).
3. Visioning An America Free From Police Violence And Control. The Intercept. URL: <https://theintercept.com/2017/10/15/alex-vitale-interview-the-end-of-policing/> (дата звернення 03.10.2021).

Сергієнко Надія Павлівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психологія діяльності в особливих умовах, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Психологічні особливості спрямованості та мотивації курсантів НУЦЗУ при виборі професії

Актуальність. В сучасній психології у зв'язку із проблемою формування особистості в нових умовах, її моральних якостей та її гармонійного розвитку, велике значення має теоретичне обґрунтування та експериментальне вивчення спрямованості особистості.

Спрямованість особистості має багатовекторну й багаторівневу будову і проявляється не стільки у виборі людиною діяльності, скільки у всій виборчій сфері упередженості психіки.

Аналіз робіт з даної проблеми дозволяє виділити деякі точки зору різних шкіл і напрямків: теорію установки (Д.М. Узнадзе), відносин особистості (Б.Ф. Ломов), теорію значимості (М.Ф. Добринін), потреб і мотивів (С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв, Л.І. Божович та ін.)

В житті кожного з нас рано чи пізно настає момент, коли ми маємо обрати професію. Вибір професії - це не одномірний акт, а процес, що складається з ряду етапів, тривалість яких залежить від зовнішніх умов і індивідуальних особливостей суб'єкта вибору професії.

За методами вирішення та за змістом робота по професійному самовизначенню молоді – це соціально-економічна, медико-фізіологічна та психолого-педагогічна проблема, а за сферою впливу – соціальна, результати якої відображаються і на економічному рівні.

Вибір професії є вічним питанням. Це – одне з найважливіших рішень, яке людині доводиться прийняти у житті. Вибір професії у багатьох аспектах визначає подальше життя людини, тому дуже важливо зважити на усі сторони професійної діяльності перед тим, як остаточно обрати її.

Однією з основних умов успішного вибору професії є високий рівень професійної спрямованості. Відповідність провідного мотиву основному змісту обраної професії – не єдина передумова можливості знайти в цій діяльності своє покликання. Багато залежить і від характерологічних особливостей людини, і від якісної своєрідності і рівня розвитку її здібностей. Проте в цьому

взаємозв'язку професійної спрямованості, характеру і здібностей провідна роль належить переважаючому мотиву [2].

Мотивація є однією, з фундаментальних проблем, як вітчизняної, так і зарубіжної психології. При цьому, як писав Х. Хекхаузен: “Навряд чи знайдеться інша така ж неозора область психологічного дослідження, до якої можна було б підійти з настільки різних сторін, як до психології мотивації”.

Розробка проблеми мотивації пов'язана, перш за все, з аналізом джерел активації людини, спонукальних сил його діяльності, поведінки, з пошуком відповіді на питання, що спонукає людину до діяльності, який мотив, “заради чого” він це все здійснює. Все це і зумовило актуальність теми дослідження.

Проблемам мотивації присвячено велика кількість концепцій і теорій. Серед найбільш відомих змістовні (А. Маслоу, Ф. Герцберг, Д. Мак Кленланд) і процесуальні (В. Врум, П. Лаулер ін). Серед вітчизняних вчених найбільших успіхів у розробці теорій мотивації досягли Л.С. Виготський, О. М. Леонт'єв, Б.Ф. Ломов, В.А. Ядов та інші [3; 4].

Спрямованість особистості — це комплекс стійких мотивів, поглядів, переконань, потреб, що направляють людину на деяку поведінку і діяльність, та на досягнення складних життєвих цілей [1].

Спрямованість завжди соціально обумовлена й утворюється в онтогенезі в процесі навчання й виховання, виявляється як властивість особистості, яка знаходить себе у світоглядній, професійній спрямованості, у діяльності, пов'язаній з особистим захопленням, заняттям чим не будь у вільний від основної діяльності час (наприклад, образотворчим мистецтвом, фізичними вправами, рибальством, спортом і ін.).

Професійна спрямованість — це якісна особливість структури мотивів індивіда, яка виражає єдність інтересів особистості у системі професійного самовизначення. Найбільш сприятливими для формування основних структур особистості людини, для досягнення нею готовності до пізнання та діяльності є період ранньої зрілості (юності). Характерною рисою ранньої юності є формування життєвих цілей, планів, які залежать від завдань, що визначаються об'єктивними умовами життя та ціннісними орієнтаціями індивіда. Ціннісні орієнтації є важливим компонентом структури особистості, в них ніби резюмується весь життєвий досвід, накопичений людиною в її індивідуальному розвитку.

З точки зору психології основна професійна спрямованість особистості формується в юнацькому віці. Саме в цей вік людина починає дивитися на нинішнє з позиції майбутнього, на відміну від підлітка, який дивиться на майбутнє з позиції нинішнього.

В період юності яскраво визначається прагнення до подальшого життєвого шляху, до вибору професії. Тому цей період для людини є складним, критичним і потребує відповідального, комплексного підходу.

Вибір професії — це не одномірний акт, а процес, що складається з ряду етапів, тривалість яких залежить від зовнішніх умов і індивідуальних особливостей суб'єкта вибору професії. Вибір професії – достатньо складний та

довгий мотиваційний процес. Тому, у структурі професійної спрямованості провідна роль належить переважаючому мотиву.

Мета полягає у вивченні психологічних особливостей спрямованості та мотивів вибору професії курсантів НУЦЗУ факультету пожежної безпеки різного терміну навчання.

Дослідивши особливості спрямованості та мотивації при виборі професії курсантами НУЦЗУ різного терміну навчання ми отримали дані які свідчать про те, що для курсантів першого курсу є бажаною професією та, яка буде їм приносити задоволення (моральне та фінансове), яка дає можливість реалізувати саме себе в сфері порятунку життя людей. На вибір професії у групі курсантів четвертого курсу більше вплинули зовнішні негативні мотиви та внутрішньо соціально значимі мотиви. Ці мотиви пов'язані із визначенням свого соціального місця в житті та із впливом навколишнього середовища: тиском батьків, друзів, однолітків або через страх осуду за вибір тієї чи іншої професії.

Для курсантів четвертого курсу зараз найбільш виражена спрямованість на справу, діло. Тому більше виявляється зацікавленість у вирішенні ділових проблем, виконанні роботи якнайкраще, орієнтація на ділову співпрацю, здатність відстоювати в інтересах справи власну думку, корисну для досягнення загальної мети. А ось у курсантів першого курсу зараз за середнім значенням найбільше виражена спрямованість на себе. Це означає, що вони більше спрямовані на пряме винагородження та задоволення в роботі.

Таким чином підтверджується гіпотеза про те, що на вибір майбутньої професії впливає багато факторів, а більш за все це мотиваційні зрушення, що впливають на людину.

Розроблені нами рекомендації можуть позитивно впливати на професійну мотивацію та самосвідомість курсантів. Адже, професійна самосвідомість виявляє себе в різноманітних формах, пов'язаних із пізнавальною, емоційною, вольовою стороною психічної діяльності суб'єкта праці. Ці якості потім інтегрують в професійну спрямованість, ну яку більш за все впливають мотиваційні зрушення, як ми згадували раніше. А саме в період навчання у курсантів формується стійка мотивація професійної діяльності. Тому, в представленому тренінгу було доречно допомогти курсантам проаналізувати важливі для них життєві події, їх інтереси, здібності, мрії, та цілі на майбутнє.

Список посилань:

1. Варій М. Й. Загальна психологія: навч. посібник. Львів: Край, 2005. 1008 с.
2. Голобородько Є. П. Основні психологічні теорії мотивації та їх значення сьогодні. Херсон: РПО, 2010. 50 с.
3. Хекхаузен, Х. Психология мотивации достижения. СПб: Речь, 2001. 240с.
4. Шахова В. А., Шапиро С. А. Мотивация трудовой деятельности. Москва: Альфа-Пресс, 2006. 332с.

Сімоненко Олена Анатоліївна, аспірант, Університет економіки та права «КРОК» (м. Київ)

Особистість медичних працівників в екстремальних умовах та кризових ситуаціях життєдіяльності під час пандемії COVID-19

31 грудня 2019 р. ВООЗ було поінформовано про виявлення у місті Ухань у Китаї випадків пневмонії невідомого походження. 7 січня 2020 р. влада країни встановила, що збудником захворювання є новий коронавірус, який отримав тимчасову назву «2019-nCoV». У подальшому захворювання, яке викликається цим новим вірусом, отримало назву "COVID-19".

11 березня 2020 р. у зв'язку зі стрімким збільшенням кількості випадків захворювання за межами Китаю Генеральний директор ВООЗ заявив, що спалах COVID-19 можна охарактеризувати як пандемію. На той момент було зареєстровано понад 118 000 випадків захворювання у 114 країнах, і хвороба забрала життя 4291 людини.[1].

Станом на сьогодні, за весь час пандемії в країні: весь час пандемії в країні:

- захворіло (особи) – 3 179 577;
- одужало (особи) – 2 594 679;
- летальних випадків – 75 607.

Весь цей час медичні та інші працівники, що надають допомогу хворим на COVID-19 перебувають в постійному режимі високого робочого навантаження та психологічного стресу. Окрім психологічного навантаження, що пов'язано з нормальним страхом захворіти від постійного контакту з небезпечно – хворими пацієнтами, медики страждають від нестачі якісних засобів індивідуального захисту (ЗІЗ), соціальної ізоляції/стигматизації, відсутності стимулів, відсутності координації та належного управління під час роботи.

Станом на 1 лютого 2021 року в ЕСОЗ зареєстровано 272,264 тис. лікарів і медичного персоналу. З них майже 24 тис. лікарів первинної ланки та понад 97 тис. лікарів спеціалізованої медичної допомоги. [4].

Станом на 30 жовтня 2021 року в Україні було виявлено 102 279 захворілих медичних та інших працівників, що надають медичну допомогу хворим на COVID-19, 998 медиків померло. Протягом тільки жовтня цього року в Україні захворіло 7 223 медика і, на жаль, 52 померло. [2]

Крім фізіологічних загроз, така надзвичайна ситуація в галузі охорони здоров'я впливає на психіку медичних працівників, включаючи професійний стрес, страх перед інфекцією та почуття безпорадності.

Більшість медичних працівників вже більше ніж півтора роки працюють зі значним навантаженням, що подекуди перевищує 10-12 годин [4].

Медичні працівники, особливо анестезіологи, кількість яких в медичній системі сьогодні не відповідає величезній навантаженості на систему, також

страждуть на безсоння, та психічні депресії внаслідок робочого навантаження та пов'язаного з ним стресу.

Є випадки розчарування через брак знань, змін навколишнього середовища та страху зараження як власними силами, так і з боку членів їхніх сімей, оскільки частина медиків підтримує фізичну відстань від членів сім'ї, щоб знизити ризик зараження, що призводить до подальшого психологічного стресу.

Отже, в умовах пандемії, в т.ч. в наслідок браку медичних кадрів постає важливе завдання моніторингу та реагування на психологічні проблеми медичного персоналу.

Вивчаючи проблемні питання, з якими стикаються лікарі під час пандемії COVID-19, не можна ігнорувати побоювання, спричинені поганим управлінням медичними закладами в частині забезпечення необхідних умов для роботи лікарів, в т.ч. забезпечення ЗІЗ, наданні необхідного медичного обладнання, в першу чергу для важких хворих, що потребують кисневої терапії.

Спалах COVID-19 зазвичай викликає громадський стрес, оскільки люди проходять через низку фізичних і психічних проблем як усередині та і зовні, що впливає їх власні суб'єктивні оцінки [6].

Урсін та Еріксен (2004) дають додаткове пояснення того, як люди переживають стрес під час кризи. Автори використовували термін «стрес» для позначення чотирьох різних точок зору, а саме «стресових стимулів», «стресового досвіду», «неспецифічної загальної стресової реакції» та «досвіду стресової реакції» [6].

Відповідно до теорії когнітивної активації стресу (CATS), люди набувають знання, справляючись з негараздами, і нормальний, добре збалансований стрес у таких ситуаціях має бути звичайним явищем. В даному випадку реакція на стрес є важливою, оскільки вона дає їм енергію, що дозволяє боротися з труднощами. Однак, коли існує невідповідність між очікуваними та фактичними обставинами, механізм реакції на стрес починає чинити опір.

Хоча стресова реакція необхідна вирішення проблем, вищий рівень стійкого стресу може призвести до фізичним і психічним розладам. На нашу думку, говорячи що постійне робоче навантаження, відсутність розуміння терміну, який триватиме пандемія в майбутньому та психічна напруга медичних працівників під час пандемії можна називати безнадійністю.

Окремо серед важливих проблемних питань слід зазначити низьке соціальне визнання медичних та інших працівників, що надають допомогу хворим на COVID.

Соціальна стигма стала ще однією проблемою для медичних працівників під час пандемії COVID-19. Рідні і сусіди часто сприймають необхідність спілкування з ними, як незручність і уникають спілкування, побоюючись зараження.

Люди, які працюють у медичному секторі, навчені думати та діяти стабільно у будь-якій невідкладній медичній допомозі. В особистих розмовах з

керівниками медичних закладів практично всіх 24 областей та м. Києва вони відзначають, що їм доводилося справлятися з різними психологічними проблемами, включаючи тривогу, депресію, безсоння та страх раптової смерті під час пандемії COVID-19.

Зрозумілим є факт того, що медичні працівники працюють у атмосфері, у якій переважає страх перед інфекцією. Більш того, протягом всього часу пандемії вони стурбовані тим, що члени їх сімей були чи будуть в майбутньому інфіковані ними, що також призводить до подальшого психічного стресу.

Більшість лікарів, що працюють в опорних лікарнях першої хвилі COVID-19 зазначають, що спостереження за раптовою смертю колег викликало у них почуття безпорадності, наслідком чого було тривале безсоння.

На завершення слід зазначити, що запроваджені державою додаткові стимули щодо визнання захворювання медичних працівників Covid-19 гострим професійним захворюванням, що передбачає, у разі хвороби чи смерті спеціальні грошові компенсації працюють незадовільно.

Механізм працює просто: захворів медик, чи інший співробітник лікарні, мають відбутись 3 прості кроки:

1. Головний лікар має подати повідомлення до Фондом соціального страхування

2. Головний лікар та Фонд соцстраху має забезпечити створення відповідної комісії, яка має провести розслідування

3. Комісія за результатами розслідування має надати позитивний висновок про те, що медичний чи інший працівник захворіли в процесі надання медичних послуг хворим.

З березня 2020 року українські лікарі надають допомогу хворим на Ковід. За цей період виявлено 102 279 захворілих медичних та інших працівники, з яких 998 померли.

Протягом тільки жовтня цього року в Україні захворіло 7 223 медика і, нажаль, 52 померло.

Загальна кількість Повідомлень, про випадки професійного захворювання, тим часом становить лише 53 837 одиниць, або лише 54%.

Тобто по 40 406 лікарям та іншим працівникам лікарень захворівшим на Ковід-19, а це 46% від всіх захворілих медиків, головні лікарі прийняли рішення не подавати Повідомлення до Фонду соцстраху про їх хворобу і, відповідно можливість соціальних виплат таким медикам стала неможливою!

Гірше того з 998 померлих медиків по 191 особі головні лікарі також не подали повідомлення до Фонду соціального страхування про смерть співробітника, яка сталася в наслідок перебування на робочому місці, і їх діти не отримають допомоги по втраті годувальна.

Найкраща ситуація з кількістю поданих повідомлень станом на 29.10.2021: Донецька – 100%, Полтавська – 99%, Тернопільська - 99%, Миколаївська – 93%.

Найгірша ситуація з поданими повідомленнями: Одеська – 18%, Івано-Франківська - 16%, Рівненська – 13%, Луганська – 3%.

І нажаль, інформація надана Фондом соціального страхування свідчить про те, що у областей аутсайдерів вже кілька місяців відсутня позитивна динаміка по цьому питанню.

На наступному етапі проведення розслідувань та надання висновків ситуація теж погана:

- із 53 873 звернень, за весь час пандемії COVID-19 завершено розслідування та складено акти лише по 43 601 випадках, місяць тому це було - 41 560, тобто динаміка розгляду за місяць всього 2 041 випадок;

- із 43 601 завершених розслідувань лише у 10 614 випадках (19,6%) комісією визнано, що дане захворювання отримано у зв'язку з професійною діяльністю (на робочому місці), а по 32 987 випадках (61%) – прийнято рішення про відсутність фактів, що підтверджують професійне захворювання;

- із 10 425 медичних працівників - по такій кількості досі не завершено розслідування, а це - 19%.

УВ результаті неналежної роботи комісій і відсутності контролю з боку Держпраці і робочих органів Фонду соціального страхування, продовжують прийматись негативні рішення про проведення страхових виплат. Кількість негативних рішень: за жовтень – 61%

На кінець 2020 року цей показник був на рівні 15%. Ми маємо вкрай негативну тенденцію. Хочу наголосити, що невіплата медикам чи їх сім'ям (у випадку смерті) компенсацій має негативний вплив і призводить до погіршення суспільно-політичної ситуації в регіонах.

Треба звернути особливу увагу на летальні випадки, спричинені COVID-19. З 998 летальних випадки винесено позитивних рішень лише по 2679 випадках. Всього 2 позитивні рішення за останній місяць.

По 492 випадках за весь період пандемії– винесено негативні рішення. За останній місяць додалось плюс 7 таких негативних рішень по померлих медиках.

Найбільше негативних рішень у Львівській області – із 84 померлих негативні висновки комісій по розслідуванням по 56.

Тобто фактично, при тому що Уряд обіцяв окремі стимули, у реальному житті частина з них не реалізуються.

У той час як стимули, надані владою для співробітників державних установ, були незадовільними, стан медичних працівників, які працюють у приватних установах, є трохи кращім, і цей дисбаланс також негативно впливає на психологічні аспекти задоволення роботою лікарів.

Висновок. В період пандемії Covid-19 медичні працівники в Україні зіткнулися з підвищеним фізичним та психологічним навантаженням. Відсутність достатньої кількості медичних працівників, знань про вірус та базову підготовку були одними з причин, що призводили до надмірного навантаження, яке, як наслідок, призводило до психологічного стресу.

Особливо під час спалаху COVID-19, який поставив сектор охорони здоров'я перед безпрецедентним наантаженням, вкрай необхідна координація та підтримка медичного персоналу з боку держави.

При чому медичні працівники потребують підтримки адекватними ресурсами як фізичного, так психічного здоров'я з метою втримання, під час цієї надзвичайної ситуації, медичної системи країни в робочому стані, щоби дати можливість надавати якісні медичні послуги хворим.

Список посилань:

1. ВОЗ об'явила о начале пандемии COVID-19
<https://www.euro.who.int/ru/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/news/news/2020/3/who-announces-covid-19-outbreak-a-pandemic>

2. Державний фонд соціального страхування
<http://www.fssu.gov.ua/fse/control/lvv/uk/publish/article/91276>

3. WHO Regional Office for Europe. Long-stay mental health care institutions and the COVID-19 crisis: identifying and addressing the challenges for better response and preparedness
<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/333964/WHO-EURO-2020-40745-54930-eng.pdf>

4. У закладах, що уклали договори з Національною службою здоров'я, зросла кількість медичних працівників - електронні дані [Електронний ресурс]. Національна служба України: [офіційний веб портал]
<https://nszu.gov.ua/novini/u-zakladah-shcho-uklali-dogovori-z-nacionalnoyu-sluzhboyu-zd-470>

5. Brooks SK, Webster RK, Smith LE, Woodland L, Wessely S, Greenberg N, et al. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. The Lancet, 395(10227):912-20. Doi: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8).

6. Zarocostas J. (2020). How to fight an infodemic. The Lancet, 395(10225):676. Doi: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30461-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30461-X)

Супрун Дар'я Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної психології та медицини факультету спеціальної та інклюзивної освіти, Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова (м. Київ)

Особистість фахівця сектору безпеки і оборони в контексті впливу трансформацій сьогодення

Сучасний світ стає дедалі мобільнішим та швидкозмінним, освіта – інтенсифікованою, індивідуалізованою та гнучкою. Вирішення нагальних питань формування професійної ідентичності дозволяє не тільки оптимізувати, підвищити рівень доступності, а й створити сприятливі умови для активізації розвитку в рамках цілісного світогляду індивіда феномену соціальної згуртованості в умовах кризового суспільства. Має утворитися константна

колаборація на основі прямого зв'язку між впливом суспільних трансформацій і професійної діяльності на психічне здоров'я особистості та розвитком соціальної відповідальності університетів та інклюзивним середовищем сприяти соціальній стабільності, згуртованості спільноти, рівню довіри та взаємодопомоги в нашій країні.

Фахівець в умовах кризового суспільства суспільства має бути одночасно і носієм варіативності теоретичних та практичних знань й вмінь, мати високий рівень емпатії до іншої людини, сформований високий рівень прогностичних та рефлексивних вмінь, оскільки здатність передбачати результати своєї діяльності є нагальною потребою задля кваліфікаційної допомоги у збереженні психічного здоров'я. Сучасний фахівець має бути багатофункціональним, володіти високим рівнем професійної компетентності. Серед пріоритетних завдань, визначених тенденціями Євроінтеграції, представлені актуальні питання оновлення змісту професійної підготовки, реструктуризації освіти, трансформації гуманітарної освіти, впровадження інноваційних технологій підготовки конкурентоспроможних фахівців. Тобто, вища освіта має бути більш інноваційною, далекоглядною і відповідальною за результат. Отримання відповіді на запити сучасності вимагає модернізації освітньої системи вищої школи та акцентування саме на якості підготовки конкурентоздатних фахівців як національного пріоритету. В умовах Євроінтеграції для України видається необхідним вивчення передового світового досвіду. Вхідження в світову спільноту модернізації міжнародного порядку в контексті визначених пріоритетів майбутнього світоустрою вимагає від вищої освіти поетапно реалізовувати складові наявної мегасистеми цілісного освітнього простору, де прикметною ознакою її змісту є розбудова професійної підготовки фахівців сектору безпеки і оборони компетентісно-орієнтованій основі.

Тенденції та перспективи розвитку всесвітнього соціуму стимулюють спричинення значущого привернення уваги до проблеми інтенсивного інноваційного (перетворювального) потенціалу особистості фахівця. Все більшого значення для особистості, яка ставить новітні інтеграційні життєві цілі та спроможна їх домагатися й досягати, усвідомлювати та відстоювати свою індивідуальність, набуває проблема розвитку професійної ідентичності та мотивації професійного самоздійснення фахівців у кризовому суспільстві. Даний суспільний запит висунув перед освітньою системою питання щодо стимулювання саморозвитку й особистісного становлення, що мають стати життєвими орієнтирами для самої Людини – освіта має уможливити імплементацію зазначених процесів і використати надані ресурси здатна лише сама людина. Психічне здоров'я – необхідна умова зазначеного процесу. Отже, саме тому в сучасній психолого-педагогічній науці загострюється інтерес до психічного здоров'я; відбувається перегляд, переоцінка впливових факторів кризового суспільства.

Метою фахівця сектору безпеки і оборони має стати формування професійної ідентичності та розвиток мотивації до особистісного зростання (самоактуалізації), професійного становлення, самореалізації та професійного

самоздійснення, що сприятиме удосконаленню процесу професійної підготовки та ефективної професійної діяльності з позицій модернізації освіти з урахуванням здобутків світового досвіду в контексті сучасних інтеграційних викликів засобом формування респонсивності вищої школи та зміцнення соціальної згуртованості загалом в умовах кризового суспільства.

Також має місце у кризовому суспільстві й Віртуальна реальність, що викликала і проблемні питання, виявила переваги та недоліки, вказала на шляхи вирішення. Отже, епоха діджиталізації – період COVIDу спричинила надзвичайне прискорення змін. Ще рік тому не можна було собі уявити суто онлайн дистанційні програми, а зараз їх вже акредитують і все університетське навчання (окрім клінічної підготовки) проходить онлайн. Розпочинається дискусія з приводу того, що “онлайн” – це якісно чи ні, адже на цей шлях стали топ-університети: Кембридж, Оксфорд, університети у США, ... Що ж означає перехід у он-лайн середовище: маємо бути добре обізнаним технічно (ключовою є доступність інфраструктури на рівні технологічної підтримки університетів: якісний інтернет-зв'язок, камера, мікрофон,...; цифрові компетенції (+освітні) тощо.

Слід зазначити, що систематична підтримка процесів трансформації стає необхідністю: он-лайн середовище зовсім інше, потрібно навчитися змінювати умови, структуру курсів, але це не означає зниження якості чи вимог; маємо відмовитися від зворотів “або/або”, ми шукаємо рішення, що буде гібридним; необхідно зрозуміти, як студенти навчаються онлайн; ключовою є підтримка цифрових компетенцій усіх учасників навчального процесу [5].

Безумовно, найбільшою проблемою є соціалізація. Фахівці під час пандемії проживають більше депресивних відчуттів, відсутність соціалізації та соціальних зв'язків. Наразі чи не найбільша освітня тема – як за допомогою технологій забезпечити соціальну близькість, адже одним із ключових параметрів освіти є соціальний капітал, але що з цим робити в онлайн середовищі.

Наведемо умови забезпечення якісного онлайн середовища:

- Виправдовує себе середовище MS Teams, а також OBS Studio.
- Ключовою умовою є забезпечення обладнанням на рівні (два монітори, камера і мікрофон).
- Бажано мати спільне середовище для факультету чи університету.
- Слід використовувати дидактичні основи активуючого навчання.
- Бажано через 20-25 хвилин змінювати діяльність.
- Добре працює висвітлення на whiteboard, перехід на формат open book тощо [3].

Професійна підготовка, зорієнтована на самовдосконалення, спричинить поєднання взаємопов'язаних і взаємозалежних процесів: самовиховання як цілеспрямованої активної діяльності, що зорієнтована на формування і вдосконалення позитивних і усунення негативних якостей, та самоосвіти як цілеспрямованого процесу щодо розширення і поглиблення знань, удосконалення та набуття відповідних навичок та умінь. Саме такий

концептуально-методологічний підхід до здійснення психолого-педагогічної професійної підготовки уможливить максимальне наближення до гармонійного розвитку особистості, що є запорукою розвитку професійної ідентичності й обов'язковою передумовою професійного самоздійснення на конкурентоспроможному рівні відносно вимог сьогодення в умовах інклюзивного суспільства.

Психолого-педагогічний процес завдяки індивідуальному підходу і креативному ставленню дозволяє запровадити зовнішні та внутрішні умови задля саморозвитку, самовдосконалення особистісних якостей, а відповідно, потреби у самоздійсненні фахівця сектору безпеки і оборони. Важливим є виявлення, корекція та формування уявлень щодо особистісного та професійного становлення з метою здійснення свідомого цілепокладання й самопроєктування [7].

Отже, професійна ідентичність та професійне самоздійснення розуміються як значущі форми життєвого самоздійснення, що характеризуються високим рівнем розкриття особистісного потенціалу фахівця в обраній професії, розвитком його здібностей, взаємопоєднанням із професією, повсякчасною затребуваністю професійної кваліфікації, широким використанням професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями, колегами з даної та з суміжних і дотичних галузей.

Отже, значущість професійної підготовки України постійно зростає. Це пов'язано з соціально-економічним, культурним, технологічним прогресом. Психолог в правоохоронній системі має бути одночасно й носієм варіативності теоретичних і практичних знань та вмінь. В умовах глобалізації, інтеграції й ускладнення соціальної діяльності, значної кількості інформації, швидкого і постійного оновлення технологій психологи в правоохоронній системі можуть успішно здійснювати функціональні обов'язки лише в тому випадку, якщо вони матимуть певні життєві ціннісні орієнтації, якості і здібності, що забезпечать стійкість їх розвитку, соціальну мобільність, творчу особистісну позицію та гнучку адаптацію до усіх трансформацій.

Список посилань:

1. Suprun, D. Griban, G., Nikulochkina, O., Varetska O. Formation of the Primary School Teachers' Information Competency in Postgraduate Education. *Postmodern Openings*, 11(3), 41-72. [https://doi.org/10.18662/po/11.3/199Postmodern OpeningsISSN: 2068-0236 | e-ISSN: 2069-9387](https://doi.org/10.18662/po/11.3/199Postmodern%20OpeningsISSN:2068-0236|e-ISSN:2069-9387)

2. Sheremet M., Suprun M., Suprun D. Future Psychologists' Readiness to Work in Conditions of Social Cohesion in Education *WEB OF SCIENCE* Published: Sep 2020 in *International Journal of Applied Exercise Physiology*

3. Zhuravlova L., Sheremet M., Dmytriieva I., Suprun D. State of formation of motivation as one of the structural-functional components of speech development of primary schoolchildren with dysgraphia. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*. 2020. Vol. 24, Issue 08. P. 8985-8999 <https://doi.org/10.37200/IJPR/V24I8/PR280893>

4. Zhuravlova L., Sheremet M., Suprun D. Results of the Examination of Primary School Students By Means of Speech Therapy *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2021, Volume 12, Issue 1, pages: 326-342 DOI: <https://doi.org/10.18662/brain/12.1/185>

5. Супрун Д. М. Теорія та практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.03. Київ, 2018. 657 с.

6. Супрун Д. М. Management – a component of psychologists' professional training (Менеджмент – складова професійної підготовки психологів). Навчально-методичний посібник для студентів, слухачів магістратури та практикуючих психологів. Київ, 2019. 390с.

7. Супрун М. О. Основи професійного самовиховання майбутнього співробітника МВС України: навч. посіб. К.: КІВС, 1998

Тарарака Альона Віталіївна, здобувач вищої освіти, соціально-психологічний факультет, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Селюкова Тетяна Василівна, викладач кафедри психології діяльності в особливих мовах, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Асертивність як особистісна властивість суб'єкта адаптації

Трансформаційні процеси, характерні для економічного, політичного, культурного життя сучасної України особливо підсилюють проблему розвитку у людини таких якостей, що забезпечують рух до особистісної зрілості і вдалої самореалізації. Асертивність є важливою рисою, формування якої допоможе особистості бути активним суб'єктом життєдіяльності, уміти розв'язувати проблеми, переконувати і гармонійно надихати інших керувати змінами. Отже, дослідження феномену асертивності є актуальними у контексті сучасної психологічної науки.

Для ефективного виконання своїх посадових обов'язків, спеціаліст, фах якого належить до екстремальних видів діяльності, повинен мати певні спеціальні навички та особистісні властивості, які б були конгруентні умовам, в яких він чи вона виконують ці обов'язки. Складність діяльності рятувальника полягає у впливі екстремальних факторів різного характеру, різноманітні трудових завдань, значного фізичного і психологічного навантаження, що передбачає високі вимоги до особистості рятувальника і до його професійної мотивації.

Екстремальні умови діяльності, з якими стикається особовий склад пожежних підрозділів, з психологічної точки зору характеризується сильними психотравмуючими факторами. Вимоги до рівня професійної придатності рятувальників досить високі, зокрема, і до їх психологічних якостей, тому що ефективність їх роботи в екстремальних умовах значною мірою залежить від їх психологічних характеристик, впевненості в собі, сенсожиттєвих орієнтацій,

психологічної стійкості до стресових ситуацій (життєстійкості) та копінг-стратегій. Формування таких індивідуально-типологічних характеристик визначає те, чи буде спеціаліст готовий до ефективного виконання своїх посадових обов'язків, чи ні.

Однією з таких характеристик, що допомагає людині бути більш автономною, незалежною, виступає асертивність як властивість особистості суб'єкта адаптації. Асертивність є важливою якістю особистості, яка є необхідною для результативної діяльності людини. Асертивність розуміється як особистісна риса, яку можна визначити як автономію, незалежність від зовнішніх впливів і оцінок, здатність самотійно регулювати власну поведінку, відстоювати власні права, але враховуючи думку інших і не порушувати їх прав на самоствердження. Вивченням асертивності займалися такі вчені як В. Каппоні, Т. Новак, Е. Солтер, Дж. Вольпе, А. Лазарус та інші.

В структурі асертивності людини важливу роль відіграє її сенсожиттєві орієнтації. Складність і нестабільність умов життєдіяльності та праці, які ще спостерігаються в нашому суспільстві, чинять негативний вплив на особистість, сприяють розмивання, зміни цілей і змістовних орієнтацій. Це призводить до ускладнення процесів самореалізації в житті.

Асертивність індивіда є серйозним провісником його здатності мати свою власну точку зору, досягати успіху в міжособистісних відносинах, успішно долати тяжкі життєві ситуації та бути стійким до них.

Б. Г. Мясцераков і В. П. Зінченко стверджували, що в основі асертивності лежить впевненість в собі, переживання людиною своїх можливостей, адекватних тим завданням, які стоять перед ним в житті і які вона ставить сам собі [5, с. 17].

Під упевненістю в собі В.Н. Дружинін розуміє здатність людини відверто, чесно і прямо висувати і втілювати в життя власні потреби, цілі, бажання, домагання, інтереси, почуття і т.і. щодо свого оточення так, щоб підвести інших людей до взаємодії [3, с. 159]. Також, він наводить думку А. Сальтера, що вивчав причини невпевненості і який прийшов до висновку, що переважання процесів гальмування над процесами збудження призводить до формування "гальмівної" особистості, нездатної до відкритого і спонтанного вираження своїх почуттів, бажань і потреб. Він припустив, що у невпевнених у собі індивідуумів загальмований тип особистості розвинувся в процесі навчання, коли їх карали за небажану, неадаптивну поведінку. Для здорової і впевненою в собі особистості, з точки зору А. Сальтера, характерні наступні ознаки: емоційність мови, експресивність і конгруентність поведінки, вміння протистояти і атакувати, вміння не "ховатися" за невизначеними формулюваннями, неприйняття самознищення і недооцінки своїх сил і якостей, здатність до імпровізації [3, с. 163-165].

К. Рудестам зазначає, що впевнена поведінка проявляється в умінні будувати відносини в бажаному напрямку, наприклад, в спілкуванні зі значущими іншими і сторонніми, в умінні звернутися до них з проханням або відповісти негативно на їх прохання. Крім того, впевненість в собі веде до

зростання самоповаги, а невпевнена в собі людина стримує почуття внаслідок тривоги, відчуття провини і недостатніх соціальних умінь [6, с. 221].

Вивчаючи причини невпевненості в собі, А. Лазарус припустив, що причиною невпевненості в собі може бути недолік способів поведінки, які повинні забезпечувати повноцінне опанування соціальною реальністю. Недолік навичок поведінки вчений назвав “дефіцитом поведінки” і основою впевненості в собі запропонував вважати його відсутність. Він розглядав поняття копінгу як індивідуальний спосіб взаємодії з важкою ситуацією, що направлений на її вирішення; когнітивні і поведінкові спроби керувати зовнішніми і внутрішніми вимогами, які постійно змінюються, та сильно напружують ресурси особистості. Психологічне призначення копінгу полягає в тому, щоб якомога краще адаптувати людини до вимог ситуації, дозволяючи їй опанувати нею, послабити або пом'якшити ці вимоги, постаратися уникнути або звикнути до них і таким чином погасити стресову дію ситуації. Тому головне завдання копінгу – забезпечення і підтримання добробуту людини, фізичного і психічного здоров'я та задоволеності соціальними відносинами [4, С. 178-208.]

Підасертивною поведінкою розуміють розвиток у людини самооцінки, емоційної сфери, досягнення успіху в діяльності, задоволеність в самоствердженні, в собі і своїх діях. Життестійкість є одним з основних якостей, які дозволяють в процесі життєдіяльності уникати стресу, а як наслідок, особистісну деформацію і інші деструктивні особистісні прояви. Таким чином, дослідження життестійкості стикається з поняттям асертивності, актуальні і мають практичну значущість.

В своїй книзі С.С.Степанова під асертивною поведінкою розуміє самостверджуючу поведінку, обумовлену суб'єктивністю особистості, що виражається, перш за все, в самостійності, незалежності від інших і обставин, в умінні відстоювати свої права і думки при самоповазі і повазі до інших людей. Таким чином, формування асертивності як особистісної риси в першу чергу передбачає, щоб людина усвідомлювала, наскільки її поведінка визначається його власними схильностями і спонуканнями, а не нав'язаними установками [7, с. 85-87].

Х. Хекхаузен в хрестоматії “Особистісні та ситуаційні підходи до пояснення поведінки. Психологія соціальних ситуацій” приводить погляди закордонних психологів, а саме: так, високоасертивні учасники в дослідженні М.А. Бруха продемонстрували кращі показники при виконанні завдань більшої складності, ніж тих, хто має низьку асертивність, що говорить про те, що асертивні люди більш схильні розглядати ситуацію з різних точок зору і використовувати власні підходи в прийнятті рішень [9, с. 98-99]. Згідно з дослідженням Р. Тенска і І. Роббінса людина з високими показниками за шкалою асертивності досить товариська, аналізує свої проблеми, ділиться ними, активно діє. На відміну від людей з низьким рівнем асертивності. Асертивні особи менш схильні до дратівливості, самотності або пасивного терпіння незручності [9, с. 105-106].

Асертивність – найбільш ефективний спосіб взаємозв'язку, тому що він повідомляє, як впливає на людину її поведінка. Особа має можливість позбавлення від неприємних відчуттів, які, залишаючись в ній. Асертивна поведінка часто допомагає вирішити труднощі, які є нахилом до стресу або неврозу і підвищує контроль людини над своїм життям.

За думкою американського психолога М. Дойча, особистість, яка поважає і цінує себе, відрізняється високим рівнем асертивності. Автор сформулював “потрійний принцип”, який полягає в тому, що в будь-якій ситуації асертивна особистість діє рішуче, чесно і дружелюбно [2, с. 202-212].

А.П. Федоров визначає асертивну поведінку як поведінку, при якій ціль досягається активно, однак не порушуються права інших людей. Це поведінка, при якій досягається взаємний баланс інтересів, а використовувані засоби допомагають прийняттю вигідного рішення [8].

С.В. Герасіна в своїй роботі приходять до висновку, що рівень асертивності найбільш глибоко характеризує індивідуальний стиль поведінки особистості по відношенню до себе і оточуючих. На її думку, асертивність - це якість, яка відображає адекватний рівень мотивації досягнень, почуття впевненості у собі, емоційно-ціннісні установки, які, інтегруючись, трансформуються у почуття власної гідності та самоповаги [1].

Аналіз сутності та змісту асертивності, представлений в роботах сучасних дослідників, дозволяє говорити про асертивність як суб'єктну якість особистості. Асертивність як властивість особистості суб'єкта адаптації дозволяє не стільки пристосовуватися до мінливих умов життєдіяльності, скільки будувати такі взаємини з навколишнім світом, які сприяють творчому зростанню, розширенню ступеня свободи і саморозвитку на основі відповідальності за вибір своїх почуттів, дій і відносин з собою.

Виходячи з вищесказаного, бажано, в процесі підготовки майбутніх працівників ДСНС України, впроваджувати комплекси тренінгових занять, спрямовані на вирішення наступних завдань: на розвиток незалежності, впевненості в собі; вдосконалення здатності брати відповідальність на себе; розвиток мотивації досягнення успіху; розвиток емпатії та саморозуміння; вдосконалення здатності до саморегуляції; розвиток вміння формування запитів (розуміння цілей і бажань); формування умінь спілкуватися: реагувати на справедливу/несправедливу критику, реагувати на провокативну поведінку з боку співрозмовника, звернутися до когось з проханням, відповісти відмовою на чуже прохання, сказати “ні”, самому надати та прийняти співчуття і підтримку, вступати в контакт з іншою людиною.

Список посилань:

1. Герасіна С.В. Асертивное поведение как предпосылка формирования чувства собственного достоинства и самоуважения студенческой молодежи. *Проблемы современной психологии*. 2010. № 10. 168 с.

2. Дойч М. Разрешение конфликта (Конструктивные и деструктивные процессы). *Социально-политический журнал*. 2007. № 1. С. 202-212.

3. Дружинин В. Н. Психология XXI века. Москва: ПЕРСЭ, 2003. 395 с.

4. Лазарус Р.С. Теория стресса и психофизиологические исследования. Эмоциональный стресс. Л.: Медицина, 1970. С.178-208.
5. Мящеряков Б. Г., Зинченко В. П. Большой психологический словарь. Санкт-Петербург: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2004. 655 с.
6. Рудестам К. Групповая психотерапия. СПб: Питер, 2000. 315 с.
7. Степанов С.С. Популярная психологическая энциклопедия. Москва: Эксмо, 2005. 684 с.
8. Федоров А.П. Когнитивно-поведенческая психотерапия СПб.: Питер, 2002. 352 с.
9. Хекхаузен Х. Личностные и ситуационные подходы к объяснению поведения. Психология социальных ситуаций: [хрестоматия]. СПб.: Питер, 2001. 391 с.

Тімченко Олександр Володимирович, доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Шашенков Дмитро Михайлович, аспірант навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Генезис спеціальності 19.00.09 – “Психологія діяльності в особливих умовах” у вітчизняній психологічній науці

Кожна наукова галузь має свій початок, історичний поступ та, можливо, кінець. Так, алхімія, наприклад, була започаткована Гермесом Трисмегістом, розвинута Роджером Беконом та Ніколасом Фламелем, завершена Фріцом Габером й продовжена в іншій науковій сфері – хімії. Водночас філософія, яка бере початок в працях Піфагора, піднесена Рене Декартом, Фрідріхом Ніцше, Артуром Шопенгауером та цілою плеядою мислителів, є актуальною і нині. Психологія як наука не є виключенням, навпаки, за свій науковий шлях вона утворила розгалужену систему напрямків, одним з яких є “Психологія діяльності в особливих умовах”, що представляє наш науковий інтерес. Розглянемо її зародження, розвиток та, нажаль, завершення.

Так, у 1995 році в Харківському національному університеті Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба було відкрито спеціалізовану вчену раду за напрямком “Психологічні науки”, де було захищено перше в історії вітчизняної психологічної науки дисертаційне дослідження за спеціальністю 19.00.09 – “Психологія діяльності в особливих умовах”. Після цього послідовно було відкрито ще чотири спеціалізовані вчені ради: у Національному університеті оборони України ім. Івана Черняхівського, Національній академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького, Харківському національному університет внутрішніх справ та Національному університеті цивільного захисту України. В цих освітніх осередках проводились

дослідження проблемного поля сектору безпеки та оборони України, що втілилися у 231 кваліфікаційну наукову працю.

Динамічне зростання наукового потенціалу сектору безпеки та оборони в межах спеціальності 19.00.09 забезпечувало державу не лише якісними спеціалістами, а й давало можливість вчасно корегувати або нівелювати психологічні потенційні та фактичні загрози державі, а також вносити вчасні й необхідні зміни, які мають вагоме значення для збереження держави у стабільному стані в умовах зовнішніх та внутрішніх загроз.

На жаль, Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266 “Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти”, спеціальність 19.00.09 – “Психологія діяльності в особливих умовах” була скасована, а наукові дослідження, присвячені проблематиці сектору безпеки та оборони перенесені в галузь знань 05 “Соціальні та поведінкові науки” [1].

Вважаємо, що наслідком такого рішення стане зниження та “розсіювання” уваги до досліджень в секторі і, як наслідок, уповільнення наукового розвитку екстремальної, кризової психології та психології діяльності в особливих умовах. Для підтвердження нашої думки наведемо декілька прикладів інших держав, які прийшли до рішення про необхідність окремого розвитку психології діяльності в особливих умовах.

Так, в США існує розгалужена система організацій та установ, котрі впроваджують військово-політичні дослідження. Близько 80 з них фактично перебувають у структурі збройних сил. Крім того, приблизно 100 науково-дослідних центрів, десятки університетів, приватних дослідницьких інститутів, спеціалізованих лікарень та лабораторій проводять розробки за контрактами, укладеними з Пентагоном. У складі збройних сил налічується 8000 дипломованих психологів (5000 військових та 3000 цивільних). Щороку на службу надходить щонайменше 800 нових фахівців [2].

Кожна країна, яка зіштовхнулася з масштабними катаклізмами, терактами, необхідністю відстоювати цілісність та недоторканість власного кордону створює та розвиває психологію екстремальних ситуацій, як незалежну галузь. Наприклад, керівництво Ізраїлю заснувало військову психологію ще з першого року проголошення незалежності, а значні зміни у розбудові даного напрямку сталися після війни у 1973 році. Хорватія також є країною, яка була змушена розвивати військову психологію в стані війни [3]. Таких прикладів в історії науки багато.

Зауважимо, що після злиття спеціальності 19.00.09 в галузь знань “Соціальні та поведінкові науки” майже неможливо стане контролювати динаміку наукових досліджень за цим напрямом, що необхідно для більш якісного розвитку військової науки в цілому та впровадження її здобутків. А нам залишається лише підбити підсумки наукового поступу цієї вкрай важливої спеціальності.

Так, загальна кількість дисертаційних досліджень в межах “Психології діяльності в особливих умовах” – 231 праця. Аналіз динаміки розвитку спеціальності та її попит у наукових колах представлено у табл. 1 та рис.1.

Таблиця 1 – Динаміка захисту дисертаційних робіт за спеціальністю 19.00.09 – “Психологія діяльності в особливих умовах” (1991 - 2021 рр.)

Рік захисту	Кількість наукових досліджень	Відсоток від загальної кількості праць
1991	0	0,0
1992	0	0,0
1993	0	0,0
1994	0	0,0
1995	0	0,0
1996	0	0,0
1997	0	0,0
1998	0	0,0
1999	1	0,4
2000	3	1,3
2001	0	0
2002	1	0,4
2003	7	3,0
2004	13	5,6
2005	11	4,8
2006	11	4,8
2007	13	5,6
2008	14	6,1
2009	11	4,8
2010	12	5,2
2011	21	9,1
2012	20	8,7
2013	12	5,2
2014	16	4,3
2015	19	4,8
2016	10	5,2
2017	8	3,5
2018	11	4,8
2019	12	5,2
2020	2	0,9
2021	3	1,3

Перша кваліфікаційна наукова праця за спеціальністю 19.00.09 була захищена у 1999 році Віктором Плохих у спеціалізованій вченій раді при Харківському національному університеті Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба на тему: “Антиципаційні функції оперативної пам’яті у діяльності льотчика”.

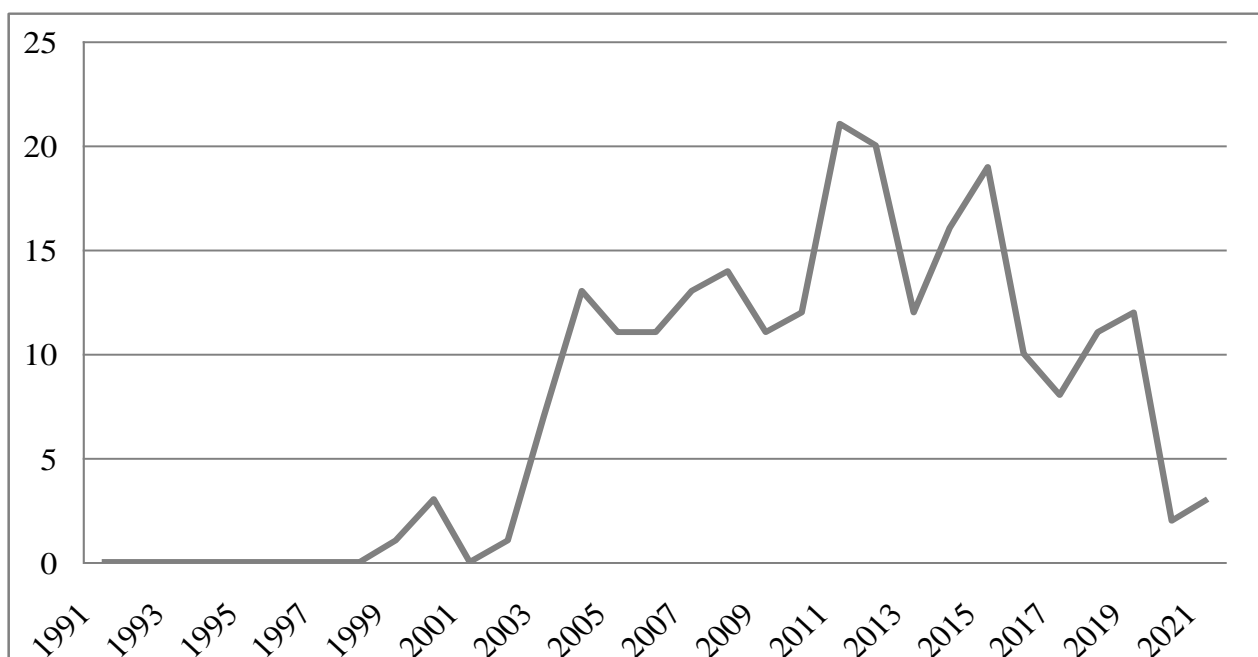

Рисунок 1 – Динаміка захисту дисертаційних робіт за спеціальністю 19.00.09 – “Психологія діяльності в особливих умовах” (1991 - 2021 рр.)

Далі почався динамічний розвиток досліджень в межах спеціальності 19.00.09 – “Психології діяльності в особливих умовах”. Кожне з 231 проведеного дослідження заслуговує особливої уваги, але, на жаль, ми сковані регламентом, тому спробуємо об’єднати дисертаційні дослідження за умовними напрямками. Так, за період з 1995 року по 2021 рік в Україні було досліджено та впроваджено:

1. Сектор безпеки та оборони – 56 досліджень (до цього напрямку віднесені ті універсальні наукові праці, які можуть бути впровадженні в кожному з наступних сфер);
2. Збройні сили України – 64 дослідження;
3. Державна служба України з надзвичайних ситуацій – 52 дослідження;
4. Державна прикордонна служба України – 41 дослідження;
5. Міністерство внутрішніх справ України – 14 досліджень;
6. Національна гвардія України – 4 дослідження.

Наостанок зазначимо, що спеціальність 19.00.09 зароджувалася 8 років, зростала 17, закривалася – 6.

На наш погляд, ліквідація спеціальності “Психологія діяльності в особливих умовах” є неймовірною необачністю в умовах низки внутрішніх та зовнішніх загроз, безкрайньої кількості білих плям в проблемному полі.

Вважаємо, що відродження спеціальності та повернення її наукового потенціалу при самих найсприятливіших умовах займе мінімум 5 років.

Треба пам’ятати, що кожна наукова праця за даною спеціальністю - це врятовані життя спеціалістів ризиконебезпечних професій, підготовка якісних компетентних кадрів сектору безпеки та оборони, вирішення ряду проблем після-військових конфліктів тощо.

Список посилань:

1. Перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. Затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.11.2021).

2. Развитие военной психологии в США: веб-сайт. URL: <http://surl.li/apnqy> (дата звернення: 09.11.2021)

3. Зоран Комар: психолог є “добрим духом” армії, який знає всі секрети: веб-сайт. URL: <http://surl.li/apnuh> (дата звернення: 09.11.2021)

Токарев Віктор Миколайович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри, Харківський Національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (м. Харків)

Актуальні питання подальшого розвитку і законодавчого врегулювання гарантій соціального та правового захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей

В сучасних умовах існування будь-якої держави нерозривно пов'язане з розвитком її державних інститутів, ефективного функціонування яких залежить від належного забезпечення з боку держави. Одним із важливих та необхідних у сучасних умовах державних інститутів є Збройні Сили.

Актуальність теми визначається великою потребою надання державою військовослужбовцям відповідних гарантій, які мають відшкодувати додаткові навантаження, пов'язані з особливостями виконання обов'язків військової служби, що часто супроводжується ризиком для життя й здоров'я.

Мета соціально-правового забезпечення полягає в реалізації конституційних прав і свобод, запитів особового складу в умовах виконання бойових завдань, а також сприянні зміцненню єдиноначальності, формуванню у військовослужбовців свідомого підкорення командирам (начальникам), мобілізації їх на безумовне виконання поставлених бойових завдань.

Завдання соціально-правового забезпечення:

- аналіз та прогнозування динаміки соціальних процесів у підрозділах, виявлення існуючих соціальних і правових проблем, потреб і запитів особового складу військової частини та членів їх сімей;

- забезпечення правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, реалізації встановлених законодавством України прав, гарантій і пільг;

- створення належних умов задоволення соціальних потреб особового складу у бойових умовах;

- забезпечення військовослужбовців необхідною інформацією та формування у підлеглих поваги до права, законності і правопорядку;

- виховання у військовослужбовців нетерпимості до правопорушень, готовності зі зброєю в руках захищати інтереси держави та її громадян;

- формування у особового складу впевненості у виявленні постійної турботи з боку командування, органів виховної (виховної та соціально-психологічної) роботи з питань задоволення їх матеріально-побутових умов, інших соціальних запитів у бойових умовах;

- ведення роз'яснювальної роботи щодо необхідності виконання наказів і директив Міністра оборони України, начальника Генерального штабу - Головнокомандувача Збройних Сил України, командування військової частини при обмежених можливостях для задоволення соціальних та матеріально-побутових потреб у ході підготовки і ведення бою (бойових дій). Дієвому вирішенню цих завдань сприяють прогнозування, запобігання негативним настроям військовослужбовців і членів їх сімей, викликаним несвоєчасним і неповним задоволенням їх соціальних потреб та їх нейтралізація;

- роз'яснення особовому складу норм міжнародного гуманітарного права, необхідності дотримання екологічної безпеки, особливостей поведінки із військовополоненими, мирним населенням;

- зміцнення єдиноначальності, правопорядку та військової дисципліни;

- налагодження співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування для ефективного вирішення завдань із надання соціально-правової допомоги військовослужбовцям та членам їх сімей, забезпечення безконфліктних відносин військ із цивільним населенням, використання місцевих ресурсів для задоволення матеріально-побутових запитів військовослужбовців та членів їх сімей тощо.

Об'єктом дослідження є військовослужбовці Збройних Сил України.

Предметом дослідження є становлення та розвиток соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України.

Методи дослідження. Серед методів дослідження важлива роль належала історичному і логічному методам.

Поряд з вищезазначеними методами широко використовувалися й такі методи, як аналіз і синтез, індукція і дедукція, порівняльний і статистичний.

Соціально-правове забезпечення поділяється на такі методи:

- діагностичний – вивчення соціально-психологічних характеристик (потреб, запитів) особистості військовослужбовця, груп військовослужбовців, особового складу військової частини і поставлення “соціального діагнозу”;

- прогностичний – прогнозування можливого розвитку подій, вчинків, процесів у військовому колективі, конкретних підрозділах, моделювання соціальної поведінки військовослужбовців, доповідь пропозицій командирів;

- правозахисний – надання допомоги та дотримання прав і гарантій військовослужбовців;

- організаційний – організація взаємодії та надання допомоги щодо соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей;

- запобіжно-профілактичний – приведення в дію юридичних, психологічних, медичних, педагогічних механізмів щодо запобігання негативним явищам і надання допомоги;

- соціально-медичний – забезпечення надання своєчасної та повної медичної допомоги пораненим і психотравмованим військовослужбовцям;
- соціально-психологічний – організація своєчасного і якісного надання психологічної допомоги психотравмованим військовослужбовцям, корекція міжособистісних відносин, реабілітація психотравмованих, сприяння швидшій їх соціальній адаптації, соціальній реабілітації;
- соціально-педагогічний – формування відповідних умінь і навичок, виявлення інтересів, запитів і потреб військовослужбовців та членів їх сімей;
- соціально-побутовий – аналіз та вивчення соціальних запитів військовослужбовців, доповідь пропозицій командирів, вжиття заходів для максимального вирішення матеріально-побутових питань особового складу у бойових умовах;
- комунікативний – встановлення контактів із особовим складом, конкретними військовослужбовцями, організація обміну інформацією, вироблення стратегії взаємодії, прийняття і розуміння проблем, потреб і запитів військовослужбовців, військових колективів.

Соціальний захист військовослужбовців - діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Це право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом [1].

Правовою основою сфери соціального захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей є Конституція України, відповідні закони та нормативно-правові акти. Соціальна політика у Збройних Силах України стала складовою частиною політики держави і почала будуватись відповідно до чинного законодавства України, визначених державою принципів, стандартів та нормативів.

В основі діяльності органів державного і військового управління знаходяться відповідні закони України, підзаконні акти та інші нормативно-правові документи, які регламентують виконання соціального захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей.

Україна має низку законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо гарантій соціального захисту військовослужбовців.

20 грудня 1991 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” [2]. Цей нормативний акт став базисним правовим документом, який започаткував основи створення системи соціальних гарантій військовослужбовців ЗСУ. У наступному 1992 році Верховною Радою України був прийнятий Закон України “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ” [3].

Подальшим кроком у діяльності щодо забезпечення соціальних гарантій військових ветеранів став Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” від 22 жовтня 1993 року [4].

Наступним заходом держави щодо продовження законотворчої діяльності у галузі правового забезпечення соціальних гарантій особового складу Збройних Сил України став Закон України “Про статус ветеранів військової служби та їх соціальний захист”, який був прийнятий 24 березня 1998 року.

Конституція України затверджує, що держава забезпечує соціальний захист громадян та членів їх сімей, які перебувають на військовій службі в Збройних Силах. Процес правотворчої діяльності щодо нормативного регулювання соціального забезпечення військовослужбовців обов’язково має враховувати роботу попередників. З цього випливає, що вивчення історичного досвіду створення та розвитку системи соціального захисту військовослужбовців сприяє визначенню позитивних та негативних чинників у діяльності держави щодо соціального забезпечення військовослужбовців.

Соціальний захист – це система гарантованих Конституцією України економічних, соціальних та правових заходів щодо забезпечення громадянам, які потрапили у складні життєві обставини, умов для подолання цих обставин та можливості рівної участі у житті суспільства.

Соціально-правове забезпечення – це комплекс цілеспрямованих заходів зі створення необхідних соціальних і правових умов успішного виконання особовим складом бойових завдань через дотримання встановлених законами, військовими статутами, нормативно-правовими актами прав і свобод військовослужбовців, реалізацію їх потреб та інтересів, урахування та застосування норм міжнародного гуманітарного права, зміцнення військової дисципліни, організованості і правопорядку.

Одним із важливих складових факторів соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей є правове закріплення державних пільг, допомог, компенсацій та пенсій, які частково компенсують труднощі проходження служби, а також обмеження деяких загально-громадянських прав і свобод, що обумовлені особливостями та специфікою військової служби [5].

Реформування системи забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців повинно здійснюватися на підставі нових підходів і критеріїв.

Державна політика стосовно соціальних гарантій має бути виваженою, оскільки для значної кількості військовослужбовців такі гарантії є важливою складовою основних джерел забезпечення їхнього життєвого добробуту.

Список посилань:

1. Конституція (Основний Закон) України. К., 1996.
2. Закон України “Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей” від 20 грудня 1991 р.
3. Закон України “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців, осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та деяких інших

осіб” // Відомості Верховної Ради України, 1994 р., № 24; 1995 р., № 16; 1996 р., № 1717.

4. Закон України “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту” від 22.10.1993р. // Відомості Верховної Ради (ВВР); 1993.

5. Наказ МО України від 28.01.2017 №59. Про затвердження Змін до Інструкції про порядок та розміри виплати винагороди військовослужбовцям Збройних Сил України за безпосередню участь у воєнних конфліктах чи антитерористичній операції, інших заходах в умовах особливого періоду.

Харитинський Андрій Анатолійович, ад’юнкт кафедри суспільних наук, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського (м. Київ)

Сучасні підходи до розуміння суб’єктивного благополуччя особистості

Поняття “благополуччя” сучасний науковий термін, який бере свій початок у позитивній психології і пов’язаний з вивченням оптимального існування особистості в системі суспільних відносин. Загалом, прагнення людини позитивно функціонувати в суспільстві, суб’єктивне відчуття повноцінного життя особистості завжди займали важливе місце у наукових доробках психологічної науки.

Перші праці пов’язані з благополуччям, визначали його як емоційне відчуття щастя. Однак, пізніші дослідження вже містили в своєму складі не тільки емоційний компонент благополуччя, а й когнітивний, поведінковий та мотиваційний. На сьогодні існує декілька концепцій благополуччя, проти вони не розкривають повністю дане поняття, а навпаки створюють перешкоди для визначення та вимірювання “благополуччя”. Так, за К. Ріфф, всі класичні підходи благополуччя можна розділити на евдемоністичні та гедоністичні; Е.Дісі та Р. Райан зазначають, що їхня концепція самодетермінації єдина об’єднує представлені вище два підходи. В свою чергу, Е. Познякова виокремлює 4 концептуальні напрями дослідження благополуччя: гедоністичний, евдемоністичний, напрям позитивної психології та теорія самодетермінації. Втім Ф. Кук, який також виокремлює чотири підходи і поділяє їх за критерієм загальноновживаності: гедоністичний евдемоністичний, якість життя та оздоровчий [1, 2].

Доволі авторитетною та загальноновживаною є гедоністична трьохкомпонентна модель благополуччя Е. Дінера, яка є поєднанням задоволеності життя, присутності позитивних емоцій та мінімізації негативних. Він також створив шкалу вимірювання задоволеності життям, яка стала обов’язковим стандартом при дослідженні суб’єктивного благополуччя. Подальші дослідження Е. Дінера показали, що суб’єктивне благополуччя є стабільним і довготермінованим конструктом. Стійкі особистісні риси визначають негативну чи позитивну оцінку власних життєвих ситуацій. Екстраверсія сприяє позитивному сприйняттю подій, а нейротизм –

негативному, в той час як, відкритість досвіду сприяє тому, що людина відчуває більшу кількість як позитивних, так і негативних подій [1].

В межах евдемоністичного підходу дослідники зазначають, що модель психологічного благополуччя є результатом активізації своїх творчих здібностей, функціонування особистості на прийнятному рівні існування, або реалізації себе [3].

Зазвичай, евдемоністичні моделі містять більше компонентів ніж гедоністичні та відрізняються змістом елементів, з яких вони складаються. Так, наприклад, модель психологічного благополуччя за К. Ріффом складається з шести конструктів: самоприйняття, контроль над зовнішніми обставинами, позитивні стосунки з іншими людьми, наявність мети життя, особистісний ріст та самодетермінація. Втім, інша евдемоністична модель Е. Дісі та Р. Райан складається лише з трьох складових: самодетермінація, компетентність і позитивні стосунки.

Третій “класичний” підхід зосереджується на якості життя людей. Цей термін також широко застосовують як синонім благополуччя. Концепція якості життя розглядає благополуччя в більш широкому сенсі, ніж гедоністичні та евдемоністичні підходи і включає фізичні, психологічні та соціальні аспекти функціонування особистості [4].

Останній підхід “оздоровчий” або “wellness”, який окреслений менш чітко ніж попередні підходи, використовуються більшою мірою у консультуванні щодо здорового способу життя людей. Певні дослідники використовують цей термін разом з благополуччям. [3].

Всі ці підходи визначають благополуччя ширшим поняттям, ніж відсутність хвороби, хоча всі концепції благополуччя та їх складові суттєво відрізняються між собою. Більшість дослідників в цій області погоджуються з багатогранністю оздоровчого підходу як цілісного способу життя людей, який включає в себе питання охорони здоров'я, оптимального функціонування особистості, фізичного та духовного здоров'я.

Отже, не існує єдиної думки щодо розуміння сутності явища благополуччя, а наявне різноманіття підходів та використовуваних моделей потребує додаткового їх вивчення. Тому, вважаємо за необхідне зазначити, що дослідник вправі обирати ті методологічні орієнтири, які більше відповідають його переконанням щодо обґрунтованості тих чи інших пояснювальних принципів.

Список посилань:

1. Данильченко Т. В. Суб'єктивне соціальне благополуччя: психологічний вимір : монографія. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Чернігів : Десна Поліграф, 2016. 543 с

2. Яворська Л.М., Філоненко Г.С. Фактори становлення психологічного благополуччя особистості. *Наука і освіта*. 2014. № 12. С.216–220

3. Cooke P. J., Melchert T.P., Connor K. Measuring Well-Being: A Review of Instruments. SAGE Publications, 2016. P. 730–757.

4. Lent R.W. Toward a unifying theoretical and practical perspective on

wellbeing and psychosocial adjustment. Journal of Counseling Psychology. 2004. № 51 (4). P. 482–509.

Чижевський Сергій Олександрович, начальник відділу психологічного забезпечення (психологічної служби) департаменту персоналу Головного управління Національної гвардії України (м. Київ)

Актуальні питання удосконалення системи психологічного забезпечення Національної гвардії України

На сьогодні в Україні значна частина з більш ніж 400 тис. учасників антитерористичної операції та заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях потребує періодичного психологічного обстеження, психосоціальної підтримки та супроводу. Крім фізичних травм, ветерани війни зазнають психологічного травмування, що призводить до погіршення їх психоемоційного стану, виникнення психосоматичних захворювань і соціальної дезадаптації. Отже, гострою є потреба в послугах психологічної та медико-психологічної реабілітації, без отримання яких неможливе повернення ветеранів війни до повноцінного цивільного життя. До того ж вплив їх травматизації поширюється на їхні сім'ї та оточення.

Стратегією людського розвитку, яка затверджена Указом Президента України від 02 червня 2021 року №225/2021 визначена – Оперативна ціль 4.11 щодо забезпечення послугами із професійної адаптації та психологічної реабілітації ветеранів війни та членів їх сімей [6].

Проаналізувавши нормативно-правові акти країн-партнерів, матеріали багаторічних міжнародних навчань, здобутки вітчизняних експертів, командуванням Національної гвардії України (далі – НГУ) у 2016-2017 рр. переглянуті питання службової діяльності психологічної служби та визначено комплекс заходів щодо їх удосконалення, реформування.

Серед основних принципів визначено [4, 5]:

професійна незалежність психологів (вихід зі складу органів по роботі з особовим складом) та подальшим наближенням до медичних підрозділів, створення управлінської вертикалі – окремих структурних підрозділів психологічної служби в органах військового управління з'єднань, бригад, полків та батальйонів;

безперервність надання психологічних послуг особовому складу (від призову до звільнення з військової служби);

розвиток професійної компетенції психологів із запровадженням підготовки військових психологів на базі Національної академії НГУ, впровадження професійної психологічної підтримки психологів (супервізії, інтерв'язії та особистої терапії), запровадження навчальних курсів з підготовки спеціалістів поліграфу, графологічної експертизи, дебрифінгів, психологів SERE (уникнення, виживання та звільнення з умов примусової ізоляції);

визначення чітких кваліфікаційних вимог до кандидатів на посади підрозділів психологічної служби (першою – наявність психологічної освіти, до 2016 року – менше 50%), безперервне вдосконалення фахової компетенції психологів (проведено понад 50 міжнародних проектів, впроваджено конкурс «кращого за професією» із подальшим впровадженням оцінки класності психологів);

вдосконалення нормативно-правової бази, матеріально-технічного забезпечення із визначенням норм належності майна; поетапна імплементація стандартів, протоколів країн-партнерів;

впровадження внутрішнього розподілу функціоналу психологів за основними напрямками психологічного забезпечення (спеціалізацією), підвищено вимоги до особистої відповідальності психологів за якість наданих послуг (щорічне індивідуальне оцінювання, створення загального рейтингу психологів);

визначення єдиного психологічного інструментарію – програмне забезпечення «Автоматизований психодіагностичний комплекс» (із 56 україномовними методиками, щорічно їх кількість зростає). Вперше, серед підрозділів психологічних служб складових сектору безпеки та оборони України, триває практичне впровадження програмного продукту «Автоматизоване робоче місце психолога», призначене для підвищення якості організації та координації заходів психологічного забезпечення, обліку отриманих результатів та подальшого їх моніторингу;

створення професійного простору для проведення практичних тренінгів, едукативної особового складу – шляхом впровадження в систему бойової та спеціальної підготовки окремої навчальної дисципліни – «професійно-психологічна підготовка», розбудовано 16 тренінгових містечок командного згуртування, спеціальні класи із приладами біологічного зворотного зв'язку (біофідбеками);

до складу мобільних резервів НГУ включено мобільні групи психологічної підтримки, які у взаємодії із капеланами, лікарями-психіатрами, органами по роботі з особовим складом здійснюють комплекс заходів з контролю бойового (оперативного) стресу, за прикладом загонів COSC. Триває впровадження четвертого мобільного центру психологічної підтримки [2];

триває робота з вдосконалення зворотного зв'язку між командирами та підлеглими за результатами соціально-психологічних досліджень (із використанням сучасних інформаційних технологій), вивчаються психологічні аспекти надзвичайних подій, з метою їх подальшого аналізу та підвищення фахової компетенції молодших командирів, як сержантів так і офіцерів;

удосконалюються форми та методи, протоколи психопрофілактичної роботи із особовим складом, який потребує додаткової уваги, а також апробовано ряд програм з психологічної реабілітації в умовах 18 суб'єктів визначених Міністерством у справах ветеранів України, у тому числі за програмою «психологічної декомпресії»;

приводиться до єдиних типових вимог (шляхом розробки керівних

документів, навчальних тренінгів) порядок надання особовому складу звільненому з примусової ізоляції (полону, оточення, заручників) психологічної допомоги передбаченої у вимогах наказу Головнокомандувача ЗСУ від 02.10.2020 № 153 «Про затвердження Тимчасового положення про впровадження (апробацію) реінтеграції та постізоляційного супроводу особового складу Збройних сил України, який перебуває в ізоляції або звільнений з неї. А також, імплементації вимог стандарту НАТО AJP 3.7 «Об'єднаної союзницької доктрини щодо психологічного відновлення особового складу в умовах ворожого (агресивного) середовища».

Під час спільних навчань із колегами країн-партнерів встановлено, що кожний підрозділ психологічного забезпечення має, принаймні, одного тренера з підвищення стійкості (Master Resiliency Trainer - MRT), який здійснює підвищення мотивації щодо продуктивності на основі когнітивної поведінки. MRT складається з 15 обов'язкових (підготовлених) модулів, за якими щорічно навчають солдат для підвищення пізнавальних навичок та розбудови стійкості. Кожний гарнізон і військова установа має численні невійськові, цивільні служби підтримки, включаючи військових і сімейних консультантів, армійських громадських служб і вбудованого поведінкового здоров'я. Військовослужбовці, в обов'язковому порядку щороку проходять періодичну оцінку психічного здоров'я, яка визначає поточні та минулі умови поведінки, що потребують подальшої психологічної підтримки [7].

За результатами аналізу матеріалів практичної роботи психологів військових частин НГУ, узагальнення відгуків від командирів (начальників), колег інших спеціальностей, встановлено ряд проблемних питань, що вказують на потребу для продовження вдосконалення системи психологічного забезпечення в НГУ, а саме:

деякі командири (начальники) переоцінюють можливості психологів, або ж зловживають конфіденційною інформацією отриманою від них, що у свою чергу вказує на потребу підвищення професійної компетенції вказаної категорії, шляхом проходження спеціальних курсів, у т.ч. на базі Міжнародного навчального центру НГУ;

аналіз загального стану суїцидальної активності населення держави та безпосередньо в НГУ свідчить, що самогубства продовжують бути однією із найгостріших проблем сучасного суспільства [1]. Світовий досвід аналізу наслідків бойового стресу для комбатантів свідчить про значне зростання їх ризикованих та залежних форм поведінки, учинення ними важких кримінальних правопорушень, збільшення випадків домашнього насильства в родинях, а також кількості розлучень. Виявлена проблематика в процесі вивчення психологічних аспектів надзвичайних подій вказує, що співслужбовці, колеги не своєчасно виявляють ознаки змін у поведінці порушників, суїцидантів. А інколи їх ігнорують через власне емоційне вигорання, виснаження внаслідок перебільшеного службового навантаження та плінності кадрів. З досвіду країн-партнерів, достатньо ефективно спрацьовує принцип «рівний-рівному». Тобто, потребує додаткової фахової підготовки, як

штатних інструкторів з психологічного здоров'я так і позаштатних. Також, необхідно вдосконалити комунікацію із сім'ями військовослужбовців щодо їх підтримки, едукації про ознаки посттравматики;

внаслідок перевищення норм навантаження на самих суб'єктів психологічного забезпечення, інтенсивності заходів та емоційної напруженості проблем особового складу – відслідковується професійне вигорання у психологів. Як наслідок, отримуємо поверхове виконання посадових обов'язків, ігнорування «простором особистої безпеки», загострення хронічних хвороб та зростання періоду їх відновлення;

недосконалість нормативно-правового врегулювання питань з морально-психологічного забезпечення складових сектору безпеки та оборони України (відсутнє єдине бачення структури та функціонального призначення), пасивність військового керівництва з імплементації стандартів країн-партнерів яка б забезпечувала взаємосумісність, скориставшись недостатньою увагою військово-політичного керівництва щодо даного питання, колишні ідеологічні підрозділи (тоталітарної системи) вдаються до гальмування удосконалення психологічного забезпечення НГУ, аргументуючи віковою травмою обумовленою безповоротними процесами реформування військових та правоохоронних формувань держави, неспроможністю адаптуватися до реальних потреб та запитів особового складу та членів їх сімей. Даний стан справ, зводиться лише до зачищення професіоналів в однострої.

Отже, комплексний вплив суспільно-політичних, матеріально-побутових та бойових стрес-факторів на особовий склад НГУ, їх інтенсивність та тривалість, призводять до виникнення у військовослужбовців ознак дезадаптації, гострих стресових реакцій та в подальшому ведуть до загрози з посттравматичного стресового розладу, тобто до зростання кількості висококваліфікованих військових психологів.

Відповідно до статей 58, 59 Статуту внутрішньої служби Збройних сил України командири (начальники) усіх рівнів відповідають за психологічний стан підлеглих та зобов'язані проводити роботу щодо запобігання надзвичайним подіям, у т. ч. суїцидам, своєчасно виявляти та усувати їх причини, бути уважними до підлеглих, вникати в проблеми їх побуту [3]. Постає завдання щодо підвищення психологічної культури особового складу та професійної компетенції суб'єктів управлінської діяльності з урахуванням умов епідеміологічних обмежень та переходом на дистанційні форми та методи роботи, впровадженням сучасного цифрового інформаційного інструментарію.

Список посилань:

1. Всесвітня організація охорони здоров'я. Suicide Prevention Strategy and Action Plan 2017/18 – 2020/21.
2. Доктрина боротьби з бойовим (оперативним) стресом, Бойові Статути СВ США 4-02.51 (липень 2006 р.), 6-22.5 (березень 2009 р.).
3. Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних сил України», 1999 року.

4. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08.12.2016 № 1285 «Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України».

5. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.02.2017 № 100-р «Про схвалення Концепції розвитку Національної гвардії України на період до 2020 року».

6. Указ Президента України «Про затвердження Стратегії людського розвитку», від 02 червня 2021 року №225/2021.

7. DODI 6490.05 Maintenance of Psychological Health in Military Operations OTSG/MEDCOM Policy 17-029 Behavioral Health Service Line Policy-BHSL SMART Book 28NOV18.

Юр'єва Наталія Вікторівна, кандидат психологічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Ставлення до професійних цінностей військовослужбовців різної статевої приналежності

Великий інтерес науковців до гендерних питань свідчить про те, що стосунки між гендерами стали сприйматися як форма соціальної організації, що передусім передбачає зміну ціннісних орієнтирів і перегляд багатьох усталених уявлень. Гендер – це соціальна стать, соціально детерміновані ролі, ідентичності та сфери діяльності чоловіків і жінок, що залежать не від біологічних статевих відмінностей, а від соціальної організації суспільства. Панування традиційних гендерних стереотипів, які структурно обґрунтовують соціальну нерівність за ознаками статі, призводить до того, що потенціал більшості жінок залишається сьогодні не використаний, зокрема жінок у військовому вбранні, які вимушені доказувати своє призначення. Жінки-військовослужбовці є специфічною соціально-демографічною та військово-професійною групою, що потребує особливої уваги з боку науковців і військових практиків.

Вивчення соціально-професійного потенціалу військовослужбовця дозволило означити вплив гендерних відмінностей на професійне самовизначення. Висновки досліджень військових психологів [1-3] доводять, що гендерні відмінності професійної мотивації в умовах армійського соціуму проявляються в наявності або відсутності соціальної складової особистого потенціалу, яка є характерною для жінок, проте практично відсутня у чоловіків. Мотиваційна сфера жінок гармонійне поєднує професійно-діяльнісні та соціальні чинники. У чоловіків провідне місце посідають професійно-діяльнісні чинники (рис.1).

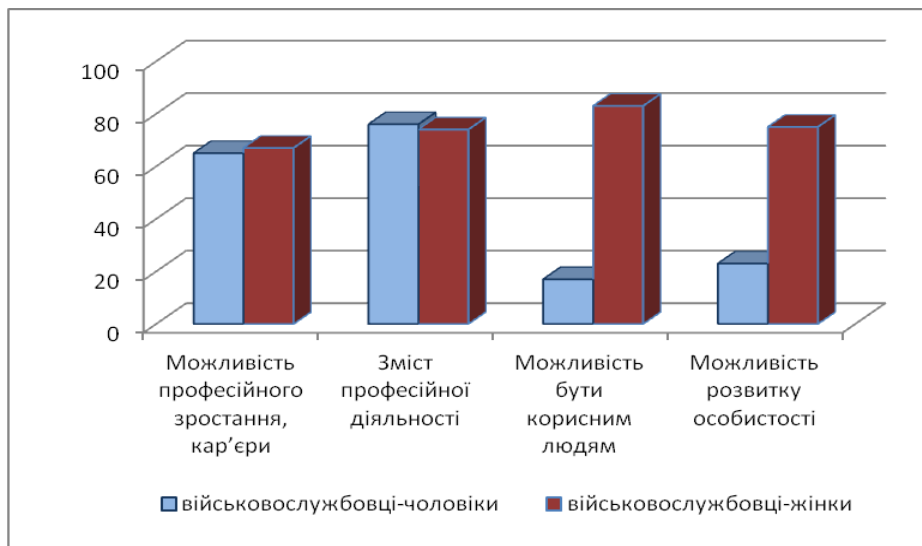

Рисунок 1 – Професійні цінності військовослужбовців залежно від статі (у %)

Ціннісно-мотиваційна сфера є цілісним утворенням особистості, що визначає мотивацію її поведінки та створює єдину мотиваційну структуру, де цінності тісно пов'язані з потребами, мотивами, спонуканнями установками, поведінкою.

Науковці науково-дослідного центру службово-бойової діяльності НГУ запропонували військовослужбовцям оцінити військові цінності, що були визначені на основі існуючих етичних кодексів європейських країн, з урахуванням традицій українського козацтва. До цього переліку увійшли наступні військові цінності: бути фізично сміливим; бути морально сміливим; бути дисциплінованим; бути самодисциплінованим; бути чесним; бути гідним; бути членом команди; бути вірним; бути стійким; бути вільним; бути професійним.

Порівняння військових цінностей у військовослужбовців чоловічої та жіночої статі показало, що вони дещо по різному оцінюють їх важливість. Військовослужбовці-жінки менш схвально поставилися до запропонованого переліку цінностей ($6,69 \pm 1,75$) порівняно з військовослужбовцями-чоловіками ($7,78 \pm 1,60$). Відмінності у даному ставленні досягають рівня статистичної значущості $t = 2,42, p \leq 0,05$.

Найвищим рангом у переліку цінностей жінки-військовослужбовці відмічають професіоналізм ($6,41 \pm 3,37$). Військовослужбовці-чоловіки – фізичну сміливість ($6,13 \pm 3,09$). Зазначимо, що саме фізична сміливість у жінок навпаки займає саму нижчу сходинку ($4,24 \pm 3,01$). Відмінності в оцінці фізичної сміливості так само сягають рівня статистичної значущості $t = 2,41, p \leq 0,05$.

Також, отримані результати вказують, що жінки-військовослужбовці у порівнянні з військовослужбовцями-чоловіками визначають більші середні значення рангів за шкалою “Бути вірним” ($6,18 \pm 2,56$ – у жінок, проти $4,93 \pm 3,02$ – у чоловіків, значущість розбіжностей – $t = 1,83$ при $p \leq 0,10$) та за шкалою

“Бути стійким” ($5,41 \pm 2,37$ та $4,27 \pm 2,95$ відповідно, значущість розбіжностей $t = 1,79$, при $p \leq 0,10$).

Щодо оцінювання інших військових цінностей між військовослужбовцями обох статей відмінностей не визначено (див.табл.1).

Таблиця 1 – Показники цінностей у військовослужбовців-чоловіків та військовослужбовців-жінок (в умовних балах)

Цінності	Групи		Значущість розбіжностей	
	Чоловіки	Жінки	t	p
Бути фізично сміливим	$6,13 \pm 3,09$	$4,24 \pm 3,01$	2,41	0,05
Бути морально сміливим	$6,09 \pm 2,90$	$6,29 \pm 3,46$	0,24	-
Бути дисциплінованим	$5,34 \pm 2,90$	$5,18 \pm 3,19$	0,20	-
Бути самодисциплінованим	$5,61 \pm 3,05$	$5,35 \pm 3,30$	0,30	-
Бути чесним	$5,38 \pm 2,70$	$5,65 \pm 3,12$	0,33	-
Бути гідним	$4,85 \pm 2,89$	$4,24 \pm 3,40$	0,70	-
Бути членом команди	$4,76 \pm 2,80$	$4,94 \pm 3,34$	0,21	-
Бути вірним	$4,93 \pm 3,02$	$6,18 \pm 2,56$	1,83	0,10
Бути стійким	$4,27 \pm 2,95$	$5,41 \pm 2,37$	1,79	0,10
Бути вільним	$3,15 \pm 3,19$	$4,00 \pm 3,39$	0,98	-
Бути професійним	$5,57 \pm 3,48$	$6,41 \pm 3,37$	0,95	-
Задоволеність „Кодексом”	$7,78 \pm 1,60$	$6,69 \pm 1,75$	2,42	0,05

Загальний зміст цінностей, за якими військовослужбовці-жінки відрізняються від військовослужбовців-чоловіків, відбивають їх власні кар’єрні прагнення бути професійними, гідними членами команди та відповідати фаховим вимогам і особливостям службово-бойової діяльності.

Вивчення системи ціннісних орієнтацій військовослужбовців, гендерних ролей та відносин у процесі соціалізації на засадах військових цінностей є перспективним напрямком наукових досліджень.

Список посилань:

1. Калагін Ю. А. Стереотипи військовослужбовців-жінок про армію та військову службу. *Грані : Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах*. 2014. № 2. С. 112-117.

2. Куценко, В.О. Гендерний аспект у сучасній військовій справі. *Соціальна філософія: вісн. Сев. НТУ*. 2012. Вип. 126. С. 77–85.

3. Жінки в армії: ЗСУ і світовий досвід. URL: <http://wartime.org.ua/30613-zhnki-v-armiyi-zsu-svtoviy-dosvd.html> (дата звернення 25.10.21)

РОЗДІЛ 2

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Байда Максим Степанович, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Профілактика вживання психоактивних речовин військовослужбовцями

У науковій літературі під поняттям “наркоманія” розуміється поширене статистично стійке соціальне явище, різновид девіантної поведінки, яка пов’язана зі зловживанням наркотичних, або психоактивних хімічних речовин [1].

У широкому сенсі під хімічною залежністю (інші назви – наркотична) розуміють залежність від вживання будь-яких психоактивних речовин, які у зв’язку з цим поділяються на легальні (тютюн, алкоголь, ліки) і нелегальні (кокаїн, похідні конопель, опіати і ін) наркотики [2]. За класифікацією Р. Мертонна – це різновид ретривної поведінки, як форми “відходу” від життєвих негараздів і конфліктів, втечу від загальної стандартизації, регламентації, запрограмованості життя в сучасному суспільстві [3]. Звернення до наркотиків може виконувати і протестні функції.

Специфічною особливістю хімічної залежності є наявність тісного зв’язку між двома її аспектами – клінічним і психосоціальним. Це означає, що поведінку, пов’язану з вживанням наркотиків, потрібно одночасно розглядати і як комплекс соціально-психологічних проблем, і як наслідок

Рівні організації цієї програми повинні вбирати в себе освітньо-педагогічний, соціальний, організаційно-кадровий та психологічний структурні модулі.

Освітньо-педагогічний структурний модуль включає в себе широкий спектр відомостей відносно причин, механізмів, наслідків вживання наркотичних речовин. Але розробка індивідуально спрямованих профілактичних впливів є недостатньо дослідженим питанням, тому ряд науковців розробляють різні модельні побудови. Серед них виокремлюють когнітивну, освітню, радикально політичну моделі та модель самопідсилення [4].

Когнітивна модель, або модель ЗСП (знань, ставлень, поведінки) базується на припущенні того, що якщо людина знає про небезпеку для здоров’я певного стилю поведінки, то вона почне відноситись до такої поведінки негативно і буде утримуватись від нездорового способу життя.

Когнітивна модель, або модель ЗСП (знань, ставлень, поведінки) базується на припущенні того, що якщо людина знає про небезпеку для здоров'я певного стилю поведінки, то вона почне відноситись до такої поведінки негативно і буде утримуватись від нездорового способу життя. Але суто інформаційні програми боротьби зі шкідливими звичками є мало ефективними, тому, що не персоніфіковані, мають віддалену перспективу щодо розвитку захворювань, подаються традиційно не цікаво, директивно і можуть навіть провокувати негативну поведінку [5].

У розробці освітньої моделі робиться акцент на формуванні навичок, які необхідні для прийняття рішень, особливо в таких сферах як вживання наркотичних речовин. На першому етапі впровадження програми необхідно продемонструвати наочно негативні наслідки для здоров'я тієї чи іншої шкідливої звички. На другому етапі, суб'єкт повинен оцінити ризик безпосередньо для себе, а на третьому – звертається увага на соціальні втрати. При цьому необхідно враховувати значний вплив на прийняття відповідних рішень з боку рекламних образів та героїв фільмів і телепередач. Вихід бачиться в розробці тренінгових програм, слідування яким сприяє формуванню відчуття самоцінності, завдяки яким індивід навчається навичкам спілкування, опановує альтернативні навички релаксації та відпочинку.

Радикально-політична модель тісно переплітається з теорією соціального научіння А. Бандури [6], згідно якої молодь засвоює рольові моделі значимих для них осіб та одноліток і таким чином копіює їх поведінку, яка позитивно сприймається. Окрім того, необхідно запроваджувати контроль за тим, як проводиться вільний час, яким чином здійснюється комунікація, тощо.

Модель самопідсилення об'єднує в собі всі представлені вище моделі. Безумовно, для успіху формування сталих навичок протистояння вживанню наркотичних речовин повинні бути реалізовані всі ці підходи.

При наданні інформації військовослужбовцям слід представити їм схему формування наркотичної залежності, наприклад, у вигляді міні-лекції. В лекції слід розкрити мотиви вживання наркотичних та психоактивних речовин. Показати, що за даними соціологічних досліджень, найбільший вплив (60,5%) на молодих людей при вживанні наркотиків справляє субмісивний мотив (потрапляння під груповий тиск). Далі, близько половини опитуваних вказують на гедоністичний (прагнення до задоволення) і атарактичний (прагнення уникнути негативних емоцій) мотиви. Умовно третю ступінь займає соціальна мотивація (прагнення стати "своїм"), яка є значущою для третини респондентів. Нарешті, на мотив гіперактивації поведінки (підвищення самопочуття, активності, настрою) і на відсутність зовнішнього контролю вказує чверть опитаних. У лекції теж необхідно показати, що негативні соціальні та психологічні наслідки вживання наркотиків значно помітніші та руйнівніші для особистості, і за часом настають значно швидше, ніж у разі вживання алкоголю.

Соціальний та організаційно-кадровий структурні модулі повинні бути спрямовані на забезпечення належних соціальних умов перебування

військовослужбовців під час несення служби, організації контролю з боку керівного складу та надання ними інформації щодо правової відповідальності з приводу вживання та поширення наркотичних речовин, проведення заходів, спрямованих на підвищення морально-бойової готовності, забезпечення соціальної захищеності осіб, що проходять службу в Національній гвардії України.

У дослідженнях [7] представлено комплекс заходів, які необхідно здійснювати для визначення вірогідності вживання наркотичних засобів військовослужбовцями. До них віднесено: збір інформації про наявність значних соціально-побутових та соціально-психологічних проблем у військовослужбовців; проведення періодичної соціально-психологічної діагностики особового складу стосовно ставлення до вживання наркотичних речовин та визначення психологічних особливостей, що полегшують формування залежності; визначення соціального оточення, що може порекомендувати чи надати наркотичні препарати та матеріальної спроможності придбання наркотиків; визначення активності участі військовослужбовців у виховних заходах, що спрямовані на профілактику вживання наркотиків.

Для організації профілактичної роботи проти поширення і вживання наркотиків у молодіжному середовищі важливо визначити, яке місце тема наркотиків займає в житті молоді. Ряд сучасних дослідників [8] зазначають негативний вплив субкультури споживання наркотичних речовин на молодь, що виражається у втягуванні їх в споживання адиктивних речовин шляхом прямого контакту з цією субкультурою. Подібна субкультура інтегрує в собі досвід споживання наркотичних субстанцій, особливу систему поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій, специфічну практику поширення і пропаганди своїх поглядів і цінностей, включаючи власний фольклор, технології втягування нових осіб у споживання адиктивних речовин, систему захисту своїх поглядів і переконань від критики.

Психологічний структурний модуль залучає широкий спектр засобів, спрямованих на пошук та розвиток внутрішніх ресурсів – системи вірувань, переконань, диспозицій, сенсів – на які військовослужбовець може опиратись у процесі опанування власним психоемоційним станом та поведінкою в ході саморегуляції.

Для проведення профілактичних впливів необхідно виявити основні типології осіб, схильних до вживання наркотичних речовин, та встановити причини і чинники хімічної залежності серед військовослужбовців.

У дослідженнях, проведених співробітниками науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України [9] на основі кластерного аналізу адаптивних здібностей були виокремлені психологічні особливості військовослужбовців, які виявилися схильними до вживання наркотичних речовин. Науковцями було виділено чотири підгрупи осіб із хімічною залежністю, які мають задовільні адаптаційні здібності. Військовослужбовці,

що були включені до першої підгрупи демонструють оточенню утривано-ідеальний образ з напускною активністю без зусиль та низькою рефлексією. В них поєднуються такі риси як прагнення відчуттів та швидке насичення ними, що штовхає їх на пошук нових емоцій. Військовослужбовці, що були віднесені до другої підгрупи ідеалізують навчання у військовому закладі, мають інфантильні нереалістичні уявлення про себе, вірять в те, що існують засоби, які здатні підвищити їх активність, реакцію, силу без докладання зусиль. Представники третьої підгрупи позиціонують себе як емоційно відстороненого експерта, інтелектуала, який важко переносить формалізовані, рутинні завдання. Мотивами прийняття такими курсантами наркотику, як вважають дослідники, може бути, як прагнення створити власну думку про наркотики, так і потреба у враженнях. У військовослужбовців, що були віднесені до четвертої підгрупи, була виражена потреба у прийнятті та товариських стосунках. Для уникнення страждань та болю вони формують стосунки залежності, що може штовхати їх до вживання наркотичних речовин.

Отже при розробці програм, з метою досягнення результативності профілактичних інтервенцій необхідно притримуватись, наступних принципів: принцип структурованості (як програма організована та сконструйована); принцип контекстності відповідність інформації стратегіям програми та бажаним вмінням і навичкам); принцип дієвості (адаптація програми, її імплементація та оцінювання).

Побудову багатокомпонентної моделі профілактики, спрямованої на зменшення дії чинників ризику та підвищення значення чинників попередження наркотичної залежності, важливо здійснювати на засадах причинно-наслідковості. Превентивна політика покликана супроводжувати профілактичне втручання, а саме бути спроможною: а) ідентифікувати чинники, що прогнозують зловживання; б) пояснити механізм їхньої дії; в) ідентифікувати чинники, що впливають на ці механізми; г) вказати на чинники, що можуть зламати хід подій і призвести до зловживання наркотичними речовинами, і визначити, яким чином необхідно провести втручання, аби попередити початок зловживання. Для посилення уваги відносно наркологічної ситуації серед військовослужбовців необхідно запроваджувати не лише директивні заходи щодо контролю обігу наркотиків, але і застосовувати диференційовану систему превентивних заходів, що спрямована на формування альтернатив для різних категорій військовослужбовців та впровадження в практичну роботу модульної програми попередження хімічної залежності серед них.

Список посилань:

1. Романишин А.М., Мацевко Т.М., Капінус О.С., Гузенко І.М., Неурова А.Б. Профілактика відхильної поведінки у військовослужбовців : навчально-методичний посібник. Львів: НАСВ, 2017, 322 с.
2. Приходько І.І., Байда М.С. Теоретичні аспекти адиктивної поведінки військовослужбовців. *Честь і закон*. 2018. №3(66). С. 67-74.

3. Мертон Р. Социальная структура и аномия. Социология преступности. Современные буржуазные теории. Перевод с франц. Москва: Прогресс 1966. 313 с.

4. Платонов Ю. П. Психологія конфліктної поведінки. Санкт-Петербург : Речь., 2009, 544 с.

5. Чарлтон. Є. Основные принципы обучения здоровому образу жизни. *Вопросы психологии*, 1997, № 2. С. 3-14.

6. Бандура А. Теория социального научения. Санкт-Петербург : Евразия, 2000. 320 с.

7. Приходько І. І., Мацегора Я.В., Волков І.М., Колесніченко О.С. та ін. Профілактика вживання психоактивних речовин військовослужбовцями Національної гвардії України : практ. посіб. Харків : НА НГУ, 2020. 232 с.

8. Профілактика поширення наркозалежності серед молоді: Навчально-методичний посібник / Під ред. В. В. Бурлаки. Київ: Герб, 2008. 224 с.

9. Воробйова І.В., Мацегора Я.В., Приходько І.І. та ін. Інформаційно-психологічна протидія в Національній гвардії України (психологічний аспект) : монографія. Харків : Нац. академія НГУ, 2016. 265 с.

Барко Вадим Вадимович, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії психологічного забезпечення, Державний науково-дослідний інституту МВС України (м. Київ)

Барко Вадим Іванович, доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії психологічного забезпечення, Державний науково-дослідний інституту МВС України (м. Київ)

Теоретичні підходи до вдосконалення психологічної діагностики індивідуальних особливостей персоналу органів системи МВС України

В рамках сучасних перетворень, які відбуваються в Україні в напрямі європейського вектору розвитку держави, особливої гостроти набуває проблема вдосконалення кадрового забезпечення органів та підрозділів Міністерства внутрішніх справ України. Особливе значення в умовах сьогодення належить роботі з персоналом, саме від підготовки, придатності, готовності, компетентності, професіоналізму, здібностей та особистісних якостей працівників багато в чому залежить ефективність діяльності підпорядкованих органів та підрозділів. Проблема психологічної діагностики індивідуальних особливостей персоналу органів і підрозділів системи МВС є центральною в комплексі реалізації заходів психологічного забезпечення діяльності правоохоронних органів нашої держави [1-3].

Психологічне вивчення персоналу – важлива складова психологічного забезпечення діяльності правоохоронців. Воно розпочинається ще на стадії профорієнтації старшокласників, продовжується на етапі професійного добору кандидатів на службу до органів системи МВС України, а також на навчання в закладах вищої освіти МВС із специфічними умовами навчання. У подальшому

психологічне вивчення персоналу постійно триває упродовж усього строку службової діяльності правоохоронця (так званий психологічний моніторинг), здійснюється при призначенні і переміщенні на посади, при проведенні атестацій і службових розслідувань, визначенні ступеня готовності працівника до професійної діяльності, встановленні рівня емоційного вигорання, стресового впливу і навантаження, стану психологічного здоров'я особистості правоохоронця, визначення методів і засобів надання йому психологічної допомоги в разі необхідності тощо. Можливо стверджувати, що від якості і широти психологічного вивчення персоналу багато в чому залежить ефективність діяльності правоохоронних органів в цілому.

Психологічне вивчення персоналу системи МВС України має тривалу історію. Упродовж років за радянських часів і період незалежності України застосовувались різні методи й засоби такої роботи, науковцями розроблено чимало вітчизняних і зарубіжних технологій психологічного вивчення працівників-правоохоронців. Питанням психологічного вивчення персоналу органів системи МВС присвятили наукові розробки такі українські вчені, як О. Бандурка, С. Бочарова, Ю. Бойко-Бузиль, О. Землянська, О. Євдокімова, І. Клименко, О. Кудерміна, В. Криволапчук, О. Колісниченко, Т. Малкова, Т. Морозова, І. Охріменко, Д. Олександров, В. Остапович; І. Приходько, Д. Швець, О. Цільмак, С. Яковенко та інші. Серед зарубіжних дослідників зазначеною проблематикою займалися G. Barret, С. Bouchard, W. Borman, R. Cochraine, M. Dunnett, R. Miguel, J. Hurd, S. Lueke, B. Sanders, J. Tan, R. Tett, L. Vandecreek та інші [4-6].

Західні психологи наголошують на значному економічному вигаді від проведення ефективної діагностики професійної придатності кандидатів на службу в поліцію і, навпаки на суттєвих фінансових втратах вразі помилок професійного добору. Найбільш ефективними методиками при вивченні персоналу поліції в останні роки є Мінесотський багатофакторний особистісний опитувальник (MMPI-2); Опитувальник Великої П'ятірки (BFL); Опитувальник толерантності до невизначеності Баднера; опитувальники рівня і структури емоційного інтелекту; Каліфорнійський психологічний опитувальник (CPI); тест Роршаха тощо.

В нашій країні вже у перші роки незалежності було розпочато роботу з розробки власного психодіагностичного інструментарію з метою дослідження особистості правоохоронця. Починаючи з 1992 року в Науково-дослідному центрі КВШ МВС України створений відділ розробки методики професійного відбору особового складу та його психологічних взаємовідносин з населенням. З 1996 року згідно на базі відділу створена лабораторія кадрових і психологічних проблем діяльності ОВС. Наказами МВС України вводились окремі посади психологів у міськрайліноорганах та підрозділах внутрішніх справ. З 1994 року було запроваджено посади психологів у підрозділах ГУБОЗ, ГУДПО, училищах професійної підготовки, вищих навчальних закладах МВС України. Наказом МВС України від 05.04.2002 №336 "Про заходи щодо реорганізації служби психологічного забезпечення оперативно-службової

діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ України” було затверджено нову організаційну структуру служби психологічного забезпечення – центри практичної психології. Не можна не згадати важливий наказ МВС України від 28 липня 2004 року №842 “Про подальший розвиток служби психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності ОВС України”, яким було затверджено: Примірну структуру Центру практичної психології при ГУМВС, УМВС; Положення про службу психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України; Положення про Центр практичної психології при головних управліннях МВС України в Автономній Республіці Крим, місті Києві та Київській області, управліннях МВС України в областях, місті Севастополі та на транспорті; Положення про психолого-педагогічне супроводження навчально-виховного процесу у навчальних закладах МВС України; Положення про групу посиленої психологічної уваги в органах внутрішніх справ України та навчальних закладах МВС України; Положення про психотренінговий комплекс в органах внутрішніх справ України тощо. Були затверджені методичні рекомендації щодо вивчення особистості працівника і проведення психологічного добору. Таким чином, 2004 рік можна впевнено назвати завершальним етапом становлення служби психологічного забезпечення, як окремої галузі оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ України.

На початку ХХІ століття в нашій державі розпочалась робота з професіографічного дослідження службової діяльності правоохоронців. У 2003-2007 роках були розроблені перші професіограми масових професій органів внутрішніх справ, що сприяло покращанню процесів професійного психологічного добору кадрів до ОВС і психологічного супроводу діяльності працівників.

Після створення у липні 2015 року нового правоохоронного органу – Національної поліції України – змінилась система психологічного вивчення персоналу (наказ МВС України від 06.02.2019 року № 88 затвердив порядок організації системи психологічного забезпечення в Національній поліції України). В наказі були визначені принципи, функції та напрями психологічного забезпечення, форми організації роботи з особами груп психологічної підтримки та допомоги тощо.

Робота наразі продовжується і завдяки розробкам українських науковців системи МВС розроблені професіограми основних поліцейських професій, а методичний інструментарій психологів збагатився першими адаптованими українською мовою зарубіжними тестами й опитувальниками дослідження особистості правоохоронця [6].

Незважаючи на значні напрацювання в сфері психологічного забезпечення діяльності персоналу правоохоронних органів, система психологічного вивчення персоналу органів системи МВС України потребує подальшого удосконалення і реформування. Наразі психологічне вивчення особистості працівника-правоохоронця характеризується низкою недоліків і проблемних аспектів, до головних належать: відсутність єдиного сучасного

теоретико-методологічного підходу до організації і проведення психологічного вивчення особистості правоохоронця; відсутність чітких, науково обґрунтованих критеріїв і показників оцінки ступеня професійної придатності особистості до правоохоронної діяльності; відсутність системності в роботі з психологічного вивчення персоналу, органи МВС використовують різні й неузгоджені методи й методики вивчення особистості, кількість і спрямованість яких науково не обґрунтована; може бути значною (більше 30), або замалою (4-5); недостатність теоретичного обґрунтування процедури розроблення оптимального комплексу психодіагностичних методик, спрямованого на дослідження структури особистості правоохоронця; недостатність українськомовних психодіагностичних методик, психологи продовжують використовувати російськомовні тексти опитувальників і тестів.

Згідно з нормативними документами МВС, професійний добір і конкурс на службу до поліції проводиться в декілька етапів, одним з яких є проведення психологічного тесту з метою вивчення особистісних характеристик кандидатів [3]. Проте не вистачає надійних українськомовних тестів (опитувальників), які могли б застосовуватися із цією метою.

Подібну ситуацію не можна вважати задовільною, оскільки не всі респонденти володіють російською мовою достатньою мірою. Використання з метою професійного добору поліцейських оригінальних англомовних опитувальників (наприклад, ММРІ, ММРІ-2, НЕО-FFI, СРІ тощо) також не видається можливим. До цього слід додати й те, що застосування в текстах опитувальників для профвідбору кадрів до Національної поліції України ментально інших, чужих особистісних дескрипторів, може призвести до помилок у відповідях і формулювання психологами невірних психодіагностичних висновків.

Таким чином, постають актуальні завдання вдосконалення системи психологічного вивчення персоналу, у першу чергу: а) систематизації існуючих наукових підходів і визначення єдиної методології психологічної діагностики індивідуальності правоохоронця; б) обґрунтування і розробки наукових критеріїв і показників професійної придатності особистості до правоохоронної діяльності; в) розроблення комплексу психодіагностичних методик задля дослідження структури особистості працівника Національної поліції; г) розкриття й узагальнення сучасних методів вивчення властивостей нервової системи, психодинамічних особливостей, особистісних характеристик, психічних станів, загальних здібностей персоналу; д) здійснення українськомовної адаптації методик вивчення мотиваційної сфери особистості; дослідження здібностей; особистісних опитувальників; е) розроблення оптимальних психодіагностичних комплексів для проведення професійного психологічного добору персоналу, призначення на посади в органах і підрозділах Національної поліції України, а також добору курсантів закладів освіти МВС; ж) обґрунтування змін і доповнень до нормативно-правових актів МВС України, які стосуються роботи з персоналом Національної поліції в

напрямі оптимізації процесів психологічного забезпечення службової діяльності.

Список посилань:

1. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41 (від 09.10.2015). Ст. 379. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 27.08.2020).

2. Про затвердження Порядку психофізіологічного обстеження кандидатів на службу в поліції та Порядку обстеження на предмет виявлення алкогольної, наркотичної та токсичної залежності кандидатів на службу в поліції : наказ МВС України від 17.12.2015 р. № 1583. *Офіційний вісник України*. 2016. № 9 (від 09.02.2016). Стор. 94. Ст. 425. Код акту 80581/2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0037-16> (дата звернення: 27.08.2020).

3. Про організацію добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських : наказ МВС України від 25.12.2015 р. № 1631. *Офіційний вісник України*. 2016. № 6 (від 29.01.2016). Стор. 156. Ст. 320. Код акту 80463/2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0049-16> (дата звернення: 27.08.2020).

4. Барко В. І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект): монографія. Київ: Ніка-Центр. 2002. 448 с.

5. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України : практ. посіб. / В. І. Барко, Ю. Б. Ірхін, Т. В. Нещерет, О. В. Шаповалов. Київ : КНУВС, Друкарня МВС. 2007. 100 с.

6. Професіограми за основними видами поліцейської діяльності (слідчого, оперуповноваженого карного розшуку (кримінальної поліції), дільничного офіцера поліції): науково-методичний посібник / Остапович В. П., Дубова І. О., Барко В. І., Бабенко В. Г., Кирієнко Л. А., Ярема Н. Ю., Пампура І. І., Барко В. В.; за ред. д-ра юрид. наук, проф. В. О. Криволапчука. Київ : ДНДІ МВС України. 2018. 162 с.

Белай Сергій Вікторович, доктор наук з державного управління, професор, начальник кафедри військово-соціального та психологічного забезпечення, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Керницький Олександр Михайлович, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри військово-соціального та психологічного забезпечення, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Актуальні проблеми психологічної допомоги сім'ям військовослужбовців Національної гвардії України

Сьогодні для України найнебезпечнішими є виклики й потенційні загрози, що спричинені міжнародно-державним тероризмом з боку Російської Федерації, і пов'язані з цим соціальні катастрофи і психологічні проблеми у військовослужбовців та членів їх родин. Травматичний досвід, отриманий під час бойових дій, негативно впливає на стан здоров'я військовослужбовців і одночасно суттєво ускладнює відносини в їх власних родинях. З огляду на це

сьогодні виникла гостра необхідність в удосконаленні психологічної допомоги та реабілітаційної діяльності, долучення до цієї роботи вчених, медиків, психологів, соціальних працівників, фахівців держструктур для більш швидкого реагування на запити військовослужбовців (комбатантів) в питаннях організації та проведення системи заходів, які охоплюють сім'ю військовослужбовців військових частин Національної гвардії України (НГУ).

Дослідження, що проведені в останні роки, підтверджують, що потрібно надавати психологічну допомогу не тільки комбатанту, а й усім його близьким: батькам, дружині, дітям, близьким родичам [1]. Адже різка зміна соціального статусу і матеріального становища, побутова невлаштованість, яка властива сьогодні багатьом сім'ям українських військовослужбовців, психологічний стан глави сім'ї, не можуть не вплинути на їх комфорт і здоров'я. Ще однією суттєвою проблемою в сім'ях комбатантів можна назвати реінтеграцію, адже під час вимушеної розлуки подружжя вимушено жити окремим життям

Загальні аспекти психологічної допомоги та реабілітації представлені в роботах Т. Добровольської, С. Харченко, Л. Яковлевої та інших. Особливості здійснення реабілітаційної роботи з військовослужбовцями проаналізовані в роботах Н. Агаєва, В. Алещенка, В. Могильова, І. Приходька і інших. Теоретичні та практичні аспекти соціальної допомоги сім'ям військовослужбовців вивчали В. Бондаренко, Д. Креймер, Ю. Бриндіков і інші.

Необхідно враховувати, що значна частина ветеранів, яка потребує соціальної та психологічної підтримки, часто не в змозі нею скористатися. Це призводить до замикання в собі, ізоляції від сім'ї і друзів. Аналізуючи це явище, можна констатувати, що ветерани створюють своєрідний “паркан” навколо себе, щоб зберегти контроль над власними інтимними переживаннями, пов'язаними з важливими людьми і подіями.

3 листопада 2015 Верховна Рада України прийняла Закон “Про внесення зміни до статті 11 Закону України “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”. Згідно з новою редакцією закону, військовослужбовці, які проходили службу та виконували бойові завдання в зоні АТО, обов'язково повинні пройти медико-психологічну реабілітацію (з відшкодуванням витрат на проїзд до центрів реабілітації і назад).

Постановою Кабінету Міністрів України від 31.03.2015 р № 221 затверджено Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів щодо психологічної реабілітації постраждалих учасників антитерористичної операції. Даний нормативний акт визначає, що кожною реабілітаційною установою надаються послуги з психологічної реабілітації, що включають, поряд з проведенням індивідуальних та групових зустрічей з досвідченими психологами, також відвідування різних екскурсій, спортивно оздоровчі заходи, зокрема безкоштовне відвідування басейну, спортивного залу, освітньо-пізнавальних і релаксаційних заходів, включаючи концерти, спектаклі і таке інше.

Сьогодні основну увагу, на нашу думку, необхідно приділити психологічній роботі з комбатантами, яка повинна проводитися на декількох

рівнях. Це, перш за все, індивідуальний рівень - для самого учасника АТО (ООС). Дієвими формами психологічної підтримки тут можуть бути індивідуальні консультації, організація бесід щодо особливостей переживання і подолання ветераном кризових станів, кризових і надзвичайних ситуацій, залучення до такої роботи інших ветеранів.

Другий рівень – сімейний, спрямований на позитивну взаємодію та підтримку подружніх відносин з членами сім'ї. Він включає пояснення психологом переживань і станів, які виникають і особливостей сприйняття ветераном своєю ж сім'єю, вироблення правил поведінки з членами сім'ї в різних життєвих ситуаціях, формулювання основних дієвих захисних механізмів і стратегій поведінки.

Необхідно відзначити, що досвід такої роботи з українськими військовослужбовцями показав, що позитивні результати дають спільні заняття членів сім'ї, заходи дозвілля (екскурсії по музеях, виставках, концерти, фестивалі, виїзд на природу), тренінги, арт-терапія (пісочна анімація, малювання, ліплення), методики релаксації, активний відпочинок з ігровими елементами.

Цікавий досвід такої роботи мають інституції США, де організована розгалужена структура державних і недержавних організацій та установ, волонтерських і наукових центрів, груп підтримки військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей. Так, організації, що підтримують військовослужбовця і його сім'ю Military OneSource Military OneSource (доступ за адресою: <http://www.militaryonesource.com>) - це послуга, що надається Міністерством оборони безкоштовно для військовослужбовців, Національної гвардії і солдатів резерву (незалежно від статусу активації) і їх сімей. Агентство надає численні послуги, наприклад допомогу в догляді за дітьми, фінансову допомогу, емоційну підтримку під час розгортання підрозділів, інформацію для переїзду і ресурси, що необхідні при особливих обставинах [2]. Ці послуги можуть бути доступні як по телефону, так і в Інтернеті, або через приватне консультування у фахівця з освітою магістерського рівня в місцевій громаді.

Враховуючи досвід організації такої роботи в США, нами рекомендується реалізовувати груповий сценарій в організації діяльності постійно діючих груп підтримки комбатантів. Саме така форма роботи з комбатантами як “групи підтримки” добре зарекомендували себе з точки зору ефективності, вони так само допомагають закріпити успіх індивідуальної роботи, зробити його тривалим і стабільним [3].

Для проектування основних напрямків щодо поліпшення роботи з сім'ями, проаналізовано розгалужену структуру державних і недержавних організацій та установ, волонтерських і наукових центрів, груп підтримки військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей, які сьогодні функціонують в США. Виходячи з цього і реалій вирішення проблеми в Україні, сформульовано основні напрямки та пропозиції щодо організації психологічної допомоги сім'ям військовослужбовців Національної гвардії України.

Список посилань:

1. Бриндіков Ю.Л. Соціальна робота з підтримки та захисту учасників АТО та членів їх сімей (приклад м. Хмельницького). Соціальна робота і соціальна педагогіка: виклики сьогодення : зб. наук. праць за матер. VII Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 26-27 квітня 2018 р.). Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. С 17-18.
2. Zeff KN, Lewis SJ, Hirsch KA. Military family adaptation to United Nations Operations in Somalia. *Mil Med.* 1997;162(6):384–387.
3. Jensen PS, Martin D, Watanabe H. Children's response to parental separation during Operation Desert Storm. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry.* 1996;35(4):433–441.

Білецька Тетяна Вікторівна, кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького (м. Хмельницький)

Особливості надання екстреної психологічної допомоги в умовах екстремальних ситуацій

Розвиток сучасного суспільства, засобів масових інформацій, поширення цифрових технологій з одного боку покращують наше життя, а з іншого – детермінують збільшення прецедентів виникнення надзвичайних ситуацій, масштабних техно та авіакатастроф, стихійних лих, тощо. Статистика фіксує збільшення кількості тих, хто став жертвою означених явищ, водночас фіксуємо посилення уваги та збільшення запиту щодо фахівців, які зможуть надати професійну психологічну допомогу тим, хто опинився в епіцентрі надзвичайних подій.

Про необхідність розробки особливих форм екстреної психологічної допомоги вперше активно почали вести мову ще в період Першої світової війни. У той момент основним завданням психологів та психіатрів, що працювали в прифронтових госпіталях полягала у швидкій стабілізації психологічного стану та повернення військовослужбовців на поле бою. Пізніше, коли екстремальні умови були виведені за межі нормального життєвого досвіду і екстремальний досвід перестав бути необхідною складовою соціального розвитку, особи, які відчували вплив екстремальних факторів почали розглядатися як потерпілі, що потребують певної медичної та психологічної допомоги.

Досвід роботи психологів в осередках екстремальних ситуацій дозволив виокремити такі групи потерпілих: безпосередньо потерпілі, ізольовані в осередку надзвичайної ситуації; потерпілі матеріально або фізично, а також люди, що втратили своїх рідних чи близьких людей або такі, що не володіють інформацією про їх долю; очевидці надзвичайної ситуації, ті, що знаходяться у безпосередній близькості до неї; учасники ліквідації надзвичайної ситуації.

Впродовж ХХ ст. за підрахунками фахівців, стихія у різних її проявах: землетруси, виверження вулканів, повені, смерчі, пожежі, лавини, епідемії позбавили життя більше десяти мільйонів людей [4, с. 163]. Останнє спровокувало появу самостійної галузі психологічної практики – екстреної психологічної допомоги, в центрі якої особистість в екстремальній ситуації.

Під екстреною психологічною допомогою ми розуміємо систему короткострокових заходів, що надаються людям, які постраждали у зоні надзвичайної ситуації або найближчим часом після травматичної події. Зауважимо, що екстрена психологічна допомога спрямована на: надання допомоги одній людині, групі людей або великій кількості постраждалих після екстремальної або надзвичайної ситуації та регуляцію актуального психічного, психофізіологічного стану і негативних емоційних переживань, пов'язаних з екстремальною або надзвичайною ситуацією, за допомогою професійних методів, які відповідають вимогам конкретної ситуації [3, с. 64].

Зауважимо, що зміст і методи екстреної психологічної допомоги істотно залежать від характеру надзвичайної ситуації, від ефекту її травматичної дії на психіку людини. До того ж, у своїй діяльності психолог при наданні екстреної психологічної допомоги повинен дотримуватися наступних принципів: принцип захисту інтересів клієнта, принцип добровільності, принцип конфіденційності, принцип професійної мотивації, принцип професійної компетентності, тощо.

Окремої уваги заслуговують основні методи, що використовуються фахівцями для надання екстреної психологічної допомоги. На сьогодні їх сформована досить велика кількість, зокрема ті методи та прийоми, які використовує психолог безпосередньо в екстремальній ситуації, осередку подій та ті методики, які використовують в процесі тривалої психокорекційної роботи.

Для досягнення її цілей доцільним є застосування наступних напрямків психологічного впливу: аутогенне тренування (розвиток релаксаційних здібностей та психорегуляційних механізмів особистості); поведінкова психокорекція, основна мета якої є створення нових умов для формування нової адаптивної поведінки або подолання поведінки [2, с. 89], когнітивна психокорекція, яка спрямована на формування конструктивних змін у самосприйнятті людини в напрямку збільшення об'єктивності та реалістичності її світосприймання в цілому, гештальт-терапія, тренінг спілкування, метою якого є розвиток комунікативних навичок особистості, арт-терапія, гуманістична терапія, яка ґрунтується на принципах емпатії, аутентичності, безумовного прийняття особистості клієнта з боку психолога і спрямована на особистісне зростання клієнта, розвиток його конгруентності, прийняття відповідальності за своє життя і вирішення проблемних ситуацій, логотерапія передбачає перебудову системи цінностей, коли людина виходить за межі власної особистості.

Отже, аналізуючи діяльність психолога в осередку надзвичайної ситуації, відзначимо, що існує ряд проблем, які супроводжують його. Серед них: дефіцит

часу та інформації, часті випадки агресії та небажання постраждалих до співпраці, відсутність можливостей для проведення якісної психологічної діагностики, відволікаючі фактори, що не дозволяють реалізувати належним чином надання психологічної допомоги.

Список посилань:

1. Кризова психологія : Навчальний посібник / За заг. ред. проф. О.В. Тімченка. Х.: НУЦЗУ, КП “Міська друкарня”, 2010. 383 с.
2. Малкина-Пых И. Г. Справочник практического психолога. М.: Изд-во Эксмо, 2004. 784 с.
3. Тімченко О.В., Оніщенко Н.В. Основні проблеми організації надання екстреної психологічної допомоги постраждалим в умовах надзвичайної ситуації. *Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць*. Вип.10. Харків: НУЦЗУ, 2011. С. 63-70.
4. Шойгу Ю. С. Принципы оказания экстренной психологической помощи в условиях чрезвычайных и экстремальных ситуаций. *Вестник Санкт-Петербургского университета*, 2010 Сер. 12. Вып. 1. С. 162-169.

Блінов Олег Анатолійович, доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри соціальних технологій, Національний авіаційний університет (м. Київ)

Лікування наслідків бойового стресу в умовах військового госпіталю за допомогою метафоричних асоціативних карт

Бойовий стрес здійснює потужну психотравмуючу дію на бійців і негативно впливає на стан їх здоров'я, спонукає виникненню негативних психічних станів, розвитку посттравматичних стресових розладів та ін. [1].

Лікування наслідків бойового стресу в умовах військового госпіталю має певні особливості і відрізняється від інших місць його проведення [2].

Під час знаходження поранених та хворих військовослужбовців в госпіталі їх лікуванні здійснюється за двома основними напрямками. Перший спрямований на стабілізацію та відновлення функційних станів, а другий на гармонізацію внутрішнього “Я” комбатантів [3].

Стабілізація та відновлення функційних станів відбувається за допомогою медикаментозного лікування, лікувальної фізкультури та теренкуру, ерготерапії та ін.

Гармонізація психічної сфери виконується госпітальними психологами за допомогою сучасних психологічних методів та методик. Психотерапевтична робота з військовослужбовцями, які постраждали в результаті впливу бойового стресу, проводиться в тому числі за допомогою метафоричних асоціативних карт (МАК) “Стрес-стоп!” та “Компас вибору професії” [4]. Колода метафоричних асоціативних карт (МАК) “Стрес-стоп!” затверджена до використання Директором Військово-медичного департаменту Міністерства оборони України [3].

Однією з проблем психодіагностики в клінічних умовах зі складними пацієнтами, до яких, безумовно, можна віднести поранених, було здійснення оперативної фіксації змін в їхній психічній сфері. Для вирішення цього завдання нами була розроблена 10-бальна експрес-шкала визначення функціонального стану воїнів (СНА), що дозволила швидко встановлювати зміни в їх самопочутті, настрої та активності [4].

У нашому емпіричному дослідженні лікування наслідків бойового стресу взяли участь 37 військовослужбовців. Вибірка пацієнтів була різномірною за складом учасників та за складністю отриманих поранень, часу знаходження в умовах бойових дій та госпіталю, статтю, віком та ін. Робота проводилася з пораненими комбатантами за допомогою МАК персонально.

При проведенні психотерапевтичної роботи з військовослужбовцями в умовах госпіталю з використанням психологічного інструментарію у вигляді метафоричних асоціативних карт були отримані наступні результати (див. табл. 1).

Таблиця 1 - Середні значення показників самопочуття, настрою та активності в результаті використання психологічного інструментарію (у балах)

Тип методики		Самопочуття	Настрій	Активність
МАК “Стрес- стоп!”	Середнє до терапії	7,25	7,05	6,6
	Середнє після терапії	8,15	8,65	8,35
	N	20	20	20
МАК “Компас вибору професії”	Середнє до терапії	6,06	6,29	5,06
	Середнє після терапії	7,06	7,35	5,94
	N	17	17	17

Аналіз результатів використання колоди МАК “Стрес-стоп!” засвідчує, що рівень самопочуття у військовослужбовців покращився на 11% і досягнув 8,15 балів. Настрій зріс на 7% і дорівнює 8,65 балів. Найбільше зростання відбулося у показника активності (на 21%) і становило після закінчення роботи з бійцями 8,35 балів.

Якщо до початку роботи лідерські позиції займав показник самопочуття з 7,25 балами, то після завершення психотерапевтичної роботи домінуючі позиції перейшли до настрою у 8,65 балів.

Результати використання колоди МАК “Компас вибору професії” показали, що найвищий рівень має настрій з 6,29 балами, а найнижчий – активність з 5,06 балами.

У результаті роботи показник самопочуття підвищився на 14% і склав 7,06 балів. Показник активності виріс на 15% і має 5,94 балів. Показник настрою підвищився на 14% і склав найвищий рівень серед інших показників – 7,35 балів.

Таким чином, у ході застосування психологічного інструментарію у пацієнтів наступало покращення самопочуття, настрою та активності, їхнього психоемоційного стану, що підтверджувалося візуальною діагностикою, суб'єктивною думкою пацієнтів та свідченнями персональних лікарів, які організовували їхнє лікування.

Для здійснення порівняльного аналізу ефективності психокорекційної роботи нами використовувалася методика визначення функціонального стану воїнів (СНА) до і після терапевтичних заходів.

Оцінювання значущості отриманих результатів здійснювалося за допомогою критерію Т - Вілкоксона. З отриманими результатами можна ознайомитися у таблиці 2.

Таблиця 2 - Зведена таблиця методів і критеріїв

	Кількість	Самопочуття		Настрій		Активність	
		Z-критерій	Значущість	Z-критерій	Значущість	Z-критерій	Значущість
МАК “Стрес-стоп!” **	20	-2,705a	0,007	-2,981a	0,003	-3,158a	0,002
МАК “Компас вибору професії” **	17	-2,582a	0,01	-2,941a	0,003	-2,358a	0,018*

Примітки: ** - кореляція значуща на рівні 0,01; * - кореляція значуща на рівні 0,05.

Аналіз отриманих результатів використання психологічного інструментарію у вигляді МАК за показниками самопочуття, настрою та активності засвідчив значну кількість значущих відмінностей між показниками методик при $p < 0,01$ та $p < 0,05$. За винятком показника активності при використанні МАК “Компас вибору професії” ($p < 0,05$ (0,018) всі решта показники метафоричних асоціативних карт “Стрес-стоп!” і “Компас вибору професії” мають значущі відмінності на рівні $p < 0,01$.

Порівняльний аналіз результатів психотерапевтичної роботи продемонстрував високий рівень її ефективності. Практично всі кореляційні зв'язки мають високі рівні значущості.

Отже, у психотерапевтичній роботі використовувалися МАК “Стрес-стоп!”, “Компас вибору професії”. Для фіксації змін використовувалася експрес-шкала СНА. За всіма показниками самопочуття, настрою та активності шкали СНА при порівнянні їх рівнів на початку роботи, а також після її закінчення встановлені значущі відмінності.

Отримані результати засвідчили, що психологічний інструментарій у вигляді метафоричних асоціативних карт є ефективним засобом подолання наслідків бойового стресу.

Список посилань:

1. Блінов О. А. Бойова психічна травма : монографія. К. : Талком, 2019. 700 с.

2. Організація роботи відділення психологічної реабілітації в Національному військово-медичному клінічному центрі “Головний військовий клінічний госпіталь”: інформаційно-методичний посібник. Київ: “Видавництво Людмила”, 2021. 64 с.

3. Клінічні рекомендації щодо застосування методів психодіагностики та медико-психологічної реабілітації у лікарняних та санаторно-курортних закладах Міністерства оборони України / Мех П. І., Казмірчук А. П., Швець А. В., Кіх А. Ю., Ричка О. В., Чайковський А. Р., Іванцова Г. В., Блінов О. А. / за заг. ред. професора, докт. мед. наук В.В. Стеблюка та докт. мед. наук А. М. Галушки. К., 2017. 266 с.

4. Блінов О. А. Інноваційний психологічний інструментарій діагностики, психотерапії та психокорекції бойового стресу: навч.-метод. посібник. К.: Талком, 2020. 136 с.

Браун Дар'я Ігорівна, здобувач вищої освіти, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Токар Андрій Анатолійович, старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Психологічна реабілітація військовослужбовців

Питання, що стосуються психологічної реабілітації учасників бойових дій особливо актуальні сьогодні, коли триває антитерористична операція, що проводиться Збройними Силами та іншими військовими формуваннями України на території Донецької і Луганської областей, в ході якої вже загинуло, отримало численні поранення і стали інвалідами значна кількість військовослужбовців. Варто зазначити, що участь у бойових діях вважається стресовим чинником найвищої міри інтенсивності. Саме тому проблема збереження здоров'я і працездатності осіб, що беруть участь у військових конфліктах, що супроводжуються веденням активних бойових дій, останнім часом привертає увагу засобів масової інформації та виноситься на порядок денний засідань урядових комітетів і громадських організацій.

Психологічні проблеми осіб, які брали участь у військових діях, досліджували безліч науковців. Серед них такі, як: Д. Ворден, Б. Колодзін, І. Малкіна, І. Сисоєнко., В. Ахутіна, А. Кемпінські, Н. Коупленд, Є. Лазебна, Б. Ломов, М.

Бойова психічна травма – патологічний стан центральної нервової системи, що виникає внаслідок впливу чинників бойового стресу та зумовлює регулювання поведінки особи, що постраждала, через патофізіологічні механізми [1]. Важкі переживання та моральні потрясіння посідають головне місце серед чинників виникнення психічних розладів. Психічна травма негативно впливає на стан фізичного та психічного здоров'я, погіршує

відносини з оточуючими людьми, зникає позитивна перспектива на майбутнє та все це призводить до патологічного формування особистості.

31 березня 2015 року Кабінетом Міністрів України прийнято розпорядження № 359-р “Про затвердження плану заходів щодо медичної, психологічної, професійної реабілітації та соціальної адаптації учасників антитерористичної операції” [2]. Отже, розробкою програм реабілітації учасників АТО займається безпосередньо український уряд, а от кадрову підтримку надають західні союзники, які відряджають в Україну висококваліфікованих психологів та реабілітологів.

Сучасна закордонна і вітчизняна психологічна й медична науки можуть запропонувати великий вибір технік і методик психотерапевтичної і психологічної допомоги учасникам бойових дій, здійснюється індивідуальний підбір психотерапевтичного впливу, психокореляційні заходи за наступними напрямками:

1. Раціональна психотерапія – ґрунтується на переконанні, зверненні до розуму травмованої людини, змінювати ставлення до психотравмуючої ситуації.

2. Логотерапія – надання допомоги в усвідомленні сенсу життя, здійснення якого дає лікувальний ефект.

3. Сугестивна психотерапія – навіювання певних думок в стані сну або в стані неспання: самонавіювання, аутогенне тренування.

4. Трудотерапія – сприяє формуванню стійкого позитивного фону настрою, сприяє адаптації у суспільстві.

5. Естетотерапія: бібліотерапія, музикотерапія. Основна мета полягає у відволіканні пережитих ситуацій.

6. Гейштальттерапія – зміна ставлення потерпілого до наявної психотравмуючої ситуації, порівнянням її з більш важкими життєвими обставинами.

7. Метод психодрами Морено: відновлення функціонального стану організму; зниження рівня емоційної напруги, тривожності; розвиток комунікативних здібностей; формування позитивного ставлення до хвороби, свого стану.

8. Метод “дебрифінгу критичного інциденту” – захід екстреної психологічної допомоги, який проводиться якомога раніше після трагедії.

9. Метод дискусій під керівництвом підготовленого професіонала; групове обговорення, призначене для того, щоб допомогти учасникам впоратися з наслідками, виробити навички, необхідні у разі повторної ситуації. Процедура дозволяє в умовах безпеки та конфіденційності відреагувати на враження, реакції та почуття, пов’язані з подією [3, с. 70-80].

В психотерапії дуже важливий оптимальний психологічний контакт, індивідуальний підхід, облік життєвого і бойового досвіду, особливостей особистості та конкретних умов обстановки.

Отже, військовослужбовці, які потребують соціально-психологічної адаптації отримують належну та кваліфіковану допомогу. Активна співпраця із

світовим співтовариством сприяє поширенню унікального досвіду та покликана покращити заходи супроводу військової служби. Перспективою є впровадження міжнародних стандартів та досвіду психологічної реабілітації військових зарубіжних країн, який є важливим і необхідним для використання у нашій країні. Найбільш оптимальними і дієвими є такі форми надання посттравматичної допомоги: участь у ветеранських клубах, групи психологічної самопомоги, відкриття власної справи та навчання. Держава всіма інституціями і механізмами має сприяти поверненню до мирного життя тим, хто пішов її боронити.

Список посилань:

1. Наказ №702 від 09.12.2015 “Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь в антитерористичній операції, під час відновлення боєздатності військових частин (підрозділів)” URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16#n11>

2. Малкіна-Пих І. Г. Екстремальні ситуації. Вид-во Ексмо, 2005. 960 с.

3. Кабанов М. Методи психологічної діагностики та корекції у клініці. Л.: “Медицина”, 1983. 210 с

Вайда Тарас Степанович, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки, Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ (м. Херсон)

Особливості психологічної роботи з особовим складом органів (підрозділів) Національної поліції України у різних надзвичайних ситуаціях екстремального характеру

Актуальність проблеми. Під надзвичайною ситуацією екстремального характеру нами розуміється “обстановка на окремій території чи суб’єкті господарювання на ній або водному об’єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров’ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об’єкті, провадження на ній господарської діяльності” [1].

У відповідності до статті 5 “Класифікація надзвичайних ситуацій” Кодексу України про цивільний захист надзвичайні ситуації класифікуються за характером походження, ступенем поширення, розміром людських втрат та матеріальних збитків. Зокрема, залежно від характеру походження подій, що можуть зумовити виникнення надзвичайних ситуацій на території України, визначаються такі види надзвичайних ситуацій: 1) техногенного характеру; 2) природного характеру; 3) соціальні; 4) воєнні [1].

У вище зазначених умовах правоохоронна діяльність працівників поліції під час несення служби органами (підрозділами) Національної поліції України (далі – НПУ) в умовах надзвичайних ситуація різного походження (природних стихійних лих, техногенних аварій, соціальних конфліктів чи бойових дій тощо), як показує досвід, граничить із значними труднощами через невизначеність обстановки для правоохоронців, часто її швидкоплинність та зміною (ускладненням) умов, наявність панічних настроїв серед населення, значними та слабо керованими скупченнями (натовпами) людей, заторами в русі особистого та державного транспорту, складністю переміщення підрозділів та нарядів поліції, а часом й небезпеками, котрим підлягають й сім'ї поліцейських [2].

У той же час у деяких випадках недостатній рівень підготовки особового складу правоохоронних органів в таких надзвичайних ситуаціях викликає у поліцейських розгубленість, знижує ефективність (результативність) несення служби, що потребує подальшого удосконалення всіх напрямів роботи в першу чергу організації освітньої діяльності у ЗВО МВС України під час фахової підготовки молодих поліцейських, а також занять в системі службової підготовки працівників поліції територіальних органів та підрозділів НПУ.

Це в свою чергу ставить перед науковцями та психологами-практиками актуальні питання щодо необхідності вирішення існуючих проблем під час несення служби поліцейськими у різних екстремальних ситуаціях, низка вчених досліджували окремі аспекти психологічної роботи з правоохоронцями. Зокрема, аналіз спеціальної літератури з проблеми свідчить, що вивчення питань вченими здійснювалось шляхом аналізу службової діяльності військових Збройних сил або працівників міліції у мирний час (Т.С. Вайда, О.Д. Сафін, Н.В. Тарабріна, О.В. Тімченко); також існують наукові роботи щодо поведінки та реакції особи внаслідок дії різного роду катастроф (В.Л. Green; В.П. Садковий), у жертв злодіяння (L. Weisaeth), сексуального насилля (K.L. Cassidy et.al.) та радіаційних лих (С.І. Яковенко; I.M. Davidson). Втім сучасні дослідження щодо впливу небезпечних факторів на працівників НПУ МВС України під час охорони громадського порядку (далі – ОГП) ними в екстремальних умовах, зокрема, військового походження, в нашій державі тільки починають проводитись.

Результати дослідження. Із всіх стихійних лих (природних за походженням – *уточнено нами*) найбільш раптово виникають та призводять до значних руйнівних наслідків землетруси, що багатократно підвищує значення завчасно відпрацьованих та натренованих на навчаннях, зокрема, на заняттях в системі службової підготовки, планів дій особового складу поліції, керівників територіальних органів та підрозділів НПУ й налагодженої їх взаємодії з місцевими органами влади.

Специфіка організаційної, виховної та психологічної роботи з особовим складом при землетрусах визначається наступними ускладненнями: 1) одночасністю руйнування не тільки будівель, а й виходом з ладу джерел і ліній енергопостачання, засобів зв'язку та масової інформації; 2) труднощами

визначення одразу всього обсягу завдань, які ставляться перед правоохоронцями, масштабу заходів з ОГП, проведення рятувальних робіт тощо. Часто зруйнованими виявляються й пункти управління та інші будівлі органів й підрозділів НПУ, стаціонарні відділення пошти, АТС тощо. У таких ситуаціях ускладнюється збір особового складу поліції за сигналом тривоги, постановка йому завдань, оцінка та стабілізація його морального стану, особливо при втратах серед правоохоронців, наявності поранених працівників поліції, загибелі членів їх сімей тощо. Все це перешкоджає відновленню дієвої системи управління силами та засобами НПУ в регіоні (території населеного пункту), підняттю морального духу правоохоронців тощо.

Роль психолога в роботі з особовим складом підрозділу поліції в цих умовах зазвичай полягає у активному наданні допомоги його керівництву і прямій організаційно-профілактичній роботі як з поліцейськими, так і з населенням. Значні підвищені вимоги до роботи з особовим складом правоохоронців ставить обстановка, яка утворилася внаслідок таких стихійних лих, як урагани, повені, селі, снігові лавини, зсуви ґрунту тощо. Зокрема, особовому складу територіальному органу (підрозділу) НПУ доводиться вирішувати завдання з ОГП в умовах урагану, в результаті котрого повністю або частково можуть бути зруйнованими населені пункти, вода в ріках піднімається з перевищенням її звичайного рівня русла, можуть виникати потужні селеві потоки; ураганний вітер (до 100 км/год) руйнує опори телефонного зв'язку, пошкоджує джерела та лінії енергозабезпечення житлового чи промислового фонду населення, стають непридатними для експлуатації колії залізничного та дороги автомобільного сполучення; трапляються людські жертви.

Отримавши штормове попередження, особовий склад ГУНП в області має діяти у відповідності з рішенням керівництва за чітко розробленим планом. Підняті за сигналом тривоги працівники поліції повинні бути відповідним чином екіпіровані, проінструктовані, розставлені по ділянках несення служби. Роз'яснення завдань, аналіз оперативної інформації, грамотне розставлення активу підрозділу сприятимуть подальшим вмілим і рішучим діям особового складу поліції в цілому. Колектив працівників поліції у виключно складних умовах повинен діяти дружно, організовано та професійно грамотно.

Позитивну роль має відігравати й той факт, що подібні ситуації, які характерні для умов окремого регіону чи території населеного пункту (об'єкта), неодноразово повинні відпрацьовуватися правоохоронцями на заняттях зі службової підготовки, командно-штабних навчаннях, на спеціальних полігонах тощо, у ході котрих повинні уточнюватися осучаснені плани і форми роботи з особовим складом конкретного підрозділу поліції. Тому при ліквідації наслідків надзвичайної ситуації (наприклад, урагану) інструктажі, бесіди, короткі збори та інші заходи повинні проводитись з належним знанням порядку дій оперативних груп, кожної служби поліцейського підрозділу і форм їх взаємодії.

Особливо допомагає продумана розстановка досвідчених працівників поліції на найбільш важливих з численних ділянках роботи. Так, наприклад, з

метою недопущення крадіжок у районі підтоплення (повені) повинні спрямовуватися групи правоохоронців карного розшуку для більш глибокої і якісної перевірки осіб, які залишилися в зоні затоплення без будь-яких на те причин. Також мають виділятися групи поліцейських, які складаються із працівників карного розшуку, міграційної служби та інших служб НПУ.

Певні особливості має також й психологічна робота з особовим складом підрозділу поліції при забезпеченні ним карантинних і протиепідемічних заходів. Органи НПУ спільно з підрозділами цивільного захисту, Державної прикордонної служби і Національної гвардії України, військовими моряками берегової оборони (на прикладі Скадовського району Херсонської області) повинні брати посильну участь та забезпечувати заходи з ліквідації епідемії Covid-2019. Поряд з виконанням традиційних завдань з охорони громадського порядку і в боротьбі із злочинністю органи та підрозділи НПУ повинні проводити ізоляційно-обмежувальні заходи, охороняти лікувальні заклади, госпіталі, бактеріологічні лабораторії та інші об'єкти, забезпечувати заходи з обсервації і надавати допомогу під час транспортування громадян з інших населених пунктів до лікувальних установ, підтримувати відповідний режим у районах епідемії та на її границях.

Психологічна робота з особовим складом ускладнюється й тим, що поліцейські не завжди навчені і спеціально не підготовлені до виконання завдань із забезпечення карантинних заходів у складній епідеміологічній обстановці; часто відсутні й плани заходів, і своєчасно прийняті нормативні документи на такий випадок, належне укомплектування засобами індивідуального захисту тощо. Це вимагає від медичних фахівців ретельних роз'яснень правоохоронцям способів вирішення задач в цих умовах, морально-психологічної мобілізації працівників поліції на подолання панічних настроїв, пов'язаних з небезпечним захворюванням, на строге виконання протиепідемічних заходів та дотримання населенням законності при їх реалізації [3-4].

У таких умовах перш за все повинна бути розгорнута широка правова і санітарно-протиепідемічна пропаганда, в котрій можуть брати участь також й працівники прокуратури, медичні працівники, епідеміологи, керівництво територіальних органів та підрозділів НПУ тощо.

Надзвичайні обставини, які викликані значними промисловими аваріями, вибухами, пожежами, а також масштабними транспортними катастрофами, вимагають від керівників органів та підрозділів НПУ і працівників підрозділу по роботі з особовим складом високої готовності підпорядкованих їм сил та засобів й здатності не допустити подальшого поглиблення негативних наслідків, котрі вже настали. Це підтверджують зроблені висновки з найбільших аварій, котрі трапилися останнім часом в Україні – часто робота в таких умовах будувалася з врахуванням негативної дії фактора раптовості випадку події і миттєвого впливу нетипових для повсякденної психології людей фізичних явищ та процесів, які були викликані аварією. Найбільш характерною особливістю для налагодження конструктивної роботи особового складу НПУ

було вироблення свідомого ставлення працівників поліції до різного роду небезпеки (радіоактивної, хімічної, бakteорологічної тощо).

У планах роботи з особовим складом органів та підрозділів НПУ на випадок дій при значних вибухах і аваріях на промислових об'єктах зазвичай передбачається:

- робота з мобілізації його керівного складу на швидкий збір працівників поліції з сигналом тривоги і (за необхідності) на відновлення управління підрозділами та нарядами правоохоронців, їх об'єктивне інформування про події, котрі відбулися;

- виявлення деталей обстановки на місці несення служби, розмірів втрат (жертв) серед населення і руйнувань інфраструктури, необхідності евакуації громадян, надання допомоги особовому складу підрозділу поліції та населенню, котрі потерпіли при вибухах (аваріях);

- уточнення задач органів чи підрозділів НПУ з ліквідації наслідків аварії, характеру подальших дій сил і застосування засобів, котрі залучаються до відновлювальних робіт, надання домедичної допомоги потерпілим, підтриманню громадського порядку в районі вибуху (аварії);

- проведення спільних з місцевими органами влади заходів з попередження паніки серед населення, припинення неправдивих чуток, залученню сил громадськості до роботи з підтримання правопорядку.

Специфіка є також і в роботі працівників поліції при проведенні поліцейських операцій з розшуку і затриманню озброєних та інших особливо небезпечних злочинців, з припинення масових безпорядків і ліквідації їх негативних наслідків. Психологи та працівники кадрового апарату підрозділу поліції при роботі з її особовим складом поряд з організацією конкретних індивідуальних заходів із самими правоохоронцями, котрих залучено до операції, повинні багатостороннє пропрацювати і вміло здійснювати оперативне інформування місцевих органів влади, узгоджувати можливості участі сил громадськості, оповіщення населення (в необхідних випадках) з допомогою засобів масової інформації; виробити заходи роз'яснювальної роботи щодо забезпечення безпеки населення в районі поліцейської операції.

З метою досягнення можливості проведення швидких і ефективних дій щодо розшуку та затримання озброєних злочинців психологам *необхідно* охоплювати своїм впливом як всебічну завчасну підготовку органа (підрозділу) НПУ до вирішення подібних завдань, так і проводити роботу щодо оперативного мобілізуючого впливу на особовий склад територіального підрозділу поліції безпосередньо в ході поліцейської операції, яка проводиться.

Практика дій органів і підрозділів НПУ щодо припинення масових безпорядків і ліквідації їх негативних наслідків багатократно підтверджує, що морально-психологічна підготовка особового складу поліції і його фахова мобілізація на вмілі і рішучі дії серед інших важливих факторів впливає на ефективність управління та результати, часто мають вирішальний вплив на подальші конструктивні дії наявних сил підрозділів поліції та ефективність застосування ними засобів.

При підготовці особового складу поліції спеціальне значення має вміння орієнтуватися у психології натовпу, протистояти агресивним проявам активних учасників масових безпорядків, впливати на пасивних “глядачів” та інших громадян, які випадково виявилися в цей час у натовпі, використовувати допомогу громадських активістів, представників трудових колективів.

Психологічна робота з особовим складом поліції при порушеннях конституційного порядку в окремих регіонах особливо складна і відповідальна. Серед заходів, які здатні чинити позитивний вплив на морально-психологічний стан працівників поліції в районі дії режиму надзвичайного стану, варто вказати на такі: 1) необхідність покращення побутових умов; 2) своєчасну заміну особового складу; 3) удосконалення управління підрозділами; 4) можливість періодичного спілкування з близькими і рідними (моб. телефоном); 5) більш повне інформування про історичні, культурні і релігійні звичаї і традиції, громадсько-політичну обстановку в регіоні тощо [5].

Також важливе місце займає доцільність організації психопрофілактичної служби для роботи безпосередньо в підрозділах поліції, що дозволяє психологам попереджувати виникнення стресових розладів серед особового складу, своєчасно надавати кваліфіковану психологічну допомогу, включаючи роботу кабінетів психологічного розвантаження, організацію відпочинку і дозвілля. У цих умовах психологам необхідно:

- неустанно роз’яснювати причини, характер і цілі дій органів чи підрозділів НПУ щодо припинення діяльності незаконних озброєних формувань, порушників конституційного ладу, сепаратистів;

- забезпечувати компактне розміщення і охорону місць розміщення особового складу підрозділу так, щоб максимально знизити відчуття небезпеки у працівників поліції, приділивши особливу увагу забезпеченню їх повноцінного відпочинку;

- приділяти підвищену увагу охороні боєприпасів, зброї, бойової техніки у місцях їх тимчасового зберігання і стоянки;

- здійснювати формування відносин взаєморозуміння і співробітництва між представниками різних підрозділів НПУ, а також військовослужбовцями Національної гвардії України;

- вживати заходи з профілактики порушень дисципліни і зловживання алкоголем серед особового складу;

- працювати з профілактики захворювань, орієнтувати особовий склад територіального підрозділу поліції на строге дотримання продуктового й питного режиму, а також підтримання особистої гігієни. Навчати їх заходам з попередження розладів шлунка, простудних і інфекційних захворювань;

- організовувати психопрофілактичну роботу з допомогою психологів і лікарів шляхом проведення періодичних бесід та оглядів особового складу за місцем дислокації;

- формувати в очах населення уявлення про особовий склад територіального підрозділу поліції як дисциплінованого, високобездатного, високоморального, готового надати допомогу громадянам і захистити їх від

беззаконня; попереджувати і рішуче реагувати на факти негативного характеру, випадки мародерства та насилля;

- ретельно знайомити працівників поліції з етнічними, національними і психологічними особливостями регіону, традиціями та звичаями місцевого населення;

- у бойовій обстановці, коли розгойдують і ослаблюються внутрішні морально-психологічні регулятори суспільства, для попередження дисциплінарних проступків, правопорушень і п'янства серед особового складу територіального підрозділу поліції особливу значимість набувають зовнішні дисциплінарні фактори, для створення котрих необхідно перш за все організувати чіткий внутрішній порядок у підрозділах, що полегшує контроль за особовим складом і його керованість;

- постійно вживати заходи щодо розумної зайнятості підлеглих, якщо якийсь підрозділ з різних причин не задіяний в ОГП, або пасивність сприяє виникненню чуток, необґрунтованих тривог тощо (важче за все чекати);

- особливу увагу приділяти ефективній психосоціалній підтримці, психологічній допомозі постраждалим під час несення служби поліцейським.

Висновки. Виходячи з вище викладеного, можна зробити наступні узагальнення з розглянутої проблеми:

1. Важливим чинником щоденних заходів морально-психологічної підготовки керівного складу територіального підрозділу поліції є вивчення завдань, напрямків, змісту, форм і методів роботи з особовим складом в екстремальних умовах.

2. Дії органів та підрозділів НПУ з підтримки та відновлення правопорядку в районах з екстремальними умовами вимагають від їх керівників значної напруженості праці, постійної зайнятості, але не звільняють від необхідності безперервно організовувати та проводити роботу з особовим складом. Особлива відповідальність за організацію психологічної роботи покладається на працівників підрозділів по роботі з особовим складом: від ефективності такої діяльності в прямій залежності перебуває і якість вирішення поставлених перед особовим складом завдань, його втрат чи смертності серед населення.

3. У комплексі різних заходів особливе місце належить управлінській діяльності керівників підрозділу поліції, їх особистому прикладу, безпосереднім контактам і спілкуванню керівника підрозділу з підлеглими – все це необхідно робити з прицілом на зміцнення морально-психологічного стану в колективі, досягнення впевнених та успішних дій особового складу, попередження втрат.

4. Кожен різновид екстремальних умов має свої особливості роботи з особовим складом, котрі повинні бути детально продуманими, підготовленими, передбачені завчасно розробленими планами та інструкціями, а також попередньо відпрацьовані в системі службової і морально-психологічної підготовки поліцейських.

Список посилань:

1. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI (в редакції станом на 10.06.2021). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/page1> (дата звернення: 20.10.2021).
2. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII (із змінами в редакції від 08.08.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/580-19> (дата звернення: 25.10.2021).
3. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24 лютого 1994 року № 4004-XII (станом на 14.01.2021). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=4004-12> (дата звернення: 18.10.2021).
4. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 6 квітня 2000 року № 1645-III (із змінами станом на 16.06.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text> (дата звернення: 18.10.2021).
5. Вайда Т.С., Онопченко Н.В. Нормативно-правове забезпечення безпеки працівників Національної поліції України. *Theoretical foundations of modern science and practice : materials abstracts of the XI th International scientific and practical conference (6-7 April 2020)*. Melbourne, Australia. 2020. С. 185-190.

Дітюк Павло Павлович, старший науковий співробітник лабораторії сучасних інформаційних технологій навчання, Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України (м. Київ)

Мещеряков Дмитро Сергійович, кандидат психологічних наук, науковий співробітник лабораторії сучасних інформаційних технологій навчання, Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України (м. Київ)

Назар Максим Миколайович, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії сучасних інформаційних технологій навчання, Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України (м. Київ)

Складові ефективного морально-психологічного забезпечення Збройних сил

Ефективне морально-психологічне забезпечення Збройних сил залежить від цілісної реалізації низки умов. Майже всі з них розглядає N. Copeland, який визначає, що добрий моральний стан є, перш за все, результатом прискіпливого навчання, але, крім того, залежить від низки складових [2]. З урахуванням сучасних умов, ці складові зручно описати в наступний спосіб.

1. Військовослужбовець повинен бути впевненим у собі.

Кожен вояк озброєний не гірше свого супротивника.

Кожен вояк навчений не гірше свого супротивника.

Кожен вояк розуміє, що він озброєний та навчений не гірше свого супротивника.

Кожен вояк має тверду віру в те, що його особистий внесок надзвичайно важливий для успіху загальної справи.

Це досягається:

Якістю та актуальністю озброєння.

Якістю та актуальністю навчання.

Вивченням супротивника.

Своєчасною та цілеспрямованою роботою пропаганди.

2. Військовослужбовець повинен бути впевненим у своїх товаришах.

Кожен вояк впевнений, що військовослужбовці його підрозділу озброєні відповідно до виконання завдань за призначенням.

Кожен вояк впевнений, що військовослужбовці його підрозділу навчені відповідно до виконання завдань за призначенням.

Кожен вояк впевнений, що військовослужбовці його підрозділу мотивовані на виконання завдань за призначенням.

Кожен вояк впевнений, що його підрозділ пройшов бойове злагодження та спроможний кваліфіковано діяти за призначенням.

3. Військо повинне вірити у свого командира.

Командир безперечно є взірцем у своїй справі.

Командир знає кожного зі своїх підлеглих та дбає про нього.

Кожен знає свого командира та дбає про нього.

Підрозділ є колективом, натхненним ентузіазмом свого командира.

4. Військо повинне вірити у свої сили.

Пропаганду пацифізму безумовно припинено.

Кожен військовослужбовець знає історію свого підрозділу, військової частини та війська взагалі.

Приклади військової мужності, майстерності, відданості країні та присязі, взаємодопомоги та жертвності важливіші, ніж абстрактні гасла.

Сформовано імідж вояка не як беспорядної жертви війни, а як героя та захисника країни.

5. Військо повинне вірити у свою країну.

Вояк захищає свою країну у бою та ризикує власним життям.

Країна захищає своїх вояків в усіх аспектах життя, гарантує повагу, захист прав, допомогу та опіку.

Всі громадяни країни роблять свій внесок в загальну справу.

Коли військо стикається з прикладами співпраці з ворогом, зловживання владою, ухиленням від обов'язків, збагачення на війні, безкарністю злочинів – виникає питання, чи варто воювати за таких людей та таку державу.

6. Військо повинне вірити у справу своєї країни.

Країна визначає, знаходиться вона у стані війни, чи миру.

Країна визначає, хто саме є ворогом у війні.

Країна визначає, що є для неї цілями війни.

Країна визначає, якими саме засобами ці цілі має бути досягнуто.

Країна захищає свій інформаційний простір [3; 5].

Військо чітко та безперечно розуміє, що воює за свою країну, переможе з нею та заради неї, а у випадку поразки кожен вояк постраждає також разом з нею.

7. Країна визначає межі своєї суб'єктності та діє згідно з власними національними інтересами [4].

Країна формує власні національні інтереси та захищає їх.

Країна визначає свою воєнну доктрину.

Країна створює умови функціонування інформаційного простору.

Країна розвиває потенціали громадян.

Країна наповнює змістом і здійснює патріотичне виховання [1].

Список посилань:

1. Інтелектуальний розвиток дорослих у віртуальному освітньому просторі: монографія за ред. М. Л. Смульсон. Київ: Педагогічна думка. 2015. 221 с.

2. Коупленд Н. Психология и солдат. М.: Военное издательство Министерства обороны Союза ССР, 1958. 136 с.

3. Назар, М.М., Мещеряков, Д.С., Дітюк, П.П. Когнітивні конструкти російської пропаганди в українському медіапросторі. Міжнародна науково-практична конференція “Освітньо-наукове забезпечення складових сектору безпеки й оборони України”, 22 листопада, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький. 2019. URL: https://nadpsu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/11/konferen_listopad_2019.pdf

4. Розвиток суб'єктної активності дорослих у віртуальному просторі: монографія за ред. М.Л. Смульсон. К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2018. 180 с. URL: http://lib.iitta.gov.ua/712119/1/Rozvytok_subyektnoyi_aktivnosti_doroslyh_u_virtualnomu_prostoru.pdf

5. Nazar M.M., Mescheryakov D.S. Ukrainian self-identities mental maps in the context of informational war. Віртуальний освітній простір: психологічні проблеми : Міжнар. наук-практ. інтернет-конф., 12-31 трав. 2017 р.: тези допов. 2017. URL: http://www.newlearning.org.ua/system/files/sites/default/files/zagruzheni/nazar_maxim_mescheryakov_dmytro_2017.pdf

Капацина Алла Олександрівна, аспірантка кафедри психології, Університет економіки та права “КРОК” (м. Київ)

Суб'єктогенетичний підхід у коучингу як методу розвитку професійних компетенцій

Суб'єктогенез є психологічним механізмом коучингу. Це становлення можливості самодетермінації особистості, здатності людини до самопородження себе в якості першопричини своєї активності [1]. Долаючи різноманітні суперечності, людина стає суб'єктом, рушієм своєї життєдіяльності, тобто самодетермінуючим початком свого буття, в тому числі

і професійного. В якості суб'єкта людина виявляє здатність з власної волі ініціювати причинно-наслідковий ряд, бути причиною власної активності.

В.А. Петровським (1996) показано, що всі різнопланові аспекти намагання “бути особистістю” завдяки ідеї суб'єктності можуть бути представлені як чотири типи контактів зі світом. Особистість прагне бути суб'єктом своїх вітальних (життєвих) контактів зі світом, бажає бути повноцінним суб'єктом предметної діяльності. Крім цього, людям також важливо володіти якостями повноцінного і повноправного суб'єкта у сфері міжособистісного спілкування. Нарешті, люди потребують проявів власної суб'єктності у сфері самосвідомості, тобто в процесах породження системи уявлень про себе, про свою сутність, породження образу свого Я [1].

Прагнення стати суб'єктом власної активності, тобто тим, хто цю активність зумовлює, з волі кого вона здійснюється, це прагнення оволодіти однією з найбільших для кожного з нас цінностей. Ця цінність – наше власне життя, володіти якою можна лише зумовлюючи її хід, виступаючи в ролі першопричини своєї активності. За допомогою поняття “суб'єкт” в психології описується такий рівень самоорганізації різних систем, на якому вони найбільшою мірою розкривають свій потенціал, зумовлюють напрямок і результат власної активності.

А основне завдання коучингу як методу розвитку компетенцій якраз і полягає у допомозі прийняттю і реалізації усвідомлених і відповідальних рішень. Усвідомлення також має на увазі розуміння людиною своїх цінностей і потреб, оцінки меж своєї суб'єктності, тобто своїх можливостей виступати в ролі першопричини власної активності, цілеспрямовано перетворювати себе і навколишній світ. Отже, у завдання коуча входить створення передумов для народження повноцінного суб'єкта, тобто суб'єктогенеза.

О. Замолоцких [2] вважає, що суб'єктом неможливо стати раз і назавжди. Людині доводиться породжувати себе в цій якості у кожній своїй дії. Формування почуття повноцінної відповідальності за будь-яку справу, усвідомлене прийняття ролі повноцінного творця власної реальності складається в результаті проходження наступних стадій суб'єктогенеза: 1) прийняття людиною на себе відповідальності за непередбачуваний заздалегідь результат своїх дій (прояв себе як суб'єкта майбутньої дії); 2) переживання можливості реалізації різних варіантів майбутнього, своєї причетності до побудови образу бажаного результату і своїй здатності реалізувати задумане (прояв себе як суб'єкта цілепокладання); 3) реалізація можливостей, що відкриваються в здійснюваних з власної волі діях (прояв себе як суб'єкта, виконувати дії “тут і тепер”); 4) прийняття відповідального рішення про припинення дії; 5) осмислена оцінка результату як особистісно значущого новоутворення, зумовленого власною активністю (прояв себе як суб'єкта дії, яка завершилася).

Психолог О.С.Огнев [3] наполягає на тому, що відсутність будь-якої з перерахованих стадій суб'єктогенезу призводить до того, що суб'єкт не бере на себе відповідальність навіть за те, що зроблено власними руками. Пропуск,

“дефект“ першої з перерахованих стадій, на якій відбувається прийняття відповідальності за непередбачуваний заздалегідь результат своїх дій, дозволяє людині цілком щиро заявити: “Я тільки виконував наказ (розпорядження)”. При пропуску другої стадії (тобто за відсутності розуміння своєї причетності до побудови образу бажаного результату і своєї нездатності бажане реалізувати) навіть у разі своєї власної невдачі суб’єкт може не без певного задоволення сказати: “Ну, а я що говорив?”. Прикладом пропуску третьої стадії (тобто ситуації, коли суб’єкт не сприймає зроблене нею в даний момент як своє власне волевиявлення) можуть бути висловлені виправдання типу: “Я це робив тільки тому, що цього вимагала дана ситуація”; “Так склалися обставини...”. Подібні виправдання демонструють прагнення людини пояснювати не те, з якою метою вона діяла, а те, що її змусило так чинити.

Ряд наслідків пропуску четвертої стадії, на якій мало бути прийняте відповідальне рішення про завершення здійснюваних дій, в психології відомий завдяки Б.В. Зейгарнік [4]. Тут йдеться про ефект незавершеної дії. Крім пов'язаних з цим ефектом особливостей протікання процесів запам'ятовування, сигналом про пропуск цієї стадії можуть бути парадоксально радісні в ситуації власної невдачі вигуки типу: “Я ж казав, що треба б ще (вже) ...” і не менш дивовижні у випадку удачі прояви розчарування: “А я ж хотів ще (вже) ...”.

Коли ж відсутня заключна стадія суб’єктогенеза, на якій отриманому результату дається осмислена оцінка як особистісно значущого новоутворення, детермінованого власною активністю, то можна чути виправдання типу “Так вийшло”, здивування і роздратування: “А чому, власне, радіти?”; байдуже: “Ну і що?”; здивоване: “От пощастило (не пощастило)” і т. п. Такі висловлювання не виникають, якщо суб’єкт усвідомлює те, яким чином вона отримала новий результат, і якщо цей результат викликає у неї переживання суб’єктивної значущості досягнутого.

Яким чином реалізуються описані механізми в процесі коучингу? Саме тому, що головний інструмент в роботі коуча – це відкриті питання, а не готові інструкції, менеджер по роботі з клієнтами сам вибудовує шляхи досягнення цілей (є творцем власної професійної реальності); аналізує наявні ресурси та можливості, обирає серед намічених шляхів найоптимальніший (бере на себе відповідальність, актуалізує мотивацію досягнення результату, є суб’єктом усвідомлення), виконує певні дії і отримує від коуча та безпосереднього менеджера зворотній зв'язок. Так здійснюється його фаховий ріст і вдосконалюються професійні компетенції.

Список посилань:

1. Петровский В.А. Личность в психологии: парадигма субъектности. Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. 509 с.
2. Замолоцких Е.Г., Огнев А.С., Лихачева Э.В., Гончар С.Н., Кондратенко И.В. Компетентностный подход к решению проблемы построения индивидуальных образовательных траекторий. Мир образования – образование в мире. 2014. №4. С 159-164.
3. Огнев А.С. Психология субъектогенеза личности. М., 2009. 256 с.

4. Зейгарник Б.В. Психология личности: норма и патология, Москва, 1982. 345 с.

Кириченко Андрій Володимирович, ад'юнкт кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил), Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ)

Психологічна готовність воїнів-десантників до здійснення десантування та виконання бойових завдань в тилу противника

“Той, хто ніколи в житті не залишав борт літака на великій висоті, звідки міста й села здаються іграшковими, хто жодного разу не відчував страху й радості вільного падіння, свисту вітру у вухах, той ніколи не зрозуміє честі й гордості десантника”

Командувач повітрянодесантних військ
генерал армії В.Ф. Маргелов

Актуальність психологічної готовності військовослужбовців Десантно-штурмових військ Збройних Сил України до здійснення десантування техніки та особового складу в тил противника, швидкого розгортання та виконання бойових завдань в різних кліматичних умовах набуває суттєвого значення. Ведення бойових дій в тилу противника вимагає від кожного воїна-десантника бути підготовленим, як у професійному, фізичному, так і в психологічному відношенні.

Формування та розвиток психологічної готовності військовослужбовців Десантно-штурмових військ до здійснення стрибків з парашутом проводиться на заняттях з повітрянодесантної підготовки (ПДП), що є основним предметом бойової підготовки. Під час проведення занять з ПДП керівники занять готують особовий склад до здійснення стрибків з парашутом із гелікоптерів та літаків в повній екіпіровці, в різних метеорологічних умовах, в день, чи в ночі, на різноманітну місцевість. Використовуючи принцип – від простого до складного заняття з ПДП відпрацьовуються на спеціальних парашутно-десантних комплексах, де здійснюється підготовка парашутистів до десантування (одягання парашуту та кріплення зброї), посадка, розмічення та відділення від повітряного судна, а також відпрацювання дій парашутиста в повітрі та під час приземлення. У ході підготовки десантників особливу увагу звертають на здійснення стрибків в ускладнених умовах, вони як правило здійснюються вночі, в зимову пору року, на лід або воду, в гірській місцевості, за технікою, що десантується та із застосуванням особистої зброї [1].

Крім того, розглядаючи основні моменти професійної діяльності військової служби в Десантно-штурмових військах можна зауважити, що кожен воїн-десантник повинен бути психологічно готовим до:

- орієнтування налюбій місцевості, вмілого користуватися топографічною картою та визначення місцезнаходження ворожих цілей;

- заміни одного із членів екіпажу, що у вийшов із строю, при цьому обов'язково знати взаємозалежні військові спеціальності;

Всеукраїнська VII науково-практична конференція, Національна академія Національної гвардії України
29 листопада 2021 року, м. Харків

- ведення бойових дій в тилу з обмеженою кількістю боєприпасів, питної води, харчування тощо;
- здійснення захвату ворожих об'єктів або їх знищення;
- маскування та безшумних дій під час подолання різних перешкод тощо [4].

В цих складних умовах кожен десантник розраховує на власні сили та дружню взаємодопомогу товаришів по службі.

Отже, для успішного виконання бойових завдань кожен військовослужбовець Десантно-штурмових військ повинен бути психологічно готовим до виконання завдань за призначенням. З цією метою і здійснюється формування та розвиток психологічної готовності воїнів-десантників, позитивного ставлення до самого себе, до обраної професії, практичних навичок необхідних для надання першої психологічної допомоги, проведення саморегуляції та самоконтролю емоційного стану, розуміння та уявлення військовослужбовцями власних дій на полі бою, прогнозування можливих небезпечних ситуацій та прийняття своєчасних правильних рішень для їх подолання.

Список посилань:

1. Данилюк І., Котляр С., Наумов В., Печорін О. Організація повітрянодесантної підготовки в частинах Десантно-штурмових військ: підручник. Київ: НУОУ, 2020. 184 с.
2. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: підручник: у 2 ч. Ч. 1. вид. 2-е, перероб. зі змін. та допов. / Н. А. Агаєв, В. Г. Дикун, В. С. Чорний та ін.; за заг. ред. В. В. Стасюка. Бровари : ТОВ — 7БЦ, 2020. 754 с.
3. Стасюк В.В. Військова психологія видородової діяльності: підручник. Київ: ПП “Золоті Ворота”, 2012. 458 с.
4. Учебник сержанта воздушно-десантных войск (Часть первая). за ред. Чаплыгина П.В. Москва, 1975. 271 с.

Кожушко Аліна Романівна, кандидат психологічних наук, завідувач ВПП та ПФВ – практичний психолог, Центр психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору, Держана установа “Територіальне медичне об'єднання МВС України по Харківській області” (м. Харків)

Характеристика психічного стану військовослужбовців після застосування зброї

Професійна діяльність військовослужбовців та їх психічний стан в багато чому залежить від екстремальної ситуації (її інтенсивності, раптового виникнення, довготривалості дії), готовності особи до діяльності в екстремальній ситуації, від індивідуально-психологічних рис особистості, від психоемоційної стійкості, вольової та фізичної підготовки, загального стану здоров'я.

Одним із прикладів екстремальної ситуації, в якій нерідко перебувають військовослужбовці, є застосування зброї.

Кожний солдат по-своєму переживає наслідки перестрілки. Це залежить від багатьох факторів, таких, як уразливість, або ж розуміння того, наскільки інцидент міг загрожувати життю, можливість контролювати ситуацію, дистанційна близькість (тобто як близько або далеко перебував від лінії фронту), наскільки кровопролитною була перестрілка, а також від індивідуально-психологічних рис особистості військовослужбовця, від психоемоційної стійкості, від підтримки оточуючих, від юридичних та адміністративних наслідків.

Емоційно негативні наслідки завжди виникають у випадках, коли життю людини загрожує небезпека, а також, коли людина вимушена захищатися, або у випадках, коли несе відповідальність за життя оточуючих.

У подібних випадках дуже часто виникають порушення сприйняття. Приблизно чотири з п'яти військовослужбовців, які були задіяні на передовій зоні ООС неадекватно сприймаютьплинність часу.

Як правило, для одних із них час сповільнює свій хід. Двоє із трьох – відчують слухові порушення. Для більшості з них звук здається ослабленим, деякі з них не чують всіх зроблених пострілів або не усвідомлюють, скільки разів вистрілили. Для інших звук посилюється рівноцінний гарматному.

Вказані порушення сприйняття нормальні й звичайні для людей, які перебували в екстремальних ситуаціях.

Після перестрілки у військовослужбовця може виникнути фаза шокового зриву, що проявляється у тремтінні, нудоті, холодному поті, тощо. Це аж ніяк не ознаки слабкості, це звичайна реакція після завершення кульмінаційного моменту ситуації.

У цей час особа може бути приголомшена, неуважна, у неї ускладнюється розуміння того, що відбулося, вона не може сконцентруватися і згадати деталі. Можливо протягом декількох годин, а в деяких випадках навіть днів, військовослужбовець може бути напружений, схвильований, роздратований, у нього погіршується сон.

Фаза шокового зриву може тривати кілька хвилин, годин. Днів, її тривалість буде різною а кожної окремої людини, але, як правило, ця фаза триває два-три дні.

Наступною фазою є фаза емоційного сплеску, що звичайно має місце в мережах перших трьох днів, хоча у деяких людей може тривати навіть протягом декількох місяців. У цей час, з'являються такі ознаки порушення психічного стану, як:

- підвищене почуття небезпеки і уразливості;
- страх і хвилювання з приводу майбутніх сутічок;
- гнів або лють;
- нічні кошмари, погіршення сну;
- уразливі думки про дану ситуацію, інцидент;
- почуття провини;

–емоційне оніміння;

–скарги на стан здоров'я (наприклад, головні болі, розлади шлунку, надмірне занепокоєння, дратівливість, хвилювання).

Дуже важливо зрозуміти, що все це – природні реакції на перенесену екстремальну ситуацію.

Наступна фаза, що у більшості випадків починається незабаром після фази емоційного сплеску, називається фазою оцінки своїх дій. У цей час солдат буде неодноразово аналізувати ситуацію і обмірковувати її, чи правильно він вчинив, чи був інший шлях вирішення надзвичайної події (зрозуміло звісно, що це був наказ, але все ж таки думки заявляються доволі часто).

У даний період допомогу можуть надати колеги по службі, особливо ті, для кого це не вперше.

Згодом, військовослужбовець починає усвідомлювати вплив надзвичайної події на свій психічний стан, при цьому емоційна напруженість спадає, а через кілька тижнів повністю слабшає.

Після вказаної фази настає фаза прийняття. Вона розвивається протягом двох-десяти тижнів, але може тривати й довше у залежності від ситуації, від індивідуальних психологічних особливостей солдата.

У результаті усвідомлення того, що трапилось, особа починає адекватно розуміти і сприймати все, що відбулося, і що було зроблено. Маючи належну підтримку і досвід подолання труднощів, особи стають морально загартованими та емоційно стійкішими.

У разі, коли військовослужбовець не може отямитися від перенесеної психоемоційної травми, у нього можуть з'явитися наступні прояви постстресової реакції:

–неадекватність емоційних проявів, байдужість;

–постійно згадувати про ситуацію;

–зростаюче зниження продуктивності праці;

–посилення дратівливості, агресивності;

–загострення сімейно-побутових проблем (через непорозуміння його пережитого досвіду);

–зловживання алкогольними напоями або наркотиками.

Необхідно відмітити, що не всі солдати відчують негативні постстресові реакції після перестрілки. Одна третина з тих. Кому доводилось брати участь у перестрілці, мають легку форму проявів вказаних реакцій. Тому важливо, щоб емоційні реакції не були подавлені, бо з кожним наступним негативним інцидентом впоратися буде набагато важче.

Список посилань:

1. Блінов О.А. Психологія бойової психічної травми. К.: Талков, 2016. 246с.

2. Євдокімова О.О., Заворотній В.І. Посттравматичні стресові розлади, гострі й відділені, як наслідок участі у воєнних діях. *Право і безпека*, 2014. №3(54). С. 207-212

3. Іванов Д.А. Граничні психічні розлади та дезадаптаційні зриви у військовослужбовців строкової служби. К.: 2006. 132с.

Коқун Олег Матвійович, член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник, Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України (м. Київ)

Лозінська Наталія Сергіївна, кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу воєнно-психологічних досліджень, Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України (м. Київ)

Пішко Ірина Олександрівна, старший науковий співробітник науково-дослідного відділу воєнно-психологічних досліджень, Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України (м. Київ)

Експертне оцінювання готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням на початковому етапі бойового злагодження

Досвід проведення Антитерористичної операції та операції Об'єднаних сил на території Донецької і Луганської областей показує, що результат виконання бойових завдань підрозділами Збройних Сил України залежить, насамперед, від психологічної готовності особового складу, яка забезпечується професійним відбором, професійною підготовкою фахівців до ефективної та безпечної діяльності та безпосередньою військово-професійною діяльністю.

Одним з найважливіших етапів підготовки військових частин та підрозділів є бойове злагодження військ, що здійснюється з метою гарантованого набуття спроможностей для виконання військовослужбовцями визначених бойових завдань в організаційно-штатній структурі воєнного часу, а в окремих випадках в організаційно-штатній структурі мирного часу [1].

З метою експертного оцінювання рівня психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням на початковому етапі бойового злагодження нами була використана “Анкета опитування експертів про рівень психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до виконання завдань за призначенням” [2].

Вибірку досліджуваних склали 149 військовослужбовців однієї з механізованих бригад, серед яких 85,2% чоловіків і 14,8% жінок віком від 19 до 59 років; солдат та старших солдат – 71,2%, молодших сержантів, сержантів та старших сержантів – 18,1%, прапорщиків, старших прапорщиків та старшин – 10,7%. Термін служби за контрактом – від 1 місяця до 27 років. Серед досліджуваних 96% військовослужбовців мали досвід участі в ООС, 4% такого досвіду не мали.

Експертне оцінювання рівня готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням здійснювалось безпосередніми командирами досліджуваних.

Крім цього, на початковому етапі бойового злагодження нами було проведено психодіагностичне обстеження з метою дослідження основних компонентів психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням, результати якого відображено в методичному посібнику “Формування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до виконання завдань за призначенням під час бойового злагодження” [2].

В таблиці 1 представлені в порядку ранжирування середні значення 27 показників експертної оцінки рівня готовності військовослужбовців до успішного виконання завдань за призначенням.

Таблиця 1 – Середні значення показників оцінки рівня готовності військовослужбовців до успішного виконання завдань за призначенням ($n = 149$)

№	Показники	<i>M</i>	<i>SD</i>
1	Усвідомлення мети війни (воєнного конфлікту)	7,97	1,91
2	Усвідомлення небезпеки для власного життя	7,93	1,64
3	Усвідомлення свого обов'язку, відповідальності	7,86	1,76
4	Мотивація на виконання завдань	7,84	1,78
5	Упевненість у собі	7,83	1,65
6	Здібність до співпраці (добре спрацьовується з іншими)	7,82	1,82
7	Особистісні якості	7,75	1,82
8	Готовність до успішного виконання завдань за призначенням	7,70	1,73
9	Сміливість, рішучість	7,69	1,94
10	Адекватність оцінки своїх можливостей	7,68	1,80
11	Уміння самостійно працювати	7,66	1,83
12	Військова дисципліна	7,66	2,08
13	Професійна надійність	7,62	1,94
14	Готовність до ризику	7,60	1,92
15	Ставлення до виконання службових обов'язків	7,58	1,87
16	Результати діяльності (ефективність)	7,50	1,79
17	Здатність успішно працювати в напружених і складних ситуаціях	7,48	1,93
18	Перспективи подальшого професійного зростання	7,46	1,94
19	Надійність і витривалість при виконанні довгострокових робіт	7,44	1,87
20	Поступове підвищення рівня військової професійної діяльності (професійне зростання)	7,43	1,86
21	Готовність до самопожертви в ім'я Батьківщини	7,43	2,08
22	Здібність до саморегуляції психологічного стану	7,39	1,82
23	Уміння використовувати отримані знання в процесі виконання службових обов'язків (професійна практична підготовка)	7,39	1,91
24	Дотримання здорового способу життя	7,33	1,99
25	Навченість психологічним методам надання само- та взаємодопомоги	7,31	1,76
26	Точність і безпомилковість професійної діяльності	7,30	1,85
27	Володіння професійними знаннями, уміннями (професійна теоретична підготовка)	7,16	1,78

Так, результати свідчать про те, що найбільш високі оцінки ($M = 7,97 - 7,83$ при максимумі в 10 балів) рівня готовності військовослужбовців до успішного виконання завдань за призначенням на початковому етапі бойового

злагодження було отримано за показниками “усвідомлення мети війни (воєнного конфлікту)”, “усвідомлення небезпеки для власного життя”, “усвідомлення свого обов’язку, відповідальності”, “мотивація на виконання завдань”, “упевненість у собі”.

Найменш низькі оцінки ($M = 7,16 - 7,39$) отримали такі показники рівня готовності військовослужбовців як “володіння професійними знаннями, вміннями (професійна теоретична підготовка)”, “точність і безпомилковість професійної діяльності”, “навченість психологічним методам надання само- та взаємодопомоги”, “дотримання здорового способу життя”, “уміння використовувати отримані знання в процесі виконання службових обов’язків (професійна практична підготовка)”, “здібність до саморегуляції психологічного стану”.

Вищенаведені результати експертного оцінювання, цілком узгоджено із отриманими результатами психодіагностики [2] і свідчать про достатній, в цілому, рівень психологічної готовності досліджуваної вибірки до виконання завдань за призначенням. Так всі 27 показників оцінки рівня готовності до успішного виконання службових завдань в ООС знаходяться у межах $M = 7,16 - 7,97$ при максимальному показнику 10 балів.

Отже, за результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що досліджувана вибірка військовослужбовців характеризується, в цілому, достатнім рівнем психологічної готовності до виконання завдань за призначенням вже на початку бойового злагодження.

Список посилань:

1. Методичний посібник щодо відновлення боєздатності органів військового управління, військових частин (підрозділів) Збройних Сил України (під час проведення операції Об’єднаних сил). Генеральний штаб ЗС України, 2018. Ч.1. С. 7.

2. Кокур О.М., Мороз В.М., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Формування психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до виконання завдань за призначенням під час бойового злагодження : метод. посіб. К. : 7БЦ, 2021. 170 с.

Кравченко Олена Василівна, кандидатка психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Тробюк Наталія Юрївна, старший викладач кафедри психології та педагогіки, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Стратегія та методи подолання стресу військовослужбовцями Національної гвардії України

У діяльності військовослужбовців Національної гвардії України (НГУ) рано або пізно виникає момент, коли хто-небудь із особового складу опиняється в таких умовах, за яких здійснення фахових обов’язків, по-перше,

надзвичайно ускладнено високими ступенями фізичної небезпеки; по-друге, цілком залежить від спроможностей і навичок вибрати оптимальну лінію поведінки і домогтися спеціальної мети в критичних (екстремальних, небезпечних, стресогенних) умовах службово-бойової діяльності.

Служба в НГУ навіть у мирний час має бойовий характер та повсякчас пов'язана з великими психологічними навантаженнями на особовий склад з'єднань та частин військ. Особовий склад НГУ постійно зіштовхується з фактами протиправної, а іноді й злочинної діяльності, перебуває в умовах підвищеного ризику для життя та особистого здоров'я, протистоїть протиправним діям. Фактори які впливають на психічний стан військовослужбовців, з якими вони зустрічаються в сфері професійної діяльності це: кров, вбивство, трупи, швидке реагування у надзвичайно складних ситуаціях, конфліктних ситуаціях, вміння швидко приймати рішення, застосовувати зброю при необхідності. До того ж, військовослужбовці НГУ виконують свої службові обов'язки в ризиконебезпечних умовах ведення бойових дій в зоні ООС та миротворчих місіях, які, як правило, супроводжуються підвищеним стресогенним впливом на психіку військовослужбовців.

Екстремальні умови діяльності, екстремальні ситуації з якими нерідко приходиться зіштовхуватися особовому складу НГУ, із психологічної точки зору характеризуються сильним посттравмуючим впливом подій і обставин на їхню психіку. Ці впливи, які можуть бути могутніми і однократними (застосування зброї) або інтенсивними і багаторазовими, потребуючим періоду пристосування до постійно діючих джерел стресу (несення служби при надзвичайних обставинах), провокують стресові стани в більшості військовослужбовців, причому нерідко зазначені стани переходять на рівень стресових розладів.

Під екстремальною (від лат. *extremum* - граничний, крайній) ситуацією умовно розуміється будь-яке сполучення компонентів зовнішнього середовища, які характеризуються наявністю: безпосередньої загрози фізичної або моральної шкоди особовому складу; опосередкованих соціальних загроз (соціально-правові санкції, матеріальний збиток, можливі наслідки фахових невдач і т.п.); опосередкованої або неопосередкованої загрози власному життю [3, с. 113-114].

В екстремальних ситуаціях фактично кожен військовослужбовець страждає від боротьби, що відбувається у його душі, між страхом загинути або бути покаліченим і його власним поняттям про обов'язок. Психічний і фізичний стан окремих військовослужбовців у ході проведення складних службових дій в умовах підвищеного ризику для життя може бути надзвичайно пригніченим.

Відомо, що екстремальні умови діяльності тісно пов'язані з виникненням надмірної емоційної напруги, що може приводити до різних форм психічної дезадаптації, виникнення негативних психічних станів (тривоги, бойової втоми, бойового шоку, асоціальної поведінки, страху, почуття провини, ступорної реакції та помутніння свідомості, конверсійної істерії і т.д.), викликають

виражений фізіологічний і психоемоційний стрес, переважно, загальні й професійні захворювання, передчасне старіння і також соматичні деформації особистості. Практично у кожного, хто брав участь у складних службових діях в умовах підвищеного ризику для життя, розвиваються деякі прояви стресу та посттравматичних стресових розладів.

Як показує практична діяльність і психологічні дослідження, негативні емоційні стани, що виникають у військовослужбовців при виконанні службових обов'язків в екстремальних, ризиконебезпечних для життя і здоров'я ситуаціях, можуть провокувати наступ нещасних випадків, поранень і загибелі особового складу і знижувати рівень особистої безпеки військовослужбовців. Психологічна допомога військовослужбовцям після їх перебування в екстремальних ситуаціях, пов'язаних із виконанням службово-бойових завдань, отриманням значних психогенних навантажень входять до функціональних обов'язків військових психологів [1, с. 2-6].

На сьогоднішній день існує велика потреба подолання професійного стресу, який впливає на військовослужбовців під час виконання ними своїх професійних обов'язків

Взагалі стрес - це (від англ. stress – напруження) – стан напруженості - сукупність захисних фізіологічних реакцій, що настають в організмі людини у відповідь на вплив різних несприятливих факторів (стресорів) – холоду, голодування, психічних і фізичних травм, опромінення, крововтрати, інфекції тощо [6, с. 511].

Залежно від виду стресора і характеру його впливу, виділяють різні види стресу, у найбільш загальній класифікації – стрес фізіологічний і стрес психологічний. Останній поділяється на стрес інформаційний і стрес емоційний.

Стрес може здійснювати і позитивний, мобілізуючий, і негативний вплив на діяльність – дістрес, аж до повної дезорганізації.

Пов'язані з роботою стресові чинники сприяють розвитку проблем зі здоров'ям. Так, 15% працюючих скаржилися на головний біль, 23% - на біль в області шиї і плечей, 23% - на втому, 28% - на стрес і 33% - на біль у спині. Майже кожен 10-й повідомив, що до нього на робочому місці застосовують тактику залякування [5].

Особливо від стресу страждає імунна система. У стресовому стані люди частіше виявляються жертвами інфекції, оскільки продукція та активність імунних клітин помітно падає в період стресу.

Проте професійний стрес може і повинний бути керованим. Хороших успіхів у службовій діяльності досягають ті військовослужбовці, які вміють зберігати на оптимальному рівні нервово-психічну активність, проявляти у складних ситуаціях службової діяльності свою психологічну стійкість [7].

Аналіз наукових публікацій стосовно питання щодо стратегій та методів подолання стресу військовослужбовцями у їх службовій діяльності дає можливість стверджувати про значний інтерес до цієї проблеми. Незважаючи на актуальність цієї проблеми, вона залишається ще недостатньо розробленою

та дискусійною.

Аналіз досліджень та наукових праць, присвячених стратегіям, які спрямовані на подолання професійного стресу, дозволяє виділити:

- *персональні стратегії* (фізичні вправи і система збалансованого харчування; індивідуальні методи зняття напруги: аутотренінг, методика загального розслаблення і відпочинку та ін.) [3]. Аутотренінг є найбільш ефективним засобом регулювання психічної діяльності, але, враховуючі, що екстремальна ситуація пред'являє до аутогенних способів психологічної підтримки (самодопомоги) жорсткі вимоги, вони повинні бути ефективними, тобто в короткий термін (3-5 хв.) давати відчутний результат і не повинні мати побічних ефектів (млявість, розслабленість, зниження уваги або, навпаки, підвищення психічної напруги). На думку багатьох дослідників, таким вимогам відповідають способи саморегулювання, побудовані на основі дій механізмів взаємозв'язку типів дихання, тонуусу скелетних м'язів і станів нервової та психічної системи людини [2].

- *психологічні стратегії*, які протягом останніх років одержали велике поширення (підтримка товаришів по службі) [3].

На думку науковців, однією з найбільш простих і діючих стратегій боротьби з професійним стресом є *планування майбутнього*, коли військовослужбовець планує ситуації, які можуть з ним статися у майбутньому, які екстрені заходи можуть бути використані при цьому, то він може підготуватися до непередбачених обставин. Можливість передбачати виникнення нових стресорів може різко зменшити їхній негативний вплив на власне здоров'я. У наукових джерелах можна знайти ще декілька перевірених практикою прийомів посилення стрес стійкості: принцип позитивного ставлення; метод аналогій, що підбадьорюють; гуманізація конфлікту; прийом нарощування антистресорних можливостей; принцип "заощадження" емоцій; уміння виходити "за проблему"; принцип задоволення необхідним; створення оптимістичного фону для діяльності; контроль психофізіологічних змін, що не усвідомлюються; прогнозування виникнення стресових ситуацій; створення системи "непотоплюваності"; установка на спокійне сприйняття неминучого; фізіологічно здоровий сон. Існують також і інші методи самопомоги – хатха-йога, медитація тощо [3].

Крім того, військовослужбовцям бажано використовувати різноманітні методи боротьби зі стресом і зняття психічної напруженості. Насамперед, варто назвати, методи:

- *позитивного мислення*, основними правилами якого є наступні твердження: якщо вийшло один раз, вийде і другий; вийшло небагато, вийде і більше);

- *глибокого дихання*, яке полегшує життя військовослужбовцям, схильним до паніки, тривоги, апатії, головних болів. Техніка глибокого дихання є виключно виправданою стратегією для швидкого зниження стресу різних рівнів;

- м'язового розслаблення (таке розслаблення знижує тиск крові, нормалізує пульс та інші тілесні функції, дозволяє значно знизити вплив стресу на фізичне самопочуття військовослужбовця) [4].

Заслужують на увагу *когнітивні вправи*, які включають в себе створення позитивних уявних образів, які перенаправляючи увагу, зменшують вплив стресорів навколишнього середовища. До їх числа можна віднести:

- *позитивне самонавіювання* (говорити собі: “Не поспішай”, “Я спокійний”, “Я можу зробити це” чи будь-які інші короткі слова підбадьорення);

- *візуалізація власного розслаблення* (уявити себе в спокійній ситуації, а тоді спробувати відчувати її, користуючись всіма відчуттями: кольори, форми, текстура, звуки, запахи, температура і дотики);

- *заземлення* (за допомогою цієї техніки швидко змінюється фокус думок, якщо вони стають розсіяними через надмірний стрес, сильні почуття страху. Їх можна використовувати разом з глибоким диханням, щоб відновити відносний спокій і більш цілеспрямоване мислення).

Протистояти стресу допомагає *масажування біологічно активних точок*. Такі вправи можна виконувати у положенні стоячи і сидячи:

1. Покладіть середній і вказівний пальці обох рук на точки, що знаходяться на лобі посередині між лінією брів і волосся. Вертикальна вісь точок - посередині зіниці.

2. Потримайте пальці на цих точках до виникнення під ними тепла або пульсації. При цьому можна представляти позитивне вирішення проблемної ситуації.

3. Тримайте голову прямо, не напружуючи шию і підборіддя.

4. Візьміться руками за вуха таким чином, щоб великий палець опинився з тильної сторони вуха, а інші пальці - спереду.

5. Масажуйте вуха зверху вниз, трохи розгортаючи їх у бік потилиці.

6. Дійшовши до мочки вуха, м'яко її промасажуйте. Повторіть вправу 4 рази.

Додатковою стратегією боротьби з професійним стресом є *метод “відключення”* (відволікання), що рекомендує тимчасове усунення від складних, стресогенних проблем, перенесення уваги на відпустку, відпочинок, хобі, інтереси або будь-які інші приємні заняття. Як свідчать результати досліджень багатьох науковців, приємне проведення часу може підвищити спроможність справитися навіть з інтенсивним професійним стресом.

Можна порекомендувати військовослужбовцям користуватися такими засобами, що допомагають послабити стрес:

- намагайтеся зосередитися, щоб контролювати свої дії;
- робіть все якомога більш точно;
- намагайтеся контролювати не лише себе, а й навколишню ситуацію в цілому;

- намагайтеся побачити себе з боку;

- спробуйте уявити з боку всю ситуацію;

- не піддавайтеся емоціям, накажіть собі думати над своїм завданням, для цього запитайте себе: “Хто я? Де я знаходжусь? Яке моє завдання (що я повинен робити?)”;

- щоб опанувати себе, спробуйте вголос (якщо це можливо) відтворити ситуацію у якій ви опинилися, але не давайте їй емоційних оцінок;

- намагайтеся сприймати усе, що відбувається в цілому.

У ситуації надмірного стресу:

- якщо ви втратили чутливість до зовнішніх впливів або не можете справитися з такими емоціями, як страх або паніка, зробіть собі боляче (ущипніть себе) і сконцентруйтеся на цьому відчутті болю;

- якщо ви розгубилися – спробуйте відчутти положення свого тіла в просторі, зосередьтеся на відчуттях, які надходять від позиції тіла, температури повітря, навколишніх предметів;

- якщо вам важко зосередитися – назвіть себе по імені, спробуйте вирішити кілька простих математичних задач.

Також, одним з системних методів, який забезпечує психологічне врівноваження військовослужбовця й можливість орієнтуватися у стресовій ситуації та під час виконання службових завдань, виступає постійний фізичний та психологічний розвиток особистості, здоровий спосіб життя та відмова від шкідливих звичок (тютюнопаління, вживання алкогольних напоїв тощо).

Таким чином, використовуючи наведені вище прості прийоми та методи подолання стресу, можна ефективно надавати першу психологічну допомогу постраждалим від стресових впливів військовослужбовцям та уникнути розвитку посттравматичних стресових розладів.

Список посилань:

1. Александров Д.О., Левенець О.А. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Частина 9. Психологічна допомога працівникам ОВС, які виконують службові обов'язки в екстремальних умовах діяльності: навч.-метод. посіб. К. : НАВС, 2015.121 с.

2. Бандурка О. М. Діяльність органів внутрішніх справ у надзвичайних ситуаціях. Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 1993. 398 с.

3. Екстремальна психологія: підручник. О. П. Євсюков, А. С. Куфлієвський, Д. В. Лебедев та ін.; за ред. О.В.Тімченка. Київ: ТОВ “Август трейд”, 2007. 502 с.

4. Методика подолання стресу URL: <http://nadoest.com/metodika-podolannya-stresu>.

5. Професійний стрес: причини і симптоми емоційного вигорання на роботі URL: <https://meduk.net.ua/archives/18868>.

6. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 2005. 640 с.

7. Юридична психологія: підручник. За ред. Л.І. Казміренко, Є.М.Моїсєєва. К. : КНТ, 2007. 360 с.

Кривоконь Наталія Іванівна, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та педагогіки, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Супервізія як складова професійної підтримки психологів Національної гвардії України

Відповідно до п. 1.2. Методичних рекомендацій щодо організації та проведення професійної підтримки психологів у Національній гвардії України, затверджених 07.09.2020 р. [3], супервізія виступає одним із основних методів професійної підтримки психологів військових частин. У зазначеному документі чітко визначено мету, завдання та функції супервізії, її принципи, різновиди та методи проведення. Проте, підтримуємо погляди колег [4, с.151] стосовно того, що в наукових джерелах проблематика, пов'язана з дослідженням особливостей і змісту супервізії для військових психологів, поки що не знаходить активного відображення. Зважаючи на те, що у психологічних дискурсах по-різному тлумачать термін “супервізія”, а також з огляду на особливі умови праці військових психологів, в даній публікації маємо на меті стисло представити власні уявлення щодо поняття супервізії та охарактеризувати особливості її завдань і функцій в контексті професійної підтримки психологів Національної гвардії України (далі – НГУ).

Термін “супервізія” введено у науковий обіг людинознавчих практик приблизно сто років тому завдяки запровадженню психологічної та соціальної підтримки у системі охорони здоров'я. На сьогодні використовують наступний переклад “supervision” українською: менторство, наставництво, кураторство, нагляд. Проте, усі ці поняття поодиноці повною мірою не розкривають сутності тієї роботи, котру на практиці здійснюють супервізори у різних сферах. Ось чому для позначення особливого виду професійної підтримки спеціалістів так званих “допомагаючих” професій (до яких, звісно, відноситься і військовий психолог) усе частіше користуються калькою з англійської – “супервізія”, а фахівця, котрий її (супервізію) здійснює, називають “супервізор”.

У своїх попередніх публікаціях [2] ми розглядали супервізію як особливий вид діяльності, що покликана розвивати гуманістичні цінності, професійну взаємодію, специфічну систему управління, фасилітацію, методично-інструментальне та ресурсне забезпечення у професіях групи “людина-людина, соціальні групи та спільноти”. Основним завданням супервізії, незалежно від того, в якій сфері вона застосовується, виступає аналіз діяльності та отримання зворотного зв'язку від спеціалістів, котрі проходять супервізію. Результатом цього процесу є формування іншого, подекуди нового, цілісного бачення (“візії”) своєї роботи, переосмислення власного досвіду, поглиблене та більш адекватне усвідомлення причин і наслідків професійних негараздів, віднаходження та прийняття векторів подальшого особистісного самовдосконалення тощо.

Правильно організована професійна супервізія базується на визначених запитах і цілях; спрямована на моніторинг та інтерпретацію інформації, пов'язаної із конкретною ситуацією (кейсом); забезпечує рефлексію, мотивацію фахівців і підвищення рівня їх задоволення результатами роботи; спонукає до розвитку; створює умови для отримання фахової (зокрема, й психологічної) підтримки; дає змогу оцінити правильність обраних стратегій, тактик, методів і форм роботи; дозволяє планувати та прогнозувати ефекти діяльності та, в разі потреби, коригувати свої дії.

В контексті психологічного забезпечення діяльності Національної гвардії України під супервізією розуміють “метод професійної підтримки психологів та внутрішньої оцінки ефективності їх діяльності у формі консультування супервізором супервізованого в процесі або за результатами його практичної психопрофілактичної, психореабілітаційної роботи з обговоренням проведених заходів, рефлексуванням власних професійних дій, мотивів, установок, станів, поведінки” [3, с. 4]. Також вказується, що основними функціями супервізії для військових психологів є: консультативна, наставницька, навчальна, супроводжуюча, прогностична, фасилітативна (підтримуюча) [3, с. 6]. Спробуємо деталізувати опис цих функцій з урахуванням специфіки професійної діяльності військових психологів НГУ.

Дійсно, результати й ефекти супервізії уможливорюються завдяки функціональному репертуару в межах даного виду діяльності. Термін “функція” (від лат. “function” – виконання, здійснення) у соціологічному тлумаченні означає “завдання, обов’язки, пов’язані з діяльністю, посадою людини” [1, с. 298]. Інакше кажучи, функції породжуються завданнями, на вирішення яких спрямовується той чи інший вид соціально корисної діяльності, визначають зміст цієї самої діяльності, а також пояснюють характеристики професійних ролей і взаємовідносин, притаманних тим, хто здійснює цю діяльність.

Стосовно супервізії у підтримуючих професіях, то переважна більшість авторів називають три групи її основних функцій: освітня (інформаційна, навчальна, консультативна), підтримуюча (психотерапевтична, фасилітативна), управлінська (адміністративна, функція моніторингу та оцінки). Варто відмітити, що розмежування функцій супервізії є досить умовним, оскільки між ними існує тісний взаємозв’язок.

З огляду на завдання, котрі вирішуються психологами НГУ в процесі їх діяльності, то реалізація навчальної функції передбачає:

- розвиток професійних компетенцій військових психологів відповідно до основних напрямів психологічного забезпечення НГУ (професійно-психологічний відбір, професійно-психологічна підготовка особового складу, психологічний супровід виконання службово-бойових завдань, вивчення соціально-психологічного клімату у військових колективах, психологічна оцінка надзвичайних подій, психопрофілактика, психологічна допомога та реабілітація);

- розширення професійного світогляду, досвіду, опанування новітніми психологічними техніками та методиками;
- надання консультацій та здійснення інформування щодо психологічної та соціально-психологічної проблематики військовослужбовців (наприклад, девіації, вияви агресивності, підтримка й розвиток стресостійкості як професійно важливої якості військоослужбовця, мотивування готовності до виконання службово-бойових завдань тощо);
- розгляд складних та/або неоднозначних випадків (кейсів) (приміром, пов'язаних із переживанням травмуючого досвіду), обговорення ситуацій взаємодії, прийняття рішень та ін.;
- планування та сприяння в реалізації професійного самовдосконалення, формування професійної самоідентичності й розвитку важливих якостей особистості психолога.

Стосовно виконання підтримуючої функції, то передусім вона покликана допомогти набути військовим психологам впевненості у власній професійній цінності, створити психологічно безпечне середовище для конструктивного обміну думками, поглядами, отриманим досвідом і може бути спрямована на:

- гармонізацію й управління негативними психоемоційними станами;
- отримання зворотного зв'язку, рефлексії (як у складних випадках, так і в ситуаціях успіху);
- роботу з сумнівами та хвилюваннями;
- допомогу в дотриманні професійних меж діяльності;
- сприяння в розпізнанні “сліпих плям” складних ситуацій у поєднанні з демонстрацією розуміння і прийняття реальної недосконалості навіть найбільш досвідченого фахівця;
- підтримка права власного бачення того, що відбувається; передача (трансляція) супервізором власних професійних установок за допомогою особистих прикладів, технік саморозкриття;
- спонукання до позитивної вмотивованості, наснаження тощо.

Функція управління (моніторингу та оцінки) в контексті супервізії військових психологів більшою мірою зосереджена на аналізі процесу професійної взаємодії, починаючи від належності виконання посадових інструкцій, обов'язків, дотримання етичних принципів, через спонукання до самооцінки, відстеження участі у процесах групової згуртованості, сприяння у більш ефективній організації діяльності, тайм менеджменту до надання роз'яснень щодо складання документів (звітності, обліку) та використання особистісних й інших видів ресурсів, допомоги в їх пошуку та мобілізації. Не менш важливим в даному контексті виступає й аналіз результату роботи військового психолога: якість наданих ним послуг, досягнутий прогрес у життєвій ситуації його підлеглих, рівень згуртованості в підрозділі, ефективність роботи в цілому. Під час проведення групових форм супервізії може бути організоване колективне обговорення нагальних проблем, висвітлення й вивчення різних думок, пошук спільних рішень при вирішенні тих чи інших складних завдань, коригування поглядів та ін.

Таким чином, супервізія розглядається нами як: важливий різновид рефлексивної практики; фасилітативна і підтримуюча діяльність; технологія, що ґрунтується на професійній взаємодії супервізора та супервізованого й забезпечує розвиток різноманітних компетенцій військових психологів; своєрідна форма оцінки, умова дотримання стандартів і вдосконалення психологічної допомоги.

Зауважимо, що актуальним завданням наразі виступає подальший розвиток, поглиблення та вдосконалення уявлень стосовно змістовного наповнення, форматів і алгоритмів проведення, труднощів й особливостей супервізії для військових психологів Національної гвардії України, котрі мають досвід роботи як у звичайних, так і в екстремальних умовах. Дана тематика й складатиме перспективу подальших досліджень.

Список посилань:

1. Короткий тлумачний словник української мови / ред. Д.Г. Гринчишин. Київ : Рад.шк., 1988. 320 с.

2. Кривоконь Н.І. Супервізія як засіб вдосконалення професійної взаємодії суб'єктів освітнього простору. *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми* : монографія / за науковою редакцією академіка НАПН України С.Д. Максименка. Київ: Видавничий Дім "Слово", 2020. Розд. 3.1. С. 115-130.

3. Методичні рекомендації щодо порядку організації та проведення професійної підтримки психологів у Національній гвардії України. Затверджено Командувачем Національної гвардії України генерал-полковником М. Баланом, 07.09.2020 р, 2020. 40 с. (Препринт / Іміджево-видавничий центр Національної гвардії України; Зам.№ 315).

4. Мороз Р.А. Супервізія як засіб професійної підтримки та підвищення професійної кваліфікації військового психолога. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах*: матеріали науково-практичної конференції (Київ, 7 червня 2018 р.). Київ: НУОУ, 2018. С 151 – 154.

Куриліна Оксана Василівна, кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник наукового відділу досліджень та впровадження інноваційних технологій наукового центру проблем виховання доброчесності та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони, Національний університет України імені Івана Черняхівського (м. Київ)

Корупціогенні прояви – як підвищений фактор ризику у професійній діяльності людини

Успішність професійної діяльності людини має важливе значення для її розвитку, як особистості, адже великий відрізок свого життєвого шляху вона витрачає для досягнення самореалізації особистості.

В процесі поставлених завдань перед людиною виникають труднощі, які зобов'язують її мобілізуватися і приймати рішення.

Робота в екстремальних умовах – це підвищений фактор ризику і постійна загроза, адже потрібно прийняти правильне рішення за короткий строк, а це означає, що людина переживає кризові стани, що призводить до професійного вигорання, потрапляння в постійні стресові ситуації, а також неможливості адаптації до таких ситуацій.

Ситуація, що склалася у нашій державі має певні особливості, великого поширення в державі набув “корупційний лобізм”, тобто технології лобіювання, за якими можна використовувати підкуп осіб, уповноважених на виконання державних функцій.

Щодо інших корупційних проявів, то деякі з них мають латентний характер, наприклад, фаворитизм (непотизм), що проявляється у влаштуванні на роботу своїх хороших знайомих або родичів.

На сьогоднішній день корупційні правопорушення та правопорушення пов'язані з корупцією розглядаються як загроза правопорядку у демократичному суспільстві, адже поруч з таким явищем завжди знаходяться чинники, які не дають повноцінно розвиватися державі, а це стосується економічної сфери, правової та соціальної. Корупція порушує принципи верховенства права, перешкоджає розвитку ринкових відносин, порушує принципи соціальної справедливості та законності.

Державні органи положення антикорупційного законодавства повинні адаптувати таким чином, щоб вони могли реалізуватися та ефективно працювати на практиці. Кожен орган повинен провести оцінку корупційних ризиків, та причин, що їх породжують з практичної точки зору.

На практиці процес оцінки корупційних ризиків складається з кількох етапів:

- організаційні заходи
- ідентифікація корупційних ризиків
- оцінка корупційних ризиків
- підсумки (складання звіту) за результатами корупційних ризиків.

Проведення оцінки корупційних ризиків вимагається Законом України “Про запобігання корупції” від 14.10.2014 р. Найчастіше корупція пов'язана з прийняттям управлінських рішень і виникає тому що обставини, які навколо нас уразливі до корупційних проявів, саме тому ідентифікація корупційних ризиків проводиться шляхом дослідження зовнішнього та внутрішнього середовища на предмет виявлення чинників, які сприяють для виявлення корупційного ризику.

Науковці зійшлися у думці, що можна запобігти корупційним проявам, якщо:

- встановити належний матеріальний рівень заробітної плати;
- встановити постійний контроль за витратами та доходами;
- системно проводити перевірки додержання вимог антикорупційного законодавства;

- усунути фактори розбіжностей закріплених законом завдань;
- створення атмосфери неприйняття корупції у громадянському суспільстві.

- постійно підвищувати рівень правової культури суспільства.

Звичайно, для того, щоб мінімізувати корупційні прояви дуже важливо серед працівників підприємств, установ, організацій проводити профілактичну роботу, формувати в них почуття обов'язковості дотримання антикорупційного законодавства України.

Одним з ефективних заходів підтримання доброчесності є проведення навчальної та консультаційної роботи (лекції, тренінги, семінари, інтерактивні форми навчання), але дуже важливо такі заходи проводити на постійній основі, моделювати ситуації, в яких працівники зможуть зрозуміти, як правильно поводити себе в ситуаціях, які пов'язані з корупційними правопорушеннями та правопорушеннями пов'язаними з корупцією.

Навчальна та роз'яснювальна робота може здійснюватися і шляхом розповсюдження періодичних видань, що будуть поширюватися серед працівників, розміщення на інформаційних стендах, участь у запропонованих програмах та тренінгах антикорупційних органів України та інших країн, які мають позитивні практики боротьби з корупцією

Список посилань:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення 21 жовтня 2021 року).

2. Івасенко С. Умови виникнення корупції серед працівників правоохоронних органів. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. №3 (22). URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2014/2014_03\(22\)/25.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2014/2014_03(22)/25.pdf) (дата звернення 21 жовтня 2021 року);

3. Команда НАЗК презентувала Антикорупційний портал, який допоможе оцінювати корупційні ризики в діяльності органів влади. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. URL:<https://bit.ly/3nwl6qw> (дата звернення: 25 жовтня 2021 року).

Куруч Олена Сергіївна, ад'юнкт докторантури та ад'юнктури, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Розроблення профілів особистості військовослужбовців Національної гвардії України з різними типами суїцидальної активності

Одним із основних напрямлень у діяльності військових психологів та психіатрів є профілактика безповоротних не бойових втрат військовослужбовців, що виникають у наслідок скоєння самогубств. Акт самогубства військовослужбовцями провокується багатьма чинниками, при цьому зумовлений низкою як зовнішніх умов, так і прихованих внутрішніх причин [1-3].

На основі проведеного аналізу службових розслідувань військовослужбовців, що скоїли суїцид або спробу суїцидального акту у період із 2014 року по 2019 рік, було розроблено 4 профілі. Співпадіння із показниками профілю дозволяє діагностувати наявність відповідного підтипу суїцидальної активності.

Перший тип “Демонстративно-залежний”. Має два підтипи 1.1 “Демонстративно-дезадаптований” та 1.2 “Демонстративно-маскований”.

Опис підтипу 1.1 “Демонстративно-дезадаптований”

Військовослужбовці, які належать до цього підтипу здебільшого нещодавно призвані на військову службу та уклали контракт як добровольці, були мобілізовані чи призвані на строкову службу, і одразу потрапили в складні умови несення служби. Ця складність адаптації значною мірою є наслідком поліакцентуації їх особистості, із провідною роллю демонстративної акцентуації. Зосереджуючись на соціальному оточенні, свідомість цих військовослужбовців виявляється нездатною адекватно реагувати на швидкоплинну екстремальну ситуацію, внаслідок чого військовослужбовці не лише переживають загрозу власному життю, а й розчарування в собі, накопичують негативні оцінки на свою адресу від значущих товаришів по службі, які мають вагоме значення в їх житті. Чим менше ці військовослужбовці є підготовленими до військової служби, до дій в екстремальних ситуаціях, тим глибшим є розрив між тим, якого ефекту своїми діями вони прагнули досягнути і тим глибша криза невідповідності, яку вони переживають. Криза невідповідності, підживлена почуттям провини розвивається досить швидко – від декількох днів до двох-трьох місяців. Ці військовослужбовці, страждаючи від негативних переживань, не звертаються за допомогою, до останнього намагаючись “комусь, щось довести”, вони можуть вдаватися до не виправдано-ризикових, “героїчних” дій чи обирати досить жорстокі способи для скоєння самогубства.

Зазначимо, що навіть не в екстремальних (а лише в ускладнених, нових, незвичних) умовах, військовослужбовці, із вираженою акцентуацією особистості мають проблеми з адаптацією; через “яскравість” поведінки вони можуть накопичувати негативні оцінки на свою адресу; формувати виражені конфліктні стосунки з окремими членами військового колективу, що менше, ніж за півроку може приводити до вираженої кризи невідповідності соціальному очікуванню і нав’язаним умовам самореалізації – до прагнення позбавитися від страждань.

Опис підтипу 1.2 “Демонстративно-маскований”

До цього підтипу належать військовослужбовці, які за своїми конституційними особливостями є схильними до формування залежних стосунків від оточення, мають поліакцентувану особистість з провідною роллю демонстративної акцентуації. Проте, перебуваючи у відносно м’яких умовах життєдіяльності, у досить толерантному соціальному оточенні вони можуть певним чином компенсувати прояви цих акцентуацій. Попри демонстративні риси і екстравертованість в їх поведінці з’являється більше

стриманості, менше екстравагантності, манерності. Проте, із посиленням військової ідентифікації у них може загострюватися наявна нездатність “відпускати” ситуацію, залежність від значущого іншого, заборона відчувати емоції тривожно-боязкого спектру. Сумніви в собі, як у професіоналі, збільшують час і енергетичні витрати при реагуванні на ситуацію, і, відповідно, негативно позначаються на адекватності і успішності дій в екстремальних умовах.

Військовослужбовці, які відносяться до цього підтипу, можуть скоювати суїцид із метою довести, що їм “не слабо”, що вони не боягузи і все, що сталося було прикрим випадком. Спроби суїциду з їх точки зору мають бути доказом їх мужності, а не проявом слабкості, тому навіть при відверто демонстративних мотивах скоєння суїциду у представників цього підтипу висока летальність суїцидальних спроб. Це саме той випадок, коли розвинені псевдо-вольові якості є чинником, який сприяє доведенню суїциду до кінця.

Прагнення розслабитися через переживання постійного напруження внаслідок нездатності відпускати ситуацію та позбавитися відчуття провини може привести цих військовослужбовців до зловживання алкоголем.

Другий тип “Астено-невротичний”. Має два підтипи “Конституційно-слабкий” та “Виснажений чи демотивований”.

Опис підтипу 2.1 “Конституційно-слабкий”

Представникам цього підтипу виснаженість, демотивованість і відчуття безперспективності не дозволяють долати навіть звичайні труднощі військової служби. Ці негативні характеристики є похідними астеничного конституційного типу, який не витримує фізичні та психічні навантаження, продукує астено-депресивну симптоматику. За деякими науковими джерелами подібна “заторможеність” також можлива внаслідок деструктивності виховання у родині – ці зміни настільки глибокі, що не втрачають свого впливу і у дорослому віці, що дозволяє ставити їх на один шабель із конституційними особливостями. Хоча, гіпотетично можливо, що їх світогляд спотворено вихованням у деструктивній родині, в якому оточуючий світ завжди небезпечний, а життя це завжди страждання, інтерпретує негативні події, які відбуваються в їх житті як те, на що вони “заслужують”, як їх “долю”, як те, що “їм на роду написано”. В екстремальній ситуації негативні емоції від втоми і розчарування в собі підсилюють одне одного. Через конституційну слабкість, виснаженість у них знижена поточна мотивація та звужений перспективний план на життя.

На вживання алкоголю ці військовослужбовці реагують цілковитим розслабленням, сонливістю, чи заторможеністю, тому для них нехарактерним є скоєння суїцидів у стані алкогольного сп’яніння. Представники цього підтипу можуть скоювати самогубства при незначному епізодичному покращенню умов, побоюючись, що згодом жахи втоми і депресивних переживань повернуться. Можливим є скоєння суїциду представниками цього підтипу в період очікування негативних подій, наприклад, у період очікуванні відрядження у зону бойових дій.

Зазначимо, що представники цього підтипу за своїми показниками навряд чи за власним бажанням чи за порадою близьких оберуть професію військовослужбовця, проте вони можуть бути виявлені у виборці військовослужбовців строкової служби і військовослужбовців, які поступили на службу за мобілізацією.

Опис підтипу 2.2 “Виснажений чи демотивований”

Представники цього підтипу внаслідок тривалої фізично виснажливої монотонної роботи чи тривалої участі у бойових діях і відсутності впевненості у тому, що ситуація покращиться, можуть доходити до висновку про безперспективність подальшого ведення боротьби за життя, про подальше сподівання на щось краще. Так, для учасників бойових дій редукації могли піддатися стосунки із родиною, друзями, хобі, спілкування тощо, внаслідок чого вони з часом втратили зовнішні ресурси стійкості до стресу; а внаслідок захисного зниження мотивації – втратили внутрішні ресурси та інтерес до життя в цілому, що потенційно здатне полегшити ухвалу рішення про ухид із життя.

Таким чином представники цього підтипу це зазвичай військовослужбовці, які мають значний досвід служби за контрактом, участі в бойових діях, які втратили родину або друзів. Прийняти рішення піти із життя ці військовослужбовці можуть приймати під дією алкоголю. Мотивом-приводом для скоєння суїциду може стати розлучення, сварка з дружиною, другом тощо.

Можна також припустити, що у представників цього підтипу ще до участі в екстремальних умовах міг бути певний дефект розвитку особистості, який обмежував їх доступ до додаткових зовнішніх ресурсів, дефект розвитку смислової сфери. Цю редукацію, “дефект” у частині випадків може посилити набута алкогольна залежність.

Зазначимо, що у період бойових дій, поки задіяна єдина збережена ланка мотивації, вони перебувають в оточенні товаришів по зброї та відволікаються від негативних переживань на виклики актуальної небезпечної ситуації, вірогідність скоєння суїциду у них найменша серед усіх інших суїцидальноактивних підтипів. Крім того, цей підтип, маючи досвід успішної боротьби із життєвими негараздами найбільш сприйнятливий до психопрофілактичної роботи. Проте, після припинення бойових дій, коли єдина збережена ланка мотивації стане неактуальною, але негативна симптоматика посттравматичного стресового розладу продовжить свою дію, а суспільство внаслідок звикання стане більш байдужим до учасників бойових дій, суїцидальна активність цього підтипу може значно збільшуватися.

У ході проведеного дослідження основу отриманих даних склали такі, що дозволяють визначити військовослужбовців з високим рівнем суїцидального ризику, визначення адаптації до стресових ситуацій в екстремальних умовах, прояви суїцидальної поведінки, бажання скоєння самогубств та багато інших [4-5].

Переважає більшість самогубств серед військовослужбовців у період

ведення бойових дій не мала б статися, якби негайна потреба не вимусила залучати до бойових дій недостатньо психологічно підготовлених людей за мобілізацією, і не збільшилися обсяги призовів на військову строкову службу.

Наведені типи військовослужбовців-самогубць, які прив'язані до різних етапів участі у бойових діях Національної гвардії України, не є вичерпними. Проте й ці данні доводять, що військові-самогубці не є однорідною групою.

Список посилань:

1. Pitts B. L., Whealin J. M., Kato J. (2018). Risk Factors for Suicidal Behavior Depend on Age for Veterans in the Pacific Islands, *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 48, 642-651, <https://doi.org/10.1111/sltb.12376>.

2. Willmund G.-D., Heß J., Helms C., et al (2019). Suicides between 2010 and 2014 in the German Armed Forces – Comparison of Suicide Registry Data and a German Armed Forces Survey, *Suicide and Life-Threatening Behavior*, <https://doi.org/10.1111/sltb.12537>.

3. DeBeer B. B., Meyer E. C., Kimbrel N. A., et al (2018). Psychological Inflexibility Predicts of Suicidal Ideation Over Time in Veterans of the Conflicts in Iraq and Afghanistan, *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 48, 627-641, <https://doi.org/10.1111/sltb.12388>.

4. Колесніченко О.С., Мацегора Я.В., Приходько І.І., Чижевський С.О. (2016). Профілактика самогубств серед військовослужбовців Національної гвардії України. Харків : НА НГУ, 2016. 117.

5. Prykhodko I, Matsegora Y, Kolesnichenko O, Pasichnik V, Kuruch O, Yurieva N, Kravchenko O, Radko O, & Prikhodko D (2021). Psychological Markers of Suicides in Military Service During Wartime: A Contemporary Example. *International Journal of Psychology & Psychological Therapy*, 21, 1, 47-57.

Ларіонов Станіслав Олександрович, кандидат психологічних наук, доцент, начальник кафедри психології та педагогіки гуманітарного факультету, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Макаренко Павло Валентинович, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3, Харківський національний університет внутрішніх справ (м. Харків)

Цінності і психозахисні механізми схильних до адиктивної поведінки правоохоронців

Проблема адиктивної поведінки персоналу сектору безпеки і оборони України є безумовно актуальною на сучасному етапі. Спостерігається дві суперечливі тенденції: по-перше, науково-методичний інструментарій професійно-психологічного відбору постійно вдосконалюється, що дозволяє здійснювати відсів потенційних адиктів; по-друге, наразі відсутня достатня кількість бажаючих проходити службу в силових структурах, що призводить до ситуації “вибору без вибору”. Тому на психологічні служби покладається певний тягар щодо психопрофілактики в середовищі персоналу, певна частка

якого схильні до формування адиктивної поведінки (алкогольні ексцеси, вживання психоактивних речовин, геймблінг, імпульсивна кредитно-боргова поведінка, залежність від інтернету і комп'ютерних ігор тощо).

Вибірку дослідження склали 68 правоохоронців чоловічої статі (офіцери Національної поліції України, Національної гвардії України), 22-45 років, які мають ознаки формування адиктивної поведінки і погодились пройти анонімне психологічне вивчення. З огляду на етичні обмеження, детальна характеристика вибірки не розкривається.

Досліджувані були розподілені на три групи: 1) які зловживали спиртними напоями в минулому, але знаходяться в стійкому стані ремісії (не вживають більше 3 років, або вживають алкоголь у відповідності до соціальних норм) – 22 особи (контрольна група); 2) які вживають наркотичні речовини (“солі”, амфетамін, знеболювальні речовини) – 18 осіб; 3) які зловживають спиртними напоями і суб’єктивно відмічають формування у себе адиктивної поведінки – 28 осіб.

Проведене дослідження особистісних чинників адиктивної поведінки правоохоронців дозволило сформулювати низку теоретичних узагальнень і емпіричних висновків.

1. Визначено, що адиктивна поведінка – мультифакторне явище, яке не має конкретної причинно-наслідкової детермінації особистісними чинниками. Адиктивна поведінка правоохоронців обумовлена, крім загальних (соціальних, соціально-психологічних, індивідуально-психологічних) і особливостями, зумовленими специфікою їх професійної діяльності.

Аналіз наукових джерел показує, що найбільша кількість теоретичного матеріалу щодо особистісних чинників адиктивної поведінки можна знайти в дослідженнях психодинамічного напрямку, акцент в яких робиться на несприятливі умови розвитку і психічну травматизацію у ранньому дитинстві, деструктивні стилі виховання, що призводять до порушень відносин підлітка з батьками. Також відмічається роль загострених рис особистості, зокрема акцентуацій характеру, як наслідку негармонійного стилю виховання в спілкуванні в сім'ях.

В літературі є спроби визначити інтегральні чинники адиктивної поведінки, зокрема прагнення до втечі від реальності, копінг стратегія соціально неприйнятної, але суб’єктивно нетравматичного засобу компенсації власної невідповідності оточенню, що є підставами для розвитку соціально-психологічної дезадаптації, та формування адиктивної поведінки як спроби особистості пристосуватись до цієї ситуації. Тут корисно згадати Е. Фрома, який у своїй книзі “Втеча від свободи” вважав адикцію способом уникнення відчуження і самотності.

2. Узагальнюючи результати вивчення ціннісних орієнтацій схильних до адиктивної поведінки правоохоронців, слід вказати, що:

У першій групі найбільш значимими є духовні цінності (духовне життя, гармонія із собою) та цінності збереження традицій і культури (збереження сім'ї, повага старших, благочесна поведінка).

У другій групі на першому плані знаходяться цінності відносин (товариства, любові, доброти), свободи (незалежності, вільності у виборі) та гармонії із собою. Інші духовні цінності практично незначимі. Крім того, у цій групі високо значимими є гедоністичні цінності задоволення.

Показники досліджуваних третьої групи неоднорідні, при деякому переважанні цінностей конформності (слухняність, дисциплінованість) спостерігається висока значимість цінностей універсалізму (почувати себе частиною чогось більшого, бути таким як усі) та безпеки.

Головною відмінністю ціннісної сфери правоохоронців, які вживають наркотичні речовини, є високий ступінь розбіжності між реальними та декларованими цінностями. Наприклад, вони високо оцінюють цінність “зрілої любові”, але збереження сім’я не входить до списку пріоритетів. Те саме спостерігається щодо цінності “свобода”, яка розуміється ними як свобода від обмежень. В ході обговорення результатів методики у цій групі практично не спостерігались відповіді “свобода від залежності”, на відміну від досліджуваних першої та третьої груп, де вони переважали. У правоохоронців, які вживають наркотичні речовини, в цілому спостерігається недооцінка ролі власної особистості та переоцінка ролі життєвої ситуації при аналізі власних вчинків та побудові сценаріїв поведінки.

3. Проведене вивчення захисних механізмів психіки та копінг-поведінки правоохоронців, які припинили зловживання алкогольними напоями, дозволяє стверджувати, що вони характеризуються домінуванням більш зрілих форм психічного захисту, таких як проєкція та компенсація. Відбувається це на тлі загалом більш низького напруження психозахисних механізмів. Це зумовлює більш широке використання проблемно-орієнтованих копінг-стратегій на фоні значно меншого напруження механізмів психічного захисту. Такі правоохоронці більш прагнуть самостійно справлятися зі складними ситуаціями, а психічний захист сприяє адекватній поведінці, не заважаючи прийняттю відповідальності за неї.

У групі правоохоронців, які вживають наркотичні речовини, використовуються в основному примітивні, незрілі форми психічного захисту. Ці захисти спрямовані на викривлення змісту думок та переживань, прагнення до зниження емоційного напруження. Їх використання свідчить про емоційну незрілість, низьку стресостійкість цих досліджуваних. Як наслідок – використання емоційно-орієнтованих моделей поведінки, в основному пасивних, непрямих або асоціальних дій в стресових ситуаціях. Іншою моделлю поведінки в цій групі є пошук соціальних контактів з метою отримання емоційної підтримки від оточуючих та перекладання на них відповідальності за власні переживання та поведінку.

У групі правоохоронців, які зловживають спиртними напоями, виявлено досить широкий поведінковий репертуар копінг-стратегій і механізмів психічного захисту, який дає підстави передбачати існування певної кількості типологічних підгруп таких правоохоронців.

Сформульовано рекомендації щодо урахування в практиці професійно-
Всеукраїнська VII науково-практична конференція, Національна академія Національної гвардії України

29 листопада 2021 року, м. Харків

психологічного відбору особистісних чинників формування адиктивної поведінки правоохоронців.

Леонтьєва Валерія Сергіївна, здобувач вищої освіти, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Токар Андрій Анатолійович, старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Питання психологічної підготовки та бойової готовності працівників Національної поліції до дій в екстремальних ситуаціях

Працівник поліції щодня стикається з різноманітними загрозами, як фізичного, так і психологічного походження. Регулярне спілкування з громадянами, що знаходяться в стані афекту (істерії, паніки), участь в заходах по відновленню громадського порядку, застосування зброї і прийняття відповідальності за життя і здоров'я інших людей - все це обумовлює постійну присутність у професійно-службовій діяльності поліцейського таких стресових факторів, як нав'язливе почуття небезпеки, ризик, раптовість нападу, невизначеність ситуації, негативне емоційне реагування, тиск з боку оточуючих осіб і багато іншого. Все це разом узятє призводить до хронічних перевантажень, погіршення психологічного і фізіологічного самопочуття поліцейських, значного зниження мотивації та працездатності. Виникають проблеми незадоволеності службою, її низькою результативністю, неможливістю реалізувати себе в роботі, домогтися значних результатів.

Практика свідчить, що за сучасних умов працівники поліції, які не мають достатньої психологічної підготовки не можуть ефективно вирішувати професійні задачі. Діяльність поліцейського відбувається у складних, мінливих обставинах, що характеризуються дією низки екстремальних зовнішніх та внутрішніх психологічних факторів, які потребують від нього професіоналізму, витримки, самоволодіння, мужності та підвищеної стресостійкості [1, с. 5].

Недаремно основоположник теорії стресу Г. Сельє у своїй роботі "Стрес в поліції" визнав службу поліцейського вище за інші професії, яким властивий стрес. Необхідність постійно контактувати з представниками злочинного світу, правопорушниками, негативними проявами соціуму, професійний обов'язок постійно контролювати, регламентувати, оцінювати поведінку інших з позиції дотримання правових приписів, надання допомоги населенню у разі необхідності тягнуть за собою психоемоційні перевантаження, негативні психічні стани [2].

У зв'язку з цих умінням своєчасно визначати наявність психологічних проблем у співробітників поліції, готовність виявити увагу до їх душевного стану та допомогти, за необхідності, зняти стрес мають посісти важливе місце у діяльності підрозділів Національної поліції.

Екстремальної ситуації, з якими найчастіше стикаються працівники поліції, можна поділити на наступні категорії [3, с. 8]:

- а) скоєння поодиноких, групових, масових правопорушень;
- б) ситуації, пов'язані з введенням в окремі місцевості або в країні надзвичайного (особливого) стану;
- в) ситуації, пов'язані з використанням джерела підвищеної небезпеки, що порушують норми права;
- г) несення служби по охороні правопорядку в зоні АТО/ООС.

Таким чином, екстремальність професійної ситуації в діяльності працівника Національної поліції передбачає значну прискорену мобілізацію всього досвіду, як професійного, так і особистісного. Проте, така ситуація тягне за собою безперервну нестабільність, високий ступінь новизни, невизначеність, вона передбачає високий рівень впливу екстремальних факторів різного характеру залежно від виду даної ситуації.

Важливе місце у психологічній підготовці працівників поліції займають тренування в екстремальних умовах, що включають до себе вивчення теорії та практики поведінки у кризових ситуаціях, які пов'язані із підвищеним ризиком та загрозою для життя. Із виникненням реальної загрози та вступом у єдиноборство з правопорушником, поведінка поліцейського, всі його дії повинні визначатися вмінням керувати власним психічним станом в умовах патогенного впливу стрес-факторів екстремальної ситуації та рівнем професійної підготовки в цілому.

Таким чином можна з упевненістю стверджувати, що екстремальність, ступінь психологічної трудності діяльності в екстремальних ситуаціях – об'єктивно-суб'єктивний, індивідуалізований показник. Безумовно, велику роль відіграють не тільки особливості обставин, а й “людський фактор”. Індивідуалізований результат залежить від того, що саме людина являє собою, які його психофізіологічні дані і підготовленість.

На наш погляд, професійна психологічна підготовка поліцейських має реалізовуватися шляхом проведення навчально-практичних занять з використанням інтерактивних технологій та методик навчання (тренінгів, ділових ігор, психодрам, ситуаційних завдань, брейнстормінгів, кейсів, відпрацювань смуг перешкод тощо). Вважаємо, що з метою докорінного поліпшення якості психологічної підготовленості працівників підрозділів Національної поліції України доцільно доповнити перелік видів службової підготовки, закріплених у Положенні про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України, затвердженому наказом МВС від 26.01.2016 № 50, таким видом, як професійна психологічна підготовка поліцейських. Вона має на меті розвиток загальних і спеціальних професійних психологічних здібностей, знань, умінь и навичок поліцейських, а також (це головне!) формування системної якості поліцейського - психологічної готовності особистості до професійно-службової діяльності в екстремальних умовах.

Отже, для того, щоб психогенні фактори призвели до позитивних зрушень, необхідно проведення комплексу спеціальних заходів щодо психологічного забезпечення діяльності працівників національної поліції в екстремальних ситуаціях і, зокрема, професійно-психологічній підготовці, спрямованій на формування якостей особистості, які обумовлюють високий рівень готовності до певного роду діяльності [4, с. 164].

Таким чином, психологічна підготовка має проводитися не формально, а на належному рівні, бо саме від цього залежить не тільки стан правопорядку, але найчастіше і життя самого співробітника та його оточення. Основним принципом належної підготовки має бути принцип сполучення теорій та практики. На стадії відбору майбутніх поліцейських психологи та інші спеціалісти повинні допомагати абітурієнтам в усвідомленні того, куди вони йдуть, навіщо їм це і які можливі наслідки “хибного” вибору [5, с. 123].

Зауважимо, що підвищення опірності організму поліцейського до несприятливих дій за допомогою фізичних вправ в комплексі з психологічними тренуваннями може бути забезпечене лише в результаті систематичних занять впродовж тривалого часу, що потребує залучення відповідного правового забезпечення. Але на сьогодні в Україні відсутня нормативно-правова база проведення психологічної підготовки поліцейських, тому актуальним завданням є розробка низки нормативно-правових актів, що відповідним чином врегулювали би питання, пов'язаних з організацією та проведенням психологічної підготовки поліцейських. Також доцільно розробити комплексну програму організації та проведення психологічної підготовки поліцейських Національної поліції України, яка затверджувалася і проваджувалася відповідним наказом МВС України – важливим нормативним документом, спрямованим на покращання психологічної підготовки працівників поліції.

Список посилань:

1. Недря К. М. Стресостійкість у роботі поліцейського: теорія та практика: навчально-практичний посібник. Дніпро: ДДУВС, 2020. 113 с.
2. Швець Д. В. Підготовка майбутніх офіцерів МВС України до охорони і забезпечення громадського порядку як актуальна проблема фахової підготовки. Международные научно-практические конференции 2014 года. URL: http://asconf.com/rus/archive_view/473.
3. Кривоносок В.О. Юридико-психологічні основи надійності персоналу кримінальної міліції: теорія та практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. Наук: спец. 19.00.06 юридична психологія. Одеса, 2013.
4. Шинкаренко І.О. Напрями формування психологічної готовності працівників міліції та бійців національної гвардії до виконання службово-бойових задач в екстремальних умовах. Науковий вісник ДДУВС. No 1. 2015. С. 164–172.
5. Токар А., Гоговський Е., Бардін Є. Удосконалення психо-фізичного стану курсантів під час занять з тактико-спеціальної підготовки. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/09/21_2_ua/%D0%9D%D0%92_2-2021_23.10.21-119-124.pdf (дата звернення: 10.11.2021).

Лефтеров Василь Олександрович, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології, Національний університет “Одеська юридична академія” (м. Одеса)

Павлова Юлія Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу, Національний університет “Одеська юридична академія” (м. Одеса)

Соціально-психологічний тренінг “Імідж викладача закладу вищої освіти”

Професійна діяльність викладача закладу вищої освіти (ЗВО) надзвичайно психологізована, динамічна, пронизана різноманітними формами соціальної взаємодії та вимагає проявів асертивної поведінки. Крім цього, діяльність сучасного викладача характеризується зростанням формально-бюрократичних вимог до кваліфікації та оцінки рівня освітньо-наукової діяльності, підвищеним психоемоційним напруженням викладача, піддаваністю професійно-деформуючим впливам, різноманітним стресам, особливо в умовах карантинних обмежень, внаслідок коронавірусної хвороби та переходом на дистанційні форми навчальної діяльності. Тому актуалізується питання формування професійно-педагогічної майстерності і педагогічної культури викладачів ЗВО, розвитку їх особистісно-професійних якостей відповідно до вимог сучасної вищої школи. Особливо важливим постає питання щодо формування позитивного іміджу викладача, який визначається як сформований образ ділової людини (організації) і в якому виділяються ціннісні характеристики і риси, що надають певний вплив на оточуючих. Як зазначають дослідники, імідж - це штучно сформований образ, який складається в ході особистих контактів людини, на основі думок оточуючих про неї [1].

На даний час уявлення про роль викладача та джерела його авторитету й іміджу змінилися. Розраховувати тільки на це, що само положення викладача закладу вищої освіти буде повністю визначати його вплив на студентів сьогодні не доводиться, хоча багато викладачів подають занадто великі надії на вплив рольових позицій замість того, щоб докласти зусиль для становлення, зміцнення та підтримки власного авторитету.

Сьогодні імідж - це ціла наука та навіть мистецтво, яке уособлює прагнення підкреслити і виділити найбільш вигідні сторони індивідуальності. До них, поряд із проявом різноманітних особистісних та професійних якостей, входять і манера поведінки (етикет), відповідність положення (професія, посада, статус), зовнішність (макіяж, зачіска, одяг), історичні умови проживання (тимчасові та географічні), а також мода та інформаційний простір індивідуума [2].

Сутність іміджу досить красномовно визначається у висловлюваннях фахівців, зокрема Л. Льдової: “Імідж - таємна, магічна сила, яка привертає до нас людей. Тут все має значення: і приємна зовнішність, і добре, відкрите вираження обличчя, і елегантність. І, звичайно, то, як ми говорим, які підбираємо слова, в якій манері і яким голосом їх виносимо, якими жестами

супроводжуємо” [3]. В. Шепель визначає імідж, як - чудовий засіб для комфортизації нашого спілкування, те збільшувальне скло, яке дозволяє краще розглянути особистісні та ділові якості людей [4].

Зазвичай виникає питання - який імідж найбільш важливий для викладача ЗВО – особистісний чи професійний? Професійний імідж – думка, яка формується про людину, як про фахівця-професіонала у своїй галузі. Особистісний імідж – думка, яка формується на основі індивідуальних характерологічних властивостей викладача, що не має прямого відношення до його соціальної ролі. Ідеальним варіантом є поєднання позитивного особистого іміджа та професійного іміджа.

Для удосконалення діяльності викладачів ЗВО та формування їх позитивного іміджу, поряд з іншими традиційним методами професійного навчання у вищих закладах освіти, пропонується впровадження соціально-психологічного тренінгу “Імідж викладача закладу вищої освіти”. Загалом застосування тренінгу у системі підготовки і підвищення кваліфікації будь-яких фахівців, у тому числі викладачів ЗВО, зумовлено зростаючою необхідністю впровадження інноваційних навчальних технологій, що вимагають формування вмінь і навичок, а не тільки механічне запам’ятовування інформації.

Метою тренінгу “Імідж викладача закладу вищої освіти” є підвищення рівня педагогічної майстерності, формування позитивного особистісно-професійного іміджу викладача вищої школи.

Завдання тренінгу “Імідж викладача закладу вищої освіти”:

- розвиток навичок сприйняття та саморефлексії у викладацькій діяльності;
- формування умінь педагогічної комунікації та активізації пізнавальної активності учнів;
- розгляд основ іміджелогії та особливостей іміджу сучасного викладача вищої школи;
- аналіз та розробка ефективних шляхів та способів формування та реалізації позитивного іміджу викладача вищої школи;
- вдосконалення навичок використання у навчальному процесі ефективних інтерактивних методів навчання.

Крім загальних основ педагогічної майстерності, в результаті участі у тренінгу викладачі ЗВО опановують такі знання та вміння, зокрема вони засвоюють:

- теоретичні засади іміджелогії;
- специфіку та зміст педагогічної іміджелогії як науки, її зв’язок з іншими галузями знань;
- основні способи та умови формування позитивного індивідуального іміджу викладача ЗВО;
- основні шляхи професійного саморозвитку та самоіміджування;
- особливості впливу іміджу викладача на характер педагогічної взаємодії та ефективність навчально-виховного процесу у ЗВО.

Вміння та навички, які отримують викладачі внаслідок участі у тренінгу:

- діагностика особливостей прояву основних складових іміджу викладача;
- виявлення рівня сформованості індивідуального іміджу педагога;
- володіння способами оптимізації та реалізації свого іміджу у професійній діяльності;
- стимулювання прояву власного позитивного іміджу, перетворення його на повноцінний фактор педагогічного процесу.

Під час тренінгу, шляхом застосування широкого спектру інтерактивних методів, в числі яких рольові, ділові ігри, моделювання, групові дискусії, психогімнастичні вправи, мозковий штурм тощо, формуються основні складові іміджу викладача ЗВО. Зокрема, такі складові іміджу:

- професійна компетентність (знання, досвід, мудрість);
- комунікативні якості (комунікабельність, промовистість, мовний етикет, тактовність, емпатійність, рефлексивність, толерантність тощо);
- ділові та моральні якості (обов'язковість, організованість, відповідальність, порядність, чесність);
- емоційна привабливість (атракція, емоційна адекватність і конгруентність, стресостійкість, вміння перемикатися та керувати своїми емоціями);
- візуальність – зовнішня привабливість (одяг, зачіска, макіяж, манери та стиль поведінки, аксесуари тощо).

Досвід проведення тренінгу “Імідж викладача закладу вищої освіти” з викладачами Національного університету “Одеська юридична академія” засвідчив його позитивний вплив на розвиток особистісних і професійних якостей викладачів, що брали в ньому участь. Під час тренінгу, завдяки використанню ефективних інтерактивних, ігрових, психотехнічних методів, відеозворотного зв'язку та мультимедійних засобів відпрацьовувались вміння та навички, що підвищують авторитет викладача, сприяють активізації пізнавальної зацікавленості учнів, а також розвивались пріоритетні якості іміджу викладача вищої школи. Окрема увага, зазвичай, приділялась типовим вербальним і невербальним помилкам викладачів під час навчальних занять, розробці рекомендацій щодо удосконалення мовленнєвої діяльності викладача та вдосконалення структури невербальних засобів комунікації для ефективного подання навчального матеріалу.

Узагальненим відгуком за результатами проведених тренінгів “Імідж викладача закладу вищої освіти” є висловлювання викладачів стосовно участі у тренінгу: “Якщо викладач хоче, щоб студенти йшли за ним, він має бути лідером і авторитетом, якому вірять. Звичайно, викладач повинен сам горіти, щоб запалити вогонь пізнання у студентів, але якщо він збентежений, нудний і не цікавий, йому ніхто не повірить. І навіть якщо тема цікава, то, швидше за все, студенти не зможуть розглянути в ній щось цікаве для себе. Саме тому проведений тренінг змушує по-новому подивитися на себе як на викладача вищої школи, переосмислити свій образ і сприйняття його студентами. Крім цього тренінг дивним чином створює атмосферу творчості, взаємодопомоги,

згуртованості та справді командний дух у викладацькій родині закладу вищої освіти”.

Список посилань:

1. Аверченко, Л.К. Практическая имиджелогия: учеб.пособие. Новосибирск: СибАГС, 2001. 200 с.
2. Барна Н. В. Іміджмейкерство як різновид митецької діяльності в аспекті масової культури. Мистецтвознавчі записки. К.: Міленіум, 2006. № 10. 210 с.
3. Льдова Л.В. Технология формирования имиджа госслужбы. В кн.: Психология госслужбы. М., 1997. 135 с.
4. Шепель В.М. Имиджелогия: учебное пособие. М.: Народное образование, 2002. 254 с.

Лиман Анастасія Андріївна, науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Особливості структури мотиваційно-вольової сфери у військовослужбовців Національної гвардії України з різним досвідом участі у бойових діях

Готовність та бажання військовослужбовців здійснювати свої функціональні обов'язки – це головна вимога досягнення мети при поставленому службово-бойовому завданні. В такому випадку мотивація службово-бойової діяльності військовослужбовців Національної гвардії України (далі – НГУ) є особливим видом сукупності процесів, які регулюють їх професійну активність.

Для ефективного управління особовим складом перед кожним командиром постає питання у виявленні внутрішніх сил, які будуть спонукати військовослужбовців, і сукупність зовнішніх умов, які сприятимуть позитивній мотивації. Дослідження особливостей особистісної мотивації військовослужбовців, структури мотиваційно-вольової сфери, ієрархії окремих мотивів та ін. допоможе оптимізувати процес професійної підготовки та підвищити ефективність службово-бойової діяльності [1-5].

Визначення в рамках науково-дослідної роботи [5] особливостей структури мотиваційно-вольової сфери у військовослужбовців НГУ з різним досвідом участі у бойових діях здійснювався за допомогою “Закритої анкети вивчення мотивації професійного вибору абітурієнтів ВНЗ МВС” (автори Д. Кобзін, А. Москаленко), “Методики визначення мотиваційного профілю особистості” (автори Ш. Річі, П. Мартін, в адаптації О. Шмельова), “Опитувальник для визначення джерел мотивації” (автори Д. Барбуто, Р. Сколл) та “Анкети з оцінювання мотивації військовослужбовців НГУ до виконання службово-бойової діяльності в екстремальних умовах” (автор О.

Каплюченко, І. Приходько). Отримані дані були піддані процедурі факторного аналізу за допомогою методу головних компонентів та обертання Варімакс з нормалізацією Кайзера. Статистична аналітика результатів дослідження була отримана за допомогою програми SPSS 17.0.

У дослідженні брали участь 384 військовослужбовці НГУ, із них: 199 військовослужбовців є учасниками бойових дій та 185 військовослужбовців, які такого досвіду не мають.

Визначено, що найбільш вагомими факторами в структурі мотиваційно-вольової сфери військовослужбовця є фактор, що утворюється мотивами вибору професії та фактор, що вказує на джерела мотивації військовослужбовців. Інші фактори мають значно менше факторне навантаження та відображають актуальні потреби військовослужбовців та за рахунок чого вони досягаються.

Структура мотиваційно-вольової сфери всіх військовослужбовців НГУ відображає їх зацікавленість у службово-бойовій діяльності, наявність розуміння ефективно виконувати професійні задачі, прагнення та бажання досягати успіху в професійній сфері військового, прагнення до саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації, наявність почуття боргу та відповідальності перед Батьківщиною. При цьому за рахунок професії реалізовується прагнення продемонструвати себе з кращого боку, компенсувати деякі свої характерологічні недоліки, створюючи передумови для їхнього доведення в процесі професійного становлення до необхідного рівня.

Структура мотиваційно-вольової сфери у військовослужбовців НГУ, які є учасниками бойових дій, та військовослужбовців, котрі не мають такого досвіду, має подібні мотиви вибору професії. Вирішальне значення при виборі професії мають зовнішні (прагматичні) фактори: матеріальна зацікавленість, зовнішній престиж професії, її романтична привабливість, можливість компенсувати власні характерологічні недоліки (стати більш мужнім, сміливим, “вагомим”). Окрім цього, вони сприймають військову службу, а особливо виконання завдань у зоні бойових дій, як щось складне і небезпечне, проте орієнтуються в процесі сформуванню нові соціальні зв’язки, знайти товаришів та “подібних по-духу”, тобто бути приналежним до певної соціальної групи. Це дає військовослужбовцям з бойовим досвідом можливість реалізувати потребу у впливовості та владі, а військовослужбовцям, які такого досвіду не мають, можливість завоювання визнання з боку інших людей.

Головними розрізненнями між групами респондентів є джерела мотивації та субпідрядні мотиви їх структур. Так, одним із таких джерел для військовослужбовців-учасників бойових дій, є зовнішня концепція “Я”, тобто потреба бути схваленим іншими: бажання прийняття та підтвердження своїх рис, компетентності й цінностей з боку інших індивідуумів або референтної групи. Для військовослужбовців, котрі не мають досвіду участі в бойових діях, таким джерелом є, навпаки, внутрішня концепція “Я” – самовдосконалення, самореалізація, тобто бажання відповідати саме власним стандартам рис, компетентності й цінностей.

Військовослужбовці-учасники бойових дій, маючи досвід діяльності при загрозливих для життя обставинах, обтяжених великою кількістю негативних факторів (напруженість, монотонність або ж, навпаки, динамічність, невдоволення базових потреб в повній мірі тощо), прагнуть більш комфортних умов проходження служби. При цьому в поєднанні з вираженою потребою завжди перебувати у стані піднесеності, готовності до дій, прагненні змін, може вказувати на їх бажання (уникання внутрішніх і зовнішніх стимулів) отримувати задоволення “тут і зараз”, при цьому не прикладаючи великої кількості зусиль. Або ж, якщо і прикладати, то тільки, щоб вдовольнити особисті потреби.

На відміну від них військовослужбовці, які ще не отримали досвід професійної діяльності за таких екстремальних умов, прагнуть до встановлення для себе певної “планки”, сміливих, складних цілей і, що головне, досягати їх. У поєднанні з бажанням зовнішнього визнання власних досягнень, набуття певного статусу у суспільстві, такі мотиви можуть свідчити про їх професійну амбіційність. Але це можливе лише за умови вдоволення потреб особистісного характеру, особливо матеріального (грошове утримання, пільги учасника УБД, заохочення та ін.). Структура мотивації цієї категорії військовослужбовців характеризується орієнтацією на власні, передусім, корисні інтереси, в протиположності суспільним (груповим). Задоволення цих актуальних потреб відбувається за рахунок обраної професії, проте за інших умов, можливо, такі військовослужбовці хотіли би займатися іншим видом діяльності.

Таким чином, на формування структури мотиваційно-вольової сфери у військовослужбовців НГУ мають вплив як власна внутрішня робота військовослужбовця (прагнення до професійного вдосконалення, саморозвитку, самоактуалізації тощо), так і вплив зовнішніх факторів (матеріальне стимулювання, визнання заслуг, схвалення соціальним оточенням та ін.). Тому окрему увагу в роботі з актуальною мотивацією підлеглих необхідно приділяти індивідуальним відмінностям в залежності від військової категорії, досвіду участі у бойових діях, особистих особливостей окремих військовослужбовців. Розуміння і застосування на практиці системи мотивації з врахуванням особливостей структури мотиваційно-вольової сфери у військовослужбовців призведе не тільки до задоволеності від професійної діяльності самих військовослужбовців, але й до поліпшення соціально-психологічного клімату підрозділу в цілому, а тому і до загального підвищення ефективності вирішення службово-бойових завдань.

Список посилань:

1. Лиман А.А. Психологічні особливості мотивації військовослужбовців Національної гвардії України. Честь і Закон. 2021. № 2 (77). С.81-88.
2. Юр'єва Н.В. Особливості мотивації військовослужбовців до проходження військової служби: систематизація досліджень. Честь і Закон. 2021. № 4 (75). С.96-105.

3. Приходько І.І., Юр'єва Н.В. Особливості смисложиттєвих орієнтацій у військовослужбовців НГУ з різним бойовим досвідом, що впливають на мотивацію професійного вибору. *Честь і закон*. 2020. № 4 (79). С.128-137.

4. Мацегора Я.В., Колесніченко О.С. Визначення провідних мотивів, які впливають на ефективність військовослужбовців Національної гвардії України. *Честь і закон*. 2021. № 3 (78). С.118-127.

5. Дослідження особливостей мотиваційно-вольової сфери військовослужбовців Національної гвардії України при виконанні службово-бойових завдань у звичайних та екстремальних умовах : звіт про науково-дослідну роботу / І.І. Приходько, Н.В. Юр'єва, Я.В. Мацегора та ін. Харків, 2021. 637 с. (№ держреєстрації 0119U001479).

Лобода Вікторія Віталіївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Білійчук Марія Маргаріда, здобувач вищої освіти, спеціальність “спеціальна освіта”, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Гладюк Крістіна, здобувач вищої освіти, спеціальність “спеціальна освіта”, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Соціально-психологічна реабілітація: етапи, технології, техніки

Реабілітаційна робота починається з першої фази, яку називають фазою знайомства, мета якої – налагодження контакту з постраждалим. Від цього знайомства, залежить подальший прогрес у реабілітації.

Психолог-практик має бути готовим до скептицизму, негативізму, відстороненості, а інколи й до агресії постраждалого, знецінення ним можливостей спеціаліста. Важливо розуміти спротив травмованої, виснаженої людини будь-яким втручанням, крок за кроком долаючи сумніви, розтоплюючи кригу недовіри. Слід бути готовим до того, що глибокі, довірчі стосунки виникнуть далеко не відразу. А лише вони допоможуть визначити, що саме найсильніше травмувало людину, яка пережила непрості випробування, дадуть змогу удвох відшукати шляхи повернення до буденного життя. Лише відкритий діалог, терпіння, розуміння, співчуття допоможуть у співпраці відшукати ефективні саме для цієї людини слова емоційної підтримки і форми допомоги.

Навіть після вдалого знайомства постраждалий ще довго буде ставитися до психолога-практика підозріливо. Тому друга фаза підготовки до реабілітації – це поглиблення довірчих стосунків. Для її успішного проходження слід враховувати і допомагати розв'язувати такі суперечності, що дуже часто виникають у ході спілкування:

- з одного боку, людина завжди хоче, щоб її зрозуміли, а з другого – боїться, що це насправді неможливо, бо таке, як їй здається, важко зрозуміти взагалі;

- з одного боку, людина прагне поділитися із психологом своїми найпотаємнішими, а з другого, вона не знає, як замаскувати свій страх;

- з одного боку, людина дуже сподівається, що терапевт якимось чудом допоможе їй поновити втрачену довіру в стосунках із членами сім'ї, колегами, близькими друзями, а з другого – не хоче ділитися найбільш болючим, втратою взаєморозуміння;

- з одного боку, людина прагне обговорити із психологом свої проблеми щодо роботи і фінансів, а з другого – вона дуже стривожена через невлаштованість, тимчасову непрацездатність, і ця тема здається їй неприродною для розмов з майже незнайомою людиною [1].

Після знайомства і досягнення довіри в стосунках третьою фазою стає первинна діагностика. Головний діагностичний інструмент для спеціаліста, налаштованого на реабілітацію, – це невимушена розмова, бесіда. За наявності досвіду навіть короткий обмін репліками в коридорі дає психологу цінний матеріал щодо переживань людини, її готовності працювати над собою, віри в майбутнє. Розгляньмо аспекти діагностики, знання яких надалі могло б дуже допомогти обрати максимально ефективні для цієї конкретної людини реабілітаційні техніки. Слід насамперед визначити:

- актуальний стан, пригніченість, страхи, роздратованість, виснаженість, відстороненість тощо;

- характер травмування, його особливості, тривалість, давність;

- попередні травми, які були протягом життя, їхній характер, наслідки;

- способи подолання кризових;

- готовності до змін у власному житті;

- імовірність отримання підтримки з боку сім'ї, друзів, близького оточення.

Четверта фаза підготовки до реабілітації після знайомства та первинної діагностики – це забезпечення групи підтримки для людини, з якою працює психолог. Готовим до співробітництва родичам і друзям постраждалих необхідно пояснювати, що саме їхнє терпіння, розуміння, тактовність, готовність бути поруч є найкращим засобом лікування і реабілітації. Саме так у людини відновлюються сили, з'являється віра в себе, відбувається переосмислення травматичного досвіду. У такий спосіб до людини повертається втрачене здоров'я.

Після проходження всіх чотирьох фаз підготовки до реабілітації, а саме: знайомства, поглиблення довірчих стосунків, первинної діагностики та забезпечення групи підтримки – можна переходити безпосередньо до реабілітаційного процесу з його етапами, технологіями і техніками.

Реабілітаційними технологіями є способи покращення стану людини. У чому особливість соціально-психологічних технологій реабілітації особистості? Це сукупність технік, інтервенцій, процедур, що

використовуються для підтримання і відновлення психологічного здоров'я особистості.

Форми колективної комунікації, в яких практично використовуються технології, можуть бути дуже різноманітними: групова робота, стратегічні сесії, майстер-плани розвитку соціально-психологічної реабілітології як галузі тощо. Процес соціально-психологічного відновлення особистості можна розділити на такі етапи: підготовчий, базисний та завершальний (підтримувальний). На кожному етапі доцільно використовувати певні реабілітаційні технології, що складаються з відповідних технік. Лише органічне поєднання процедурних, технічних моментів реабілітації та ціннісно-сміслових аспектів підтримання й відновлення психологічного здоров'я особистості забезпечує послідовне, успішне проходження кожного з етапів [2].

Метою підготовчого етапу є якомога більш повне і зацікавлене залучення людини, що потребує реабілітації, у спільну роботу, пробудження і посилення її мотивації. Технології, які доцільно використовувати на підготовчому етапі реабілітації, такі:

- технологія подолання недостатньої мотивації щодо власного життя, з неї починається тривала робота на першому етапі відновлення, доцільно використовувати такі реабілітаційні техніки:

- техніку активізації бажання самозмін;
- техніку активізації позитивних спогадів;
- техніку стимуляції позитивним прикладом;

- технологія пошуку ефективних мотиваторів;

- техніку мрій і фантазій про бажане майбутнє;
- техніку створення кіносценарію, казки, розповіді, коли складається історія про життя потерпілого через 5-10 років;

- техніку подолання перешкод, іти до перемогти;
- техніку активізації підтримки оточення;

- технологія активізації сліпих зон уваги.

- техніку опису власного дня;
- техніку створення карикатури на себе, що допомагає усвідомити своє ставлення до власного зовнішнього вигляду ;

- техніку розвитку рефлексивності, що дає змогу тренувати бачення самого себе очима матері, батька, дружини чи чоловіка, друга [1].

Метою базисного етапу реабілітації є активізація здатності людини самостійно скеровувати, змінювати власне життя в бажаному напрямі, брати на себе відповідальність за власне життєтворення. Технології, які доцільно використовувати на базисному етапі реабілітації, такі:

- технологія проектування майбутнього за допомогою життєвих виборів;
- технологія апробацій проектів майбутнього за допомогою життєвих завдань;

- технологія реалізації завдань за допомогою оптимізації практикування.

Психологічно здорова, благополучна особистість є цілісною, самореалізованою та самоврегульованою. На індивідуальнопсихологічному

рівні вона характеризується креативністю, збалансованістю та адаптивністю; на ціннісно-смісловому рівні має схильність до пошуку нових сенсів, осмислення досвіду та здатність отримувати задоволення від життя; на соціально-психологічному рівні схильна до співробітництва, здатна співпереживати та відчуває відповідальність перед соціумом.

Серед критеріїв відновлення психологічного здоров'я людей, що переживають наслідки довготривалої травматизації, слід виділити :

1) можливість оновлення особистісної цілісності і безперервності, віри в себе, здатності самопідтримки і самодопомоги;

2) можливість посилення потребово-мотиваційних, ціннісно-сміслових ресурсів особистості як джерела самозмін;

3) можливість підвищення самоефективності особистості, її здатності до самореалізації;

4) можливість відновлення здатності підтримувати конструктивні стосунки з оточенням.

Соціально-психологічні технології реабілітації особистості – це спрямовані на відповідні мішені комплексні впливи, що забезпечують збереження і відновлення особистісної цілісності, збалансованості, здатності до саморегуляції, самоефективності, комунікативної компетентності, активізації сенсопородження. Процес соціальнопсихологічного відновлення складається з трьох етапів: підготовчо-го, базисного і підтримувального. На підготовчому етапі використовуються технологія посилення мотивації щодо самозмін, технологія конструювання ефективних мотиваторів та технологія активізації сліпих зон уваги; на базисному – технологія проектування майбутнього за допомогою життєвих виборів, технологія апробацій оновлених проектів за допомогою постановки життєвих завдань та технологія реалізації поставлених завдань за допомогою все більш успішного практикування; на підтримувальному етапі, який водночас виконує функцію профілактичного, – технологія переінтерпретації та інтеграції травматичних спогадів у загальний досвід особистості, технологія вироблення нового ставлення до травми як до ресурсу та технологія опосередкованого впливу на особистість шляхом організації більш екологічного середовища життєдіяльності.

Список посилань:

1. Плескач Б.В., Уркаєв В.С. Соціально-психологічні аспекти психотерапевтичної допомоги внутрішньо переміщеним особам. *Консультативна психологія і психотерапія* : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К., 2017. Вип. 13. С. 74–91.

2. Байярд Р., Махашвілі Н., Джавахішвілі Дж. Приховані наслідки конфлікту. К. : Nick Wilmot Creative, 2017. 28 с.

Макарова Олена Павлівна, кандидат психологічних наук, доцент, старший викладач кафедри педагогіки та психології факультету № 3, Харківський національний університет внутрішніх справ (м. Харків)

Червоний Павло Дмитрович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3, Харківський національний університет внутрішніх справ (м. Харків)

Психолого - педагогічні особливості підготовки майбутніх поліцейських до службової діяльності в екстремальних умовах

Працівники поліції приймають активну участь в забезпеченні публічної безпеки і порядку, охороні прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держав, протидії злочинності, наданні в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [7].

Виконання оперативно-службових завдань, які постають перед працівниками поліції, відбуваються з ризиком для життя та здоров'я, в деяких поліцейських розвиваються стани психічної дезадаптації. Це може призвести до соціально - психологічних порушень життєдіяльності, несприятливим змінам особистості, які в подальшому негативно впливають на здоров'я, службові та сімейні взаємовідносини, збільшується ризик самогубств серед особового складу.

Аналіз сучасних наукових досліджень вказує на те, що в процесі службової діяльності, симптоми посттравматичного розладу з'являються у значній кількості особового складу, тоді як незначна кількість особового складу перебуває в стані психічної дезадаптації. Причиною таких станів може бути відсутність своєчасної допомоги фахівців з психології. Збільшення ризику вживання алкогольних напоїв, бажання залишити службу в поліції, важкі стосунки в родині – до цього призводить відсутність реабілітаційної роботи.

Для зниження негативних психічних наслідків, які впливають на якість виконання поліцейськими своїх службових обов'язків в екстремальних умовах, необхідно розробляти спеціальні програми, які будуть направлені на організацію та проведення психологічних заходів. До таких заходів входять ряд психолого – педагогічних методів (методи оцінки), відновлення та підтримка працездатності особового складу, проведення професійно - психологічного відбору на посади в поліції, організацію психолого-педагогічної підготовки особового складу. О. Тімченко, Н. Оніщенко, С. Миронець та ін, вважають що, до основних завдань мають входити: оцінка психологічного стану та визначення професійної готовності до службової діяльності; психопрофілактика стресових розладів; профілактика психосоматичних розладів; навчання методам психологічної саморегуляції щоб в подальшому застосовувати ці знань в екстремальних умовах; науково – методичне забезпечення психологічної служби. Застосування психолого-педагогічної програми в органах поліції сприятиме більш ефективній професійній діяльності

в екстремальних умовах а також збереженню психологічного здоров'я особового складу [4].

Велике значення для збереження психологічного здоров'я має адаптованість працівників поліції до професійної діяльності, служби в екстремальних умовах тощо. Існують певні теоретичні складності при визначенні рівнів адаптованості, співвідношення зовнішніх та внутрішніх засобів діяльності в процесі діяльності реадаптації. Виконання службових завдань, в складних соціально-економічних умовах передбачає створення умов для вдалої реадаптації працівників поліції. Рееадаптація особистості до умов життєвого середовища, подальшої ресоціалізації в суспільстві є одним з напрямків теоретичних та практичних досліджень в психологічній науці [5].

Проблема вивчення психологічних наслідків переживання людиною травматичного стресу є дуже актуальною. Аналіз особливостей психологічної адаптації осіб, після травматичного досвіду, розробка програм надання психологічної допомоги є одним з головних напрямків досліджень в сучасній психологічній науці [5].

Вивченням проблеми організації психологічної допомоги працівникам поліції займались Н. Андреев та С. Андреева, І. Журавльова, С. Захарова, Ю. Касперович, Т. Левашова, М. Леві, Н. Мягких, В. Смірнов, Н. Харламова, Г. Шутко та ін [3].

Вивченням переживань особою впливів екстремальних подій займались Б. Ананьєв, В. Бехтеров, Л. Брусилівський, П. Ганнушкін, С. Рубінштейн, Т. Сегалов, Г. Шумаков та ні [8].

В зарубіжній психологічній науці проблему розладів психіки почали вивчати з другої половини дев'ятнадцятого століття (після участі в бойових діях), вивченням займались А. Кардінер, Р. Лацарус, Де Коста, З. Фрейд [3].

В. Gersons, D. Gyrfalcon, P. Kratchfld, N. Livson, L. Miller звернули увагу на екстремальні умови роботи в поліції. Науковці досліджували зв'язок між службою в поліції та появою у поліцейських стресових розладів. Вони звернули увагу, що однією з умов звільнення поліцейських за власним бажанням є психологічна травма, яка була отримана під час роботи в поліції [3].

На даний час важливим завданням в роботі психологічної служби поліції є організація психологічної адаптації працівників поліції до умов несення служби в екстремальних умовах.

В основі психологічної адаптації особового складу слід використовувати сукупність спеціальних заходів комунікації на свідомість працівників поліції, які перебувають в екстремальних умовах. В сучасній психології існує низка психотерапевтичних методик, які можна застосовувати до працівників поліції: раціональна психотерапія; сугестивна психотерапія (навіювання (аутогенне тренування) та самонавіювання (саморегуляція)); естетотерапія тощо [8].

Вдала діяльність особового складу поліції залежить від кваліфікованого кадрового підбору особового складу (професіоналізму, навичок, соціальної та правової захищеності та психолого-педагогічної підготовленості). Тому пріоритетним напрямком в області організації психологічної адаптації є

психолого-педагогічна підготовленість майбутніх працівників поліції до виконання службових завдань в екстремальних умовах. Майбутнім поліцейським потрібно допомогти зрозуміти важливість завдань, які будуть ставитися перед ними, намогтися з'ясувати, що може викликати виникнення труднощів їх виконання і визначити вихід зі виниклих складних ситуацій [9].

Служба в поліції суттєво трансформує особистість, рівень професійної деформації досить значний. Атестовані працівники поліції частіше, ніж вільнонаймані працівники, хворіють різними хворобами, інколи бувають випадки суїцидів. Головною причиною зміни особистості є виключно високий рівень напруги в їхній професійній діяльності, що в свою чергу призводить до послаблення захисних механізмів організму особистості. Навіть висококваліфікований працівник поліції (з гарними вміннями, навичками, знаннями) не може вдало виконувати свої службові обов'язки, якщо в нього недостатньо розвинені психологічні функції та психологічні особистісні якості (емоційна стійкість, мобілізація, готовність). Стає зрозумілим, що на недостатньо підготовленого до вирішення службових завдань в екстремальних умовах працівника поліції стрес фактори впливають негативно, а саме – виникає розгубленість, страх, нерішучість. Відбувається погіршення психічних функцій: оцінки – кмітливості, винахідливості, роботи пам'яті, спостережливості, швидкості реакції, послаблення самоконтролю та самовпевненості тощо [10].

Працівник поліції, який добре підготовлений до вирішення службових завдань в екстремальних умовах, фактори напруги навпаки можуть мобілізувати його сили та можливості, відповідальність та рішучість, енергійність та активність, підвищенню уваги, спостережливості, швидким реакціям тощо.

З вищевикладеного можемо зробити висновок, що готовність працівника поліції до служби в екстремальних умовах в певній мірі визначає успіх дій особистості в різних умовах несення служби, в тому числі і в екстремальних умовах.

Екстремальні умови та ситуації висувають особливі, підвищені педагогічні вимоги до підготовки майбутніх працівників поліції. До таких вимог належать – обов'язковість професійно-психолого-педагогічної підготовки. Екстремальні умови несення служби - є своєрідним іспитом для працівника поліції. Проявляються всі переваги та слабкості особистості. Через нехтування вимогами, які висуваються до працівника поліції під час несення служби в екстремальних умовах, може призвести до трагічних подій

Підводячи підсумки вищевикладеного можемо сказати, що особливості психолого – педагогічної підготовки поліцейських до несення служби в екстремальних умовах повинні відбуватись у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання. Під час навчання відбувається комплексний підхід, який включає отримання як теоретичних так і практичних знань. Комплексний підхід містить такі компоненти, як фізичної, нормативно – правової, психологічної, вогневої, тактико - спеціальної та до медичної

підготовки. Викладання цих дисциплін орієнтовано на отримання знань, які в подальшому будуть корисними при виконанні службових завдань в екстремальних умовах.

Список посилань:

1. Бородина Т.И. Виноградов М.В., Носс И.Н. К вопросу о специфике личностно профессиональной диагностики в системе отбора кадров. Человеческий капитал. 2016. № 2 (86). С. 62-70.
2. Булачек В.Р. Тактико-спеціальна підготовка працівників ОВС України: навчальний посібник / В.Р. Булачек, С.М. Банах, І.С. Винярчук, О.І. та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 300 с
3. Булачек В.Р. Особиста безпека працівника ОВС України: навчальний посібник. 2-ге видання зі змінами і доповненнями / В.Р. Булачек, С.М. Банах, О.І. Тьорло, І.Ю. Землянський та ін. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 264 с
4. Йосипів Ю. Р. Психологічна готовність працівників ОВС до діяльності в екстремальних ситуаціях: дис. канд. юрид. наук: 19.00.06 / Йосипів Юрій Романович. К., 2010. 228 с
5. Макарова О.П. Профілактика психологічного здоров'я поліцейських в умовах професійної діяльності. Соціально-психологічне забезпечення діяльності сил безпеки та оборони України : тези доп. II Всеукр. наук.-практ. конф., Харків: НА НГУ. 2021. 274 с.
6. Макарова О.П. Стресостійкість працівників поліції в залежності від типу темпераменту *Norwegian Journal of development of the International Science* № 55\2021-ISSN 3453-9875. Vol. 2
7. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40–41. С. 379. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19/page>
8. Сафін О.Д., Колесніченко О.С. Професійна самосвідомість курсантів внутрішніх військ України. *Військово-спеціальні науки*. Вип.2(31), 2013. С.6-9.
9. Соціальні цикли: історико-соціологічний підхід: монографія / Е.А. Афонін, О.М. Бандурка, А.Ю. Мартинов.К : Видавництво “Золота миля” 2008. (Відкрита дослідницька концепція; вип 5). 504 с
10. Тьорло О.І., Йосипів Ю.Р., Синенький В.М. та ін. Тактико-спеціальна підготовка працівників Національної поліції: навч.посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 480 с.

Маравська Катерина Ігорівна, доктор філософії з психології, старший науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту інтелектуальної власності, Харківський національний університет внутрішніх справ (м. Харків)

Особливості психологічного супроводження освітнього процесу закладів вищої освіти МВС України

Психологічне забезпечення освітнього процесу закладів вищої освіти (далі – ЗВО) МВС України є цілісним процесом виявлення, профілактики та

Всеукраїнська VII науково-практична конференція, Національна академія Національної гвардії України
29 листопада 2021 року, м. Харків

психологічної корекції процесу професійного становлення особистості майбутніх офіцерів Національної поліції України під час їхнього навчання у ЗВО МВС України, де об'єднано дії керівництва закладу, психологічної служби, викладацького складу, офіцерів курсової ланки, кураторів навчальних груп для розуміння психологічної сутності структури та особливостей професійно-нормативної поведінки курсантів; врахування їх на кожному етапі професійного становлення, застосування новітніх ефективних технологій її розвитку.

Метою психологічного забезпечення є формування системи цінностей та професійно-важливих якостей курсантів під час навчання в ЗВО МВС України для розвитку їхньої професійно-нормативної поведінки для успішного та якісного виконання майбутніх професійних обов'язків.

Психологічне супроводження освітнього процесу у ЗВО МВС України включає психопрофілактичну роботу, психокорекцію та психологічне консультування.

Профілактична робота відділення психологічного забезпечення ЗВО МВС України повинна бути націлена на забезпечення конструктивного впливу специфічного освітнього середовища ЗВО МВС на учасників освітнього процесу. До цих умов слід віднести: посилену увагу до процесу адаптації юнаків та дівчат до нових умов життя і навчання, подолання труднощів, що виникають; диференційний та індивідуальний підхід до кожного учасника освітнього процесу – виявлення схильностей кожного курсанта, його інтересів, розвиток здібностей та творчих можливостей, профілактика стресових і постстресових станів, профілактика девіантної та адиктивної поведінки (вживання алкоголю, наркотичних речовин, Інтернет-залежність тощо).

Слід зосередити увагу на збереженні психічного здоров'я курсантів. Необхідно вживати невідкладних заходів у разі виявлення насильницьких дій, як одноразових, так і повторюваних, які можуть проявлятися у вигляді знущань, принижень і цькування. Відділенню психологічного забезпечення ЗВО разом із керівниками курсантських підрозділів слід проводити роз'яснювальну роботу щодо формування нетерпимості до насильницької моделі поведінки; небайдужого ставлення до жертв насилля; здійснювати комплексний і системний вплив на курсантів для формування професійно-нормативної поведінки, яка ґрунтується на суворому дотриманні норм і правил освітнього середовища ЗВО МВС України, взаємній повазі та недопущенні проявів насилля у міжособистісних стосунках.

Також слід підтримувати постійний зв'язок з керівниками курсантських підрозділів та вивчати психоемоційний стан курсантів щодо змін в їх поведінці, особливо при наявності сперечань з офіцерами, хворобливого реагування на зауваження, високої збудливості, образливості, замкненості, здатності до накопичення і повторного переживання негативних вражень, психоемоційної вразливості, труднощів у спілкуванні й побудові взаємин з оточуючими, наявності гострої туги за домівкою тощо.

Вважаємо, що найвідповідальнішою в діяльності психологічної служби ЗВО МВС України є психокорекція. Основна її задача – сприяння повноцінному психічному та особистісному розвитку курсантів. Вона полягає в тому, щоб подолати труднощі адаптації, негативні емоційні стани, шкідливі звички курсантів, а також інші форми девіантної поведінки. З перших днів перебування у ЗВО МВС України слід виявляти осіб, схильних до порушень дисципліни, встановленого порядку, невиконання наказів командирів, сперечань тощо. Для таких осіб характерними є егоїзм, прагнення керувати іншими, отримати якісь привілеї. Їхня поведінка характеризується розв'язністю, грубістю, самовпевненістю, нахабством тощо. Слід роз'яснювати курсантам, що дотримання розпорядку дня, носіння однострою поліцейських, несення служби у добових нарядах, шиккування, виконання господарських робіт є обов'язковими для усіх без винятку курсантів.

Застосування різноманітних занять і тренінгів дозволяють сформувати у курсантів навички спілкування та взаємодії з однолітками, керівниками курсантських підрозділів; уміння уникати конфліктних ситуацій, а у разі неможливості – вирішувати їх; відповідально ставитися до власного здоров'я; попереджувати або долати шкідливі звички; не допускати насилля у будь-яких проявах тощо.

В рамках проведення психологічного консультування більшу увагу слід приділяти індивідуальним консультаціям. Для цього психологам відділення психологічного забезпечення ЗВО необхідно виявляти осіб, які потребують невідкладної психологічної допомоги, мають труднощі поведінки. Під час консультування необхідно зрозуміти причини особливостей поведінки курсанта, знайти з ним спільну мову, зрозуміти його потреби і інтереси, допомогти у вирішенні конфліктів тощо. Необхідно також забезпечити можливість надання екстреної психологічної допомоги та психологічних консультацій курсантам після отримання психологічних травм, перебування у складних життєвих ситуаціях та щодо вирішення сімейно-побутових конфліктів.

Також слід приділяти увагу процесу саморегуляції психоемоційного стану курсантів для попередження проявів ненормативної поведінки. Для відновлення фізичного комфорту, духовної, психологічної рівноваги існує багато різноманітних прийомів. Курсантів необхідно навчати прийомам такої саморегуляції. Серед ефективних способів можна назвати такі: управління власним диханням, медитація, управління тонусом м'язів, застосування візуалізації, релаксація, самозаохочення, самозаспокоєння, аутотренінг тощо. Ці прийоми допоможуть курсантам зменшити внутрішнє напруження, зменшити хвилювання, впоратися зі стресом, мобілізувати власні ресурси та триматися в рамках встановлених норм і правил [1].

Список посилань:

1. Маравська К.І. Особливості професійно-нормативної поведінки майбутніх офіцерів Національної поліції України : дис. ... д-ра філос. : 053 Психологія / Хар. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2021. 242 с.

Марчик Юрій Петрович, слухач гуманітарного інституту, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ)

Психологічна підготовка десантників як одна із основних складових загальної системи підготовки

Національні інтереси з урахуванням історичних внутрішніх обставин і зовнішніх чинників формують політичні цілі й завдання, що відображають фундаментальні прагнення Українського народу. Негативних обертів набирає значний вплив Російської Федерації, що перетворюється в новий вид міждержавного протистояння – гібридну війну, характерними рисами якої є відсутність класичного збройного вторгнення, застосування невоєнних засобів боротьби тощо. Це зумовило повернутися обличчям до підготовки військовослужбовців, як у професійному відношенні, так і в психологічному. Кожен військовослужбовець Збройних Сил України повинен бути готовим до захисту суверенітету і територіальної цілісності своєї країни. Для успішного виконання бойових завдань у підготовці військовослужбовців застосовують психологічну підготовку, що є елементом бойової підготовки воїнів в загальній її системі.

Особливої уваги заслуговує діяльність, пов'язана із роботою з людьми, що відповідає певним вимогам у їх підготовці. Жодне бойове завдання не буде виконано без необхідного рівня психологічної підготовки особового складу до впливу психотравмуючих чинників. Сьогодні високотехнологічні війни значно підвищують вимоги до військовослужбовців, адже перемагає не зброя, а людина, яка опанувала її на високому рівні, психологічно стійка й підготовлена до дій в екстремальних умовах сучасного бою.

Аналіз джерельної бази та досвід бойових дій свідчить, що підготовка бійця Десантно-штурмових військ Збройних Сил України (далі ДШВ ЗС України) вимагає від людини, що обрала цей фах, нелюдських зусиль, річок поту та іноді навіть крові, тривалих тренувань протягом навчання для досягнення результату. Цей же досвід наголошує на тому, що не останнє місце в системі навчання воїнів-десантників має займати психологічна підготовка.

Отже, в ході виконання завдань за призначенням військовослужбовцям ДШВ ЗС України необхідно діяти у відриві від основних сил, в тилу противника, з обмеженим боезапасом та харчами, піддаючись постійному фізичному і психічному навантаженню, долати страх у бою і зберігати волю до перемоги.

Противник в ході бойових дій намагається активно впливати на моральні, психологічні та психофізичні стани (настрій, емоції, бойову активність особового складу) з метою дезорієнтувати його в обстановці, знизити здатність до опору, викликати непокору командирам і бажання до дезертирства. Наслідком стають психогенні втрати. Тому нині актуальними є не тільки врахування морального фактору, але й технологія психологічної підготовки військовослужбовців-десантників до ведення бойових дій.

Питання психологічної підготовки особового складу повинні успішно вирішуватись під час службово-бойової діяльності у спільній системі предметів з бойової підготовки.

Організація психологічного забезпечення підготовки військовослужбовців Десантно-штурмових військ Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням являє собою ряд взаємопов'язаних етапів, а саме:

оцінка та прогнозування психологічних факторів в ході виконання бойових завдань (ведення бойових дій), які дозволяють безперервно відстежувати динаміку психологічного стану всіх учасників відповідного заходу, прогнозувати і оцінювати психогенні втрати серед військовослужбовців всіх категорій;

психологічна робота з відбору військовослужбовців та комплектування підрозділів, тактичних груп, на основі професійно важливих якостей і психологічної сумісності;

цільова психологічна підготовка, спрямована на формування у військовослужбовців установок на вирішення конкретних завдань, вироблення системи спеціальних знань, навичок, умінь, а так само стереотипів поведінки, які обумовлюють ефективність бойової діяльності, виконання завдань за призначенням в цілому. При цьому вирішуються такі завдання:

- формування стійких навичок володіння зброєю, бойовою технікою, навчання особового складу вмільм, рішучим і ініціативним діям в бойовій обстановці;

- формування у військовослужбовців уявлень про майбутні бойові дії, можливі дії противника, умови і варіанти зміни обстановки;

- формування психологічної здатності долати тривогу, керувати власним страхом і запобігати паніці;

оптимізація міжгрупової адаптації підрозділів, тактичних груп, приведення їх професійної поведінки до моделей бойової поведінки найбільш успішних підрозділів в першу чергу ДШВ ЗС України так і країн-партнерів, країн членів НАТО;

відновлення та збереження психічного здоров'я особового складу [1].

На етапі підготовки до бойових дій необхідно проводити заходи психологічної допомоги, спрямовані на забезпечення успішного подолання військовослужбовцями психогенних факторів, збереження їх психічного здоров'я та боєздатності, за допомогою актуалізації наявних та створення додаткових психологічних ресурсів, що забезпечують активні дії військовослужбовців при досягненні мети визначених завдань.

Відбір військовослужбовців здійснюється з урахуванням професійної придатності, обумовлений рівнем розвитку важливих якостей за спеціальністю, фаховою підготовленістю, вольовим і мотиваційним налаштуванням; комплектування підрозділів на основі подібності особистісного фактору "тривожність-адаптивність" і відмінності на кшталт "лідерство-підпорядкованість", що забезпечують психологічну сумісність та дозволяє

значно підвищити ефективність бойової діяльності при виконанні завдань за призначенням [2].

Виконання всього комплексу заходів психологічного забезпечення підготовки дозволить підвищити ефективність бойової діяльності.

Так, психологічне забезпечення підготовки до виконання завдань за призначенням – це комплекс заходів, проведених командирами, начальниками, офіцерами структури морально-психологічного забезпечення, медичними працівниками та психологами з потенційними учасниками бойових дій спрямований на діагностику професійно важливих якостей в процесі відбору військовослужбовців-десантників, комплектування елементів бойового порядку з урахуванням психологічної сумісності військовослужбовців, міжгрупову адаптацію і як основне – цільову психологічну підготовку.

Дані заходи спрямовані на визначення професійної придатності, психологічної готовності, вольового і мотиваційного налаштування і психічної стійкості військовослужбовців-десантників, а так само на управління потенціалом особистості і колективу підрозділів з метою подолання впливу психогенних факторів бойових дій і збереження їх психічного здоров'я в інтересах успішного виконання завдань за призначенням [3].

Система психологічного забезпечення підготовки до ведення бойових дій включає оцінку психологічних факторів визначених завдань, підбір військовослужбовців і комплектування підрозділів на основі рівня професійної придатності та психологічної сумісності, цільову психологічну підготовку до виконання конкретного (“одноактного”) завдання і технологію управління міжгруповою адаптацією підрозділами.

Таким чином, психологічна підготовка військовослужбовця Десантно-штурмових військ Збройних Сил України є комплексом заходів щодо формування у нього психологічної стійкості, емоційних і вольових якостей, які необхідні для виконання бойового завдання, дозволяють боротися зі страхом, підвищити рівень витривалості до фізичних і психологічних навантажень, уміти діяти в бою самовіддано, активно, ініціативно.

Список посилань:

1. Наказ Головнокомандувача ЗС України від 18.10.2021 №305 “Про затвердження Інструкції з організації психологічного забезпечення особового складу Збройних Сил України”.

2. Морально-психологічне забезпечення у ЗС України : підручник: у 2 ч. Ч. II / В. М. Вилко, В. Г. Дикун, С. Є. Талаур та ін. /; за заг. ред. В. В. Стасюка. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2017. 306 с.

3. Психологія бою : посіб. / Т. Л. Грицевич, І. М. Гузенко, О. С. Капінус, Т. М. Мацевко ; за ред. А. М. Романишина. Львів : Видавництво “Астролябія”, 2017. 352 с.

Мірошник Микита Миколайович, науковий співробітник наукового відділу супроводження виховання доброчесності та впровадження передового досвіду у сфері запобігання корупції Наукового центру проблем виховання доброчесності та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ)

Клюшин Володимир Васильович, науковий співробітник наукового відділу супроводження виховання доброчесності та впровадження передового досвіду у сфері запобігання корупції Наукового центру проблем виховання доброчесності та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ)

Пікуль Ростислав Володимирович, старший науковий співробітник наукового відділу супроводження виховання доброчесності та впровадження передового досвіду у сфері запобігання корупції Наукового центру проблем виховання доброчесності та запобігання корупції у секторі безпеки та оборони, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ)

Проблемні питання організації заходів протидії корупції під час застосування Збройних сил України

Для України проблеми запобігання і протидії корупції в Збройних Силах України є одними з найактуальніших. Об'єктивні фактори, які свідчать про те що корупція створює суттєву небезпеку для життєдіяльності суспільства, і на сьогодні масштаби її все ще становлять реальну загрозу національній безпеці, попри боротьбу на все державному рівні та в лавах Збройних Сил України за останні роки. Тому на сучасному етапі розвитку, особливо протягом останніх років, коли відбулись зміни в політичному та суспільному житті країни, змінились погляди і на проблему запобігання та протидії корупції. Завдання запобігання та протидії корупції розглядаються як один із пріоритетних напрямів Збройних Сил України. Особливістю прояву корупції в Україні [1], є наявність домінуючих чинників не тільки матеріально-економічного, а й ідеологічного, морального характеру, загальної і правової культури. Перехід до ринкових відносин значна частина громадян сприйняла як повну відмову не тільки від комуністичної ідеології, але й від ідеології взагалі. Цей вакуум і було заповнено всюдозволеністю, свавіллям та іншими моральними хибами.

Корупція стосується співробітників всіх рівнів сектора оборони і може проявлятися в таких формах, як: крадіжка, вимагання, хабарництво, непотизмі, протекціонізмі, організованій злочинності тощо.

Політика Збройних Сил України щодо запобігання та протидії корупції передбачає досягнення суттєвого прогресу у запобіганні та протидії корупції, забезпечення злагодженості та системності антикорупційної діяльності в апараті Міністерства оборони України, на підприємствах, в установах і

організаціях які належать до сфери управління Міністерства оборони України, Збройних Сил України, Головному управлінні розвідки Міністерства оборони України, Державної спеціальної служби транспорту, застосування комплексу першочергових превентивних заходів у найбільш вразливих до корупційних ризиків сферах діяльності, формування умов для поступової трансформації системи роботи щодо запобігання корупції на стандарти НАТО з розбудови доброчесності.

Однією із стратегічних цілей реформування Збройних Сил України є набуття взаємосумісності з НАТО шляхом переймання практик та інтеграція досвіду у повсякденну діяльність з метою нарощування спроможностей збройних сил, це визначено у завданні 1.1.7 стратегічної цілі 1 Стратегічного оборонного бюлетеню України який затверджений Указом Президента України від 17 вересня 2021 року №473/2021.

Для запобігання та протидії корупції в Міністерстві оборони України вживаються такі антикорупційні заходи:

здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства, в тому числі розгляд повідомлень про порушення вимог Закону України “Про запобігання корупції”;

профілактика та виявлення порушень вимог антикорупційного законодавства, інформування Міністра оборони України, Національного агентства з питань запобігання корупції або інших спеціально уповноважених суб’єктів у сфері протидії корупції про факти порушення законодавства у сфері запобігання і протидії корупції;

організація контролю виконання прийнятих рішень, усунення причин та умов, які призвели до правопорушення;

взаємодія з спеціально уповноваженими суб’єктами у сфері протидії корупції, іншими правоохоронними органами в межах компетенції;

оцінка корупційних ризиків у діяльності Міноборони, вжиття заходів щодо їх усунення, розроблення антикорупційної програми Міноборони, організація та моніторинг її виконання, у разі необхідності внесення змін до неї;

координація роботи уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції, підтримання єдиної системи планування, організації та контролю антикорупційної роботи, надання Організаційно-методичних вказівок з питань реалізації антикорупційної діяльності Міністерства оборони України на наступний рік;

надання методичної та консультаційної допомоги з питань додержання законодавства щодо запобігання корупції;

здійснення заходів з виявлення та врегулювання конфлікту інтересів; організація кампанії е-декларування, надання консультаційної допомоги декларантам, проведення перевірки факту подання суб’єктами декларування декларацій, надання повідомлень до Національного агентства з питань запобігання корупції про випадки неподання чи несвоєчасного подання таких декларацій; забезпечення співпраці з викривачами, їх захисту, підтримання стійкої роботи внутрішніх каналів повідомлень про можливі факти корупційних

або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону, проведення перевірок інформації за повідомленнями викривачів, організація навчання персоналу культурі повідомлень та толерантного ставлення до осіб, які повідомляють про корупцію;

контроль дотримання визначених Законом України “Про запобігання корупції” правил етичної поведінки та відомчого Кодексу доброчесної поведінки та професійної етики військових посадових осіб, державних службовців та інших осіб, уповноважених на виконання функцій держави;

ведення обліку посадових та службових осіб, притягнутих до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією;

погодження (візування) проєктів нормативно-правових актів Міноборони, актів, які видаються іншими органами військового управління, з метою виявлення положень, що можуть сприяти вчиненню корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень; проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних з виконанням функцій держави;

проведення заходів, передбачених Законом України “Про очищення влади”;

організація заходів з перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу з питань розбудови доброчесності, запобігання та виявлення корупції (стаціонарні, мобільні, спеціальні та дистанційні курси), поширення просвітницької інформації антикорупційного спрямування (конференції, лекції, семінари, засідання за круглим столом, тематичні зустрічі);

проведення регулярних медіа-заходів з антикорупційної тематики, підтримка актуальної інформації на офіційному вебсайті Міністерства оборони України та оновлення розділу з антикорупційної тематики;

співпраця у форматі міжнародного оборонного співробітництва, взаємодії з громадськими та урядовими організаціями.

Основними областями, яких торкнулась корупція під час застосування Збройних Сил України, є:

- управління персоналом;
- бюджетування та управління фінансами, закупівлями, процедури по виплаті компенсацій;
- аутсорсинг, відчуження майна, державне приватне партнерство;
- використання надлишкового обладнання та інфраструктури;
- військові операції, а також залучення особового складу та обладнання до господарської діяльності [2].

Якщо говорити про систему перешкоджання корупції, то тут важливу роль відіграють усі рівні контролю: комітети з питань контролю, інститути омбудсменів, аудитори та інспектори. Присутність контролю в діяльності сама по собі має профілактичну дію. Парламент, Міністерство оборони України та інші міністерства, спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції (органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро

України, Національне агентство з питань запобігання корупції), громадянське суспільство, засоби масової інформації і наукове співтовариство можуть бути важливим елементом у боротьбі з корупцією. Крім того, міжнародні організації та інші країни можуть забезпечувати рекомендаціями, передовим досвідом і міжнародними нормами.

Прозорість процесу прийняття рішень і виділення ресурсів також вважається важливою справою – перш за все, всередині уряду, де повинні бути впроваджені належні механізми внутрішнього контролю перевірки рішень, що стосуються секретів національної безпеки. Прозорість більш широких мас шляхом використання організацій громадянського суспільства, у разі дотримання принципів незалежності та прозорості комплектування, також важлива, оскільки неурядові організації та вільна преса відіграють життєво важливу роль підвищення рівня обізнаності суспільства, а також у зміні ставлення населення до корупції під час застосування Збройних Сил України.

Звичайно, ефективність заходів залежить від впливовості демократичних інституцій суспільства та дієвості цивільно-військових відносин. В зонах конфліктів, де діяльність неурядових організацій, вільної преси та інститутів захисту прав людини стикається з труднощами, а отже впливовості демократичних інституцій не працюють на всю потужність.

Отже, можливо зробити висновок, що найважливішим чинником для подолання корупції та зниження корупційних ризиків є утворення відлагодженої системи організаційно – управлінських заходів під час застосування Збройних Сил України.

Організаційно - управлінські заходи треба визначати як сукупність вироблених практичним досвідом, науковим пізнанням і талантам людей навичок, умінь, способів, засобів доцільних вчинків і дій людини в сфері управління.

Організаційно - управлінські заходи відрізняються інтелектуальним змістом, оскільки завжди спрямована на вироблення, прийняття і практичну реалізацію управлінських рішень, покликаних змінити стан суспільних процесів, свідомість, поведінку і діяльність людей.

Головний її сенс — отримання нової якості керуемого процесу, що неможливо без серйозних творчих зусиль. За своїм предметом організаційно - управлінські заходи є інформаційною оскільки пов'язана з отриманням, осмисленням, систематизацією, збереженням та використанням інформації, насамперед управлінської.

Організаційно - управлінські заходи запобігання та протидії корупції в Збройних Силах України слід розуміти під системою правових засобів, які інтегровані та організовані таким чином, що дозволяють послідовно й ефективно здійснювати діяльність із протидії корупції в Збройних Силах України за допомогою заходів організаційно-правового характеру та заходів адміністративного примусу.

Отже, для ефективних організаційно – управлінських заходів запобігання корупції під час застосування Збройних Сил України, варто підходити із

практичних особливостей діяльності по напрямках зазначених вище. Провидити аналіз стану виконання заходів, які і будуть зменшувати відсоток корупційних діянь та зменшить список із корупційних ризиків. Організаційно – управлінські заходи із запобігання корупції є ключовими чинниками за для зниження проявам корупції та підтримання принципу доброчесності під час застосування Збройних Сил України.

Список посилань:

1. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження / керівник авт. кол. доц. І.О. Ревак. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 220 с.

2. Пундей Сар. Дж. Боротьба з корупцією. Критичний огляд з аналізом міжнародного досвіду. Матеріали українсько-американського семінару “Проблеми економічного зростання: питання доброчесності”. Львів. 1997. С. 84-87.

Мірошниченко Оксана Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент, начальник кафедри психології, Академія Державної пенітенціарної служби (м. Чернігів)

Психологічна підготовка персоналу правоохоронних органів до дій в екстремальних умовах діяльності

Формування психологічної готовності повинно забезпечуватися за допомогою цілеспрямованого та систематизованого комплексу заходів, що здійснюється в межах психолого-педагогічного процесу в органах та підрозділах. Основними завданнями психологічної підготовки слід вважати:

- 1) виховання почуття обов'язку, відповідальності;
- 2) забезпечення особового складу системою знань і уявлень про особливості та умови діяльності, їх вимоги до особистості;
- 3) формування у працівників умінь і навичок виконання службових обов'язків у напружених та складних умовах;
- 4) розвиток емоційно-вольової стійкості, здатності до ефективної саморегуляції при ускладненні ситуації;
- 5) формування вмінь реально оцінювати рівень своєї підготовленості до виконання професійних завдань, прогнозувати результати діяльності, коригувати свої вчинки.

Психологічна підготовка здійснюється в три етапи:

- 1) завчасного формування готовності до дій в екстремальних умовах;
- 2) безпосереднього формування готовності до дій в екстремальних умовах;
- 3) підтримання готовності в процесі виконання складного завдання.

Завчасне формування готовності до дій у екстремальних ситуаціях передбачає формування “психологічної надійності”, тобто таких якостей, як упевненість в собі та своїй підготовленості, у своїх колегах, цілеспрямованість, самостійність при прийнятті рішення, самовладання, вміння керувати своїми

емоціями та ін. У процесі такої підготовки засвоюються знання про можливі варіанти розвитку напружених ситуацій, їх сутність та адекватні варіанти реагування, набуваються відповідні вміння та навички. Потрібно також знати про причини виникнення і особливості перебігу різновидів екстремальних ситуацій, у тому числі таких масовидних явищ, як мітинги, демонстрації, панічний та агресивний натовп тощо. Стан готовності визначається правовою освіченістю, правильним розумінням своїх завдань і обов'язків, знанням порядку несення служби та правил застосування зброї і спеціальних засобів. Необхідно навчитися прогнозувати і враховувати ймовірність несприятливого впливу на психіку таких чинників: наявність великої кількості збуджених людей, емоційний стан яких мимоволі передається працівникам: агресивні чи принижуючі гідність висловлювання та дії окремих громадян, певної групи; провокуючі на несанкціоноване застосування сили дії; раптовість, неочікуваність ускладнення ситуації; ризик, зумовлюючий небезпеку для здоров'я і життя; підвищена відповідальність за наслідки своїх дій; внутрішній конфлікт між бажанням уникнути небезпеки та необхідністю виконувати професійні обов'язки; страх помилки та покарання за неї.

Етап безпосереднього формування готовності до виконання складних завдань полягає в моделюванні умов майбутньої діяльності і створенні так званого “передстартового стану”, обговоренні оптимальних дій та їх послідовності. Практика свідчить, що чим точніше й повніше уявлення про наступний розвиток ситуації, тим більш адекватні методи і засоби реагування особа обирає в необхідний момент (наприклад, перед затриманням озброєного злочинця вивчається план місцевості, розташування приміщень у будинку чи квартирі, шляхи проникнення в приміщення чи його блокування, узгоджуються дії учасників групи).

Про різноманітність психічних станів і реакцій персоналу перед складними, ризикованими подіями свідчать результати проведених нами досліджень: у половини з них зберігаються нормальні психофізіологічні та психологічні показники, близько 30% відчувають напруженість і невпевненість, у решти спостерігаються ознаки сильного хвилювання і тривоги, аж до проявів неупорядкованої активності чи надмірної скованості. В останньому випадку актуальною стає пересторога щодо їх можливості взагалі виконувати поставлені завдання.

Як раніше вже зазначалося, психологічну напруженість особи значно посилює невизначеність та можлива багатоваріантність розвитку ситуації отже, на цьому етапі набуває особливої значущості своєчасна і якісна (несуперечлива) інформація про перебіг подій, яка в подальшому надасть змогу прийняти правильне рішення.

Поряд із відпрацюванням конкретних індивідуальних і спільних дій потрібно приділяти увагу тренуванню навичок сприймання обстановки та змін у ній, прогнозуванню дій супротивника, розподілу та концентрації уваги, оперативному запам'ятовуванню, формуванню емоційної стійкості, впевненості в собі, наполегливості в досягненні мети.

Найбільш суттєвими показниками готовності на даному етапі є цілеспрямована змобілізованість особистості, актуалізація досвіду поведінки в аналогічних обставинах, концентрація на завданні та шляхах його реалізації, установка на максимально раціональне спрямування своїх сил на подолання труднощів і досягнення позитивного результату.

Стан готовності залежить від багатьох об'єктивних та суб'єктивних причин, зокрема, мотивів поведінки та ставлення до вимог наступного завдання і своїх можливостей. Позитивне ставлення спонукає зацікавленість, пізнавальну активність, емоційно-вольовий підйом; при нейтральному (пасивному) чи негативному ставленні підготовчі дії потребують більшого напруження, оскільки виникає додаткова необхідність у подоланні бар'єрів негативних емоцій. При відсутності мотивів “на справу” працівник починає керуватися вузькоособистісними прагненнями і міркуваннями, ігноруючи інтереси колективу, а в результаті і свої власні. Має значення також наявність досвіду, індивідуальні особливості особистості та результативність психологічної підготовки на попередньому етапі.

Готовність до дій у напружених ситуаціях на етапі безпосередньої підготовки до виконання складного завдання досягається за рахунок цілеспрямованого та послідовного впливу на працівників за такими напрямками:

- 1) проведення виховних заходів;
- 2) обговорення змісту завдання, ознайомлення з обставинами та особливостями майбутніх дій;
- 3) організація вправ і тренувань;
- 4) активізація самонастроєності на успішні дії.

При проведенні виховних заходів необхідно акцентувати увагу на залежність загального успіху від згуртованості колективу, точності й своєчасності виконання своїх обов'язків кожним учасником; наголошувати на почутті відповідальності, формувати установку на безумовне виконання поставленого завдання, впевненість в успіху; популяризувати приклади професійної майстерності, взаємовиручки, винахідливості. Особливого піклування потребують працівники, у яких раніше були службові негаразди чи емоційні зриви. Негативні емоції можуть зберігатися протягом тривалого часу і впливати на діяльність у новій обстановці, тому їм слід допомогти проаналізувати причини помилок, порекомендувати, якнайбільш оптимально поводитися в подальшому. Не можна обійти увагою й занадто впевнених у собі осіб, які недооцінюють складність наступного завдання. Виховна робота з ними має бути спрямована на створення адекватної самооцінки, актуалізацію почуття відповідальності.

При ознайомленні з обставинами майбутніх дій проводиться роз'яснення сутності завдання, словесне чи наочне ознайомлення з його об'єктивними чинниками, що допомагає визначити найближчі та подальші цілі діяльності, реально оцінити можливі труднощі, обговорити оптимальні варіанти поведінки, спланувати власні дії та дії групи в цілому.

Стан безпосередньої готовності формується й закріплюється за допомогою тренувань і спеціальних вправ: вирішуються ситуаційні завдання, моделюються ситуації, наближені до реальних. Незважаючи на деяку умовність, така робота допомагає створити мисленеві моделі наступної діяльності. Звичайно, у таких “програваннях” містяться суперечності: окрім їх безумовно корисного результату у вигляді нейтралізації чинника несподіваності як основного стресора напруженої ситуації, прогнозування поведінки в майбутній екстремальній ситуації може викликати почуття тривожного чекання, страху тощо. Тому паралельно з тренуваннями необхідна самообілізація та настроєність на виконання завдання, застосування спеціальних прийомів регуляції емоційних станів.

Виділення етапу підтримання готовності у процесі виконання складного завдання зумовлене високоюмовірними змінами ситуації, виникненням нових труднощів і перепон, до яких потрібно додатково пристосуватися. До того ж, специфіка діяльності персоналу правоохоронних органів передбачає інколи тривале чекання небезпеки, яке породжує нудьгу, сонливість, пригнічення або ж надмірне збудження, афективні спалахи. При настанні екстремальної ситуації такі негативні стани призводять до порушення перебігу пізнавальних та емоційно-вольових процесів та настання небажаних результатів.

Готовність у процесі виконання складного завдання може підтримуватися за допомогою:

- 1) управлінського впливу керівника на підлеглих;
- 2) застосування методів саморегуляції.

Ефективність управлінського впливу визначається, передусім, якістю і своєчасністю надходження оперативної інформації. Результати спеціальних досліджень свідчать, що регулярне надходження інформації дозволяє фахівцю протягом тривалого часу перебувати у стані “активного оператора”, коли суттєво нівелюється негативний вплив ситуації і зберігається висока працездатність. Окрім того, суттєве значення має активізація мотивації “на справу”, в тому числі й через вплив на групові настрої, установки, цілі та контроль за діяльністю і самопочуттям кожного працівника (вибірковий, фронтальний та ін.). У окремих випадках, коли дозволяють умови, а виконання завдання передбачає тривале очікування з пониженням м'язового тону, корисно проводити спеціальні вправи, застосовувати ритмічну музику тощо.

Слід пам'ятати, що в екстремальних ситуаціях між сприйняттям обстановки і дією – інколи навіть не хвилини, а секунди. Тому доцільне попереднє опрацювання та застосування формул внутрішнього контролю і самообілізації: “Зброя до бою! Увага! Зібратися! Я готовий!” та ін. Такі команди підбираються індивідуально, але з дотриманням загальних вимог-вони мають бути короткими, категоричними, сформульованими в теперішньому часі та легкими для запам'ятовування

Новікова Марія Миколаївна, здобувач вищої освіти,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Гіденко Євгеній Сергійович, викладач кафедри тактико-спеціальної
підготовки, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
(м. Дніпро)

Особиста безпека поліцейського як основа комплексу заходів із забезпечення публічного (громадського) порядку

Нестабільне сьогодення, яке виникло внаслідок загроз, пов'язаних із подіями на Сході нашої країни та проведенням антитерористичної операції, а також пов'язаних із демократичними перетвореннями у державі політичними викликами у вигляді демонстрацій різних партій, актів протесту, пікетувань та інших спонтанних або запланованих масових заходів – ставить на вирішення питання про забезпечення особистої безпеки як громадян, так і правоохоронних органів, зокрема, про можливість реалізації ними права на застосування та використання зброї під час виконання своїх професійних обов'язків поліцейськими [3].

Разом із цим, успішне виконання поставлених перед поліцейськими завдань та мінімізації службових ризиків свідчить про те, що поліцейські мають бути добре підготовленими з вогневої підготовки, володіти відповідними прийомами ефективного застосування стрілецької зброї, швидкої та влучної стрільби тощо. Як свідчать останні події застосування у м. Дніпрі поліцейськими зброї були недосить ефективними у ситуації, що склалася. Двоє поліцейських загинули [1].

Повертаючись до питань правового регулювання транспортної безпеки, зазначимо, що міжнародне транспортне право і загалом, і в певних аспектах впливає на розвиток законодавства України, що стосується забезпечення транспортної безпеки. Як приклади дії міжнародно-правових документів, що регулюють питання функціонування транспорту та забезпечення транспортної безпеки, наведемо Конвенцію про міжнародну цивільну авіацію, Конвенцію про дорожній рух, Конвенцію про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства тощо [2].

Ці та інші документи зробили певний внесок у розвиток законодавства, що стосується транспортної безпеки. Крім того, вони сприяли формуванню єдиного підходу до визначення форм і методів забезпечення транспортної безпеки та розвитку міжнародного транспортного співробітництва.

Принцип законності визначає, що поліція має діяти виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України. Поліціантам заборонено виконувати злочинні чи явно незаконні розпорядження та накази.

Принцип відкритості та прозорості характеризується тим, що поліція має здійснювати свою діяльність на засадах відкритості та прозорості в межах, визначених Конституцією та законами України.

Принцип політичної нейтральності полягає в тому, що поліція має забезпечувати захист прав і свобод людини незалежно від політичних переконань і партійної належності.

Принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства, безперервності визначає, що діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб.

Принцип безперервності свідчить, що поліція має забезпечувати безперервне та цілодобове виконання своїх завдань. Кожен має право будь-якої миті звернутися по допомогу до поліції або поліціанта, а поліція не має права відмовити в розгляді або відкласти розгляд звернень стосовно забезпечення прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань [3].

Реальне покладення в основу діяльності Національної поліції цих принципів та інших прогресивних засад сприятиме розбудові в країні інституту сучасної європейської поліції щодо забезпечення публічної безпеки громадян, суспільства та держави загалом.

Техніка виконання пострілу виробляється й чергуванням стрільб із виконанням вправ, пов'язаних із так званим “холостінням” - маніпуляціями (вправами) зі зброєю без патронів. Зокрема, це й правильний винос зброї, у тому числі, діставання зброї зі спеціального спорядження, тренування зі швидкісного доставляння патрона до патронника, співставлення мушки та цілика, відпрацювання та закріплення хватів зброї та інше [4].

Подібні тренування дозволяють виробити навичку прийняття певної стійки, адже серед найбільш поширених рекомендацій зі стрілецької справи слід відзначити, що позиція стрілка має бути найбільш комфортною.

Крім цього, до початку тренування обов'язковими є фізичні вправи, які дозволяють м'язам розігрітися, розтягнутися і розслабитися, а отже – більш витривалими до навантажень. Крім того, вони дозволяють навчитися правильно дихати повільно і розслаблено для навчання прицілюванню, адже цього неможливо навчитися під час навчально-практичних стрільб у зв'язку з тим, що стрілець напружується в психологічному очікуванні пострілу. Попередня компенсація віддачі вважається однією з основних причин промахів або некучної стрільби з пістолета [4]. Як правило, чекаючи на віддачу пістолета, стрілок зміщує зап'ясті і направляє пістолет вгору або вниз. Тобто холостіння тренують здатність не хвилюватися та зберігати спокій, що вкрай необхідно для збереження точності прицілу.

Таким чином, стрільба без патронів – це один з найбільш результативних методів тренування, яким у більшості, найчастіше нехтують. Тренування вхолосту включає в себе всю послідовність технічних елементів стрільби, однак виробляє навички стрільця на більш високому рівні, причому, охоплюючи й фізичну і психологічну підготовку стрільців. Високо результативне виконання правильного виконання холостої стрільби дозволяє розвинути спеціальну силову витривалість і м'язового контролю, управління наведенням зброї в

мішень, закріплює вміння управляти спуском і увагою, дозволяє відпрацювати узгодженість елементів і компонентів техніки в комплексному виконанні пострілу [3].

Отже, основне завдання тренування вхолосту – це надбання навичок влучного пострілу. Тренування без патрона (холоста стрільба) повинна займати чільне місце в підготовчому періоді, під час навчання майбутніх поліцейських, адже точне виконання технологій холостіння надасть поліцейському на службі психологічну впевненість в майбутньому пострілі з бойової зброї.

Список посилань:

1. Метеорологічні умови стрільби. URL: <http://lektsii.com/1-120159.html>.
2. Основи і правила стрільби зі стрілецької зброї URL: https://www.br.com.ua/referats/Viysk_kafedra/79435-2.html.
3. Мінка Т.П., Миронюк Р.В., Глуховеря В.А. та ін. Науково-практичний коментар розділу IV “Повноваження поліції” та розділу “Поліцейські заходи” Закону України “Про Національну поліцію”/ Х. : Право, 2016. 178 с.
4. Як навчитись влучно стріляти? URL: <http://mytropa.com/full.php?id=40>.

Островський Мирон Миколайович, завідувач міського психотерапевтичного центру КНП “П’ята міська клінічна поліклініка” у м. Львові, старший викладач кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Федорович Юлія Ігорівна, здобувач вищої освіти спеціальності “Спеціальна освіта”, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Дацко Олеся Ігорівна, здобувач вищої освіти спеціальності “Спеціальна освіта”, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Арт-терапевтичні методи у психо-корекційній роботі із стресом у військовослужбовців

У житті досить часто доводиться зустрічатися з проблемами і питаннями, що стосуються галузі психології. Людині властиво прагнути до внутрішньої рівноваги та гармонії. Однак, реалізуючи на практиці це прагнення, людина найчастіше виявляється в складних ситуаціях, один на один з проблемами, самотійно впоратися з якими вона не може. Психологія – це наука про внутрішній, психічний світ людини, і саме її частина, яка називається практичною, покликана допомогти людині вирішити життєво важливі для неї проблеми. Досить дискусійним є питання про розділення двох сфер психологічної допомоги – психологічної корекції і психотерапії. На думку Р.С. Немова, різниця між поняттями “психотерапія” і “психокорекція” полягає в наступному: психотерапія – це система медико-психологічних засобів, що застосовуються лікарем для лікування різних захворювань, психокорекція – це сукупність психологічних прийомів для виправлення поведінки психічно здорової людини. У наших тезах ми більше поговоримо про психокорекцію.

Психокорекція – це система заходів, спрямованих на виправлення недоліків психології або поведінки людини за допомогою спеціальних засобів психологічного впливу.

Основні принципи психокорекційної роботи:

- принцип єдності діагностики і корекції;
- принцип нормативності розвитку;
- принцип системності розвитку психічної діяльності;
- діяльнісний принцип корекції.

Психокорекція орієнтована на клінічно здорову особистість людей, що мають в повсякденному житті психологічні труднощі, проблеми, скарги, а також на людей, які почуваються добре, проте бажають змінити своє життя або ставлять перед собою мету розвитку особистості. В психокорекції частіше орієнтуються на сьогодення і майбутнє клієнтів [3, с. 4]. Один з найпопулярніших видів психокорекції – арт-терапія.

Сьогодні не існує єдиного прийнятого визначення “арт-терапії”. Для конкретизації, передусім, звернемося до висвітлення наукової категорії “арт-терапії” у науково-довідниковій літературі. Тлумачний словник української мови дає таке визначення арт-терапії – це “метод лікування нервових і психічних захворювань засобами мистецтва та самовираження в мистецтві”.

Проаналізувавши сучасні підходи науковців до арт-терапії визначаємо, що вони передбачають:

- розвиток особистості через самовираження і самопізнання в мистецтві;
- формування здатності до співпереживання;
- повернення до реальних проблем, які важко обговорювати;
- розвиток відчуття внутрішнього контролю [2, с. 8].

У нашому дослідженні ми притримуємось думки О.Копитіна, стосовно того, що арт-терапія за рахунок своєї універсальності є досить ефективною при вирішенні міжособистісних конфліктів, кризових станів, втрат, посттравматичних стресових розладів. Саме арт-терапію ефективно застосовувати у процесі надання лікувально-реабілітаційної допомоги військовослужбовцям з різноманітними проблемами, серед яких основне місце займають стрес та посттравматичні стресові розлади.

Арт-терапія не має обмежень у використанні адже не вимагає від учасників художніх навичок чи особливих здібностей. Також важливим є те, що в результаті творчого самовираження через методи арт-терапії можливий вибуховий вихід сильних емоцій, що вимагає від психолога особливої підготовки.

При використанні методу арт-терапії задіюються два основні механізми психокорекційного впливу:

- реконструкція конфліктної травмуючої ситуації в особливу символічну форму та її вирішення шляхом переструктурування завдяки креативним здібностям;
- зміна дії афекту від негативного до позитивного за допомогою природи естетичної реакції [3, с. 176-177].

При проведенні арт-терапевтичних занять з військовослужбовцями необхідно стимулювати їх комунікацію, розвивати вміння, навички, пов'язані з професійною діяльністю та адаптацією до мирного життя. Основне завдання полягає в подоланні соціальних депривацій, опануванні комбонантних адаптивних форм поведінки, зміцнення ідентичності та підвищення самооцінки, вільне і відкрите вираження ними своїх переживань і проблем, безпосереднє опановування нових ролей та розвиток ціннісних соціальних навичок.

Під час роботи із клієнтом психологи дають можливість вибору матеріалу, який зокрема може бути пов'язаний із особливостями психологічного стану військовослужбовця або з динамікою арт-терапевтичного процесу. Тобто пацієнт має можливість сам вибрати той чи інший матеріал чи різноманітні засоби для образотворчої роботи.

Здебільшого, на початку реабілітаційної роботи особи воліють використовувати олівці чи фломастери, так як ці засоби дозволяють краще контролювати сам процес малювання та відповідають їхнім індивідуальним вимогам. Зокрема, вибір цих матеріалів пов'язаний із потребою хворих у психологічній захищеності.

На подальших етапах арт-терапевтичного процесу пацієнти також поступово освоюють інші матеріали, зокрема фарби, які надають можливість для роботи із власними почуттями та для вираження переживань. Змішування фарб та створення різноманітних відтінків здатні зробити образотворчий процес менш передбачуваним, сполученим із різноманітними аспектами його досвіду та проявом тонких нюансів емоційних станів пацієнта. Після подолання захисних тенденцій, фарби здатні, стимулювати уяву, викликати сильний емоційний відгук та відчуття радості відкриття [4, с.105-106].

Психокорекційна робота з військовослужбовцями із використанням арт-терапії дозволяють сформулювати позитивне мислення, здолати деструктивні механізми психологічного захисту, а також перевести неприємні емоції у прийнятне русло [4, с. 56].

У КЗ “Кременчуцький обласний госпіталь для ветеранів війни” Полтавської обласної рад, в 2018 році проводили заходи, що супроводжуються реабілітацією, перш за все, це робота художника в кількості 381 респондента, в тому числі ветерани, які пройшли арт-терапію. Проводили індивідуальні заняття для 308 респондентів, групові заняття – для 109 респондентів, а також групові заняття з ручної ліпки з глини для 12 ветеранів.

Після проходження вищеописаних заходів військовослужбовці почували себе краще, при опитуванні, як зазначають респонденти, їх психологічний стан покращився. Методика дала можливість відвернути увагу пацієнта від його “хворобливого стану”, абстрагуватися від всього і насолодитися ручною ліпкою з глини. Важливою виявилась робота практичних психологів, соціальних працівників та реабілітологів [1.с.3 – 4].

Таким чином методи арт-терапевтичного напряму набувають вдосконалення у розв'язанні проблем пов'язаних із реабілітацією військовослужбовців. Завдяки набуванню вітчизняними психологами досвіду

зарубіжних фахівців процес реабілітації постраждалих військовослужбовців відбувається дієвіше та допомагає швидше повернутися їм до нормального життя.

Список посилань:

1. Гавловський О.Д., Голованова І.А., Харченко Н.В. Аналіз реабілітації учасників операції об'єднаних сил URL: <https://ojs.tdmu.edu.ua/index.php/visnyk-gigieny/article/download/10479/10002/39505>

2. Копытин А.И. Арт-терапия жертв насилия. Москва : Психотерапия, 2009. 144 с.

3. Осипова А.А. Общая психкоррекция. Учебное пособие. Москва : Сфера, 2002. 510 с.

4. Черней В.В., Костицький М.В. Кудерміна О.І. Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. Ч. 2. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 178 с.

Пасічник Володимир Іванович, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри військово-соціального та психологічного забезпечення оперативного факультету, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Афанасенко Валерій Сергійович, кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри психології та педагогіки, Харківський Національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (м. Харків)

Семантичне та феноменологічне визначення поняття “психологічний супровід професіоналізації майбутніх військових фахівців у вищій військовій школі”

Вдосконалення якості професійної освіти в Україні та процесу професіоналізації майбутніх фахівців у цілому є умовою формування якісного кадрового потенціалу для здійснення прогресивних змін у кожній сфері функціонування нашого суспільства та одним із шляхів підвищення іміджу соціальних інститутів держави як у очах пересічних громадян нашої країни, так і світової спільноти взагалі. Зазначене цілком стосується і професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах (ВНЗ) силових відомств нашої країни. Підвищення вимог до професіоналізму цих фахівців актуалізує важливість якісного вдосконалення процесу їх професіоналізації, спрямованого на досягнення потрібного рівня ефективності реалізації службових функцій за посадами призначення та створення підґрунтя для подальшого професійного зростання. Однак, не дивлячись на значні теоретичні надбання сучасної психології з питань вдосконалення якості процесу професіоналізації майбутніх фахівців під час навчання у вищій військовій школі, на теперішній час немає прийнятих на рівні керівництва силових відомств країни чітко розроблених і адаптованих програм реалізації психологічного супроводу їх професійної підготовки в реальних умовах ВНЗ, належних методичних та практичних

рекомендацій щодо якісного здійснення компонентів психологічного супроводу, відповідного організаційного та кадрового забезпечення впровадження вказаних інновацій.

Вивчення стану справ щодо реалізації психологічного супроводу професіоналізації майбутніх фахівців у декількох вищих навчальних закладах Міністерства оборони, Міністерства внутрішніх справ та Державної прикордонної служби України засвідчило, що нині наявні лише окремі елементи реалізації психологічного супроводу професіоналізації майбутніх фахівців за відповідними спеціальностями. Заходи психологічного супроводу носять дискретний характер, недостатньо скоординовані за завданнями та особливостями етапів навчання слухачів і курсантів, не реалізують вимоги щодо системності та комплексності впливів, здійснюються обмеженим набором методів і форм психологічної роботи, а вимоги щодо дій усіх категорій суб'єктів психологічного супроводу не у повній мірі конкретизовані та ними усвідомлені. При цьому існує розуміння відповідними посадовими особами, що реалізація у цілісному вигляді та у відповідності до сучасних наукових поглядів зазначеного психологічного супроводу є важливою умовою вдосконалення якості професійної освіти у вищій військовій школі.

Таким чином, на теперішній час наявна невідповідність між потребою у здійсненні комплексного науково обґрунтованого психологічного супроводу професіоналізації майбутніх військових фахівців та недостатньою визначеністю його змісту, організаційно-методичного підґрунтя реалізації, а також умов забезпечення ефективності впровадження у вищій військовій школі.

Огляд тематики досліджень, присвячених проблематиці психологічного забезпечення успішності професійної підготовки майбутніх фахівців екстремального профілю діяльності засвідчив, що лише у декількох сучасних наукових працях розкривається сутність та зміст поняття “психологічний супровід професіоналізації (професійного становлення) фахівця”. При цьому в одних роботах дається визначення цього поняття, у інших його предметний зміст впливає з контексту.

Проведене нами теоретичне дослідження дозволило сформулювати узагальнене визначення сутності психологічного супроводу професіоналізації майбутніх військових фахівців у вищій військовій школі як комплексу узгоджених за часом, використаними методами, формами і засобами психолого-педагогічних, соціально-психологічних та організаційних впливів, спрямованих на дослідження і розвиток компонентів їх професійної компетентності, оптимізацію умов професіоналізації, удосконалення навчальної діяльності та забезпечення надійності виконання завдань за професійним призначенням, а також надання їм психологічної допомоги у разі виникнення проблем професійного зростання.

Відповідно до викладеної дефініції зміст психологічного супроводу професіоналізації майбутніх військових фахівців має включати:

– систематичне здійснення психолого-педагогічних впливів з метою вдосконалення їх професійно важливих якостей, здібностей та розвитку військово-професійної спрямованості;

– надання психологічної допомоги в адаптації до умов життєдіяльності у ВВНЗ, оптимізації міжособистісної взаємодії, здійсненні професійного самовдосконалення, згуртуванні курсантських колективів, підвищенні ефективності їх групової діяльності, а також вирішенні психологічних проблем професійного зростання майбутніх офіцерів;

– здійснення комплексу заходів щодо поліпшення стресостійкості, формування навичок емоційно-вольової регуляції станів особистості в особливих умовах діяльності, а також усунення психічного перенапруження;

– визначення потреб у вдосконаленні ціннісно-мотиваційної сфери майбутніх офіцерів та розвитку військово-професійного світогляду і вироблення доцільної психолого-педагогічної програми їх реалізації;

– виявлення чинників, що негативно впливають на морально-психологічний стан майбутніх військових фахівців, ефективність навчальної та службової діяльності з метою розроблення рекомендацій щодо їх усунення, нормалізації соціально-психологічного клімату у підрозділі, попередження міжособистісних конфліктів, проведення психопрофілактичних заходів, удосконалення організації роботи з особовим складом;

– розроблення рекомендацій щодо здійснення заходів психологічної підтримки майбутніх військових фахівців при виникненні ускладнень у навчанні, проведенні військових практик та стажувань, підготовці до етапу самостійної професійної діяльності у військових частинах, а також удосконалення військово-професійної спрямованості навчальних дисциплін з урахуванням потреб професійного становлення майбутніх військових фахівців;

– проведення заходів професійно-психологічної підготовки до виконання найбільш складних навчально-службових завдань процесу професіоналізації;

– здійснення психологічного моніторингу успішності професійного становлення майбутніх фахівців на основі критеріїв професійної продуктивності, професійної ідентичності і професійної зрілості та надання практичних рекомендацій щодо подальшого розподілу за посадами, зарахування у кадровий резерв та реалізації наступних етапів професійного становлення.

Наведений дослідницький матеріал, на наш погляд, конкретизує семантичне та феноменологічне розуміння психологічного супроводу професіоналізації майбутніх військових фахівців у вищій військовій школі та є основою для здійснення актуальних вдосконалень процесу професійної підготовки суб'єктів військово-професійної діяльності.

Пашенко Андрій Олександрович, старший викладач кафедри психології та педагогіки, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Слурденко Дмитро Олександрович, старший викладач кафедри психології та педагогіки, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Сутність мотиваційного аспекту прояву суїцидальної поведінки

В психологічних теоріях стверджується, що суїцид – це лише продукт внутрішніх мотивів індивіда, в основі яких лежить тривога, провина, гнів, безпорадність і т. п. Серед авторів реальної спроби психологічного тлумачення слід назвати засновника психоаналітичної теорії З. Фрейда. У своїй роботі “Сум і меланхолія” він виділяє два типи людських потягів: один з них – інстинкт до життя – Ерос, інший – інстинкт або потяг до смерті, руйнування, агресії – Танатос. Згідно з теорією З. Фрейда, відбуваються постійні коливання між силою цих двох інстинктів. Самовбивство і вбивство інших людей являють собою прояв імпульсивного і руйнівного впливу Танатоса [1].

Представники біологічної концепції єдині в тому, що суїцид є генетичною схильністю, яку людина отримує у спадщину.

Гностичний підхід в науці до цього явища обґрунтовує – мотиви суїциду в спробі спілкування або вирішення іншої гострої проблеми в умовах, коли неможливо позбутися комунікативного вакууму.

На нашу думку прихильності заслуговує новий, нещодавно сформований російськими фахівцями в галузі суїцидології соціально-психологічний підхід при визначенні природи суїциду. Послідовники цієї концепції вбачають першопричину, джерело суїциду в душевному неблагополуччі людини, пов’язаному насамперед зі складністю її буття, або говорячи іншими словами, в соціально-психологічній дезадаптації індивіда в умовах гострої мікросоціальної конфліктної ситуації. За умови суб’єктивно тяжких обставин саме негативні психічні стани унеможливають для людини конкретне вирішення особистих проблем і штовхають її до крайньої межі – лишитися життя. Перехід від дезадаптації до суїцидального вчинку залежить, як правило, від наявності двох обставин: якщо у людини відсутні буд-які варіанти розв’язання конкретного конфлікту або якщо наявні варіанти рішень вона розцінює як неефективні чи неприйнятні [2].

Для більш глибокого пізнання проблеми бажано, на наш погляд, у проявах суїцидальності відстежити усталені тенденції або закономірності.

Як вважають психологи, мета, завдання, стимули, методи реалізації суїцидальної поведінки та інше, властиві усім самогубствам і самогубцям.

Так, загальною метою суїцидів виступає пошук рішення по виходу із кризового стану. Такому пошуку властива своя логіка і доцільність. Щоб зрозуміти причину суїциду, слід віднайти проблеми, для розв’язання яких він був призначений.

Загальним завданням усіх суїцидів є припинення душевного болю. Відповідно до цього суїцид складається з трьох частин – наявності у людини, що впала у відчай постійного хвилювання, підвищеного рівня тривоги і високого летального потенціалу.

Загальним стимулом при суїциді виступає нестерпний психічний біль, від якого людина намагається втекти раз і назавжди.

Загальним стресором при суїциді є не задоволені психологічні потреби.

Загальною суїцидальною емоцією виступає безпорадність, безнадійність. В цьому стані людина начебто констатує: “Я нічого не можу зробити, крім самогубства, і ніхто не може мені допомогти, щоб полегшити біль, який я постійно відчуваю” [3].

Загальним внутрішнім відношенням до суїциду являється суперечливість, амбівалентність – людина відчуває потребу у здійсненні самогубства і водночас бажає порятунку і втручання в її стан інших.

Загальною дією при суїциді стає втеча, щоб відображає намір індивіда покинути зону нещастя. Тому суїцид вважають радикальною межевою, остаточною зміною обставин або своєрідних декорацій.

Загальною рисою суїциду виступає – відповідність суїцидальної поведінки стилю і характеру попереднього життя людини.

Так, науковцями доведено, що самогубство мало місце у всі часи. Правда ставлення до нього протягом епох було різне і часто залежало від пануючих релігійних поглядів та морально-етичних норм і традицій. Найдавніші самогубства носили, як правило, ритуальний характер, вони заохочувались суспільством, а ухилення від них вважалося великою ганьбою. Прикладами ритуальних самогубств є добровільне принесення себе в жертву богам, а також харакірі, сепуку і саті (обряд самоспалення індійських вдів). З появою християнства відношення до самовбивства стає різко негативним, церква оголошує його гріховною справою. У святому писанні говориться: “Якщо Бог дарує життя, то не можна легковажно поводитись з ним, а тим паче кидати цей дар до божих ніг, треба намагатися прожити відведений кожному відрізок часу до кінця”. Життя оцінюється християнською релігією не задоволенням, а стражданнями (заради майбутнього існування в потойбічному світі) [4].

Самогубство – це хвороба, властива верствам населення. Багато самогубств є наслідком швидкозмінних умов існування людей в суспільстві, що характерно і для України. Основні їх причини лежать у економічній, соціальній та психологічній сферах, а також пов’язані з безробіттям, втратою перспективи в житті, алкоголізмом, наркоманією і т.п.

Список посилань:

1. Максимова Н. Психологія девіантної поведінки : навчальний посібник. К. : Либідь, 2011. С. 96 – 106.

2. Причина суїцидальної поведінки : методичні рекомендації. Старокостянтинів, 2007. 13 с.

3. Глушкова Т.О. Профілактика суїцидів у військових частинах. *Практична психологія і соціальна робота*. 2000. № 1, № 2. С. 26 – 30.

4. Методичні рекомендації з надання психологічної допомоги молоді, яка схильна до суїциду, чи здійснила спробу суїциду / упорядник Лазаренко Б.П. К.: УДЦССМ, 1998. 44 с.

Перетяцько Денис Олександрович, слухач гуманітарного інституту, Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського (м. Київ)

Аналіз стану організації взаємодії в інтересах морально-психологічного забезпечення оборонного бою окремою механізованою бригадою в ході проведення операції Об'єднаних сил

Сьогодні в центрі уваги воєнної політики держави стоять питання забезпечення обороноздатності країни в умовах формування нових міжнародних відносин, наявних зовнішніх загроз, складної внутрішньої соціально-економічної ситуації, ускладнення проведенням військової реформи і в її рамках – розвитку Збройних Сил, підтримання їх бойової готовності та боєздатності на рівні сучасних вимог. У зв'язку з цим сили та засоби морально-психологічного забезпечення повинні бути спрямовані на створення необхідних морально-психологічних передумов успішного вирішення цих та інших військово-політичних проблем шляхом вдосконалення як форм та методів які є в арсеналі морально-психологічного забезпечення (Далі – МПЗ), так і в питаннях організації взаємодії з іншими структурами для досягнення мети МПЗ.

Організація взаємодії в інтересах МПЗ – це сукупність взаємоузгоджених заходів, які проводяться командуванням, органами морально-психологічної та соціально-психологічної роботи з метою спільного виконання завдань морально-психологічного забезпечення операції (бойових дій), узгодження спільних дій, використання сил та засобів взаємодіючих сторін в інтересах морально-психологічного забезпечення для досягнення мети операції (бойових дій).

Взаємодія в інтересах морально-психологічного забезпечення організовується на основі властивих йому закономірностей. Під закономірностями розуміється обумовленість тих чи інших явищ і процесів об'єктивно існуючими факторами, стійкі причинні зв'язки між явищами, які визначають тенденції їх розвитку. Знання закономірностей морально-психологічного забезпечення дозволяє розкрити рушійні сили, спонукаючи мотиви, причини, які лежать в основі його розвитку та вдосконалення; дає можливість свідомо використовувати їх, розвивати позитивні тенденції морально-психологічного забезпечення, передбачати та успішно долати його труднощі.

Основними закономірностями морально-психологічного забезпечення є:

– обумовленість цілей, завдань і змісту МПЗ державною гуманітарною політикою та практичною діяльністю держави;

- залежність змісту МПЗ від завдань, які вирішуються військами;
- підвищення ролі і значення МПЗ в діяльності Збройних Сил України;
- необхідність розвитку засобів, форм, методів, методик і технологій морально-психологічного забезпечення у зв'язку із ускладненням його завдань і підвищенням вимог до нього;
- діалектична єдність усіх складових МПЗ;
- залежність якості й ефективності морально-психологічного забезпечення від рівня ідеологічної підготовки, професійної та методичної підготовки його суб'єктів, від вміння структур МПЗ залучити до роботи з людьми командирів усіх рівнів, інженерно-технічних працівників, офіцерів штабів, начальників родів військ і служб, активістів та представників цивільних закладів і релігійних конфесій [1, с. 6].

Важливою закономірністю МПЗ виявляється і в залежності його змісту, методів та особливостей організації від конкретних умов бойової обстановки та характеру бойового завдання [2, с. 291].

Сучасний стан взаємодії з досвіду організації МПЗ оборонного бою свідчить про недостатню наявність оптимальних технологій проведення МПЗ та організації взаємодії із відповідними управлінськими структурами інших військових формувань та правоохоронних органів, застосування у військах (силах) удосконалених системних підходів, сукупності методів діяльності, новітніх прийомів та засобів, що не дозволяє приймати науково обґрунтовані рішення, якісно впроваджувати у практику роботи структур з МПЗ оптимальні заходи взаємодії.

Так у висновках щодо результатів дослідження звернено увагу на неоднозначність тлумачення керівних документів основних положень в воєнній сфері, в національній безпеці та обороні держави, що вже на законодавчому рівні вносить неузгодженість в багатьох питаннях, таких як:

Координації роботи (спільної роботи) органів державної влади, органів управління ЗС України, інших військових формувань та правоохоронних органів;

Дефіцит вихідних даних для організації планування;

Укомплектованість командних пунктів не завжди забезпечувала ефективне виконання завдань тощо.

На прикладі аналізу роботи Центру інформаційної боротьби ОКП ГШ ЗСУ дозволило виявити низку проблемних питань в законодавчій та нормативно-правовій базі щодо питань інформаційно-психологічної протидії. Особливо неврегульованим є питання взаємодії та спільного виконання завдань оборони з органами державної влади, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами. Для виконання завдань інформаційно-психологічних операцій, а в нашій роботі і питання інформаційно-психологічного захисту і зв'язків з громадою, повинні залучатися інформаційні агентства, теле- та радіокомпанії, видавництва, редакції, культурно-освітні центри тощо. Однак механізм їх використання є недосконалим.

Питання взаємодії з органами державної влади з оголошенням правового

режиму воєнного стану впорядковані Законом України “Про правовий режим воєнного стану”, де в статті “18. Взаємодія військового командування з органами державної влади в умовах воєнного стану” в умовах воєнного стану військове командування виконує свої завдання у тісній взаємодії із Службою безпеки України, іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями та органами внутрішніх справ, а також може приймати в підпорядкування чи в оперативне підпорядкування інші військові формування або їх з'єднання, військові частини, установи та організації [4].

Порядок взаємодії військового командування з міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади щодо забезпечення додержання правового режиму воєнного стану, захисту безпеки громадян та інтересів держави, а також підпорядкування чи оперативного підпорядкування йому інших утворених відповідно до законів України військових формувань або їх з'єднань, військових частин, установ та організацій визначається Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України [3, с. 8].

В статті 16. цього закону “Сприяння діяльності військового командування” органи державної влади України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, об'єднання громадян, а також громадяни зобов'язані сприяти військовому командуванню у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану на відповідній території.

Таким чином питання взаємодії потребують не тільки вдосконалення форм та методів її організації, а й вирішення питань з організації взаємодії на законодавчому рівні. Питання МПЗ має мати нову законодавчу базу, яка б не мала рівнобіжностей з документами які надані у військах для керівництва.

Список посилань:

1. Андреева О.М. Національна безпека України в контексті національної ідентичності і взаємовідносин з Росією / парламентське видавництво. Київ, 2009. 360 с.

2. Варій М. Морально-психологічний стан військ, його оцінка та підтримка на високому рівні. Монографія. Л: ВВП ДУ “ЛП”, 1996. 311 с.

3. Закон України “Про Збройні Сили України” від 6.12.1996 року № 1934-ХІІ офіційний веб сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>.

4. Закон України “Про правовий режим надзвичайного стану” від 12.05.2015 року № 389-VIII офіційний веб сайт: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 30.10.2021).

5. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: підручник: у 2 ч. Ч. 1. вид. 2-е, перероб. зі змін. та допов. / Н. А. Агаєв, В. Г. Дикун, В. С. Чорний та ін.; за заг. ред. В. В. Стасюка. Бровари : ТОВ — 7БЦ, 2020. 754 с.

Письменний Денис В'ячеславович, здобувач вищої освіти, факультет підготовки фахівців для підрозділів стратегічних розслідувань, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Токар Андрій Анатолійович, старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Особливості підготовки працівників поліції щодо протидії домашньому насильству

На сьогодні проблемою кожної держави стало домашнє насильство. Відтак ми повинні розуміти, що й в нашій державі на сьогодні гостро стоїть питання про зменшення кількості даних випадків. Говорячи про зменшення кількості злочинів ми одразу розуміємо, що обов'язок протидії злочинності покладено на працівників поліції, а отже від якості їх роботи буде залежати зменшення даних випадків.

Відтак ми повинні зауважити, що одним з провідних завдань працівників правоохоронний органів відповідно до статті 2 Закону України “Про Національну поліцію” це охорона прав та свобод людини, дане правопорушення як і будь яке інше спрямоване на порушення даного права. З чого випливає, що працівники поліції повинні охороняти людей від таких посягань [1].

Говорячи про протидію домашньому насильству ми повинні розуміти, що працівники поліції, котрі приїждять на виклик повинні вміти правильно визначити агресора, та знати як саме допомогти постраждалій особі. Такі навички вони повинні отримати саме на парах з тактичної підготовки.

Важливим компонентом у даному виді правопорушень становить вміння працівником поліції правильно комунікувати. Відтак ми не можемо не зауважити, що існує певна статистика відмов від написання позову на агресора. Саме тому працівники поліції у даних випадках повинні не просто залишити сім'ю, але провести бесіду як з агресором так і з потерпілою особою.

Відтак під час бесіди з агресором ми повинні повідомити особі, що існує навіть кримінальна відповідальність за його дії, яка визначена в статті 126-1 Кримінального кодексу України, й у разі систематичного повторення може призвести до ув'язнення на строк до двох років. Також ми повинні роз'яснити агресорові, що існують декілька видів домашнього насильства й за кожне з них передбачена відповідальність [2].

Говорячи ж із потерпілою особою в ході невимушеної розмови дізнатися чи застосовував раніше він до неї фізичне, психологічне чи економічне насильство. Також важливо дізнатися чи застосовується насильство до дитини. Після чого даній особі необхідно розповісти де саме у певному населеному пункті знаходиться кризисна служба для жінок з дітьми, адже багато осіб вважають, що даних установ в місті немає, а їм немає куди піти разом із дітьми.

Також важливим аспектом під час комунікації з особами виступає гендер. Тобто агресори сприймають більше силу, а отже й розмовляти з ними необхідно чоловіка, адже саме тоді інформація яку вони доносять буде сприйнята в серйоз, також потрібно розуміти, що не всі чоловіки агресори взагалі сприймають жінку як працівника поліції, а отже будуть нехтувати її розповіддю.

Говорячи про комунікацію з потерпілою-жінкою їй легше розповісти свою історію працівнику поліції жінці, адже в них більш розвинута емпатія та вона зрозуміє її становище краще ніж чоловік.

Проте ми також не могли не звернути увагу на той факт, що агресором у сім'ї можуть виступати обидва члени сім'ї, як чоловік, жінка так само й інші члени родини. Саме тому працівники поліції повинні вміти правильно реагувати на різні випадки, й вміти з ними працювати, а отже вони під час навчання повинні набратися достатнього рівня знань, щоб у такі ситуації вміти правильно комунікувати.

Також вивчаючи даний аспект ми повинні наголосити, що інколи викликають працівників поліції сусіди й у таких випадках йдучи на місце події працівники поліції не знають хто саме агресор, та як правильно побудувати свій алгоритм комунікації. Саме тому вони під час занять повинні відпрацьовувати різноманітні ситуації, в яких агресорами та постраждалими особами можуть буди різні члени сім'ї. Відтак запровадивши даний підхід у підготовку працівників правоохоронних органів ми зможемо більш якісно підготувати їх до подальшого несення служби, та навчимо їх швидко реагувати у різних ситуаціях, й знаходити агресора в сім'ї без гаяння часу.

Відтак ми можемо дійти висновку, що важливим аспектом у підготовці працівників правоохоронних органів виступає, саме напрацювання під час занять з тактичної підготовки навичок комунікації з особами, вміння одразу оцінювати обстановку в сім'ї та знаходити агресора.

Список посилань:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015, №580-VIII, поточна редакція 08.08.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19/ed20180831#Text> (дата звернення 10.10.2021)

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III, поточна редакція 16.09.2021 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 03.10.2021)

Поливанюк Василь Дмитрович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Голобородько Лілія Віталіївна, здобувач вищої освіти, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Особливості психореабілітації військовослужбовців: вітчизняний та зарубіжний досвід

В сучасних реаліях дедалі поширенішими стають випадки виявлення серед військовослужбовців та ветеранів війни, членів їх сімей психологічних травм і розладів, які виникають на фоні пережитих воєнних конфліктів, тому дослідження особливостей психологічної реабілітації учасників війни є актуальним в контексті відновлення та забезпечення подальшого фізіологічного та психологічного розвитку окремої особистості та в цілому її повернення до суспільно корисного життя.

Аналіз літератури дає змогу зазначити, що сучасні системи допомоги від воєнних конфліктів зарубіжних країн різняться, проте мають одну головну спільну рису – націленість на збереження та/або відновлення здоров'я людей.

Програма організації допомоги учасникам бойових дій США передбачає, що в армії на рівні кожного підрозділу створюються відділи охорони психічного здоров'я, які очолюють психіатри. До повноважень зазначених відділів відносять:

- надання лікарських послуг, планування послуг з охорони здоров'я, а також контроль за якістю їх надання;
- співпраця з медичними працівниками та надання консультацій командирам підрозділів з питань психічного здоров'я та бойового стресу;
- навчання медичного персоналу новітнім методам діагностики психічних розладів та попередження скоєння самогубств військовослужбовцями тощо [3, 49].

Додамо, що у США є діюча програма – “Battlemind”, яка допомагає військовим та їх родинам підготуватися до стресових ситуацій.

Також слід розглянути організацію психологічної допомоги та реабілітації військовослужбовців у Грузії. Вона має свої певні особливості і передбачає розв'язання таких покладених завдань:

- 1) оцінка психологічної готовності воєнних та подальшого її відновлення до виконання бойових завдань;
- 2) надання кваліфікованої психологічної та медичної допомоги військовослужбовцям та їх сім'ям з метою реадаптації їх до мирних умов існування;
- 3) створення комплексних фахових центрів або пунктів психологічної допомоги та реабілітації учасників бойових дій тощо [3, 50].

Неможливо не зазначити те, що в Грузії діє телефонна екстрена допомога військовослужбовцям (ТЕРРВ) та створені безліч центрів первинної психологічної допомоги.

Цікавою є організація психологічної допомоги і в Ізраїлі, адже в цій країні вона має чи не найкращий рівень, бо історично склалась в результаті довготривалої війни. Ізраїльська система психологічної підтримки складається з 5 підрозділів, кожен з яких має свою певну задачу. Але найбільшу увагу приділяють підрозділу із реабілітації та роботи з демобілізованими ветеранами війни. Діяльність цього підрозділу полягає в:

- розробці різноманітних реабілітаційних програм та створення центрів анонімної допомоги;
- супроводі військовослужбовців з інвалідністю та бойовими психічними травмами;
- наданні соціальної допомоги тощо [3, 52].

Наразі стоїть гостре питання організації якісної психореабілітації військовослужбовців в Україні, у сучасних реаліях це є важливою ланкою громадського життя. У вітчизняній програмі психореабілітації виокремлюють такі принципи: оперативність, гнучкість, системність і багатоступеневість.

Доречно згадати, що в Україні створені центри з психотерапевтичної роботи, які надають військовослужбовцям такі послуги:

- 1) психологічна консультація та діагностика;
- 2) підбір методів психореабілітації та відповідної терапії;
- 3) попередження і запобігання кризовим явищам психологічного стану людини тощо [1, 8].

Однією з головних особливостей українських центрів з реабілітації учасників бойових дій та ветеранів війни, є використання широкого спектру різних психодіагностичних засобів, а саме:

- шкала самооцінки наявності ПТСР та шкала оцінки інтенсивності впливу травмуючої події;
- оцінка дисоціативних феноменів;
- шкала Бека, яка визначає та оцінює ступінь інтенсивності депресивних психологічних розділів;
- аналіз соціально-психологічної адаптації;
- діагностика процесів психологічного захисту тощо [1, 9].

Доцільно зауважити, що в українській програмі організації психореабілітації військовослужбовців, велику увагу приділяють психологічній роботі не тільки з безпосередніми учасниками бойових дій і ветеранами війни, а й з їх сім'ями. Їм надають такі рекомендації:

- необхідно підтримувати комфортну моральну обстановку та вислухати партнера про те, що йому довелося пережити;
- допомогти людині психологічно повернутися до її колишнього життя, приділяти достатню увагу та підтримку;
- ввести мораторій на вживання алкоголю в сім'ї, щоб запобігти розвитку можливої залежності тощо [2, 45-46].

Українським військовослужбовцям також пропонують такі психотерапевтичні заходи: фітобар, сауна, медитація, творча самодіяльність і т.д.

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що розглянуті програми психореабілітації військовослужбовців в різних країнах мають як спільні, так і відмінні риси, що пов'язано з історичним розвитком держав, військово-політичними, соціальними і економічними чинниками, рівнем розвитку охорони психічного здоров'я та медицини в цілому.

Організація психореабілітації учасників війни та їх сімей в Україні на сьогодні є досить розвиненою, проте, на нашу думку, доцільним є її запозичення зарубіжного досвіду у цій сфері.

Список посилань:

1. Герасіна С.В., Гуріна З.В. Практичний досвід психологічної реабілітації учасників АТО у рекреаційно-оздоровчому центрі міста Хирів. 2017.

2. Дуб В. Реабілітаційна психологія : методичні матеріали до семінарських занять [для студентів ВНЗ]. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2017. 92 с.

3. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи: навч. посіб./ Н. Пророк та ін. Київ. Т.1. 2018. 208 с.

Похілько Діана Сергіївна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Хибні уявлення щодо надання екстреної психологічної допомоги

Сьогодні професійна підготовка практичних психологів для сектору сил безпеки і оборони України проводиться багатьма закладами вищої освіти. Кожна силова структура нашої держави намагається здійснювати підготовку фахівців для свого відомства з урахуванням специфіки їх майбутньої діяльності. В межах професійної підготовки психологи оволодівають навичками комплексної роботи з фахівцями своєї служби на усіх етапах їх професійної діяльності. Психологічний супровід фахівців та їх сімей розпочинається з прийому на службу й закінчується виходом на пенсію.

Особливої уваги при здійсненні професійної підготовки майбутніх психологів сектору безпеки і оборони України надається курсу “Екстремальна та кризова психологія”. В ході курсу майбутні фахівці оволодівають знаннями та навичками роботи з особистістю в ситуаціях реальної або уявної загрози життю та здоров'ю.

Так, під час викладання курсу “Екстремальна та кризова психологія” на різних факультетах НУЦЗУ нами було виявлено, що у більшості слухачів

існують однакові хибні уявлення щодо роботи психолога з особистістю в зоні надзвичайної ситуації.

Основні хибні уявлення, що існують про надання екстреної психологічної допомоги:

- Екстрена психологічна допомога надається лише на місці катастрофи.

Більшість заходів, що проводяться психологом з постраждалими, населенням чи рятувальниками дійсно відбуваються безпосередньо в зоні надзвичайної ситуації. Але частина заходів з екстреної психологічної допомоги особистості проводиться в інших місцях. Це можуть бути: готель де розмішуються постраждалі, або їх рідні, лікарня, евакуаційний пункт, морг тощо [1]. Узагальнюючи, можна сказати, що усі заходи стосовно супроводу постраждалих, їх рідних, рятувальників та населення до моменту повної ліквідації надзвичайної ситуації можна віднести до екстреної психологічної допомоги.

- Усі, хто знаходиться в зоні надзвичайної ситуації, потребують екстреної психологічної допомоги.

Не всі хто знаходиться в зоні надзвичайної ситуації потребують екстреної психологічної допомоги. Екстреної психологічної допомоги потребують лише люди, які знаходяться в гострих негативних психічних станах (і то не в усіх).

Значна частина дій психолога ДСНС спрямована на попередження виникнення додаткових проблемних ситуацій в зоні надзвичайної ситуації [1]. Наприклад: своєчасне надання інформації для профілактики виникнення слухів, паніки чи агресивних дій стосовно рятувальників, які займаються аварійно-рятувальними й іншими невідкладними роботами в зоні надзвичайної ситуації.

- Усі, хто знаходиться в будь-якому негативному психічному стані потребують екстреної психологічної допомоги.

Хочемо нагадати, що будь-яка реакція на надзвичайну ситуацію є нормальною для особистості безпосередньо для цих умов. Так психіка намагається справитися з тим навантаженням, яке на неї впливає.

Не кожна реакція потребує екстреної психологічної допомоги. Основними критерієм для надання екстреної психологічної допомоги постраждалим, родичам постраждалих, населенню або рятувальникам є небезпечна реакція (чи поведінка) для себе, або оточуючих. Якщо дії постраждалого загрожують йому або оточуючим, то психологічне втручання повинно бути обов'язковим.

Також, необхідність в надання екстреної психологічної допомоги є при скупченні декількох постраждалих в одному місці. В цьому випадку виникає можливість емоційного зараження негативними психічними станами оточуючих.

Потреба у наданні екстреної психологічної допомоги є й у разі, коли людина не може проявити свої емоції. Людина відчуває велике внутрішнє напруження, пригнічення, біль, але не може проявити свій емоційний стан, прожити свої переживання.

- Усі, хто знаходився в зоні лиха, отримали психологічну травму.

Це уявлення також є хибним. Нагадаємо, що психологічна травма формується й закріплюється в особистості при наявності наступних критеріїв:

–Подія для людини була раптовою, несподіваною та непередбачуваною.

–Так чи інакше надзвичайна ситуація несла в собі екзистенціальну загрозу (може бути як реальною, так і уявною).

–Людина не має готового варіанту рішення чи алгоритму дій в подібних ситуаціях.

–Ізоляція. Не обов'язково бути на самоті. Людина може відчувати себе ізольованою, покинутою, “відірваною”, відстороненою від оточуючого світу й інших людей.

–Подія викликала у людини значні емоційні переживання [2].

Якщо ситуація не має одночасно усіх цих критеріїв, то психологічної травми особистість не отримує.

- Усі, хто перебував у надзвичайній (травматичній) ситуації, потребують відповідних заходів з психореабілітації.

Заходів з психореабілітації потребують лише люди, які в надзвичайній ситуації отримали психологічну травму. Всі інші з часом зможуть повернутися до нормального повноцінного життя, без негативних наслідків і допомоги спеціалістів.

Отже, ми представили найпоширеніші хибні уявлення, які складаються щодо надання екстреної психологічної допомоги в зоні надзвичайної ситуації у слухачів курсу “Екстремальна та кризова психологія”. Тож, при проведенні професійної підготовки фахівців-психологів сил безпеки і оборони України необхідно звертати на це увагу, й чітко встановлювати мету та завдання практичного психолога в зоні надзвичайної ситуації.

Список посилань:

1. Екстремальна психологія: підручник / Євсюков О. П. та ін.; під заг. ред. О.В. Тімченка. К. ТОВ “Август Трейд”, 2007. 502 с.

2. Оніщенко Н.В. Основні етапи переживання психічної травми. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/3596> (дата звернення: 01.11.2021).

Приходько Ігор Іванович, доктор психологічних наук, професор, начальник науково-дослідного центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Волошко Сергій Анатолійович, заступник начальника факультету по роботі з особовим складом, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Визначення вагових коефіцієнтів експертного оцінювання морально-психологічного стану військовослужбовців підрозділів НГУ з КЕОП

Службово-бойова діяльність військовослужбовців НГУ часто відбувається в екстремальних умовах та потребує високого рівня морально-

психологічного стану (МПС) для якісного виконання СБЗ [1]. Визначення МПС є найважливішим завданням, яке вирішується під час підготовки особового складу до виконання службово-бойових завдань (СБЗ) з КЕОП [2]. Можливості підрозділів щодо формування складу варт для виконання СБЗ з КЕОП обумовлено багатьма чинниками, які по-різному впливають на його створення [3]. Тому ранжирування компонентів МПС з метою визначення з них найбільш значущих є необхідним для зменшення розбіжностей при оцінюванні МПС особового складу.

На першому етапі дослідження з використанням експертного оцінювання було визначено показники МПС військовослужбовців НГУ з КЕОП. Для цього в якості експертів (всього 28 осіб) були залучені науково-педагогічні працівники Національної академії НГУ (14 осіб) та офіцери підрозділів НГУ з КЕОП (14 осіб). У результаті проведення апріорного ранжування було відібрано 26 основних показників, які відображують структуру МПС військовослужбовців НГУ з КЕОП, яка складалася з 4 компонентів: морального, психологічного, суспільно-політичного, військово-професійного [3].

Наступним етапом дослідження стало визначення значущості кожного з основних компонентів МПС. Для цього було проведено експертне оцінювання науково-педагогічними працівниками НА НГУ та офіцерами по роботі з особовим складом підрозділів НГУ з КЕОП за наступним алгоритмом:

1. Експерти отримали анкету, в якій було наведено перелік 4 компонентів МПС військовослужбовців підрозділів НГУ з КЕОП: моральний, психологічний, суспільно-політичний, військово-професійний. Експертам було запропоновано визначити по ступеню важливості від 4 до 1 кожен з компонентів. Компоненту, що мав найбільший вплив на формування МПС особового складу, надавалася 4, а той, який був найменш впливовим – 1.

2. Після проведення експертного оцінювання для визначення коефіцієнту значущості кожного з компонентів та отримання чисельних даних отримані результати були оброблені наступним чином:

а) розрахунок середніх значень кожного компоненту:

$$MK_{cp} = \frac{\sum_{i=1}^n MK_i}{n}, \quad (1)$$

$$PK_{cp} = \frac{\sum_{i=1}^n PK_i}{n}, \quad (2)$$

$$СПК_{cp} = \frac{\sum_{i=1}^n СПК_i}{n}, \quad (3)$$

$$ВПК_{cp} = \frac{\sum_{i=1}^n ВПК_i}{n}, \quad (4)$$

де MK – моральний компонент, PK – психологічний компонент, $СПК$ – суспільно-політичний компонент, $ВПК$ – військово-професійний компонент, n – кількість експертів.

Результати розрахунку середніх значень кожного компоненту МПС наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Результати розрахунку середніх значень кожного компоненту МПС

Номер експерта (n=28)	Назва компоненту та його ранг			
	МК	ПК	СПК	ВПК
Експерт 1	4	3	1	2
Експерт 2	4	2	1	3
Експерт 3	3	2	1	4
Експерт 4	4	2	1	3
Експерт 5	2	3	1	4
.....				
Експерт n				
Компонент МПС _{ср}	3,13	3,20	1,00	2,73

б) Визначення коефіцієнтів значущості кожного компоненту МПС розраховувалося за наступними формулами:

$$K_{MK} = \frac{MK_{cp}}{MK_{cp} + PK_{cp} + СПК_{cp} + ВПК_{cp}}, \quad (5)$$

$$K_{PK} = \frac{PK_{cp}}{MK_{cp} + PK_{cp} + СПК_{cp} + ВПК_{cp}}, \quad (6)$$

$$K_{СПК} = \frac{СПК_{cp}}{MK_{cp} + PK_{cp} + СПК_{cp} + ВПК_{cp}}, \quad (7)$$

$$K_{ВПК} = \frac{ВПК_{cp}}{MK_{cp} + PK_{cp} + СПК_{cp} + ВПК_{cp}}, \quad (8)$$

де K_{MK} – коефіцієнт морального компоненту, K_{PK} – коефіцієнт психологічного компоненту, $K_{СПК}$ – коефіцієнт суспільно-політичного компоненту, $K_{ВПК}$ – коефіцієнт військово-професійного компоненту,

У результаті проведеного розрахунку було отримано вагові коефіцієнти експертного оцінювання МПС військовослужбовців (таблиця 2).

Таблиця 2 - Вагові коефіцієнти експертного оцінювання МПС військовослужбовців

Компоненти	МК	ПК	СПК	ВПК
Вагові коефіцієнти	0,31	0,32	0,10	0,27

Отже, найбільший вплив на МПС особового складу чинять в такій послідовності наступні компоненти: психологічний, моральний, військово-професійний та суспільно-політичний.

3. Враховуючи отримані значення оцінювання експертами рівня сформованості МПС особового складу підрозділу (військової частини) є показник, отриманий за формулою:

$$P_{МПС} = \sum \left(\frac{MK_{інд} + MK_{експ}}{2} \times K_{МК} + \frac{ПК_{інд} + ПК_{експ}}{2} \times K_{ПК} + \frac{СПК_{інд} + СПК_{експ}}{2} \times K_{СПК} + \frac{ВПК_{інд} + ВПК_{експ}}{2} \times K_{ВПК} \right), \quad (9)$$

де $P_{МПС}$, – узагальнений показник рівня сформованості МПС військовослужбовця;

$МК_{інд}$ – індивідуальна оцінка морального компоненту;

$ПК_{інд}$ – індивідуальна оцінка психологічного компоненту;

$СПК_{інд}$ – індивідуальна оцінка суспільно-політичного компоненту;

$ВПК_{інд}$ – індивідуальна оцінка військово-професійного компоненту;

$МК_{експ}$ – експертна оцінка морального компоненту;

$ПК_{експ}$ – експертна оцінка психологічного компоненту;

$СПК_{експ}$ – експертна оцінка суспільно-політичного компоненту;

$ВПК_{експ}$ – експертна оцінка військово-професійного компоненту;

Отже, для визначення рівня сформованості МПС військовослужбовця усі показники компонентів розраховують як середньоарифметичне суми оцінок (у балах від 1 до 5, де 1 – найнижча оцінка, 5– найвища оцінка), які поставив експерт (командир підрозділу або заступник командира підрозділу по роботі з особовим складом (РОС)) та опитаний військовослужбовець (самооцінка рівня МПС).

Таким чином, використання даного інтегративного підходу для оцінювання МПС військовослужбовців дозволить у стислі терміни більш об'єктивно та надійно із забезпеченням максимальної достовірності здійснити кількісно-якісне співставлення індивідуальної самооцінки МПС військовослужбовця та експертної оцінки командира підрозділу або його заступника по РОС, та оперативно надати результати командирі (начальнику) для прийняття обґрунтованого рішення щодо залучення військовослужбовця до виконання конкретного СБЗ або його продовження.

Список посилань:

1. Психологія екстремальної діяльності : навч. посіб. І. І. Приходько, О. С. Колесніченко, О. В. Тімченко та ін.; за заг. ред. проф. І. І. Приходька. Х.: НА НГУ, 2016. 571 с.

2. Приходько І. І., Волошко С. А., Гунбін К. Ю. Теоретичні аспекти оцінювання морально-психологічного стану військовослужбовців Національної гвардії України. *Честь і закон*. 2018. № 2 (65). С. 89-96. Doi: 10.33405/2078-7480/2018/2/65/139232.

3. Волошко С. А., Приходько І. І., Воробйов В. І. Визначення показників для оцінювання морально-психологічного стану військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних. *Честь і закон*. 2020. № 3 (74). С. 91-101. Doi: 10.33405/2078-7480/2020/3/74/215687.

Проскурня Вікторія Анатоліївна, здобувач вищої освіти, Університет державної фіскальної служби України (м. Ірпінь)

Амеліна Анна Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри фінансових розслідувань, Університет державної фіскальної служби України (м. Ірпінь)

Актуальні питання психологічного забезпечення жінок-офіцерів Збройних сил України

Протягом багатьох років противники гендерної рівності підіймали на загальний розгляд питання стосовно проходження служби жінками, обгрунтовуючи це тим, що жінки не спроможні приймати участь у військовій справі, адже їх психологічний та фізичний рівень значно відрізняється від чоловічого. Проте, на сьогоднішній день, ми вже не можемо уявити збройні сили, як України, так і багатьох країн світу, без участі в них представниць прекрасної половини людства [1, с. 27]

Збройні Сили України є інститутом з найважливішою функцією держави - це захист суверенітету та територіальної цілісності. Понад 57 тисяч жінок, серед яких третина – жінки-військовослужбовці (дані станом на кінець 2020 року), сьогодні працюють та проходять службу у цих лавах, саме тому питання психологічного забезпечення жінок-офіцерів є досить актуальним у наш час.

Питанням гендерної нерівності та психологічного забезпечення займалися чимало науковців та дослідників: В. Мухін, З. Фрейд, Л. Колберг, В. Мішел, Т. Парсон, Є. Моргунов, Т. Кабанченко та інші. У їхніх психологічно-педагогічних працях викладений матеріал не тільки присвячених проблемі гендеру, а й проведений аналіз різних факторів, які мають вплив на відокремлення ролі чоловіка та жінки у різних соціальних сферах та розглянуто психологічні особливості у професійній діяльності [2, с. 22]

Питання жіночої праці у військовій справі є досить спірним серед населення, однак існують нормативно-правові акти, які визначають перелік таких спеціальностей. За приклад візьмемо Постанову Кабінету Міністрів України, в якій зазначено, що жінки з відповідною підготовкою можуть бути взяті на військовий облік для медичної роботи, для роботи зі зв'язком, картографічними завданнями, топогеодезистами, роботою з поліграфією, аерофотослужбою та кінорадіомеханікою. Однак, реалії сьогодення вимагають залучення жінок-військовослужбовців не тільки до “звичних для жінок посад”, а й до посад, які визначають боєздатність Збройних Сил України, до них

відносяться: командири відділень, взводів, загонів, рот, батарей, заступники командирів батальйонів, а також заступники начальників управлінь [3, с. 11]

Проте, варто зазначити, існує думка, що жінка-офіцер (порівняно із чоловіком) не може служити однаково ефективно на будь-якій посаді з причини фізіологічних особливостей жіночого організму, виконання жінкою особливої соціальної функції (материнства), що вимагає надання їх особливих прав та додаткового соціального захисту.

Порівнюючи із чоловічими цілями, можна провести паралель, зазначивши, що вони значно відрізняються, адже для жінок, в першу чергу, головними в кар'єрі є психологічний успіх, тобто важливим є не тільки статус місця роботи, посада чи статус організації, а й зовнішній вигляд і навіть вигляд форменого одягу. Під час виконання покладених на них завдань, для них важливе не тільки автоматичне виконання, а й емоційний зв'язок, тому вони дуже часто проявляють відкритість, чутливість, ранимість та емоційно реагують на оцінку виконаної роботи [4, с. 37]

О. Андрощук та О. Луцький в своїх роботах зазначають, що жінки набагато старанніше та ретельніше виконують свої службові обов'язки [1, с.23]. Також, аналізуючи дослідження В. Багрунова, праця якого присвячена психологічним особливостям жінок, можемо стверджувати, що жінки домінують у тривожності, екстраверсії та довірливості [2, с. 25].

Крім того, за даними вчених, вкрай низький відсоток жінок, які порушили військову дисципліну. Можна сказати, що особистісні якості жінок у дослідженні не можна розглядати як "гірші" кар'єрні можливості. Це означає, що потенційні жінки мають такі ж здібності, як і чоловіки, щоб досягти успіху у своїй кар'єрі. У той же час, як професіонали, жінки, як правило, пасивні в плануванні умов кар'єри, їм не вистачає уваги й організованості до конкуренції та змагань. Поряд з тим, С. Гришак у своїх дослідженнях акцентував увагу на особливостях використання логіки та встановив, що жінки використовують обмірковування та роздуми на рівні з чоловіками. Чоловіки, під час вирішення покладених на них завдань, спираються на пам'ять, практичне мислення та логіку, в той час, коли жінки застосовують весь комплекс інтелектуальних здібностей [3, с. 13].

Проте, у зв'язку з роботою в напружених ситуаціях, у жінок часто виникають психологічні проблеми, серед них найбільш поширеною є заниження самооцінки, яке часто обумовлене переживаннями та слідує за собою зниження емоційного фону, викликаючи апатію. Можна стверджувати, що це може бути одним із факторів погіршення працездатності та відставання за рівнем професійної майстерності, порівняно з чоловічою статтю. Щоб мінімізувати виникнення психологічних проблем необхідно під час підготовки військовослужбовців-жінок враховувати особливості психічних властивостей, які дають змогу якісно вирішувати завдання службової діяльності [4, с.36]. Тобто, їхня професійна освіта вимагає особливого терпіння, такту та особистих методів спілкування, які повинні враховувати їх особистісні

особливості, сімейний стан, особистісні проблеми, особливості фізичного стану спілкування.

Отже, позитивними психологічними характеристиками жінок, які необхідно використовувати для підвищення ефективності професійної діяльності військовослужбовців, є увага, виражена особистісна оцінка у професійному спілкуванні, довіра, небажання, здатність до компромісів, емоційність у спілкуванні, відкритість, найкраща здатність інтегрувати характеристики навколишнього середовища. Здатність швидко адаптуватися до умов військової служби, не втратити спрямованість у складних життєвих і професійних умовах, зосередженість, адаптивність, здатність бути рішучим і безкомпромісним у разі потреби, прагнення до справедливості. А досвід військ свідчить про те, що присутність жінок – військовослужбовців пом'якшує морально-психологічну атмосферу у військових колективах, підвищує культуру, ушляхетнює взаємовідносини та стимулює активність чоловіків у потрібному напрямі. Проте, особливу увагу необхідно приділяти психологічним особливостям жінок, враховувати індивідуальний стиль спілкування, терпіння, сімейний стан, особистісні проблеми, а також фізіологічні особливості на момент спілкування.

Список посилань:

1. Андросук О.Ю. Гендерний аспект у військовій сфері. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. №1. 2011. 23-29 с.

2. Багрунов В.П. Статеві відмінності у видовій та індивідуальній мінливості психіки людини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 1981. 22-25 с.

3. Гришак С. М. Підготовка майбутніх спеціалістів соціальної сфери до реалізації ідеї гендерної рівності в професійній діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05. Луганськ, 2007. 11-13 с.

4. Барановська Н.І. Військовослужбовці – жінки як об'єкт виховної діяльності у військовій частині. *Реалізація гендерної політики на сучасному етапі розвитку суспільства: стан, проблеми, перспективи* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 25 квіт. 2018 р. Хмельницький : НаДпсу, 2018. 36-37 с.

Токар Андрій Анатолійович, старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Рванець Наталія Віталіївна, здобувач вищої освіти, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Важливість вивчення тактико-спеціальної підготовки в ВНЗ МВС

Незважаючи на наслідки гібридної війни, що триває в державі, реформування Міністерства внутрішніх справ України продовжує приносити

позитивні результати. Зокрема робота правоохоронців призвела до зниження рівня злочинності в країні. І величезний внесок в цьому процесі здійснюють заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання Міністерства внутрішніх справ, адже саме вони є кузнею кадрів майбутніх кваліфікованих правоохоронців.

Проте одночасно з відомчими навчальними закладами наповнити ряди фахівців з вирішення стратегічних завдань в забезпеченні правопорядку взялися і навчальні установи, що не відносяться до Міністерства внутрішніх справ України.

Що таке тактико – спеціальна підготовка, як навчальна дисципліна? Які основні принципи цієї дисципліни, та як вона допомагає відпрацьовувати професійні навички? Навчальна дисципліна “Тактико-спеціальна підготовка” є тотожним поняттям “Тактичної підготовки”, що знайшло своє відображення в нормативно-правових актах Міністерства внутрішніх справ України.

Складовою частиною кожного виду навчання поліцейських є “Тактична підготовка” – комплекс заходів, спрямований на набуття і вдосконалення поліцейським навичок практичного застосування теоретичних знань щодо правильного оцінювання конкретних подій з подальшим прийняттям правомірних рішень та психологічної готовності до дій у ситуаціях різних ступенів ризику.

Практика свідчить, що поліцейські не завжди бувають достатньо підготовленими до екстремальних ситуацій, у їх діях відсутні чіткість, згуртованість і оперативність. Допускаються серйозні помилки в розстановці сил і засобів, організації управління нарядами і підтримання з ними зв’язку, у матеріально-технічному забезпеченні, не приділяється належної уваги захисту особового складу. Система “Тактичної підготовки” побудована на поєднанні структурних елементів (тактики професійної діяльності, спеціальної тактики, цивільного захисту, військової топографії, тактичної медицини). Будучи складовою частиною службової підготовки така підготовка тісно пов’язана з багатьма науками загальноосвітнього і галузевого характеру.

Метою тактичних (тактико-спеціальних, тактико-стройових) занять – є відпрацювання практичних питань організації бою (бойових дій), управління підрозділами в бою та їх всебічного забезпечення. Основним методом навчання є вправа (тренування) у виконанні прийомів та способів дій, навчально-бойових нормативів. Також на заняттях вивчається нормативно-правова база, а саме Закон України “Про Національну поліцію України” та інші нормативно-правові акти Міністерства внутрішніх справ України, що регламентують службово-бойову діяльність відомства. Особливу увагу, на нашу думку, слід звернути на вивчення та застосування на практиці Розділу V “Поліцейські заходи” Закону України “Про Національну поліцію”.

Основними принципами “Тактико-спеціальної підготовки”:

- Виховання високих моральних, вольових якостей, необхідних їм при виконанні службово-бойових завдань.

- Формування навичок системного прийняття рішень на виконання поставлених завдань у будь-яких умовах.
- Розвиток теоретичних знань і практичних навичок в організації та управлінні діями елементів у спеціальній операції.
- Навчання тактиці несення патрульної служби.

“Тактико-спеціальна підготовка” охоплює дві складові частини – спеціальну тактику і тактику професійної діяльності. Спеціальна тактика охоплює розробку і впровадження в практику застосування превентивних та примусових поліцейських заходів, методів і прийомів дій особового складу органів та підрозділів загалом в екстремальних ситуаціях, вибір найбільш раціональних варіантів угруповань сил (бойового порядку) для кожної конкретної ситуації, планування дії усіх сил, що залучаються до вирішення такої ситуації і безпосереднє управління ними в ході спеціальних операцій. Тактика професійної діяльності включає питання несення служби окремими нарядами (екіпажами) поліції, основні задачі, порядок організації і несення служби поліцейськими з охорони публічного порядку, забезпечення публічної безпеки, боротьби з правопорушеннями на вулицях, площах, транспортних магістралях і в інших публічних місцях.

Предметом вивчення навчальної дисципліни “Тактико-спеціальна підготовка” є: набуття і вдосконалення поліцейськими навичок практичного застосування теоретичних знань, що до правильного оцінювання конкретних подій з подальшим прийняттям правомірних рішень й психологічної готовності до застосування (використання) заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та зброї, дій у ситуаціях різних ступенів ризику.

Роль тактико-спеціальної підготовки поліцейських у сучасних умовах, як показує досвід її використання в екстремальних ситуаціях, є значною та недооціненою. Це зумовлено тим, що негативні наслідки надзвичайних ситуацій природного, техногенного чи соціального характеру (стихійне лихо, велика виробнича аварія, транспортна катастрофа, групові порушення публічного (громадського) порядку), можуть бути успішно і з мінімальними втратами насамперед завдяки умілим, добре організованим діям органів та підрозділів Національної поліції, які забезпечують публічний порядок, безпеку руху, встановлений режим у зоні надзвичайної ситуації тощо. Тому тактико-спеціальна підготовка є важливою частиною спеціальної підготовки поліцейських та особового складу інших сил охорони правопорядку, однією з провідних навчальних дисциплін у навчальних закладах зі специфічними умовами навчання.

Список посилань:

1. 262 “Правоохоронна діяльність” // Приймальна комісія ЖДТУ. URL: <http://vstup.ztu.edu.ua/bakalavr/262-pravoohoronna-diyalnist> (дата звернення: 02.04.2019).
2. Відкриття спеціальності “Правоохоронна діяльність” // Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира

Винниченка URL: <http://www.cuspu.edu.ua/ogoloshennia-abiturienta/8144-vidkrittia-spetsialnostipravookhoronna-diialnist> (дата звернення: 02.04.2019).

3. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України : наказ МВС України від 21.01.2016 № 50 / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0260-16> (дата звернення: 02.04.2019).

4. Тактико-спеціальна підготовка працівників ОВС України : навч. посіб. / С. М. Банах, В. Р. Булачек, І. С. Винярчук, Ю. Р. Йосипів та ін. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 300 с.

5. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41. Ст. 379.

6. Тактико-спеціальна підготовка : навч. посіб. / Комісаров О. Г., Собакарь А. О., Соболь Е. Ю., Юнін О. С. та ін. ; Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ. Дніпро : ДДУВС, 2017. 277 с.

Рівчаченко Олена Анатоліївна, кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри юридичної психології, Національна академія внутрішніх справ (м. Київ)

Особливості професійної підготовки майбутніх практичних психологів сил безпеки та оборони у ЗВО МВС України

Кадрова політика МВС України спрямована на формування високопрофесійного кадрового складу всіх органів та підрозділів, підвищення ефективності всебічної професійної підготовки персоналу. Одне з чільних місць займає психологічна служба системи МВС України, яка має на меті сприяння успішній професійній діяльності працівників поліції та військовослужбовців Національної гвардії.

Професія надзвичайно сильно впливає на особистість, обираючи професію, людина обирає стиль життя, систему цінностей, можливість особистісного зростання та самоактуалізації. На підставі аналізу функціональних обов'язків практичних психологів сил безпеки та оборони можна визначити надзвичайно високе робоче навантаження. Крім того, коло питань запитів, з якими сьогодні звертаються до психолога працівники, дуже широке і віддзеркалює всю складність людських стосунків. При цьому кожна людина розраховує на розуміння, співчуття, отримання кваліфікованої психологічної допомоги. Психолог перш за все повинен керуватись глибоким розумінням суті проблем клієнта, контексту, що її обумовлює та наслідків, а також власними етичними переконаннями, і головне – постійною рефлексією своїх дій та вчинків.

О. Баклицька, Н. Степанченко, Р. Сірко на основі проведених досліджень зазначають, що до особистості практичного психолога ставляться високі вимоги, зокрема, наявність академічної освіти, високий розвиток сенситивної інтуїції та науковий склад мислення, що дозволить йому працювати з

документами, розробляти програми і методики, здійснювати регулярні психологічні обстеження, займатися психопрофілактикою та психокорекцією, реалізувати психологічні технології. Авторки визначають фахову підготовку психолога як якісний процес професійного становлення особистості, в результаті якого вона набуває фундаментальних знань, вмінь і навичок з обраної спеціальності та комплекс індивідуально-психологічних особливостей, які детермінують її психологічну придатність до системи спеціальностей на пряму “людина-людина“. Так, аналізуючи сутність професійної діяльності психолога потрібно враховувати її зміст, організацію, засоби, часові характеристики, напруженість праці, науково-дослідницькі аспекти. Психологічними умовами формування професійного психолога виступають його знання, уміння, здібності, система мотивів, ставлення до професії, уявлення про неї, комунікативні та прогностичні здібності [1, с. 7].

Зважаючи на суттєве підвищення вимог до професійної підготовки фахівців-психологів, які працюють в сфері безпеки та оборони, відбувається розвиток та ускладнення учбового та виховного процесу у вузах системи МВС України. Безумовно, це обґрунтовує пошук нових підходів до організації навчально-виховного процесу, перед викладачами, вихователями та командирами навчальних підрозділів постають завдання підготовки фахівців, яким притаманний високий рівень розвитку інтелектуальних, професійних, соціально-культурних та морально-вольових якостей.

Як вказує В.М. Тітяєв, сучасні соціально-економічні умови вимагають перегляду стратегії практичної підготовки психологів. На думку автора, справа в тому, що більшість керівників цікавить не стільки теоретична обізнаність психологів, а те, що конкретно вони вміють робити, їх уявлення про те, як ці знання застосувати, чим конкретно займатися при рішенні тих чи інших проблем на своєму робочому місці. Відсутність цих вмінь заважає починаючому психологу орієнтуватися на початку самостійної діяльності, не дозволяє грамотно подати себе як фахівця, чітко визначити посадові обов'язки, а також чітко планувати свою майбутню діяльність. В процесі навчання психологів у вузі повинна бути організована спеціальна підготовка по виробленню подібних професійних навичок і вмінь [2].

Ми підтримуємо думку Л. Руденко, яка слушно зазначає, що професійну підготовку майбутніх психологів у ЗВО необхідно здійснювати за двома основними напрямками: по-перше – організація та виконання освітньо-професійної діяльності (ефективне засвоєння загальноосвітніх і психологічних дисциплін, опанування умінь і навичок самостійної навчальної та професійної роботи, успішне проходження практики за всіма видами професійної діяльності психолога); по-друге – формування особистості психолога, визначення й усвідомлення його професійних інтересів і напрямів спеціалізації. При цьому фундаментальна теоретична та практична підготовка студентів-психологів має супроводжуватися вихованням і розвитком професійно важливих якостей особистості, становленням активної професійної позиції, що має тривати

протягом усього періоду навчання у ЗВО та продовжуватися під час активної життєдіяльності фахівця в галузі практичної психології [3, с. 170].

На нашу думку, правильна організація пізнання, спілкування та практики – найважливіша умова успішного функціонування навчального процесу з метою всебічного розвитку майбутнього спеціаліста-психолога сил безпеки та оборони. Цьому сприяє застосування сучасного підходу до процесу навчання у ЗВО із специфічними умовами, що передбачає не пасивне, а активне самостійне сприймання навчальної інформації та життєвої реальності. Саме тому з метою підвищення ефективності професійної підготовки спеціалістів – психологів Національної академії внутрішніх справ застосовуються різноманітні інтерактивні методи навчання: ділові та рольові ігри, імітаційні та тренінгові технології тощо. Обов'язковим є відпрацювання спеціально розроблених комплексів практичних завдань з базових навчальних дисциплін на базі навчально-тренувальних полігонів “Зелена кімната”, комплексах “Кімната психоемоційної саморегуляції”, спеціально обладнаних навчальних аудиторій у вигляді кабінету психолога для проведення індивідуального та групового консультування та психокорекційної роботи, що сприяє розвитку навичок самостійного аналізу, вмінню відстоювати власну думку, знаходити кращі варіанти вирішення актуальних професійних завдань та ситуацій. Завдання викладачів полягає в тому, щоб підключити до сприйняття якомога більше почуттів курсантів, повніше спиратися на їх життєвий досвід, поєднувати предметну та знакову наочність, підтримувати увагу, вчити виділяти головне, суттєве, активізувати власні зусилля курсантів щодо засвоєння нового матеріалу. Ефективність навчання майбутніх спеціалістів–психологів багато в чому визначається знанням викладачами психологічних особливостей курсантів та врахуванням проявів їх інтересів, мотивів, здібностей, інших індивідуально–особистісних якостей. Викладачі та командири навчальних підрозділів повинні знати від яких психічних процесів, станів і властивостей залежить досягнення головної мети – забезпечення всебічного розвитку курсантів, їх теоретичної та практичної підготовки.

Крім того, зазначимо, що процес становлення спеціаліста-психолога часто супроводжується відсутністю у курсантів чітких усвідомлених орієнтирів у вигляді уявлень про те, якими професійно-важливими якостями та знаннями повинен володіти випускник-психолог ЗВО МВС України. Наше опитування курсантів показало, що їх уявлення щодо професії психолога-практика дещо відірване від реалій та перспектив розвитку службової діяльності сил безпеки та оборони. Вони вважають, що психолог повинен володіти максимально розвиненим мисленням, бути дуже відкритим, легким у спілкуванні, уважним до людей, готовим до співробітництва, активним у встановленні контактів. Але крім того, як працівник органів сил безпеки та оборони, повинен бути емоційно стабільним, врівноваженим, суворо дотримуватися норм моралі та права, контролювати себе, турбуватися про репутацію тощо. Безумовно, всі ці якості повинні бути притаманні практичному психологу, але орієнтація на максимальне їх вираження може сприяти формуванню завищених вимог до

особистості психолога і, як наслідок, неможливості для багатьох курсантів відповідати висунутим вимогам. Таким чином, отримані результати актуалізують проблему цілеспрямованого формування у курсантів об'єктивних професійних якостей. Для цього необхідно розробити модель можливого діапазону необхідних професійно важливих якостей, психологічних особливостей, що обумовлені професійними функціями психолога–практика сил безпеки та оборони. Призначення цієї моделі – допомогти курсантам сформувати максимально успішний професійний стиль навчальної та професійної діяльності з урахуванням особистісної, індивідуальної своєрідності кожного.

Вважаємо за доцільне опрацювати результати позитивного досвіду підготовки курсантів-психологів в Національній академії Національної гвардії України, описаний С.О. Ларіоновим, в напрямку забезпечення максимальної практичної спрямованості підготовки курсантів-психологів, підтримання тісного зв'язку із замовником освітніх послуг, урахування тенденції до тотальної стандартизації психологічних інтервенцій [4].

На нашу думку, з метою попередження розвитку негативних особистісних проявів (професійний стрес, зниження професійної мотивації, емоційне вигорання, девіантна поведінка тощо) слід забезпечити недопущення виконання невластивих практичному психологу функцій шляхом розробки та впровадження в практику професійного стандарту практичного психолога (перелік функціональних обов'язків, необхідних навичок, знань і умінь). А на основі даного стандарту будувати структуру професійного відбору та навчальної діяльності майбутніх психологів сил безпеки та оборони.

Таким чином, з метою підвищення ефективності становлення майбутнього практичного психолога сил безпеки та оборони необхідно здійснювати моніторинг актуальних вимог та запитів практичної діяльності до спеціаліста, аналіз основних особливостей та факторів, які впливають на підготовку висококваліфікованих фахівців у ЗВО, причин, що ускладнюють цей процес, а також забезпечити впровадження компетентно-орієнтованого підходу в навчальний процес.

Список посилань:

1. Баклицька О., Степанченко Н., Сірко Р. Аналіз змісту підготовки практичних психологів у спеціалізованих навчальних закладах. *Молода спортивна наука України*. 2010, Т.4. С 6-10.

2. Тітяєв В.М. Психолого-педагогічні основи впровадження та функціонування особистісно орієнтованого навчання курсантів у вищому військово-морському навчальному закладі. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку освіти і науки у вищих навчальних закладах України. Матеріали всеукраїнської науково-теоретичної конференції* (14-16 березня 2006 р.). – Хмельницький: НАДПСУ, 2006. С. 154-155.

3. Руденко Л. До проблеми модернізації професійної підготовки психологів у закладах вищої освіти. *Матеріали X Всеукраїнської науково-*

практичної конференції “Особистість в екстремальних умовах” (21 травня 2021 р., м.Львів). Львів, 2021. С. 167-170.

4. Ларіонов С. О. Актуальні проблеми професійної освіти психологів у закладах вищої освіти національної гвардії України. *Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності закладів вищої освіти МВС України та Національної поліції України* [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 25 квіт. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, М.В.Костицький та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 19-22.

Сальнікова Тетяна Вікторівна, аспірантка кафедри психології діяльності в особливих умовах, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Формування лідерських якостей учасників АТО/ООС в розрізі визначення внутрішніх особистісних “Я-концепційних” орієнтирів

Традиція розуміння лідерства закладена вченими психоаналітичного підходу і бере початок з вчень З. Фрейда, щодо трьохрівневої структури особистості та базується на його концепції ідентифікації. Представники цієї теорії вважали, що взаємовідносини людей завжди стосуються області усвідомлення їхнього “егоідеалу”, і завдяки цьому люди ідентифікують себе з іншими. Лідерство розглядається психоаналітиками як явище емоційного підпорядкування однієї людини іншій в результаті ідентифікації “я-ідеалу” з об’єктом потягу, симпатій, любові та інше. Багато вчених намагалися дати чітке та поглиблене тлумачення образу лідера, одне з них лідер – член групи, за яким решта членів групи визнає право приймати відповідальні рішення в значимих для них ситуаціях, – рішення, які стосуються їх інтересів і визначають напрямок і характер діяльності всієї групи або лідер являє собою фокус емоційних взаємовідносин, ядро групоутворення. В залежності від того, на якому рівні особистості будується процес ідентифікації, виділяються типи лідерів:

- перший рівень – “супер-его”. Якщо оточуючі люди асоціюють себе з центральною особистістю на рівні “супер-его”;
- другий рівень – “его”. Центральна особистість виступає як “его-підтримка”, зразок для формування “я-концепції”, засіб емоційного захисту свого “его”;
- третій рівень – “воно”. Лідер являє собою всіх членів групи об’єкт неусвідомлених явищ.

У психології виділяють різні класифікації лідерів:

- за змістом діяльності – лідер-натхненник і лідер-виконавець;
- за характером діяльності – лідер універсальний і лідер ситуативний;
- за спрямованістю діяльності – емоційний лідер і діловий лідер.

О. Євтіхов у своїй роботі “Стратегії і прийоми лідерства: теорія і практика” [1] доводить про недоцільність визначення в лідері його якостей, що

мають переважне значення у його діяльності, оскільки на інших учасників групи мають вплив лише його конкретні дії та поведінка, що спрямована на консолідацію зусиль всього колективу з подолання кризової ситуації. Між тим О. Маковський [2] відносить до лідерських якостей упевненість у своїх діях, здібність швидко знаходити вихід зі скрутної ситуації, справедливе відношення до інших співробітників, що мають допомогти, уміння переконувати. Інші вчені до важливих якостей лідера відносять такі: ініціативність, наполегливість та вимогливість, комунікабельність, витривалість, творчість, оптимізм.

У професійній діяльності фахівців екстремального профілю звертається увага на специфічну групу психологічних ознак лідера, яка зумовлює активність поведінки лідера в певній нестандартній ситуації, а саме: уміння долати скрутні ситуації, енергійність усіх дій, вміння швидко генерувати ідеї, цілеспрямованість, уміння виділяти основне, організаторські уміння та навички, уміння стимулювати членів групи та спрямовувати їх на конкретні дії тощо.

У структурі лідерських якостей лідерів О. Євтіхов виділяє чотири основні компоненти:

1. Соціально-психологічний – включає якості, які проявляються у відносинах з іншими людьми:

- міжособистісна чутливість, здатність розуміти потреби інших людей;
- комунікативна компетентність;
- уміння створювати умови для самореалізації послідовників;
- справедливість;
- здатність представляти та відстоювати інтереси групи в зовнішніх інстанціях, брати на себе відповідальність за групову діяльність.

2. Організаційно-управлінський – включає якості, необхідні в контексті організаційних взаємовідносин з підлеглими:

- спрямованість на майбутнє та бачення перспективи;
- чутливість до ситуації та гнучкість поведінки;
- здатність створювати команду;
- здатність організовувати групу на рішення поставленої задачі;
- здатність контролювати результати спільної діяльності, дякувати та заохочувати;
- готовність підтримати у важку хвилину.

3. Перцептивно-лідерський – включає якості, які приписує лідеру група:

- сприйняття індивіда групою як лідера;
- визнання його лідерського статусу та авторитету, наявність послідовників, готових йти за лідером;
- наявність особистих очікувань у членів групи від діяльності лідера;
- делегування членами групи частини особистої активності лідера.

4. Індивідуально-особистісний – включає комплекс особистісних і професійних якостей:

- знання та відчуття себе;

- впевненість у собі;
- активна життєва позиція та прагнення до лідерства;
- моральна нормативність, надійність, послідовність у вчинках;
- розвинена лідерська Я-концепція [3], яка ефективно застосовується в процесі інтеграції “Я-концепційної” особистісної моделі в особистісний профіль військовослужбовця (воїна АТО/ООС) задля таргетування у нього певних внутрішніх особистісних “Я-концепційних” орієнтирів в процесі напрацювання лідерських здібностей та якостей, що сприяє встановленню психологічної стійкості до кризових і екстремальних умов й інтеграції таких осіб у “мирний” соціум.

Залучення “Я-концепційної” стратегії в рамках формування лідерських якостей учасників АТО/ООС цілковито відповідає необхідності визначення рангового співвідношення впливу основних структурних характеристик професійної концепції воїнів АТО/ООС на їх повсякденну та професійну діяльність, включаючи визначення глибини професійної та особистісної ідентифікації взаємозалежностей з близькими, оточуючими, колективом, професійною діяльністю, тощо; що дасть змогу розробки та впровадження індивідуальних програм психологічного супроводження таких осіб не тільки в умовах їх професійної активності, а й в процесі їх переорієнтування на “мирне” співіснування за допомогою певного цілеспрямованого й напрацювання поведінкових “шаблонів” соціально активного життя.

Формування лідерських якостей військовослужбовців та воїнів АТО/ООС в розрізі визначення внутрішніх особистісних “Я-концепційних” орієнтирів відбувається у певних вербалізованих формах: “я хочу” (осмислення своїх бажань), “я можу” (розуміння своїх можливостей), “мені потрібно” та “я прагну” (осягнення необхідних перспектив та цілей) [4].

Для розвитку лідерства використовують низку спеціальних процедур:

- вироблення особистої вмотивованості, стійкого бажання бути лідером, впевненості в собі, готовності ухвалювати рішення і брати на себе відповідальність, послідовності та наполегливості в реалізації спільної мети, усвідомлення власної сили, віри в досягнення мети, ентузіазму і т. п. Ця група якостей характеризує різні параметри активності лідера. Процедури індивідуальної самомотивації достатньо розроблені у відповідній літературі, і їх широко використовують у практиці менеджменту;

- розвиток індивідуальних інтелектуальних і моральних лідерських якостей. Як вище вже побіжно згадувалося, до таких якостей належать передусім професійна компетентність, порядність (чесність, дотримання загальноприйнятих моральних норм), без якої, як правило, важко, а то й зовсім неможливо завоювати авторитет, розвинений інтелект. Усе це виявляється в аналітичності, швидкості розуміння суті проблеми, гнучкості розуму, передбачливості, вмінні планувати і визначати мету і тощо;

- забезпечення соціальної компетентності лідера і його доброзичливості у стосунках з членами групи. Це передбачає культуру спілкування, уміння ясно і чітко висловлювати думки, коректно вислуховувати співробітників, робити

зауваження, давати поради, уважність, повагу до гідності інших людей, вміння розуміти їх, перейматися їхніми турботами і проблемами, надавати їм підтримку і т. п.;

- набуття вміння та навичок швидко і правильно оцінювати ситуацію, знати і враховувати особливості, інтереси, потреби й очікування всіх членів групи. Ця ідея досить яскраво виражена в рекомендаціях з розвитку лідерства Американської національної організації жінок: Лідерство не є таким процесом, у ході якого ви обираєте тих жінок і чоловіків, з якими хочете працювати, і “позбуваєтесь” решти. Ба більше: людина, яку змусили замовкнути, не звернеться до вашої віри. Намагайтесь залучити всіх! Не менш важливою для лідерства є і правильна оцінка ситуації, своїх сил і можливостей групи. Без цього успіх групової діяльності недосяжний. Повторювані невдачі зазвичай ведуть до втрати віри в лідера [5].

Список посилань:

1. Евтихов О. В. Тренінг лідерства: монографія. СПб.: Речь, 2007. 238 с.
2. Маковський О. К. Формування лідерських якостей майбутніх офіцерів. Автореф. канд. пед. наук: 20.02.02 / Національна академія прикордонних військ України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький, 2002. 18 с.
3. Евтихов О. В. Стратегии и приемы лидерства: теория и практика. Санкт-Петербург: Речь, 2007. 238 с.
4. Збірник методик для діагностики психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів: Методичний посібник / О. М. Коkun та ін. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2011. 281 с.
5. Сергеева Л.М., Кондратьева В.П., Хромей М.Я. Лідерство: навч. посібн. /за наук. ред. Л. М. Сергеевої. Івано-Франківськ. “Лілея-НВ”. 2015. 296 с.

Сингаївська Ірина Валентинівна, кандидат психологічних наук, доцент, директор навчально-наукового інституту психології, Університет економіки та права “КРОК” (м. Київ)

Особливості збереження позитивних психічних станів викладача під час дистанційного навчального процесу

Наявність пандемії COVID-19 впливає на всі аспекти життя людей, в тому числі на освіту – більшість українських та зарубіжних університетів перейшли на дистанційну форму навчання студентів. При такій формі викладання здійснюється онлайн на різних дистанційних платформах. Нові умови та вимоги до викладання викликають у викладачів психологічні та емоційні проблеми, оскільки сучасні реалії збільшили кількість стресових чинників, підвищили напругу у сфері викладацької діяльності.

Особливості професійної діяльності викладача вищої школи активно досліджуються, інтерес науковців викликають питання, пов’язані з діяльністю та особистістю викладача. Ці питання стали предметом наукових досліджень

А. Барабанщикова, Н. Бордовської, Л. Варфоломєєвої, С. Дружилова, В. Іноземцевої, А. Кирсанова, Н. Кузьміної та інших. Цілий ряд українських дослідників вивчають різні аспекти професійного становлення викладача, успішності його професійної діяльності (О. Бондарчук, О. Брюховецька, Г. Васянович, С. Гончаренко, Р. Гуревич, М. Сметанський, Л. Карамушка, В. Коновалова, Ю. Швалб та інші).

Але дистанційне викладання в умовах пандемії COVID-19 – новий виклик, який виник перед викладачами вищої школи. Такі умови викладання суттєвим чином впливають на психічні стани викладача і якість його діяльності. Ця проблема наразі є мало дослідженою і потребує ретельного всебічного вивчення.

Якість надання освітніх послуг у закладі вищої освіти значною мірою залежить від ефективності роботи викладачів, від їх рівня компетентності, професійної успішності, особистісних якостей, психічних станів під час роботи тощо [3]. Забезпечувати якісний навчальний процес в аудиторії викладачу легше, ніж тоді, коли необхідно здійснювати (особливо вимушено) дистанційне викладання. Які ж особливості онлайн-викладання викликають труднощі і можуть призводити до негативних психічних станів викладача? Ці труднощі стосуються двох основних аспектів: 1) організації роботи викладача, коли вона відбувається з дому; 2) організації та координації навчального процесу студентів, щоб підтримувати їх мотивацію, активність на парах тощо. Другий аспект викликає складність саме тому, що при роботі через інтернет викладач отримує менше зворотного зв'язку від студентів. Це специфіка, до якої важко звикнути. Але є методичні прийоми та форми онлайн-роботи, які допомагають успішно долати труднощі, викликані цим аспектом [1]. Тому детальніше ми хочемо зупинитись на першому аспекті.

Проводити заняття онлайн складно не так технічно, як психологічно. Можуть виникати такі негативні наслідки постійного перебування та роботи викладача вдома:

- 1) фізіологічні проблеми (порушення сну, втомлюваність);
- 2) негативні психічні стани (тривожність, дратівливість, смуток, нудьга, безсилля, безнадія);
- 3) складнощі в організації дистанційної роботи;
- 4) проблеми у стосунках з рідними.

Негативні психічні стани можуть викликатись цілим рядом причин.

Тривожність може бути зумовлена ситуацією невизначеності, відсутністю можливості повного контролю цієї ситуації (неможливість забезпечити засоби безпеки, ресурси, ймовірність не отримати допомогу в екстремальній ситуації).

Дратівливість може виникати із-за обмеженої можливості спілкування звичним чином, втручання в особистий простір викладача членів його родини тощо.

Смуток може бути викликаний усвідомленням втрачених можливостей, втрачених звичних умов для роботи викладача та членів його родини.

Нудьга викликається одноманітністю робочих дій та зусиль, неможливістю виділяти час на спілкування зі значущими людьми, бувати у бажаних для викладача місцях.

Безсилля виникає із-за відсутності навичок справлятися з новою ситуацією, не достатнього часу й можливостей для повноцінного відпочинку.

Щоб долати страх, тривожність, які можуть виникати під час роботи онлайн, викладач може застосовувати такі прийоми:

1) дотримуватись ритуалів (чітке виконання режиму дня; імітація переходу від домашніх справ до робочих і навпаки з допомогою диференціювання одягу, зонування робочого місця в квартирі);

2) використовувати гумор (переглядати комедійні фільми, жартувати з близькими, виробити гумористичне ставлення до певних проблем);

3) укріплювати впевненість у собі (пригадати, як долали труднощі раніше, створити скриньку похвал, щоденник успіху);

4) проревізувати власні цінності (немає подорожей, але зате є багато спілкування з рідними; навчитись підтримувати один одного в родині);

5) практикувати творчі заняття, арт-терапію (малювати, співати, танцювати);

6) активно навчатися чомусь необхідному чи цікавому (онлайн курси, перегляд відео в інтернеті, читання книг, саморозвиток);

7) отримувати та надавати іншим психологічну підтримку (турбота про себе; вдячність іншим; зустрічі на інтернет-платформах з друзями, родичами, з психологом; участь у групах підтримки, консультації інших та отримання консультацій для себе).

Викладач може правильно організувати власний простір і час, працюючи дома дистанційно, такими заходами: налагодити режим дня (сон, пробудження, харчування, тривалість роботи); здійснити зонування (у просторі: робоче місце, зона відпочинку; у часі: початок і завершення трудової діяльності; у одязі – “робочий” і домашній); удосконалити контроль використання часу (календар, годинник, скласти кожному члену сім’ї розпорядок дня; ввести чіткий таймінг (наприклад, працювати 4 рази по 1,5 години, робити 20-хвилинні перерви; лімітувати час на соціальні мережі тощо)).

Оскільки під час роботи з дому на психічні стани викладача значний вплив можуть здійснювати поведінка та особливості взаємодії членів його родини, – дуже важливо зберегти позитивні стосунки з рідними в ситуації тривалого перебування разом у замкнутому просторі. Для цього кожен член родини викладача повинен мати можливість на власний особистий простір; взаємодія з членами родини повинна бути продумана й організована за взаємною домовленістю про певні правила; важливо передбачити й домовитись про способи допомоги викладача собі й близьким.

Наявність власного особистого простору має для викладача дуже важливе значення, саме цей чинник допоможе йому підтримувати позитивні психічні стани та зберігати психічне здоров’я (адже під час онлайн-викладання всі студенти, які знаходяться у віртуальній аудиторії zoom чи іншої платформи,

ніби перебувають у викладача вдома, а викладач, в свою чергу, умовно заходить у домівки студентів). Тому важливо визначити “своє” місце для кожного члена родини, а у викладача таке місце повинно мати достатньо простору. Всі члени родини викладача повинні поважати кордони один одного. Викладач щодня має виділяти час для себе самого (почитати, подивитись фільм, послухати музику тощо), щоб у цей час йому ніхто не заважав. Наприклад, у родині можна практикувати годину тиші – якщо зазвичай вдома шумно.

Викладачу для збереження позитивних психічних станів важливо не лише отримувати підтримку з боку інших, а і самому підтримувати почуття членів родини, допомагати їм – це дає відчуття більшого контролю над ситуацією, врівноважує, знижує тривожність, дратівливість тощо. І окрему роль варто відвести виконанню психологічних вправ для самопомоги [2].

Таким чином, дистанційне викладання – це діяльність, складніша ніж викладання в аудиторії, і викладач та оточуючі його люди повинні приділяти окрему увагу використанню прийомів, які забезпечать підтримання позитивних психічних станів викладача.

Список посилань:

1. Борзенко О. П. Основні категорії та поняття дистанційного навчання. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 19 (254), Ч. I. 2012. С. 6–14.

2. Коцюба В. А., Сингаївська І. В. Принципи психосоматичної корекції / Актуальні питання сучасної науки та практики: матеріали Науково-практичної конференції (15 листопада 2018 року, м. Київ) К.: Університет “КРОК”, 2018. С. 516–519.

3. Сингаївська І. В. Професійна успішність викладача як чинник вдосконалення діяльності закладу вищої освіти / Соціально-економічні та правові аспекти розвитку суспільства: колективна монографія. Київ : ВНЗ “Університет економіки та права “КРОК”. 2020. С. 220–238.

Стаднік Анатолій Володимирович, кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри військової підготовки, Харківський національний університет внутрішніх справ (м. Харків)

Ващенко Ігор Владиславович, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри військової підготовки, Харківський національний університет внутрішніх справ (м. Харків)

Психолого-педагогічні засади підготовки майбутніх офіцерів-психологів на кафедрі військової підготовки ВНЗ

Восьмий рік в Україні йде війна. І це спонукає до проведення змін у системі військової освіти та підвищення якості підготовки військових фахівців, що є актуальним для офіцерів-психологів, які відповідають за вивчення психічних станів, процесів і властивостей військовослужбовців з метою

формування психологічної стійкості підчас виконання завдань за призначенням [1-2, 8].

Загальними знаннями, вміннями та навичками офіцера-психолога є:

- проведення професійно-психологічного відбору, що направлений на виявлення осіб, індивідуальні психічні якості та особистісні здібності яких відповідають або не відповідають вимогам військово-професійної діяльності та особливостям проходження військової служби на посадах;

- формування психологічної готовності та стійкості, що забезпечує виконання бойових завдань за призначенням;

- навчання прийомам та методам психологічної допомоги і самопомоги, що забезпечує подолання негативних психологічних наслідків виконання обов'язків військової служби та відновлення належного рівня психічного здоров'я військовослужбовців;

- проведення декомпресії, як комплексу психологічних та медико-психологічних заходів, які здійснюються після виведення військової частини (підрозділу) з району виконання завдань за призначенням для відновлення психофізіологічного стану та реадаптації військовослужбовців [4; 7-8].

Спеціальними знаннями, вміннями та навичками офіцера-психолога є:

- проведення психодіагностики, як заходів з виявлення, вимірювання й оцінки індивідуально-психологічних особливостей особистості військовослужбовця, соціально-психологічних характеристик діяльності військових колективів відповідно до наявних норм і критеріїв, а також факторів, що знижують ефективність службово-бойової діяльності;

- аналіз та вивчення документів (листів, фотографій, щоденників, автобіографій), що надає цінний матеріал для психодіагностики і дослідження життєвого шляху особистості;

- проведення індивідуальної бесіди, що ґрунтується на цілеспрямованому отриманні інформації через опитування для уточнення висновків і результатів, отриманих іншими методами

- проведення психологічного консультування, що передбачає спрямоване на самопізнання і саморозвиток військовослужбовців формування у них здатності знаходити більше варіантів поведінки, понять, думок, почуттів, вчинків, розширення ступенів свободи вирішення життєвих та службових завдань; надання рекомендацій командирам (начальникам) щодо роботи з підрозділами та окремими військовослужбовцями, запобігання негативним явищам та формування позитивного соціально-психологічного клімату серед особового складу

- психологічна просвіта (психоедукація)

- надання рекомендацій командирам з раціонального розподілу особового складу згідно рівня їх розвитку професійно важливих психологічних та психофізіологічних характеристик за відповідними спеціальностями з метою комплектування відповідних військових частин (підрозділів) [1-2; 4].

Крім того ми рахуємо, що під час навчання у виші потрібно звернути увагу на головні знання, вміння та навички офіцера-психолога. Ними повинні бути: психологічне вивчення, психологічна підготовка, психологічний супровід, та психологічне відновлення [4-8].

Психологічне вивчення – це вміння проводити навчаємими визначення найістотніших особливостей військовослужбовців, військових частин та підрозділів, діагностика відхилень від норми, виявлення й оцінка факторів, що впливають на успішність діяльності.

Психологічна підготовка реалізується шляхом формування і розвитку у курсантів та студентів відповідних знань, умінь, навичок, спроможностей і досвіду, згуртування підрозділу, що забезпечує їх психологічну готовність до організованих, ініціативних та активних дій в бою, стійкість до бойових стрес-факторів і негативних психологічних чинників.

Психологічний супровід - це комплекс заходів, що проводиться з метою підтримання оптимального стану психічного здоров'я військовослужбовців, їх стійкості до впливу стресових чинників, психологічної готовності до виконання обов'язків військової служби та запобігання виникненню негативних психологічних станів.

Психологічне відновлення (реабілітація) - система заходів, що проводяться навчаємими спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей особи військовослужбовця, створення сприятливих умов для розвитку та утвердження особистості [4].

Отже, формування знань, умінь та навичок майбутніх офіцерів-психологів у процесі навчання на військовій кафедрі повинно становити логічно пов'язану і старанно відпрацьовану систему, яка базується на загально визнаних детермінантах і принципах військово-професійної освіти, враховує вимоги Головнокомандувача Збройних Сил України, Командувачів, командирів усіх рівнів, зовнішніх і внутрішніх факторів бойового впливу, вимоги законодавчих документів, повинно відповідати принципам і концептуальним положенням військової психології та призначається для забезпечення виконання професійних функцій і завдань майбутньої професійної діяльності офіцерами з морально-психологічного забезпечення.

Список посилань:

1. Prykhodko I., Matsehora Y., Bielai S., Hunbin K., Kalashchenko S. Classification of coping strategies influencing mental health of military personnel having different combat experience. *Georgian Medical News*, 2019. No 12 (297). pp. 130-134
2. Melnyk, Yu. B., Stadnik, A. V., & Pypenko, I. S. Resistance to Post-traumatic Stress Reactions of Vulnerable Groups Engaged in Pandemic Liquidation. *International Journal of Science Annals*, 2020. 3(1), 35–44. doi:10.26697/ijsa.2020.1.5
3. Наказ Міністерства оборони України, Міністерства освіти і науки. України 14.12.2015 № 719/1289 “Про затвердження Інструкції про організацію

військової підготовки громадян України за програмою підготовки офіцерів запасу” URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1678-15#Text>

4. Наказ Головнокомандувача ЗС України від 14.04.2021 р. №97 “Про затвердження Алгоритму проведення заходів професійно-психологічного відбору кандидатів на військову службу за контрактом у Збройних Силах України” URL: <https://dovidnykmpz.info/zagalni/nakaz-holovnokomanduvacha-zs-ukrainy-vid-14-04-2021-r-97-pro-zatverdzhennia-alhorytmu-provedennia-zakhodiv-profesiyno-psykholohichnoho-vidboru-kandydativ-na-viys-kovu-sluzhbu-za-kontraktom-u-zbroynykh/#more-2051>

5. Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 27.12.2018 №462 “Про затвердження Інструкції з організації психологічної декомпресії військовослужбовців Збройних Сил України” URL: <https://dovidnykmpz.info/psycho/nakaz-heneral-noho-shtabu-zbroynykh-syl-ukrainy-vid-27-12-2018-462-pro-zatverdzhennia-instruktsii-z-orhanizatsii-psykholohichnoi-dekompresii-viys-kovosluzhbovtziv-zbroynykh-syl-ukrainy/#more-1194>

6. Наказ Головнокомандувача ЗС України від 28.07.2020 №99 “Про затвердження Положення про пункти психологічної допомоги у ЗС України” URL: <https://dovidnykmpz.info/zagalni/nakaz-holovnokomanduvacha-zs-ukrainy-vid-28-07-2020-99-pro-zatverdzhennia-polozhennia-pro-punkty-psykholohichnoi-dopomohy-u-zs-ukrainy/>

7. Наказ Міністерства оборони України від 09.12.2015 №702 “Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, та Державної спеціальної служби транспорту, які брали участь в антитерористичній операції, здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях чи виконували службові (бойові) завдання в екстремальних умовах” URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16#Text>

8. Методичні рекомендації з психологічної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України щодо формування стресостійкості до дій в умовах різкої зміни бойової обстановки ТКП 1-160(31) 03.01 від 13.01.2021 року; URL: <https://dovidnykmpz.info/psycho/metodychni-rekomendatsii-z-psykholohichnoi-pidhotovky-viys-kovosluzhbovtziv-zbroynykh-syl-ukrainy-shchodo-formuvannia-stresostiykosti-do-diy-v-umovakh-rizkoi-zminy-boyovoi-obstanovky-2021>.

Стасюк Василь Васильович, доктор психологічних наук, професор, професор кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил), Національний університет оборони України імені Івана Черняховського (м. Київ)

Дикун Володимир Григорович, старший викладач кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військ (сил), Національний університет оборони України імені Івана Черняховського (м. Київ)

Морально-психологічного забезпечення стабілізаційних дій

Досвіду підготовки та застосування військових частин та підрозділів ЗС України, які брали участь в антитерористичній операції на території Донецької та Луганської областей засвідчив про певну неготовність військ до ведення бойових дій в умовах значного протистояння військам цивільного населення схильного до крайніх методів збройної боротьби.

Як відомо, антитерористична операція на сході України проводилась у межах донецько-луганського урбанізованого поясу, який крім двох обласних центрів Донецьк (950 тис. жителів) і Луганська (415 тис.) охоплював десятки великих і середніх міст.

При цьому під час дій військ у високо урбанізованих, густозаселених районах, як правило має місце проблематичне застосування військ (сил) без порушень міжнародного гуманітарного права пов'язане із значним протистоянням регулярним військам цивільного населення, бойовиків замаскованих під цивільне населення тощо.

Так, військовим частинам та підрозділам ЗС України на сході України протистояли:

загони із числа найманців РФ під керівництвом кадрових офіцерів ЗС РФ та укомплектовані кадровими військовослужбовцями, що перебувають у “відпустці”. Нас там нет!;

загони, створені на релігійному підґрунті з метою підтримки та виправдання російського екстремізму, державного тероризму, легітимності своїх дій;

загони та полки так званої “самооборони”, “народного ополчення” укомплектовані кримінальним елементом, люмпенами, представниками бійцівсько-спортивного клубу по типу “Оплот” тощо з легкою стрілецькою зброєю та протитанковими засобами.

Особливостями дій незаконних російських, кримінально-терористичних, екстремістських угруповань на сході України були:

епізодичний “локальний” характер бойових дій;

відсутність вираженої лінії фронту;

застосування безконтактних способів ведення бою – під прикриттям цивільного населення, цинічне використання мирного населення, у тому числі жінок і дітей, для прикриття дій бойовиків;

дії дрібних груп із засідок методом “удар-відхід” та професійно підготовлених снайперів, гранатометників тощо;

завчасне мінування доріг та об’єктів інфраструктури;

дії спеціально створених ударно-штурмових загонів із числа бойовиків для блокування регулярних підрозділів;

використання встановлених на автомобілях вогневих засобів (міномети, зенітні установки, артилерія), прив’язаних до координат і пристріляних з певних змінних позицій;

періодична заміна воюючих груп і відвід їх на відпочинок під виглядом мирних жителів у населені пункти або завчасно підготовлені бази тощо.

Завданнями незаконних російських, кримінально-терористичних, екстремістських угруповань на сході України були:

проведення провокацій;

індивідуальний терор регулярних військ;

розповсюдження паніки серед особового складу сил АТО та населення;

систематичне тероризування населення, убивства, плюндрування (знищення, руйнування, спустошення) тощо.

Отже, особливостями дій військових частин та підрозділів ЗС України, які брали участь в антитерористичній операції на сході України проти незаконних російських кримінально-терористичних, екстремістських угруповань були:

обмеження (заборона) на застосування засобів ураження та способів дій;

спільне виконання завдань військових частин та підрозділів ЗС України з підрозділами сил безпеки, місцевими органами влади;

наявність безпосереднього контакту та постійної інформаційно-психологічної протидії вороже налаштованих політичних партій, рухів і певних верств населення;

необхідність уникнення втрат мирного населення та виведення з ладу об’єктів інфраструктури;

поєднання демонстративних дій, дій проти незаконних російсько-кримінально-терористичних, екстремістських угруповань, гуманітарних акцій і дій щодо забезпечення функціонування державних установ, комунікацій, економіки, життєдіяльності населення;

необхідність одночасного виконання декількох різних за характером завдань у різних районах;

можливість автономності дій підрозділів бригади тощо.

Учасники антитерористичної операції на сході України відмічають, що в 49% випадків їм приходилось діяти не у штатних підрозділах, а у складі спеціально створених ротних, (батальйонних) тактичних чи інших груп.

Таким чином, узагальнення досвіду участі військових частин та підрозділів ЗС України в антитерористичній операції на сході України свідчить, що підготовка військ до дій у високо урбанізованих, густозаселених районах повинна розпочинатись з вивчення району дій, оцінки реакції місцевого населення на війська та їх дії. З’ясування:

етнічного (національного), соціального складу населення району дій (регіону), ставлення їх представників до подій, військ та їх дій;

особливостей економіки ставлення основних бізнесових, видобувних, виробничо-промислових, аграрних тощо власників підприємств, установ та організацій (роботодавців) до подій, військ та їх дій;

ментальності жителів району дій (регіону) їх культурної орієнтації, ціннісні установки, ставлення різних верств населення до подій, військ та їх дій;

вивчення історії району дій (регіону), культурних, релігійних звичаїв та традицій населення;

вивчення карти району дій, рельєфу місцевості, плану кожного населеного пункту, дороги, поля, групи населення та їх лідерів;

сутності конфлікту (проблеми), хто складає основу незаконних збройних та банд формувань, хто ними керує, кому із них населення більше довіряє (сприяє), що їх до цього спонукає (мотивує) і як можна завоювати серця мешканців;

з яким рівнем спротиву військам з боку цивільного населення, незаконних збройних та банд формувань прийдеться зіштовхнутись;

доведення до командирів підрозділів молодших командирів, всього особового складу конкретних аспектів можливого протистояння військам цивільного населення тощо.

Підготовка військ до стабілізаційних дій повинна включати військово-цивільну співпрацю. Найголовніше – отримати хоча б тимчасову підтримку з боку населення та цивільних установ. Для цього:

запам'ятайте, що рівень спротиву цивільного населення військам, у певній мірі залежатиме від рівня співпраці з цивільним населенням, громадськими діями, лідерами, партнерами, можливістю їх контролю;

навчайте командирів підрозділів правилам ведення перемовин. За необхідності, у підрозділах, призначте перемовників та навчіть їх правилам ведення перемовин. Це не командир – він керує діями підрозділу. Це не розвідник – його завдання розуміти середовище. Це підготовлений офіцер чи сержант, що має відповідні задатки та навички. Його завдання налагодити комунікацію;

здійсніть розподіл та розстановку військовослужбовців для вирішення конкретних бойових завдань у відповідності з їх професійно-психологічними можливостями, міжособистісною сумісністю, бойовим досвідом, динамічними показниками емоційного стану, ціннісними орієнтирами;

здійсніть роз'яснення особовому складу психологічного ефекту застосування противником нетрадиційної тактики дій, симптомів бойового стресу та психологічних травм;

організуйте навчання підлеглих прийомам психологічної саморегуляції та надання екстреної психологічної допомоги співслужбовцям.

здійсніть аналіз та оцінку морально-психологічного стану особового складу своїх військ, незаконних збройних та бандформувань;

організуйте заходи психологічної підготовки військовослужбовців до дій з незаконними збройними та бандформуваннями;

організуйте надання психологічної допомоги та психологічної декомпресії психотравмованим військовослужбовцям на початкових етапах розвитку психологічних розладів;

організуйте відпрацювання, за досвідом дій, пропозицій щодо удосконалення системи морально-психологічного забезпечення стабілізаційних дій.

Список посилань:

1. Гибрессия Путина. Невоенные аспекты воен нового поколения : фрагменты исследования. Киев : Центр глобалистики “Стратегия XXI”, 2016. 62 с.

2. Головченко В. Гібридна війна Росії проти України : історико-політичне дослідження. Київ : Ніка-Центр, 2017. 184 с.

3. Дорошенко М., Балюк В. Гібридна війна Росії проти України після Революції гідності. Київ : Ніка-Центр, 2018. 280 с.

4. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підручник : у 2 ч. Ч. 1. вид. 2-е, перероб. зі змін. та допов. / Н. А. Агаєв, В. Г. Дикун, В. С. Чорний та ін. ; за заг. ред. В. В. Стасюка. Київ : ТОВ “7БЦ”, 2020. 755 с.

Загинайко Михайло Михайлович, здобувач вищої освіти, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Судоплатов Олександр Володимирович, здобувач вищої освіти, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Удосконалення психічної підготовки курсантів

Психічний стан людини – це стан емоційної насиченості, який виникає під впливом певних життєвих обставин, стану здоров’я або інших факторів з якими зустрічається людина. Під таким станом розуміють: емоцію, ейфорію, тривожність, задоволення-незадоволення, апатію-натхнення, бадьорість-втома та інші.

Проаналізувати психічний стан курсантів та знайти шляхи покращення психічного стану. Проаналізувати як психічний стан може вплинути на майбутню діяльність курсантів.

У публікації використовується опис та аналіз як методи наукового дослідження. Матеріалом для досліджень є вітчизняні наукові статті, журнали та публікації дослідників у мережі INTERNET за напрямком дослідження.

Сучасна служба в будь-яких військових формувань України потребує фізичну та психологічну витримку. На початковому етапі служби курсанти не є підготовлені, як у фізичному так і психологічному, що є природньо. Я почав більш досконало поглиблюватися в цю тему та аналізувати психічний розвиток

людини. Психічного розвитку підростаючого покоління поділяється на 4 основні періоди:

- ранній і дошкільний вік;
- молодший шкільний вік;
- середній шкільний, або підлітковий вік;
- юнацький вік;

Більшість курсантів приходять на службу віком 17-18 років, це є період так званої “юності”, а саме старший юнацький вік. В цей період починає сформовуватися стадія фізичної та психологічної зрілості. Організм сприяє формуванню вмінь та навичок праці, спорту, а також вибору певної професії. Починає надходити усвідомлення своєї фізичної сили і привабливості, здоров'я впливає на формування у юнаків та дівчат високої самооцінки, впевненості в собі, оптимізму, життєрадісності, активності, поривання до дій, що позитивно впливає на психіку даної особи [1].

Більшість курсантів специфічними умовами навчання поступають до навчальних закладів із не підготовленими ні психічно ні фізично. На них починає діяти певні чинники, такі як:

1. Специфічний вплив сучасної праці на особу (призводить до порушення процесу природньої фізичної адаптації даної особи та негативних наслідків на здоров'я, психіки і працездатності).

2. Зміна місця та функціональної ролі особи (підвищується рівень відповідальності за результат праці та вимог до психофізичних характеристик таких як: переключення, стійкість, увага, швидкість і точність реакції).

3. Забезпечення високого рівня інтенсивності і продуктивності служби (обмеження психічними і фізичними можливостями).

4. Забезпечення психічної і фізичної надійності курсантів в майбутньому при виконанні службових обов'язків.

Багато хто задається питання, а як удосконалити свої психічну підготовку? Не мало досліджень було проведено вченими з цього питання, але на мою думку, найефективнішим є дослідження О.В. Пристав [2].

Це дослідження було проведено для виявлення проблем та психічного стану курсантів. Вона встановила, що поєднання ментального тренінгу з силовими вправами забезпечує м'язову релаксацію, яка дозволяє отримати більш високі показники позитивної динаміки психічного стану курсантів. Був здійснений експеримент між курсантами експериментальної групи та контрольної групи. Що показав, що курсанти експериментальної групи показали себе краще ніж контрольної групи за допомогою цього тренінгу. А саме були сформовані такі якості: твердість характеру, справедливість, строгість, авторитетність та були сформовані навички для подальшої професійної діяльності [3].

На даному етапі психічна підготовка відіграє важливу роль у формуванні професійних якостей курсантів будь-яких військових формувань України. Психологічна підготовка курсантів до професійної діяльності виключно здійснюється у процесі фізичного виховання. Багато тренінгів уже є в

просторах інтернету, а багато вчених працюють над цим питанням. Я вважаю, що кожен повинен розуміти куди він йде, що він робить та самому фізично та психічно підготуватися за допомогою тренінгів які склали вчені. Що дасть більший відсоток підготовлених курсантів у майбутній професійній діяльності.

Список посилань:

1. Чудик А., Ткаченко І. Фактори психологічного впливу на формування морально-вольових якостей у прикордонників під час проведення занять з фізичного виховання. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpnadpcpn_2018_1_30.pdf

2. Костюкевич В. М. Теорія і методика тренування спортсменів високої кваліфікації : навч. посібник. Вінниця : Планер, 2007. 273 с. URL : <https://vsru.edu.ua/faculty/sport/kafgame/np/p1.pdf>

3. Гринь О., Воронова В. Система психологічного забезпечення підготовки спортсменів як проблема сучасної психології спорту. *Спортивний вісник Придніпров'я*. 2015. № 3. С. 29-34. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/svp_2015_3_7.

Сулятицький Іван Васильович, кандидат психологічних наук, доцент, голова Українського центру психології безпеки, доцент кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Королишин Олена, здобувач вищої освіти, спеціальність “спеціальна освіта”, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Максимишин Олена, здобувач вищої освіти, спеціальність “спеціальна освіта”, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Особливості надання релаксаційної допомоги воїнам після бою

Людам, які перебувають у зоні бойових дій дуже часто є притаманна тривога, страх, напруженість, безсоння, проблеми з підтриманням соціальних стосунків із оточуючими. На це впливає такий чинник як постійна загроза життю, адже психіка людини здатна виснажуватися. Якщо раніше воїн міг легко переносити стресові ситуації, то згодом після бою у нього навпаки може виникати знесиленість, слабкість, дратівливість [4, с.3]. Адже перебуваючи під впливом воєнних дій, у військовослужбовця постійно буде присутній стан страху, людина не зможе розслабитися та відволіктися від частих нав'язливих думок.

Постійний стрес негативно впливає на організм та психіку особи і як наслідок може призвести до психічної травми. Тому дуже важливим завданням є допомогти такій людині знову відчути спокій на душі та повернутися до нормального стану. Особливу увагу слід приділити відновленню психічних функцій воїна, який постраждав внаслідок травматичних подій, а також

створити такі умови, щоб людина почувала себе комфортно та нічого не завдавало їй труднощів [3, с.20].

Корисним буде те, якщо особа навчиться входити у стан релаксації, тобто розслаблятися. Це може відбуватися за допомогою психофізіологічних методів. Така тактика покращить загальний стан людини, позитивно вплине на нервову систему та покращить настрій. А також можна вживати лікарські препарати, які зменшать психічну напругу.

“Релаксація” (від латинського слова *relaxatio*-розслаблення)-спеціальний метод, що з’явився за кордоном у 30-40-х роках ХХ століття, спрямований на психологічне і фізіологічне розслаблення людського організму за допомогою спеціально підібраних методів. Практика релаксації здавна використовувалась в йозі та єдиноборствах. Такі фахівці як І. Шульц і Е. Джекобсон почали першими застосовувати методи, а згодом і техніки м’язової релаксації.

Існують різні методи розслаблення, серед них людина повинна вибирати саме ті, які їй найбільше підходять. Наприклад, для воїнів після бойових дій дуже корисними будуть дихальні вправи [2, с.6]. Сюди належить метод “Глибоке дихання”, суть якого полягає в тому, щоб протягом декількох хвилин робити сильний вдих-видих. Людина повинна уявляти, що вона вдихає спокій, а видихає всі негаразди та тривогу, яка в неї присутня. Наступним можна робити “Дихання “ха””, потрібно видихати повітря і одночасно говорити звук “ха”ч.

Воїнам, які відчувають неспокій, напругу, можна використовувати такий метод для розслаблення, який називається “Напруження – розвантаження”. Тобто потрібно напружувати різні частини тіла (коліна, плечі, ступні ніг, спину), а потім одразу розслабляти [2, с.6]. Це допоможе таким людям відпочити, покращити загальний стан організму, зняти стрес. Методику музичної релаксації останнім часом досить часто використовують на практиці, використовуючи релаксаційні звуки, такі як спів птахів, шум моря, мурчання kota. Психологи рекомендують сполучати техніки, наприклад глибоке дихання і музику. Така релаксація буде сприяти значному покращенню емоційного стану. Чудовим способом розслаблення є також ванна з теплою водою або масаж (Тайський, Східний масляний масаж), що дозволить зняти м’язову напругу.

Сон на вуликах з бджолами-це комплексна терапія на організм людини, яка базується на близькому контакті з бджолами. Мікрівібрації, які створюються змахами крилець бджіл мають дію вібромасажу, що позитивно впливає на кровоносну, м’язову систему, крім того покращується психоемоційний стан людини [5, с.1]. Повітря з вуликів дає лікувальний ефект, людина додатково приймає інгаляцію, вдихаючи аромат воску і меду, випаровування прополісу, квіткового нектару. Біополе бджіл зцілює організм на усіх рівнях (як вид біорезонансної терапії). Вуликотерапія заключається у тому, що відпочинок є на спеціальному лежку, під яким знаходяться вулики з бджолами. Протипоказання: вакцинації (протягом одного місяця після вакцинації), психічні розлади, алергія на продукти бджільництва. Також не

рекомендується використовувати цю терапію особам, які перебувають у стані алкогольного сп'яніння. Сеанс лікування складає від 5-19 процедур [5, с.1].

“Аутогенне тренування” – (від грец. autos – сам, genos – походження) – психотерапевтичний метод лікування, що передбачає навчання людей м'язової релаксації, самонавіювання, розвитку концентрації уваги і сили уявлення, вмінню контролювати мимовільну розумову активність з метою підвищення ефективності значущої для суб'єкта діяльності [1,с.362]. Сеанси відбуваються лежачи або сидячи. Це тренування проводиться в 2 етапи. Першим є розслаблення і безпосередньо робота з тілом. Другим-візуалізація. Початковий етап включає такі вправи: концентрація на диханні, відчуття тепла в тілі, прохолода в області чола, тяжкість в м'язах, важкість в руках і ногах. Наступний етап заключається в тому, щоб людина уявила приємний спогад із життя або образ який викликає спокій: річка, квіти. Щоб вийти з аутогенного стану, потрібно зробити глибокий вдих і видих, помало відкривати очі. Протипоказання є цукровий діабет, неясна свідомість ,загострені соматичні приступи. Також в зоні ризику є люди похилого віку. Методика є безефективною у лікуванні компульсивного синдрому. Проводити аутогенне тренування може лише кваліфікований спеціаліст: клінічний психолог або психіатр [1, с.362].

У психотерапевтичних цілях важливим є регулярність сеансів для закріплення ефекту релаксації. Неперіодичність сеансів має лише короткотривалий ефект.

Особам, які були в зоні бойових дій варто слідкувати за своїм емоційним станом, велику роль тут відіграє уява людини. Тобто воїни можуть собі візуалізувати певні ситуації, які приносили їм дискомфорт та переробляти їх у своїй уяві на позитивні. Важливим є хвалити себе за маленькі досягнення, та прагнути досягнути кращих результатів у своїх побажаннях. Як тільки надокучають нав'язливі думки, варто сконцентруватися на них та уявити, що людина збирає все це в кулак та викидає в сторону [2, с.6]. Така техніка допоможе воїну не заглиблюватись у свої переживання та мати спокійніший сон.

Отже, методи релаксації є справді корисними для воїнів після бойових дій. Адже вони допомагають людині позбутися стресу, тривоги, напруги та покращують загальний стан особи. Також, окрім способу релаксації, дуже корисним буде підтримка воїна близькими людьми [4, с. 3] Завжди потрібно розмовляти з військовослужбовцем, намагатись допомогти та цікавитись його справами, як тільки він буде готовий це розповісти.

Список посилань:

1. Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій в системі соціальних служб : дис. ... доктора педагог. наук: 13.00.05. Хмельницький, 2018. 559 с.

2. Орієнтація на клієнта: практичний poradник для юриста системи надання БПД. Посібник. / Ред. Гриб О.К., Тертичка О.В. Київ: Проект

“Доступна та якісна правова допомога в Україні”, 2019. URL: <https://qala-project-2.gitbook.io/robota-z-kl-ntami-pos-bnik/>.

3. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2 / Заг. ред. Л. Царенко. Київ, 2018. 240 с.

4. Сулятицький І.В., Сало В.В.. Спеціальне психоконсультавання учасників АТО, членів їхніх родин і вимушено переселених осіб. Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка, (29), 73-78.- URL: <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/264>.

5. Шмакова М.М. “Апітерапія та її використання народною та традиційною медициною”. URL: <https://vseosvita.ua/library/apiterapia-ta-ii-vikoristanna-narodnou-ta-tradicijnou-medicinou-76376.html>

Телеховський Юрій Георгійович, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри практичної психології, Національна академія Служби Безпеки України (м.Київ)

Внутрішньоособистісний конфлікт та запобігання суїцидальній поведінці

Сучасний період у житті країни характеризується глибокими, інтенсивними багатоплановими перетвореннями, які проявляються в усіх сферах функціонування суспільства. Суттєві соціально-економічні потрясіння, геополітичні кризи, негативне інформаційне навантаження, постійні труднощі, що супроводжують життя сучасної людини, послаблюють її адаптаційні можливості та підвищують суїцидальну активність.

Згідно із статистикою Всесвітньої організації охорони здоров'я у другій половині 20-го століття самогубства вийшли на четверте місце серед причин смертності з тенденцією до постійного зростання (кожного року близько 1 млн людей на планеті). На даний час Україна входить до групи країн з високим рівнем суїцидальної активності (більше як 20 самогубств на 100 тисяч населення). За даними Держстату України у 2018 році у країні було зареєстровано більше 6200 самогубств, з яких дві третини припадало на працездатних осіб.

Посилаючись на статтю ректора Харківського національного інституту внутрішніх справ В.В. Сокурєнко слід зауважити, що “найвищі коефіцієнти самогубства властиві категоріям осіб, що проходять службу у силових структурах, перебувають у закритих системах, виконують роботу, пов'язану з високим професійним ризиком, мають значні психологічні навантаження, зокрема, постійно працюють з людьми, інтенсивно навантажуються тощо.

Причиною самогубств працівників правоохоронних органів є вплив численних стрес-чинників оперативно-службової діяльності, що часто сприяє виникненню синдрому вигорання, численним психічним хворобам тощо [1]. До них також відносяться психічні та соматичні захворювання.

З урахуванням викладеного, враховуючи випадки суїцидів, що мали місце в правоохоронних органах, виникає нагальна проблема вивчити причини, які слугують виникненню суїцидальної поведінки. Автор статті ставить перед собою завдання вивчити причини виникнення в умовах сьогодення у співробітників цієї категорії внутрішньоособистісного конфлікту, визначити його ознаки, притаманні їх професійній діяльності, окреслити можливі шляхи попередження цього конфлікту та недопущення переростання останнього у суїцидальну поведінку.

Наукове вивчення внутрішньоособистісного конфлікту почалось у кінці 19 століття австрійським психологом З. Фрейдом. У рамках психоаналізу він показав, що людське існування пов'язано з постійною напругою та подоланням протиріч між біологічним потягом і бажанням людини та соціально – культурними нормами, між несвідомим та свідомим. У цьому протиріччі та постійному протиборстві вказаних сторін і є сутність внутрішньоособистісного конфлікту за Фрейдом [2]. Подальше вивчення останнього такими науковцями-психологами як К. Левін, К. Роджерс, А. Маслоу, А.Н. Леонтьєв та іншими дозволили виявити різні типи такого конфлікту.

Узагальнюючи дослідження багатьох науковців, які вивчали сутність внутрішньоособистісного конфлікту, її можна визначити як одночасне існування протилежних та взаємовиключних мотивів, ціннісні орієнтації та цілі, з якими особа на даний час не може впоратись, тобто вибрати пріоритети поведінки, що базуються на цих мотивах. Таким чином, можна виокремити наступні характеристики внутрішньоособистісного конфлікту:

- внутрішньоособистісний конфлікт з'являється в результаті взаємодії елементів внутрішньої структури особистості;
- сторонами цього конфлікту є одночасно існуючі в структурі особистості різнопланові і суперечливі інтереси, цілі, мотиви та побажання;
- внутрішньоособистісний конфлікт виникає тільки тоді, коли сили, що впливають на особистість, є рівноцінними;
- будь-який внутрішньоособистісний конфлікт проходить на тлі негативних емоцій;
- підґрунтям цього конфлікту є ситуація, яка характеризується протилежними позиціями сторін, мотивами, цілями та інтересами сторін, засобами досягнення цілей в даних умовах.

Якщо внутрішньоособистісний конфлікт не вирішується своєчасно, то він може привести до більш тяжких наслідків, головними серед яких є стрес, фрустрація та невроз. Останні мають психогенну природу. Їх причинами виникнення є глибокий внутрішньоособистісний конфлікт, коли особистість не в змозі вирішити його продуктивно і раціонально (так звані невротичні конфлікти). Вони є найвищою стадією розвитку внутрішньоособистісного конфлікту.

З появою невротичного конфлікту особа перетворюється у невротичну особистість, яка характеризується внутрішніми протилежними тенденціями. Ці

тенденції людина не в змозі ні вирішити, ні примирити, для неї характерним є постійне суперництво. У даному випадку в його діях є постійне порівняння себе з іншими особами, бажання бути у всіх відношеннях унікальним та виключним, прихована ворожість, присутній руйнуючий аспект, який спонукається нерозбірливим і нав'язливим бажанням принизити інших. Такими є основні негативні наслідки внутрішньоособистісного конфлікту. Але найбільш негативним проявом цього стану може бути самогубство особи (суїцид).

Аналіз психологічної літератури дає змогу визначити суїцид – як “...усвідомлений акт відходу з життя під впливом психотравмуючих ситуацій, за якого власне життя як найвища цінність втрачає сенс для даного індивіда в силу особистісних психічних деформацій, соціально – економічних і морально дестабілізуючих чинників” [3]. Суїцидальна поведінка, крім власне суїциду, включає в себе суїцидальні спроби та суїцидальні прояви. До замахів відносяться всі суїцидальні акти, які не завершилися смертю з причин, що не залежали від суїцидента (обрив мотузки, своєчасно проведені реанімаційні заходи тощо). До суїцидальних проявів відносяться відповідні думки, висловлювання, натяки, які супроводжуються діями, спрямованими на позбавлення себе життя. Слід зазначити, що суїцидальна поведінка може мати демонстративно-шантажний характер та застосовуватися для маніпулювання почуттями інших людей, отримання якихось преференцій, привертання уваги до своєї персони тощо.

Слід пам'ятати, що суїцид завжди індивідуальний, не існує єдиної універсальної причини або групи причин самогубств. Разом із тим, незважаючи на різноманіття обставин, що їх викликають, та методів здійснення, існують загальні риси, які характерні для всіх суїцидів:

- загальною метою суїциду є вихід з кризової ситуації;
- загальним завданням суїциду є припинення функціонування свідомості як можливості сприймати психотравмуючі події;
- загальним стимулом суїциду є нестерпний психічний біль;
- загальною суїцидальною емоцією є безпорадність та безнадія (крім самогубств зумовлених релігійними і культурними особливостями);
- загальним внутрішнім відношенням потенційного суїцидента до суїциду є амбівалентність (суперечливе ставлення) та відсутність категоричного його сприйняття;
- загальним станом психіки при суїциді є звуження свідомості або так зване “тунельне мислення“, що суттєво знижує об'єктивність сприйняття проблем та унеможливує вести пошук інших шляхів її вирішення;
- загальною комунікативною дією при суїциді є повідомлення індивідом про свої наміри, здійснене в усній чи письмовій формі.

Аналізуючи фактори суїцидальної поведінки можна розділити їх на такі групи:

- індивідуально-психологічні спадкові;
- соціально-демографічні;

- медичні;
- природні.

Складність та суперечливість “внутрішнього” життя людини, зокрема, співробітника спецслужби, у більшості випадків не дозволяє виявити “головну” причину суїциду. Практика свідчить, що до самогубства його може підштовхнути безліч причин. У зв’язку з цим, важливими діями керівника підрозділу є комплексна профілактична робота, що включає в себе заходи загального і спеціального плану.

Основне бачення загального напрямку цих заходів повинно бути направлено на послаблення та усунення соціально – психологічних передумов, які сприяють формуванню суїцидальної поведінки і збереженню суїцидальної обстановки в підрозділі.

В цьому контексті важливою складовою частиною роботи керівника підрозділу є організація заходів з психологічної гігієни і психологічної профілактики. Ця частина роботи включає в себе:

- раннє виявлення співробітників з нервово-психологічною нестабільністю, акцентуаціями (вираженими відхиленнями) характеру, проблемною поведінкою;
- призначення на посади співробітників з урахуванням їх психологічних особливостей;
- планомірний розподіл фізичних та психологічних навантажень;
- попередження професійного вигорання, надмірного емоціонального навантаження особового складу підрозділу.

Найбільш точним, і в той же час найбільш складним методом вивчення особи, є спостереження. Ефективність його підвищується якщо воно ведеться системно і цілеспрямовано. Основні ознаки можливої підготовки до скоєння співробітником суїциду можуть бути наступні:

- незвично зневажливе ставлення до зовнішнього виду;
- посилення скарг на фізичне нездужання;
- схильність до швидкої зміни настрою;
- скарги на безсоння або підвищену сонливість;
- підвищення або погіршення апетиту;
- ознаки занепокоєння;
- ознаки постійної втоми;
- відхід від контактів, ізоляція від друзів та сім’ї;
- уникнення від суспільних робіт, сумісних справ;
- підвищений ризик при виконанні службових обов’язків або інших дій;
- порушення уваги із зниженням якості виконання функціональних обов’язків;
- обтяжливість думками про смерть або потойбічне життя;
- незвичні спалахи роздратування;
- посилене почуття тривоги;

- висловлювання безнадії;
- надмірне вживання алкоголю та наркотиків;
- роздавання цінних подарунків;
- приведення робочих та домашніх справ у порядок;
- розмови про своє поховання;
- відсутність планів на майбутнє;
- складання записки про бажання піти з життя.

При цьому співробітник може говорити такі репліки:

- “ненавиджу життя”;
- “я не можу цього винести”;
- “вони пожалкують за те, що вони мені зробили”;
- “я покінчу з собою”;
- “нікому я не потрібен”;
- “це вище моїх сил”;
- розлучення;
- важка хвороба;
- смерть близьких рідних;
- статеві розлади.

Висновки. Внутрішньоособистісний конфлікт, який носить деструктивний характер, може розвиватись через стани стресу, фрустрації та деякі типи неврозів і передувати намірам людини покінчити життя самогубством.

Основним напрямком профілактики внутрішньоособистісних конфліктів серед співробітників СБ України та можливих на їх основі суїцидів є організація усіх форм індивідуально-виховної роботи керівників із особовим складом.

Важливою складовою є повсякденне медико-психологічне супроводження станів співробітників по результатам їх медичного обстеження.

Список посилань:

1. Сокурєнко В.В. Самогубства в Україні: причини та протидія. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції “Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія”. Харків, 2020. С.8.

2. Головка О.В., Лисак Н.О., Петренко Н.В. Опорний конспект лекцій з дисципліни “Конфліктологія”, Харків, 2018. С.45

3. Психологія. Словарь. Под общ. ред. Петровского А.П., Ярошевского М.Г. 2 изд. Москва, Политиздат, 1994. 494с.

Тімченко Марина Володимирівна, аспірантка навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології, Національний університет цивільного захисту України, заступник директора ТОВ “КЦОЗ 911” (м. Харків)

Галотерапія в практиці корекції кризових станів екскомбатантів

В історії кожної науки неодноразово траплялося, що окремі її напрями отримували порівняно швидкий розвиток, тоді як інші, на якийсь період, затримувалися у своєму зростанні. Нерівномірність такого роду виявилася характерною як для вітчизняної психологічної науки в цілому, так і її складової – кризової психології, однією з основних задач якої є психологічна допомога людині, яка волею долі опинилася у кризовому стані [1].

У 2006 році науковцями навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології Національного університету цивільного захисту України вперше в історії вітчизняної психологічної науки були підняті питання та стали активно розвиватися форми та методи надання екстреної психологічної допомоги людині, яка перебуває у кризовому стані внаслідок дії стрес-факторів надзвичайної ситуації природного, техногенного, соціального або воєнного характеру [2].

За останні п'ять років кризові стани особистості дуже часто стали зустрічатися серед різноманітних верств населення. Вірогідність їх виникнення різко зросла і серед професійних контингентів, які виконували/виконують завдання за призначенням в складних умовах локального збройного конфлікту, що сьомий рік поспіль не припиняється на сході нашої країни [3].

Не надання психологічної допомоги особам з кризовими станами нерідко призводить до самогубств, тривалих розладів психологічного та психічного здоров'я, депресій, конфліктів у сім'ях та на роботі [4].

На сьогодні сучасна медицина та психологічна наука мають у своєму арсеналі багато терапевтичних технік (у тому числі, – і нетрадиційних: зоотерапія, ароматерапія, магнітотерапія, фітотерапія, кліматотерапія тощо).

Кліматотерапія – сукупність методів профілактичної медицини та медико-психологічної реабілітації, в яких використовується дозований вплив клімато-погодних факторів та спеціальних кліматопроцедур на організм людини. Галотерапія, як різновид немедикаментозного способу профілактичної медицини та медико-психологічної реабілітації, є одним із методів кліматотерапії. Суть даного методу полягає у лікуванні тривалим перебуванням в умовах своєрідного мікроклімату соляних печер, гrotів, шахт.

Метод галотерапії отримав свою назву від грецького слова “hals” – “сіль” і став застосовуватися лише з середини 80-х років ХХ століття. Однак, ще 2,5 тисячі років тому греки вже використовували для лікування соляні печери природного походження.

У середині ХІХ століття про метод дізналися й у Європі. Польським терапевтом Феліксом Бочковським у 1843 році було помічено, що серед шахтарів, які працюють у соляній шахті, практично не зустрічалися ті, хто

страждав на захворювання дихальної системи. Лікарі зацікавилися цим феноменом і так зародився метод лікування в соляних камерах. Саме в Польщі, у соляних шахтах м. Величка, поблизу м. Кракова, у 1958 році, відкрилася перша “Легенева соляна лікарня”.

У 1976 році в селище Солотвино Закарпатської області УРСР у Республіканській алергологічній лікарні МОЗ був створений унікальний підземний спелеотерапевтичний стаціонар на 240 ліжок, який знаходився на глибині 300 метрів в масиві кам'яної солі. З метою вивчення лікувально-профілактичних результатів при лікарні були відкриті клініко-біохімічна та функціонально-діагностична лабораторії. Було проведено низку досліджень з вивчення, управління параметрами та створення лікувального мікроклімату підземного відділення лікарні.

Прагнення використовувати лікувальні властивості мікроклімату соляних печер для оздоровлення, лікування та профілактики більш широкого кола людей, спонукали до пошуку шляхів відтворення штучного лікувального мікроклімату.

У 1984 році у Всесоюзному науково-дослідному інституті пульмонології МОЗ СРСР (м. Ленінград, нині Санкт-Петербург, РФ) під науковим керівництвом професора П.П. Горбенка була створена перша у світі “Галокамера” (авторське свідоцтво № 1225569, 1984 р.). Саме термін “Галокамера”, який вперше був використаний доктором П.П. Горбенком та інженером В.Ф. Слесаренком у 1984 році, і став фундаментом створення методики галотерапії.

У 1988 році радянськими науковцями було внесено суттєві удосконалення до конструкції “Галокамери” та розроблено генератор сухого аерозолю – галогенератор – прилад для підвищення дисперсності аерозолю і підтримки його необхідного складу.

У 1990 році Міністерство охорони здоров'я СРСР затвердило до широкого використання розроблену методику галотерапії, стандарт мікроклімату і пристрій для її реалізації – галокамеру [5].

Технологія галооздоровлення ефективна практично для усіх верств населення. На сьогодні доведено, що сеанси галотерапії допомагають поліпшити загальне самопочуття, настрої, фізичну та розумову працездатність, підвищити загальний імунітет органів дихання, зменшити застійні явища у легенях тощо. Ми активно використовуємо “Соляну печеру” і в психореабілітаційній роботі з екскомбатантами.

Існуючий галокомплекс “Соляна печера” являє собою комплекс спеціально обладнаних приміщень (власне приміщення для прийняття процедур та проведення дихальних вправ – “Соляна печера” та апаратна, де розміщуються аерогалитгенератор та інше допоміжне обладнання). Для зручності функціонування “Соляної печери” набір приміщень доповнений тамбуром, де розміщені шафи для одягу та комплектів білизни (бахіли та ін.).

Спеціальне багат шарове соляне покриття є головним елементом оздоровчого мікроклімату галокомплексу “Соляна печера”. Воно має три основні властивості: оздоровчу, захисну та буферну.

Допоміжний психосуггестивний ефект, спрямований на екскомбатантів, з якими проводяться сеанси у “Соляній печері”, надає аудіо комплекс з використанням релаксаційної музики.

“Соляна печера” має певну вологість, тиск та комфортну температуру. Для створення мікроклімату та підтримки стабільної концентрації у повітрі хлориду натрію використовується галогенератор (доречи, використовується не морська сіль, а кам'яна). Галогенератор насичує соляну кімнату сухим сольовим аерозолем, створюючи умови максимально наближені до природних соляних печер. Вміст іонів магнію, кальцію, натрію і бром у повітрі, що вдихається, очищає органи дихання, бронхи, легені від мікробів і бактерій. А збагачена киснем кров під впливом солоної пари заспокоює нервову систему.

У нашій соляній кімнаті використовується галогенератор нового покоління HaloPrima-02M (ASGP-02M), оснащений лазерним датчиком, який контролює концентрацію соляного аерозолу в повітрі.

Відповідно до норм, у нашій соляній кімнаті можуть одночасно проходити сеанс 5 – 6 колишніх учасників АТО/ООС.

Для відвідування соляної кімнати необхідний попередній запис, ознайомлення з правилами відвідування соляної кімнати, показаннями та протипоказаннями до галотерапії. У разі хронічних захворювань ми рекомендуємо проконсультуватися з лікарем про необхідність та можливість такої процедури.

Тривалість кожної процедури становить 40 хвилин. Сеанс починається щогодини (рівно). Час, що залишився після сеансу, необхідний для підготовки кімнати до наступного сеансу.

Важливо враховувати той факт, що найчастіше на 3 – 4 сеансі у деяких екскомбатантів відбувається загострення хронічних захворювань – посилюється нежить, кашель, шкіряні захворювання. Це те, що у гомеопатії називають “лікування через загострення”. Це нормальне явище в галотерапії, до 5-го сеансу такі прояви відступають і стан нормалізується. Слід зазначити, що загострення хронічних захворювань наступають далеко не у всіх людей.

Також, у ході психореабілітаційної роботи з учасниками АТО/ООС ми звертаємо увагу на те, що відвідування галокамери не є панацеєю, не скасовує та не замінює лікування, призначеного лікарем. Її ефективність – у комплексному підході. Це чудовий додаток до консервативного лікування та оздоровлення, на кшталт санаторно-курортного. Очікувати на оздоровчий ефект від процедур можна тільки у разі регулярного відвідування – щодня або через день.

Можлива перерва (наприклад, якщо її необхідно зробити при загостренні хвороби або раптового сплеску негативних психічних станів), але не більше двох діб. Перерва понад дві доби робить, практично, марними попередні

сеанси. Повторні курси ми рекомендуємо проходити екскомбатантам через 2-6 місяців.

Досвід проведення галотерапії з учасниками АТО/ООС дозволяє констатувати, що даний метод має безпечну дію та антистресовий вплив і достатньо дієвий для нормалізації функціонального стану центральної нервової системи екскомбатанта та зниження накопиченої ним втоми.

Список посилань:

1. Кризова психологія: Навчальний посібник /За заг. ред. проф. О.В. Тімченка. Х.:НУЦЗУ, 2010. 401 с.

2. Оніщенко Н.В. Екстрена психологічна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації: теоретичні та прикладні аспекти: монографія /Наталія Вікторівна Оніщенко. Х.: Право, 2014. 584 с.

3. Психологічні наслідки перебування рятувальників у зоні проведення антитерористичної операції: монографія /За заг. ред. Тімченка О.В., Оніщенко Н.В. Х. : НУЦЗУ, 2019. 174 с.

4. Актуальні дослідження в сучасній екстремальній та кризовій психології: монографія /За заг. ред. В.П. Садкового, О.В. Тімченка. Х.: НУЦЗУ, ФОП Мезіна, 2017. 512 с.

5. Методические рекомендации. Галотерапия в профилактике и лечении заболеваний органов дыхания. Л., 1990. 135 с.

Товма Микола Іванович, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри військово-соціального та психологічного забезпечення, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Товма Ігор Миколайович, кандидат військових наук, доцент кафедри педагогіки та психології, Національна академія Національної гвардії України (м. Харків)

Профілактика професійної деформації військовослужбовців НГУ

Питання негативного впливу професійної діяльності на військовослужбовця відносяться до області так званої професійної деформації. Реалізація владних повноважень, застосування примусу, використання зброї, спеціальних засобів до правопорушників, нанесення їм тілесних ушкоджень в установлених законом випадках поєднуються одночасно з діями по наданню допомоги, роз'ясненню прав та організації подальшої роботи, що вимагає внутрішнього спокою та виваженості у спілкуванні [1, 2].

При виконанні ряду службових обов'язків військовослужбовці часто стикаються з ворожим, агресивним ставленням до себе з боку оточуючих; крім того, існує реальна загроза не тільки вербальної, а й фізичної агресії. Дана категорія в силу специфіки своєї професійної діяльності, перебуває в ситуації, яку можна визначити як хронічну стресогенність. Так чи інакше, під впливом умов діяльності, відчуваючи дефіцит позитивних вражень, особистість військовослужбовця починає поступово зазнавати певних змін: змінюються

форми поведінки, прийоми роботи, а іноді і більш істотні властивості особистості – риси характеру та спрямованість особистості. Подібні зміни свідчать про професійну деформацію особистості.

Професійна деформація – явище, об'єктивно супутне розвитку людини в її професійній діяльності, якщо вона повсякденно не працює над собою. На відміну від інших професій, де деформація одного працівника не “кидає тінь” на його колег і не нівелює соціальну цінність їхньої праці, у діяльності військовослужбовця таке явище має більш тяжкі наслідки. Тут помилки одного персоніфікуються в суспільній свідомості як недолік всіх військовослужбовців, породжуючи відповідний стереотип – “там усі такі”.

Професійна деформація проявляється в наступних сферах: професійно-моральній, професійно-інтелектуальній, емоційно-вольовій, і як похідній – у сфері професійних дій [1, 4].

Важливо, що в період відрядження в зону проведення ООС складається певний стереотип поведінки при вирішенні службово-бойових завдань. На його формування в першу чергу впливають специфічні методи роботи, прийнятні тільки в зоні екстремальних ситуацій, події, що негативно позначаються на психіці військовослужбовців (спогади про бої, загибель товаришів), які породжують такі психічні стани, як агресія, збудливість, пригніченість, депресія. В результаті даний стереотип поведінки автоматично переноситься після приїзду додому на представників цивільного населення, з якими даному військовослужбовцю при виконанні професійних функцій доводиться контактувати. Це може виражатися в необґрунтованому жорстокому поводженні з затриманою особою, в перевищенні службових повноважень [3]. Проте, зазвичай, ці зміни є тимчасовими і описуються як тимчасове порушення адаптації, якщо згодом не відбувається змін у поведінці, а стан військовослужбовця погіршується – з'являються проблеми зі сном, виснаження тощо, то прийнято говорити про ПТСР, а не про професійну деформацію.

У результаті численних досліджень [1-4] були виділені конкретні фактори, що перешкоджають професійній деформації військовослужбовців:

- чіткість у визначенні функціональних обов'язків;
- підвищення кваліфікації, накопичення професійного досвіду;
- наявність широкого кола інтересів і потреб;
- здатність контролювати свої вчинки та дії;
- адекватна самооцінка та стриманість;
- прояв твердості характеру в складних ситуаціях;
- терпимість до недоліків оточуючих;
- задоволеність умовами та режимом служби;
- додаткове навчання, консультування, участь у тренінгах, тощо.

До найбільш дієвих способів подолання особистої професійної деформації можна віднести наступне:

- підвищення духовного, інтелектуального і морального рівня військовослужбовців;

- підвищення рівня морально-психологічного клімату в колективах, заснованого на взаємоповазі та взаємопідтримці;
- повага до індивідуальної позиції іншої особистості, незалежно від її соціального стану;
- творчий підхід до виконання службових завдань;
- збереження своєї індивідуальності;
- використання свого досвіду в умінні переоцінювати систему цінностей, яка склалась в попередніх умовах соціалізації;
- гнучкість у виборі та виконанні соціальних ролей (на роботі, в сім'ї, в транспорті тощо).

Таким чином, профілактика професійної деформації представляє собою сукупність попереджувальних заходів, орієнтованих на зниження ймовірності розвитку передумов і проявів професійної деформації. Одним із завдань такої профілактики є блокування і згладжування факторів, що сприяють розвитку професійної деформації.

Список посилань:

1. Колесніченко О.С. Психологічні особливості прояву професійної деформації військовослужбовців внутрішніх військ МВС України з різним стажем служби. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*, 2014, випуск 2(39).

2. Безносів С.П. Професійна деформація особистості. СПб.: Мова, 2004. 43 с.

3. Трунов Д. Г. Синдром згоряння: позитивний підхід до проблеми. *Журнал практичного психолога*. 1998. № 8. С. 84-89.

4. Основи психологічної підготовки військовослужбовців Національної гвардії України до виконання службово-бойової діяльності в екстремальних умовах : посібник / О.С. Колесніченко, Я.В. Мацегора, І.І. Приходько; за заг. ред. проф. І.І. Приходька. Х. : НА НГУ, 2017. 127 с.

Федоренко Олена Іванівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри педагогіки та психології, Харківський національний університет внутрішніх справ (м. Харків)

Напрями психотерапевтичної роботи з військовослужбовцями і ветеранами війни

Підписання контракту чи призов солдата на військову службу є стресом для родини. Члени родини відчують тривогу, занепокоєння, збентеження, що пов'язано із можливими подіями та наслідками, які вони не обирають або на які не погоджувалися. Відносини у такій родині зазнають значних змін, відбувається зміна пріоритетів у відносинах, що пов'язано із необхідністю жертвувати сімейними цінностями “на користь” служби. Наприклад:

- сім'я функціонує без одного з батьків (чоловіка чи жінки) тривалий час у період підготовки або виконання бойового завдання, що збільшує навантаження на ту людину, яка залишається з родиною;
- сім'ї часто не вистачає військовослужбовця у свята, дні народження і спеціальні події, на яких він не може бути присутнім, перебуваючи на службі або виконуючи бойове завдання;
- якщо військовослужбовець живе з родиною, то його робочий день невнормований;
- сім'я налаштована на сприйняття військової служби понад усе і на функціонування за умов відсутності одного з її членів;
- кожний член сім'ї переживає дистрес, тому що близька людина може не повернутися з війни чи з бойового завдання, або повернутися змінена – психологічно і/або фізично [1].

Тому, плануючи терапію, необхідно враховувати потреби всієї родини. Після війни США в Афганістані й Іраку перша загальна рекомендація полягала в тому, щоб тримати всю сім'ю у фокусі терапії, проводити терапію родини як цілісної системи [8]. Якщо допомагати тільки одній частині системи, то очікування, що вся система буде ефективно працювати, є інфантильним. Тому треба зосередити терапію на сім'ї в цілому, на динаміці її життя, на проблемі адаптації до життя після війни, на її труднощах і на справжньому зціленні. Водночас ефект терапії є обоюстороннім: здорова сім'я допомагає зціленню військовослужбовця, і навпаки. Така природа сімейних систем – елементи системи взаємопов'язані, один елемент впливає на функціонування всіх інших [5].

У США є низка програм, протоколів і динамічних моделей, спрямованих на індивідуальну терапію ветеранів [4], проте спостерігається брак даних щодо терапії родин військових. У деяких дослідженнях висвітлено підсистеми чоловіка чи батька або пари [3], але тільки в декількох роботах подано дослідження терапії сімейної системи в її цілісності [10].

Розглянемо чинники, що суттєво впливають на задоволення подружнім життям і на сімейну динаміку і які необхідно враховувати при здійсненні терапії.

Після бойового завдання або військової служби, як зазначають дослідження вчених-психологів та психотерапевтів (Л. Гридковець, О. Запорожець, О. Колесніченко, Дж. Крейсеєр, В. Невмержицький, І. Приходько, Л. Царенко та ін.), людина загалом повертається іншою – фізично й емоційно. На відміну від попередніх воєн, натеper більша кількість ветеранів повертаються додому, переживши рани й травмування, які могли б у минулому бути смертельними; зазнавши при цьому переважно політравмівних ушкоджень: множинних ампутацій, черепно-мозкових травм, важких травм обличчя тощо. Будь-які тілесні ушкодження (перший чинник) впливають на психіку людини, до цього додаються невидимі моральні травми від споглядання наслідків війни, стреси, пов'язані із загальними аспектами служби

у збройних силах [3].

Відрядження для виконання бойових чи службових завдань є невідомою складовою військової служби. Розлука (другий чинник) позбавляє членів сім'ї повсякденного і повноцінного спілкування, але не обов'язково негативно впливає на загальне задоволення або якість подружніх стосунків. Якщо взяти до уваги широке коло подружніх чинників: рівень впевненості, що шлюб може зберігатися тривалий час; рівень відданості подружжя одне одному; кількість розлучень; рівень задоволення подружнім життям, насильство в сім'ї, то з'ясовано, що немає істотних відмінностей у задоволенні подружнім життям у пар, роз'єднаних через військові конфлікти, і тих, хто просто служив в армії, перебуваючи вдома. Однак істотні відмінності виявилися у випадку посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Було встановлено, що конфлікти в родині, в одного з членів яких був ПТСР, значно частіші, ніж в інших сім'ях, а рівень задоволення сімейними стосунками, рівень впевненості у шлюбі нижчий. Отже, не стільки розлука, як наявність симптоми ПТСР (третій чинник) після повернення військовослужбовців додому з бойової місії негативно впливають на якість сімейних стосунків [2].

Дослідження свідчать: що ближче в часі було бойове завдання, то ймовірніший розвиток симптоматики, пов'язаної зі стресом (зокрема, ПТСР). У подальшому це призводило до низького рівня задоволення подружнім життям [2]. Багато досліджень підтверджують, що симптоматика ПТСР щодо сну, дисоціації і серйозних сексуальних проблем значно знижує рівень задоволення подружнім життям [7]. Високий рівень інтенсивності симптомів травми у ветеранів негативно впливає і на їхню здатність до емоційної відкритості та доступності для членів родин.

Наступним важливим чинником у процесі терапії є *робота з дітьми*. Проведене у 2002 році дослідження показало, що діти в сім'ях, де в одного з батьків є симптоми ПТСР, також часто мають прояви стресового переживання життєвих подій [9]. Такі додаткові стресори впливають на поведінку та емоційні почуття дитини, що не дає їй можливості успішно навчатися в школі та почуватися спокійно і комфортно в сім'ї.

Ще однією суттєвою проблемою, яка пов'язана із динамікою сімейних стосунків та військовою службою, є реінтеграція військовослужбовця. Під час тривалої розлуки військові і їхні сім'ї живуть різним життям. Тривалість розлуки на рік чи більше закріплює ці "різні" способи життя. Відокремлений від родини військовослужбовець (солдат, офіцер) вчиться функціонувати як особистість і піклуватися про себе та безпеку бойової команди. В цей час його дружина справляється з робочим навантаженням, яке раніше розподілялося на двох. Було встановлено, що риса, яка допомогла дружині впоратися без чоловіка, а саме – незалежність, стає тим руйнівним чинником, що спричиняє найбільші проблеми при возз'єднанні сім'ї.

Отже, конструктивний механізм в умовах тимчасової відсутності чоловіка стає деструктивним механізмом після його повернення і спроби реінтегруватися в родину. Оскільки розлука в сім'ях військовослужбовців буває

дуже часто, це майже норма, деякі дослідження показують, що вона здатна допомагати сім'ям стати стійкішими і творчими у підходах до подолання відчуженості. Було також встановлено, що повсякденне спілкування під час службового чи бойового відрядження, є захисним механізмом для загальної сімейної стійкості [6].

Спілкування з членами родини під час військових навчань і бойових операцій може відбуватися електронною поштою, за допомогою веб-камери чи мобільного телефону. Звичка до регулярного й ефективного спілкування укріплюється і стає частиною характеру за умови частих відряджень. Це дозволяє підтримувати емоційний зв'язок з близькими, обговорювати важливі питання, проявляти турботу, намагатися, хоча і дистанційно, бути повноцінним членом сім'ї, і, у такий спосіб, уникнути відчуження. Подібна практика спілкування під час розлуки допомагає адаптації після повернення чи демобілізації учасника бойових дій, оскільки людина повертається у сім'ю не як стороння людина, а як близька, яка не надовго відлучилася у справах.

Список посилань:

1. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Т. 1. Київ, 2018. 208 с.
2. Allen E., Rhoades G., Stanley S., Markman H. Hitting home: Relationship between recent deployment, Posttraumatic Stress Symptoms, and marital functioning for Army couples. *Journal of Family Psychology*, 2010. 24, 3, 280-288. DOI: 10.1037/a0019405.
3. Blow A., Curtis A., Wittenborn A., Gorman, L. Relationship Problems and Military Related PTSD: The Case for Using Emotionally Focused Therapy for Couples. *Contemporary Family Therapy: An International Journal*, 2015. 37(3), 261–270. DOI:10.1007/s10591-015-9345-7.
4. Ghaffarzadegan, N., Ebrahimvandi, A., & Jalali, M. S. A Dynamic Model of PostTraumatic Stress Disorder for Military Personnel and Veterans. 2016. *Plos ONE*, 11(10), 1–17. DOI: 10.1371/journal.pone.0161405
5. Henry C. S., Sheffield Morris A., Harrist A. W. Family Resilience: Moving into the Third Wave. *Family Relations*, 2015. 64(1), 22–43. DOI: 10.1111/fare.12106.
6. Merolla A. Relational maintenance during military deployment: Perspectives of wives of deployed US soldiers. *Journal of Applied Communication Research*, 2010. 38, 1, 4–26. DOI: 10.1080/00909880903483557.
7. Nelson Goff B., Crow J., Reisbig A., Hamilton S. The impact of individual trauma symptoms of deployed soldiers on relationship satisfaction. *Journal of Family Psychology*, 2007. 21, 3, 344–353. DOI: 10.1037/0893-3200.21.3.344.
8. Sheppard S., Malatras J., Israel A. The impact of deployment on U.S. military families. *American Psychologist*, 2010. 65, 6, 599–609. DOI: 10.1037/a0020332
9. Smith P., Perrin S., Dyregrov A. Yule W. Principal components analysis of the Impact of Event Scale with children in war. 2002. *Personality and Individual Differences*, 16, 685–691.

10. Vasterling, J. J. et al. Establishing a methodology to examine the effects of war-zone PTSD on the family: the family foundations study // International Journal Of Methods In Psychiatric Research, 2015. 24(2), 143–155

Федюніна Катерина Сергіївна, здобувач вищої освіти, факультет підготовки фахівців для органів досудового розслідування, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Токар Андрій Анатолійович, старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Психотерапія, психокорекція та психореабілітація особистості, яка пережила травматичні події

Зародження реабілітаційної психології почалося у 80-х роках ХХ століття, реабілітаційної психології є невід'ємною частиною будь-якого виду реабілітаційної допомоги.

Психотерапія, психореабілітація, психокорекція відносяться до напрямів реабілітаційної психології.

Впродовж століть люди зверталися за реабілітаційною допомогою до монастирів після духовних, душевних чи тілесних травм де вони отримували психологічну допомогу [1].

Зараз ця проблема досі залишається актуальною, адже люди, які пережили психологічну травму потребують надання психологічної допомоги.

Психологічна допомога надається кваліфікованим спеціалістом, таким як психолог, а психотерапевтична допомога надається психіатром.

Для початку треба розкрити поняття реабілітації-це система державних, соціальних медичних, професійних, педагогічних, психологічних та інших заходів, спрямованих на запобігання розвиткові патологічних процесів, що; на ефективне і раннє повернення людей які зазнали травм, у суспільство і до суспільно корисної праці.

Надалі потрібно розкрити поняття напрямів реабілітаційної допомоги, такі як: психологічна реабілітація – система заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психічного й особистісного здоров'я, створення сприятливих умов для розвитку та утвердження людини; психокорекція є спеціально організованою системою психологічних впливів, спрямованих на зміну певних тенденцій, особистісних і поведінкових особливостей, які не відповідають оптимальному нормальному функціонуванню;

психотерапія полягає у лікуванні психічних розладів психологічними засобами, вона спрямована на надання психологічної допомоги завдяки глибинним змінам особистості, через здійснення прогресивних зрушень у самосприйнятті й світосприйнятті, що створюють умови для повноцінної реалізації.

Психотерапія проводиться таким кваліфікованим спеціалістом, як психотерапевт.

Всі вони спрямовані для покращення психологічного стану людини.

Для повного розуміння цих понять треба розглянути їх мету. Мета психокорекції спрямована на усунення недоліків у розвитку особистості. Психологічна корекція відрізняється від психологічного консультування та психотерапії тим, що вона не спрямована на зміну установок, внутрішнього світу особистості і може здійснюватися навіть тоді, коли клієнт не усвідомлює своїх проблем і психологічного змісту корекційних вправ. Під психокорекцією розуміють також процес розширення спектру реагування клієнта на певні подразники, формування навичок, які роблять його поведінку більш гнучкою, підвищують адаптаційні здібності його особистості [2].

Мета психотерапії є збереження та сприяння покращення не тільки душевного здоров'я, а й здоров'я всього організму - це все спрямоване на поліпшення загальної якості життя [3].

Мета психореабілітації полягає у збереженні або відновленні фізичного та психічного здоров'я отримувачів послуг;

- досягнення соціально-психологічного благополуччя;
- зниження частоти та тяжкості наслідків перенесених бойових психічних травм у формі гострих стресових реакцій;
- запобігання інвалідності;
- профілактика агресивної та саморуйнівної поведінки [4].

Всі ці заходи спрямовані на вирішення психологічних проблем після того як сталася травмуюча подія.

Для повного розуміння треба розглянути, що таке травмуюча ситуація -це та яка характеризується раптовістю, інтенсивністю; часто пов'язана с фактом або загрозою сексуального насильства; несе людині абсолютно нову інформацію, яку необхідно інтегрувати в попередній життєвий досвід [1].

В сучасному світі ми часто стикаємося з такими ситуаціями де люди отримують травму, та негативно впливають не тільки на фізичний стан людини, а також можуть завдавати психологічних трав.

До ситуацій, які можуть завдавати трав відносяться: загроза життю людини, загроза її сексуальному та фізичному здоров'ю, військові дії, природні катаклізми, екологічні та техногенні катастрофи, пожежі, терористичні акти, присутність під час насильницької смерті інших, нещасні випадки, раптова поява загрозливих життю захворювань, нападу. Факт переживання травматичного стресу може бути причиною появи у людини в майбутньому посттравматичного стресового розладу (ПТСР) [5 стр. 45]. Цей розлад потребує системних та тривалих відпрацювань зі спеціалістами.

Через це потім для налагодження свого психологічного здоров'я потрібно звернутися до психолога, а в деяких випадках до психіатра. Але часто людей охоплює страх, іноді й сором. Сором'язливість у зверненні до кваліфікованого спеціаліста, буцімто вважається що звертатися до когось за допомогою

неправильно та соромно розповідати про свої проблеми, які стали наслідком пережитої ситуації.

Деякі взагалі продовжують надалі переживати психологічні проблеми, які потім переростають ще у більш складніші.

Ці проблеми в деяких випадках можуть зашкодити не тільки особі, а й іншим людям. Наприклад, бувають випадки, що людина через психологічні проблеми може вчинити самогубство або позбавити життя іншого.

Тому, на нашу думку, кожен хто пережив травматичну ситуацію повинен перестати боятися та звернутися за допомогою, адже це є нормальним тому, що психологічні проблеми самостійно вирішити неможливо.

Треба розуміти, що далі залишатися з проблемами сам на сам не покращить ситуацію.

Список посилань:

1. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 1. Київ, 2018. 208 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/a/430805.pdf>

2. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності. Навчальний посібник. 2-ге видання. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 256 с. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/sk756067.pdf>

3. Каліна Н.Ф. Психореабілітація : підручник. Київ: “Академвидав”, 2010. 280 с.

4. Бартошевський Р. Психологічна реабілітація для жертв військового конфлікту на сході України. *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки* // Збірник тез I Міжнародної наукової конференції, 22-23 квітня 2021 року. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2021. С.16–18.

5. Недря К.М. Стресостійкість у роботі поліцейського : навч.-практ. посіб. Дніпро: ДДУВС, 2020. 124 с. URL: <http://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/5718>

Харченко Світлана Вячеславівна, кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та психології факультету № 3 Харківський національний університет внутрішніх справ (м. Харків)

Використання тренінгових вправ в розвитку окремих здібностей соціального інтелекту у військовослужбовців Національній гвардії України

Психологічному забезпеченню в Національній гвардії України приділяється велика увага. Психологи мають виконувати цілий комплекс психодіагностичних, психоформуючих, психопрофілактичних і психокорекційних заходів, які спрямовані на вивчення, формування та розвиток у особового складу НГУ професійно важливих психічних якостей, підтримання та відновлення оптимальних психічних станів, необхідних для успішного виконання службово-бойових завдань, збереження високого рівня

психологічної безпеки та психологічного стану, запобігання виникненню професійної деформації [2].

Психологи підрозділів з психологічного забезпечення мають виконувати низку завдань, до основних з яких належить допомога командирам (начальникам) військових частин з питань створення ефективної системи підтримання психологічної готовності, стійкості та надійності особового складу для виконання службово-бойових завдань та організація та проведення професійно-психологічної підготовки особового складу з урахуванням специфіки та умов виконання завдань служби [2].

Вченими визначені професійно важливі якості військовослужбовців різних підрозділу НГУ [1], низка з яких належить, на думку автора, до здібностей соціального інтелекту. Найбільш важливим високий рівень розвитку здібностей соціального інтелекту є для військовослужбовця підрозділу НГУ з охорони дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав та з охорони громадського порядку.

Найчастіше серед професійно важливих для військовослужбовців різних підрозділу НГУ здібностей соціального інтелекту зазначають такі [1]:

- пам'ять на зовнішність і поведінку людини;
- спроможність до відтворення зорового образу за словесним описом;
- наявність навичок вільного спілкування з людьми різного віку, статі, соціального статусу;
- спроможність швидко знайти потрібний тон, доцільну форму спілкування залежно від психологічного стану й індивідуальних особливостей співрозмовника;
- контроль голосової експресії, міміки;
- чутливість до поведінки інших осіб.

Отже, гуртуючись на цьому переліку професійно важливих якостей пропонуємо низку тренінгових вправ, які психологам підрозділів НГУ доцільно використати в практичній діяльності.

Для застосування в груповій роботі з курсантами НА НГУ можливим є використання наступної низки ігор:

- Гра "Хто що відчуває?" Психолог обирає відомий художній твір, і учасники називають емоції, які можуть відчувати герої. Особлива увага приділяється моментам, де герой водночас може відчувати різні почуття або говорить одне, а насправді відчуває інше. Варіантом цієї гри може бути використання відеофрагментів, на яких людина відчуває певні емоції.

- Гра "Секретарка". Ситуація: відвідувачі в приймальні начальника дуже хочуть знати, в якому він настрої, але секретарка не може назвати жодного емоційного стану (не знає потрібних слів), може лише відповідати на питання про зовнішні прояви емоцій. Учасники ставлять питання, за якими можна визначити емоційний стан іншої людини. Результатом роботи є список ознак, що відображають емоційний стан людини (слова, міміка, жести, фізіологічні прояви емоцій тощо).

- Гра “Малювання емоцій”. Учасники мають зобразити на папері обличчя або фігуру людини з певними почуттями. Потім кожен з групи має визначити, яке почуття присутнє у осіб на малюнках. Потім відбувається обговорення особливості уявлень учасників, а також що сприяло або перешкоджало вдалому визначенню.

- Гра “Зоопарк”. Учасники наводять асоціації, які викликає у них певне загальновідоме та “культурно однозначне” поняття, наприклад “зоопарк”, а потім вони повинні придумати, які асоціації викликає це поняття у різних людей – у дитини, батьків, директора, ветеринара, різних тварин.

- Вправа “Сліпий, глухий, німий, нерухомиий”. Для виконання цієї вправи вибираються три особи, яким треба буде зіграти запропоновані на картках ролі людей із проблемами в розвитку. Одна не рухається, не чує, але говорить і бачить; друга – не розмовляє, не чує, але рухається і бачить, третя – не розмовляє, не бачить, але чує і рухається. Завдання для комунікації: “Ви зібралися на свято, слід домовитися, в які костюми одягнетесь і який візьмете подарунок. Складіть список улюблених продуктів для дня народження. Вибираєте нову марку телефону з різними функціями. Група не допомагає”. По закінченню першої серії можна запропонувати спробувати ці ролі іншим учасникам групи.

Для військовослужбовців різних підрозділу НГУ можуть бути застосовані такі ігри:

- Гра “Складання та обговорення списку складних ситуацій”. Учасники групи називають типові для кожного складні професійні ситуації, дають якісь пояснення, чому саме така ситуація є складною. Вибирається ситуація, зрозуміла для всіх і значуща для більшості учасників.

Психолог може грати роль того, хто є джерелом складності. Учасники взаємодіють із ним. Розбираються і програються типові способи поведінки та оцінювання цієї ситуації. Тренер може зіграти внутрішній монолог негативного персонажа, з якого стають зрозумілими причини його невічливості та грубості або ж “внутрішній монолог негативної емоції”, яку відчуває герой цієї сценки. Потім вибираються конструктивні способи реагування на цю ситуацію. Та ж само ситуація розігрується в конструктивному ключі.

- Гра “Установлення автора”. Учасники мають написати твір або, якщо це надто складно, просто скласти 10 речень, на тему, яка не є близькою більшості з них, наприклад, “Юнак-саксофоніст”. Учасників просять писати розбірливо й обов’язково підписати власним ім’ям або ім’ям та по-батькові. Якщо виникають питання, чи будуть це читати, необхідно відповісти, що “так, будуть”.

Після закінчення написання твору або складання речень, тренер збирає аркуші, перемішує їх, пропонує учасникам розташуватися так, щоб всі бачили один одного, та зачитує твори. Учасникам необхідно спостерігати за оточуючими, встановити автора та повідомити про це тренеру, при цьому обов’язково необхідно вказати, на чому ця думка ґрунтується.

- “Хто це?” Учасники групи отримують аркуші, на кожному з яких написано ім’я іншого учасника. Кожен учасник має написати 10 будь-яких характеристик цієї людини (фізичних, соціальних тощо, але перевагу слід віддавати психологічним якостям), за якими інші учасники могли б її впізнати. Бажано не використовувати особисту інформацію й таку, що може образити. Учасникам повідомляється, що “портрети” деяких з них не буде оголошено, а “портрети” деяких складають декілька осіб. Тренер зачитує характеристики, учасники групи намагаються здогадатись, про кого йдеться. Наприкінці вправи можна надати учасникам можливість висловитися щодо почутих характеристик. Зазначимо, що тренеру бажано не пропонувати для складання портрету тих осіб, які мають особливі прикмети. Якщо певні “портрети” містять некоректну щодо людини інформацію, то її не слід оприлюднювати. Цю вправу більш доцільно використовувати з молодими працівниками, для більш досвідчених вона не є цікавою. Її слід проводити тоді, коли учасники вже познайомилися один з одним.

- “Що про мене думають оточуючі”. Учасники групи мають написати 10 характеристик-вражень, які про них могли б написати інші учасники. Тренер зачитує характеристики, а учасники групи намагаються впізнати, про кого йдеться. Цю вправу недоцільно проводити в групах, які знайомі тривалий час, бо вона може актуалізувати конфлікти, вирішення яких не є метою цієї гри.

- “Поясни іншому”. Учасникам поділяються на малі групи та отримують певну текст з професійно орієнтованою інформацією, яку їм необхідно переформулювати із метою пояснити зміст повідомлення людині з певної соціальної групи: малій дитині, людині з хімічною залежністю, особі з обмеженими можливостями тощо. Після виконання завдання представники інших групи оцінюють нові тексти за критерієм: “Чи зрозуміє текст звичайний представник того прошарку населення, для якого його підготували?”.

- “Зіпсований телефон”. Участь приймають п’ятеро учасників, решта – глядачі. Чотирьох учасників просять вийти за двері й по одному заходити в кімнату. Учасникам необхідно максимально точно передати один одному отриману інформацію. Усі учасники обговорюють питання, що заважало точно передати інформацію, що спотворювало інформацію, як найточніше передати інформацію.

- “Картина двох художників”. Учасники парами, тримаючись за один олівець, не домовляючись, повинні намалювати будь-яку картину.

- “Портрет агресивної людини”. В роботі використовують “Абетку настроїв” або фотографії людей із соціальних мереж. Учасник отримують картки із зображеннями декількох персонажів, які виражають різні почуття та емоції, але у кожного учасника повинна бути картка із зображенням агресивної особи. Необхідно знайти персонажі, які виражають агресію. Після завершення відбувається обговорення щодо зовнішніх ознак агресії.

Список посилань:

1. Автоматизований психодіагностичний комплекс визначення професійної придатності кандидатів на військову службу у внутрішні війська

МВС України і навчання у вищих військових навчальних закладах МВС України : монографія / І. В. Воробйова, І. І. Приходько, С. Т. Полторак та ін.; за заг. ред. проф. І. І. Приходька, 2-ге вид. Харків : НА НГУ, 2016. стр 59-74.

2. Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України : Наказ міністра МВС від 08.12.2016 № 1285 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17#Text>

Христенко Віталій Євгенович, кандидат психологічних наук, доцент, провідний науковий співробітник навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Алгоритм інформування населення при виникненні надзвичайної ситуації

Будь-яка надзвичайна ситуація стається не очікувано для пересічного громадянина. Аварійні служби починають ліквідувати лихо, але звичайна людина зазвичай мало обізнана про те, що відбувається. І дуже часто спрацьовує принцип “якщо інформації мало, то її вигадують”. Саме тому надзвичайні ситуації обростають різноманітними чутками, які в свою чергу викликають паніку.

Тому від того, як відбувається інформування, залежить і швидкість ліквідації надзвичайної ситуації, і життя постраждалих, і сама можливість зведення до мінімуму наслідків від цієї надзвичайної ситуації.

При оповіщенні населення про надзвичайну ситуацію важливо і потрібно враховувати кількісну та якісну сторони інформації, що подається про трагедію, щоб не призвести до двох основних можливих стратегій поведінки населення: ажіотажу, пов'язаного з пошуком необхідної інформації; повної пасивності, викликаній перенапруженою когнітивних структур інформаційним масивом [2].

Схематично реакцію пересічної людини на надзвичайну ситуації можна представити у вигляді такого ланцюжка: шоківий стан – емоційне реагування – фізичне реагування – уточнення інформації – усвідомлення необхідності отримання допомоги [1].

З метою зниження негативних психічних станів, що виникають у населення в умовах надзвичайної ситуації, недопущення виникнення паніки, пропонуємо працівникам відділів зав'язків з громадськістю сил сектору безпеки і оборони України та журналістам використовувати наступний алгоритм інформування населення.

Інформаційна профілактика:

- оповіщення населення про діяльність фахівців служб порятунку;
- огляд тренувальних заходів різних підрозділів ДСНС;
- огляд тематичного матеріалу про можливі надзвичайні ситуації у цьому регіоні;

- опис варіантів поведінки людей за можливих надзвичайних ситуацій;
- поінформування населення про надання першої допомоги постраждалим при надзвичайній ситуації.

Підготовка особового складу та персоналу служб порятунку до ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, що виникла:

- опис надзвичайної ситуації та оповіщення населення про те, хто і як бере контроль за ходом проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт з її ліквідації;
- хто займається забезпеченням роботи рятувальників та які підрозділи ДСНС задіяні у ліквідації цієї надзвичайної ситуації;
- яким чином відбувається взаємодія між структурами, які задіяні в ліквідації наслідків цієї надзвичайної ситуації;
- які варіанти розвитку ситуації можливі в обстановці, що склалася;
- оповіщення населення про правила поведінки в даній ситуації та при її погіршенні.

Запобігання масовим хвилюванням серед населення регіону, де виникла надзвичайна ситуація:

- інформування про надзвичайну ситуацію у даному регіоні, її характер і обставини;
- опис меж цієї надзвичайної ситуації та дій фахівців щодо усунення її наслідків;
- інформування про допомогу, про правила поведінки в подібних обставинах, про заходи надання першої медичної та психологічної допомоги потерпілим;
- інформування про хід проведення рятувальних робіт та надання всіх можливих видів допомоги;
- інформування про телефони “гарячої лінії” та офіційні інтернет-ресурси, де можна отримати повну, достовірну і оперативну інформацію;
- опис рятувальних робіт, витрачених людських і технічних ресурсів, а також опис можливої допомоги з боку населення фахівцям;
- розгорнутий аналіз ситуації, що склалася, інформування населення про зроблені висновки.

Висвітлення завершення робіт з ліквідації наслідків цієї надзвичайної ситуації:

- опис і класифікація надзвичайної ситуації, що сталася;
- опис розвитку даної надзвичайної ситуації;
- які ресурси були задіяні під час ліквідації наслідків надзвичайної ситуації;
- які людські та матеріальні втрати відбулися в даній ситуації;
- які висновки були зроблені щодо профілактики подібних ситуацій;
- висвітлення заохочення фахівців та осіб, які виявили мужність та відвагу при ліквідації наслідків цієї надзвичайної ситуації.

Як доводить досвід роботи в осередку лиха фахівців навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології, саме брак інформації про лихо і заходах щодо нейтралізації цього лиха, призводить до паніки і значного ускладнення нейтралізації наслідків надзвичайної ситуації, яка виникла [3].

Список посилань:

1. Калініченко О. Людина у надзвичайній ситуації. Надзвичайна Ситуація. URL: <https://ns-plus.com.ua/2017/09/25/lyudyna-u-nadzvyhajnij-sytuatsiyi/> (дата звернення 12.10.2021 р.).

2. Паславський І. Тематична спрямованість і жанрова відповідність висвітлення ЗМІ надзвичайних ситуацій та катастроф *Теле- та радіожурналістика*. 2015. Випуск 14. С. 222-229.

3. Особливості роботи психологів Служби порятунку в осередку надзвичайної ситуації. Екстремальна та кризова психологія. URL: <http://extrpsy.nuczu.edu.ua/osobennost> (дата звернення 12.10.2021 р.).

Чехута Марія Олегівна, здобувач вищої освіти, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Поливанюк Василь Дмитрович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Актуальність питання психологічної підготовки в Національній поліції

В умовах загострення криміногенної ситуації в державі особливого значення набувають питання професійної підготовки поліцейських до службової діяльності. Досвід передових зарубіжних країн свідчить про те, що ефективна професійна підготовка правоохоронців обов'язково передбачає психологічну складову. Адже без підготовки до самостійного несення служби в екстремальних умовах не обійтись, психологічна підготовка не така і легка як здається на перший погляд. Як говорять, ефективний поліцейський має володіти не тільки теоретичними знаннями та практичними навичками, а ще має бути психологічно готовим до дій в небезпечних умовах.

Згідно ст.72 ЗУ “Про Національну поліцію України” професійне навчання поліцейських складається з:

- 1) первинної професійної підготовки;
- 2) підготовки у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання;
- 3) післядипломної освіти;
- 4) службової підготовки [1, 114].

Деякі з видів підготовки включають психологічну підготовку, такі як тактична та вогнева підготовка – емоційна стійкість при використанні (застосуванні) зброї, емоційна стійкість під час різних ступенів ризику та ін. Психологічна підготовка має включатись в кожен зі складових, адже візьмемо вогневу підготовку, без психологічного сприйняття того, що ти мусиш її

застосовувати, правомірно, і в ситуаціях може скластися таке, що ти можеш вбити людину. Тому під час навчальних занять викладачі намагаються відтворити можливі ситуації, та підготувати поліцейського, як психологічно так і фізично, наприклад: стрільба виходячи з машини або на дальній дистанції. Але не можливо відпрацювати всі ситуації, тому в деяких особа повинна вміти правомірно застосувати вогнепальну зброю та бути впевнена в своїх діях. І такі ситуації порушують стресостійкість та впевненість [2].

Також візьмемо тактичну підготовку, в ній є елементи психологічної підготовки, адже в цьому аспекті поліцейські повинні бути готовими, до супротиву, до застосування до них як представників правоохоронного органу злочинцями холодної зброї, вогнепальної зброї, в таких випадках ми повинні застосовувати заходи примусу, до яких також можливо не кожен готовий.

В кожному навчальному закладі є психологи, які проводять різні тренінги на різні актуальні теми, які допомагають майбутнім поліцейським зрозуміти свої потенційні загрози, і як з ними потрібно боротись, якщо таке вже трапилось, проводять тренінгові заняття в кімнаті для релаксу, що дає психоемоційне розвантаження, і натхнення працювати далі.

На сьогоднішній день кожний поліцейський стикається з ситуаціями, які можуть похитувати психологічну стійкість та емоційну. Кожного дня він працює з десятками, а можливо і сотнями злочинців, які скоїли вбивства, пограбування, насилля. Будь-який з них, а точніше кожен створює криміногенну обстановку, в якій доводиться працювати поліцейському і тому він стикається з професійною деформацією, психологічною нестійкістю, можливо не готовністю в деяких моментах бачити деякі ситуації. Боротьба з постійними стресами, комунікація з асоціальними елементами суспільства створює психологічну загрозу, з якою потрібно боротись.

Отже, до професійної службової підготовки слід додати психологічну професійну підготовку, як окремий елемент, а не складова якоїсь підготовки. Адже психологічна підготовка – це тривалий процес, який потребує вивчення, постійного удосконалення, та постійного практичного використання.

Психологічна підготовка повинна вводитись з самого початку проходження навчання майбутніх поліцейських. Для цього можна використовувати різні методи, такі як психологічні тренінги, ділові ігри, проходження смуги перешкод. Такі методи допоможуть поліцейським під час виконання службово-бойових завдань.

Список посилань:

1. Тімченко О.В., Барко В.В. Шляхи формування психологічної готовності до професійної діяльності у персоналу Національної поліції України // Вісник Національного університету оборони України 3 (56). 2020. С.112-119 URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/11819/1/214584-484080-1-PB.pdf> (дата звернення 01.11.2021)

2. Швець Д.В. Первинна професійна підготовка як необхідна правова вимога до підготовки поліцейських // Право і безпека. 2017. № 3 (66) С.103-112 URL:<https://core.ac.uk/download/pdf/187222502.pdf> (дата звернення 01.11.2021)

РОЗДІЛ 3

ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Андрейко Богдана Володимирівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів).

Богоніс Юлія Романівна, здобувач вищої освіти, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів).

Коцелко Галина Ігорівна, здобувач вищої освіти, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів).

Особливості прийняття батьками дітей з особливими потребами

Статистика свідчить, що станом на 2018 рік, в Україні було близько 165 000 дітей з особливим освітніми потребами, проте на жаль, правдивої цифри не знає ніхто. Чому так? Чому в останні роки цифри лише збільшуються? Перше, це те, що медицина, та психологічна сфера пішла вперед, тобто розвинулись нові методики на визначення та діагностування різних порушень та хвороб. Також збільшилась кількість народжуваних дітей з особливими потребами. Це зумовлено важким перебігом вагітності, затяжними чи стрімкими пологами, халатністю лікарів, захворюванням матері чи дитини, кисневе голодування немовляти чи інша причина. На жаль, після цих подій, дуже часто виникають порушення у психічному, інтелектуальному чи фізичному здоров'ю.

Незважаючи, на достатню кількість дослідження, важливим є вивчення проблеми ставлення та прийняття батьків дітей з особливими потребами в родинних стосунках. Аналіз різних аспектів проблем сім'ї з дітками з порушеннями розвитку здійснено у працях: Н. Мазурової, І. Мамайчук, Є. Мастюкової, В. Ткачової та інших.

Сам термін “прийняття” увійшов у практику дитячо-батьківських стосунків завдяки науковій творчості відомого психотерапевта ХХ ст., представника гуманістичної психології американського вченого Карла Роджерса. Він трактує прийняття як безумовно позитивне ставлення до дитини незалежно від того, чи радує вона дорослих у даний момент. Водночас важливо зрозуміти: безумовне прийняття не означає буквально, що інші значущі люди повинні пробачати або схвалювати усе, що дитина робить або говорить [1].

Прийняти дитину не означає лише змиритись з нею, з її діагнозом чи порушенням, насамперед потрібно: дозволити дитині бути такою, яка вона; проявляти увагу до її почуттів, думок, прохань; здатність підтримати дитину, усвідомлюючи, що її цінності та системи поглядів можуть не збігатися з батьківськими; повага до позиції дитини, віра в її сили та можливості; готовність ділитися власними цінностями і поглядами, створюючи тим самим

можливість дитині розуміти інших; поблажливим і терплячим ставленням [5].

Лише за умови відкритої безкорисливої, істинної любові батьків до дитини, беззаперечного прийняття, віри в її сили та можливості, уваги до її почуттів, думок та інтересів, терпимості, врахування позитивних якостей особистості дитини та підтримку її сильних сторін, довірливому спілкуванні, відповідальності та взаємодопомозі можливе створення родинної атмосфери, де дитина з особливими потребами відчуватиме надійну основу для подальшого становлення та функціонування в непростому дорослому житті.

Такі автори, як А.Я. Варга і В.В. Столін в структурі прийняття виділяли наступні складові:

1) сприймання дитини на когнітивному рівні (“інфантилізація”), тобто намагання приписати дитині особистісну та соціальну неспроможність і т.д.;

2) інтегральне емоційне ставлення (“прийняття-нехтування”), яке відображається у тому, чи поважають батьки індивідуальність дитини, або навпаки, їм здається, що дитина ні чого не досягне у житті і т.д.;

3) форми та спрямованість контролю за поведінкою дитини (“авторитарна гіперсоціалізація”), що може відобразитися в авторитаризмі, в нав’язуванні дитині своєї точки зору і т.д.;

4) міжособистісна дистанція у спілкуванні з дитиною (“симбіоз”), яка характеризується такими чинниками як потяг до симбіотичних відносин з дитиною, тобто чи відчують батьки себе єдиним цілим з дитиною [4].

Також, прийняття батьками дітей з особливими потребами можна поділити на такі групи:

1). Адекватне прийняття - це прийняття дитини “такою як вона є”, адже лише від близьким залежить подальша доля, розвиток, та життя дитини.

2). Неадекватне прийняття - “відторгнення” дитини, негативне ставлення. В подальшому це може викликати у дитини відсторонення, неприязність, боязкість батьків, а у батьків – роздратування на дитину, не бажання спілкуватись та визнавати її порушення.

Отже, психологічна особливість сприйняття батьками дітей з особливими потребами є розуміння того, що їхній світ змінився, але не загинув, вони далі залишаються сім’єю, у них є їхня дитина, яку вони люблять, оберігають та допомагають у вирішенні чи покращенні порушень [6].

Ми мали змогу порозмовляти з декількома батьками, у котрих діти мають особливі потреби і ось що вони нам розповіли: “Коли ми вперше дізнались про діагноз дитини, то стикнулись з великим страхом і панікою, що робити далі, як далі жити і чи є шанс в дитини в майбутньому стати самостійною і подбати за себе. По мірі дізнання більше інформації по діагнозу, консультації з лікарями та спеціалістами приходило розуміння, в якому напрямку рухатись далі. Поступово зменшувалось почуття провини, приходила стадія прийняття дитини, такою, як вона є і що попереду довгий і не простий шлях реабілітації”.

Інша мама сказала: “Я була готова до того, що у моєї дитини буде ЗПР, адже перед тим вона мала причину, яка набагато більше сколихнула її ніж сам діагноз і підвела до того, що син буде мати якість порушення. Все йшло плавно,

так звісно, була певна депресія, надія на те, що все нормалізується та встане у свій лад, проте з кожним роком розуміла, що покращень немає. Але бажання і віра залишається і надалі, руки не опускаються, очі шукають спеціалістів та людей, які допоможуть, витягнути та зроблять все неможливе з можливого”.

Для визначення батьківського ставлення, сімейних відносин, взаємодопомоги, почуттів, підтримки, можна використовувати такі методики: “Діагностика батьківського ставлення” (А.Я. Варга, В.В. Столін), “Сімейна соціограма” (Е.Г.Ейдемільер, І.М. Нікольська), тест “Батьківсько-дитячі відносини” (Є.С.Шофер, Т.Н. Нещерет), “Опитувальник для дослідження емоційної сторони дитячо-батьківської взаємодії” (Є.Захарова) [3].

Рекомендації батькам, які мають дітей з інвалідністю:

- Прийміть ситуацію як даність, змиріться з нею, не думайте про те, як і чому це трапилось, розмірковують про те, як з цим жити далі. Пам’ятайте, що всі ваші страхи та “чорні думки” дитина відчуває на інтуїтивному рівні. Тому, якщо ви не хочете, щоб ваша дитина росла нервовою, похмурою, постарайтесь знайти в собі сили з оптимізмом дивитись в майбутнє.

- Ніколи не жалійте дитину через те, що вона не така, як усі. Організуйте свій побут так, щоб ніхто в родині не відчував себе “жертвою”, відмовляючись від власного особистого життя. Не захищайте дитину від обов’язків та проблем. Якщо стан дитини дозволяє, вигадайте їй прості домашні обов’язки, намагайтесь навчити дитину піклуватись про інших. Вирішуйте усі справи разом з нею.

- Надайте дитині самостійність у діях та прийнятті рішень. Стимулюйте її пристосовану активність; допомагайте у пошуку своїх прихованих можливостей. Розвивайте вміння та навички самообслуговування.

- Не бійтесь відмовити дитині в чому-небудь, якщо вважаєте її вимоги надмірними. Однак, проаналізуйте кількість заборон, з якими стикається ваша дитина. Продумайте, чи всі вони обґрунтовані, чи не має можливості скоротити обмеження, зайвий раз проконсультуйтеся з лікарем чи психологом.

- Частіше розмовляйте з дитиною. Не обмежуйте дитину у спілкуванні з ровесниками. Не відмовляйтесь від зустрічі з друзями, запрошуйте їх у гості. Частіше користуйтеся порадами педагогів та психологів. Кожне певне захворювання дитини з особливими потребами потребує специфічного догляду, а також спеціальних знань та умінь. Більше читайте, і не лише спеціалізовану літературу, але й художню.

- Спілкуйтесь з родинами, де є діти з інвалідністю. Є важливо не лише для вас, але й для дитини, якій ви можете зробити послугу на все життя, знайшовши для неї друзів або (що дуже часто буває) супутника життя [2].

Таким чином, можна сказати, що особливостями прийняття батьками дітей з особливими потребами є розуміння того, що інвалідність дитини різко змінює все буття і поведінку сім’ї – цінності, прагнення, психологічні стан і реакції батьків.

Список посилань:

1. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: Всеукраїнська VII науково-практична конференція, Національна академія Національної гвардії України 29 листопада 2021 року, м. Харків

Навчально-методичний посібник у 9 книгах / За заг. ред. О.О. Колупаєвої. Київ, 2010.

2. Волковська Т.М. Особливості роботи з батьками в умовах корекційної дошкільної установи для дітей з порушеннями розвитку. *Корекційна педагогіка*. 2003. № 2. С. 62-70.

3. Райгородський Д.Я. Практична психодіагностика. Методики та тести. Самара. 2003. 672 с.

4. Андрейко Б.В. Психологічна допомога батькам дітей з порушенням розвитку. “Психологія і особистість”: зб. наук. праць, Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка. № 2 (10), ч. 2. 2016. С. 58-64.

5. Ткачова В.В. Психолого-педагогічне вивчення сім'ї, яка виховує дитину з відхиленнями розвитку. Психолого-педагогічна діагностика. М.: Академія, 2003. С. 280-290.

6. Андрейко Б.В. Психологічна допомога батькам дітей з особливими потребам. Мат-ли Міжн. наук.-практ. конф. Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України (29-30 жовтня 2015 р.). Київ: Логос, 2015. С. 40-43.

Архипова Тетяна Миколаївна, аспірантка, Одеський національний університет І.І. Мечникова (м. Одеса)

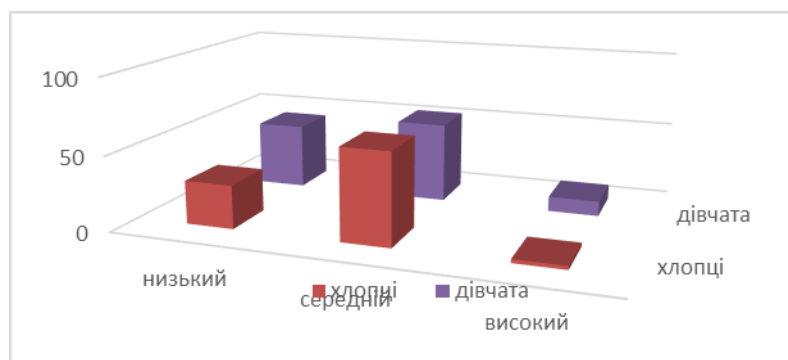
Агресивна поведінка підлітків крізь гендерний аспект

Проблема агресії є однією з найактуальніших на сучасному етапі розвитку суспільства. Майже щодня в газетах і журналах, на радіо і телебаченні повідомляють про агресивну поведінку. На тлі зростання агресивності спостерігається сплеск дитячої агресивності, яка, як показали лонгітудні дослідження, проведені за кордоном, є досить стабільною в часі, і демонструє сильну тенденцію до переростання в підлітковому і дорослому віці в стійку. правопорушну поведінку [1]. З іншого боку, агресія, позбавлена особистої ворожості, може бути продуктивним фактором соціальної адаптації, сприяючи розвитку особистості та конструктивному “оновленню середовища” [2]. При правильному вихованні посилюється конструктивна агресія, стимулюючи особистість до творчого і гармонійного вдосконалення, а при помилках виховання – трансформується в девіантну поведінку [3]. Виходячи з вищесказаного, очевидно, що вивчення особливостей агресивних проявів у підлітковому віці є важливою частиною внеску психології в розвиток особистості. Оскільки прояви агресивної поведінки посилюються в підлітковому віці, для дослідження було відібрано групу старшого шкільного віку. Загальна вибірка дослідження склала 80 осіб: 40 дівчат і 40 хлопчиків. До участі в дослідженні взяла групу підлітків 10-11 класів. Дослідження проводилося на базі Подільської ЗОШ №9 м. Подільська.

За опитувальником Г. Айзенка у групі дівчат майже всі показники тривожності знаходяться в межах норми і лише у 4 дівчат показники тривожності в допустимих межах. У двох дівчат дещо завищені показники розчарування та скутості. Ще у двох всі характеристики в межах норми і лише індекс агресії був завищений. У чотирьох дівчат також було виявлено завищений індекс ригідності. ще двоє мають завищений рівень розчарування; вісім випробовуваних мали завищені показники агресії, а чотири – ригідності.

Ми маємо такі результати: 40% дівчат і 25% хлопців мають низький рівень агресії; 55% дівчат і хлопців мають середній показник агресивності; і лише 5% дівчат і 20% хлопців мали високий показник.

Розглянемо отримані дані графічно.

Діаграма 1. Результати опитувальника Г.Айзенка

Середнє значення індексу агресивності дівчат – 8; для хлопчиків - 10,95. Критичне значення t-критерію Стьюдента дорівнює 1,99. F - число ступенів свободи $80-2 = 78$, розрахунки t-критерій Стюдета = 2,06 при рівні значущості $p = 0,05$ ($2,06 > 1,99$). У цьому випадку дослідження показало суттєві відмінності: тож можна припустити, що хлопчики більш агресивні.

Результати дослідження показників і форм агресії хлопчиків за методикою А. Басса - А. Дарки показали такі результати: низький рівень фізичної агресії виявлено у 30% досліджуваних дівчат і 15% хлопчиків; середній рівень у 65% дівчат і 55% хлопців; високий рівень у 5% дівчат, а хлопчиків значно більше - у 30%. Вербальна агресія у 40% досліджених дівчат середня та у 60% висока. У хлопчиків вербальна агресія виявлялася на таких рівнях: 15% низький, 45% середній і 40% високий. Показники непрямой агресії: 25% дівчат і 20% хлопців на низькому рівні, 40% і 50% на середньому рівні відповідно, на високому рівні рівень непрямой агресії у 35% дівчат і 30% хлопців. Індекс агресивності на високому рівні виявлений у 2 хлопчиків (5% від усієї досліджуваної групи), ще у двох цей показник знаходиться на межі норми. Решта респондентів (і хлопці, і дівчата) мають норму агресії.

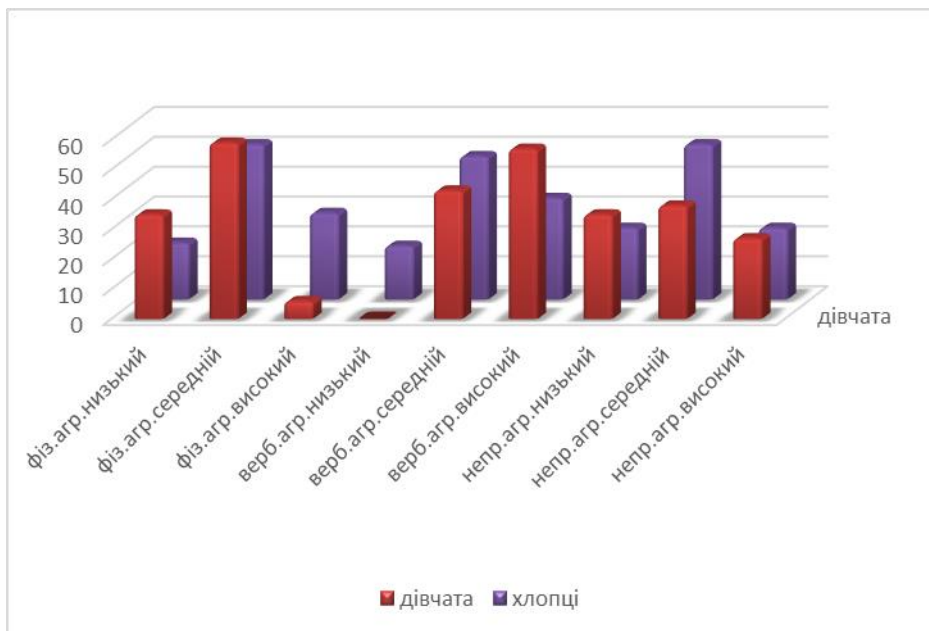
У досліджуваній групі старшокласників показники ворожості більш виражені, ніж агресії. При цьому у хлопчиків більш виражена фізична агресія, а у дівчат вербальна.

З точки зору фізичної агресії. $t = 1,98$ відмінності не є статистично значущими $p = 0.05$; число ступенів свободи $F-78$, критичне значення t-

критерію = 1,99 на рівні значущості = 0,05, але є підстави вважати, що фізична агресія більш виражена у хлопчиків, ніж у дівчат.

Показники вербальної агресії. $t = 0,89$ відмінності статистично не достовірні, кількість ступенів свободи $F - 78$ критичне значення t -критерію = 1,99 на рівні значущості = 0,05, але маємо підстави вважати, що дівчата більш схильні до вербальної агресії.

Представимо отримані дані графічно:

Діаграма 2. Результати методики А. Басса-А. Дарки

Третє дослідження було проведено за методикою Почебут Л.Г., за якою отримали наступні середні значення:

Таблиця 1 – Середні значення по тесту Л. Г. Почебут

М-ср.ар.	Верб.А	Фіз.А.	Предм.а	Емоц.агр	Самоагр.	Індекс.агр
Дівчатка	3.7	2.1	2.65	3.6	4.2	16.25
Хлопчики	3.6	4.05	2.95	3	4.15	17.75

Порівнюючи середні значення індексу агресивності, отримані цим методом, за допомогою t -критерію Стюдента, ми отримали такі результати: у дівчат – 16,25; для хлопчиків - 17,75. F - кількість ступенів свободи $80-2 = 78$, t -критерій Стюдента = 0,81 при рівні значущості $p = 0,05$ критичне значення = 1,99 ($0,81 < 1,99$) Ці результати свідчать про відсутність значущих відмінностей у рівнях агресії між хлопчиками і дівчатками. , але виявили, що 30% хлопчиків і дівчаток мають низький рівень вербальної агресії; на середньому рівні 40% респондентів; на високому рівні у 30% дівчат і хлопців. Дані показують, що діти часто використовують у спілкуванні словесні образи [4].

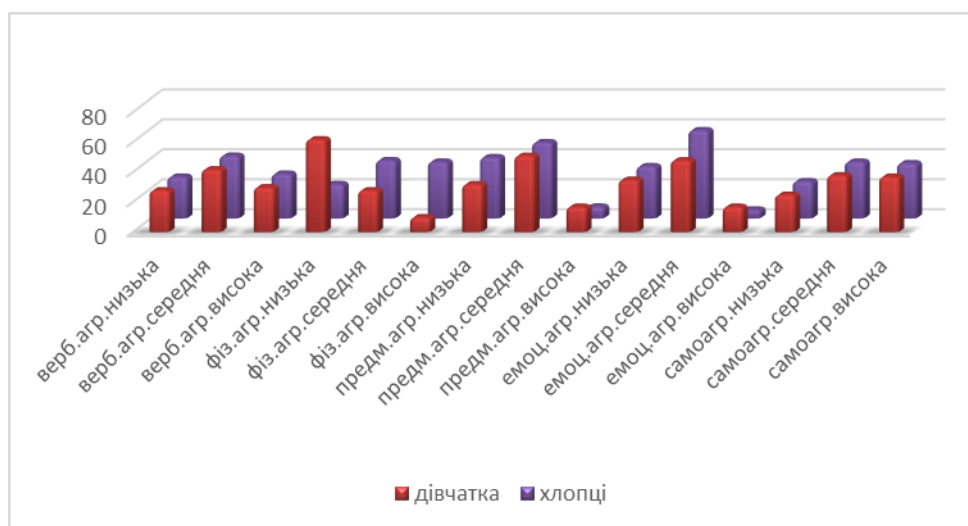
Фізична агресія: низький рівень у 60% дівчат і 25% хлопчиків; середній рівень 30% дівчат і 35% хлопців; високий рівень – 10% дівчат і 40% хлопців. Ці результати вказують на можливість застосування фізичної сили проти інших людей.

Суб'єктна агресія: низький рівень у 35% дівчат і 40% хлопчиків; середній рівень у 50% усіх респондентів; високий ступінь - у 15% дівчат і 10% хлопчиків.

Емоційна агресія: низький рівень у 30% усіх респондентів; середній рівень у 50% дівчат і 60% хлопців; високий рівень у 20% дівчат і 10% хлопців. Високі показники емоційної агресії характеризують цих дітей недружелюбно, вони відчувають емоційну відчуженість у спілкуванні з іншими людьми.

Аутоагресія: низький рівень у 20% хлопчиків і дівчаток; середній рівень – 35% усіх респондентів; високий рівень – у 45% дітей. У дітей з високим рівнем аутоагресії ослаблені механізми психологічного захисту.

Представимо отримані дані у вигляді діаграми.

Діаграма 3. Результати методики Л. Г. Почебут

У роботі для обробки отриманих даних було використано тест Стьюдента, який показує, що за індексом агресивності дівчата та хлопці знаходяться в зоні невизначеності, тобто в критичній зоні, але за таблицями та графіками можна припустити що у хлопчиків більше переважає фізична агресія, у дівчат словесні. Досліджувана проблема багатогранна й багатогранна. У нашій роботі відображені лише ті її аспекти, які впливають із поставлених завдань. Важливу роль у приборканні агресивної поведінки відіграє розвиток у дітей психологічних процесів емпатії, співчуття, співпереживання – це все, що лежить в основі вміння розуміти інших людей і сприяє формуванню уявлень про їх унікальність і цінність.

Список посилань:

1. Krahé B., Busching R. The Contagious Effect of Deviant Behavior in Adolescence: A Longitudinal Multilevel Study. 2017. 543 p.

2. Говорун Т. В., Кравець В. П., Кікінежді О. М. та ін. Гендерні дослідження. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2013. 448 с.

3. Токарева Н. М., Шамне А. В., Макаренко Н. М. Сучасний підліток у системі психологопедагогічного супроводу. Кривий Ріг, 2014.

4. Уханова А. І., Архипова Т.М. Гендерні особливості агресивної поведінки в контексті психічного здоров'я старших школярів // Збірник наукових праць: Теоретичні і прикладні проблеми психології. Северодонецьк, 2020. № 2. С. 179-192.

Гілерман Діана Русланівна, здобувач вищої освіти, факультет психології, політології та соціології, Національний університет “Одеська юридична академія” (м. Одеса)

Особливості альтруїзму та егоїзму як стратегій особистості в кризових ситуаціях життєдіяльності на прикладі переживання пандемії COVID-19

На сьогоднішній день життя багатьох українців оцінюється ними як непередбачуване та нестабільне. Це пов'язано із складною соціально-політичною ситуацією, економічними кризами та переживанням пандемії COVID-19. Життя в умовах невизначеності, відсутності впевненості в надійному та передбачуваному майбутньому безумовно впливає на свідомість, поведінку та здоров'я людей. Поширення коронавірусної інфекції та жорсткі карантинні умови спричинили у багатьох людей переживання життєвої кризи із стресогенними станами та психотравмуючим впливом. Такі риси даної кризової ситуації, як ризик важкого захворювання, дефіцит якісного медичного забезпечення та послуг, страх за близьких, змушують людей переглядати свої погляди та пріоритети. Частина людей під впливом загальної кризи проявляє себе егоїстично та піклується тільки своїми інтересами, сприймаючи інших як конкурентів чи джерело ресурсів. Інша частина, навпаки, почала активно реалізувати себе через альтруїзм: волонтерство, спонсорство, допомогу суспільству та близьким в першу чергу, а потім вже собі.

Проблема альтруїзму та егоїзму як стратегій особистості майже не розглядалася у межах психологічної науки, проте ця тема є актуальною. За допомогою методів аналізу та узагальнення наукових першоджерел за досліджуваною проблематикою, нами було проведено теоретичне дослідження з метою уточнення диспозицій “альтруїзм-егоїзм” та аналіз їх зв'язку із переживанням кризових ситуацій особистістю.

Стратегія особистості розуміється сучасними українськими вченими як сукупність планів і програм особистості, сформованих на основі її уявлень про своє минуле, сьогоднішнє, майбутнє, про саму себе і відповідних потреб, життєвих цілей і прогнозів (В. О. Роменець, Л. В. Сохань, Т. С. Яценко), як модель життя особистості, можливість її побудови з урахуванням цілей, а також її співвідношення з суспільними цілями і можливостями їх здійснення (І. А. Підласа). К. О. Абульханова-Славська визначає стратегію як спосіб

вирішення життєвих суперечностей (конструктивний, сміливий, пасивний), що характеризує соціально-психологічну і особистісну зрілість людини. Основними характеристиками життєвої стратегії людини є ухвалення відповідальності за своє життя, усвідомлення життя, наявність збудованої системи цінностей і життєвих цілей та реалізація певної поведінки.

В умовах переживання пандемії COVID-19 більшість людей була вимушена переглянути свої життєві та поведінкові стратегії з метою адаптації та подолання переживання кризи та емоційного дистресу. Стикаючись із новими, неочікуваними ситуаціями, люди вимушені переосмислювати свої можливості та життєві плани.

Альтруїзм визначається як складний біосоціопсихологічний феномен, сутність якого полягає в реалізації індивідом діяльності на користь інших людей, сприянні задоволенню їхніх потреб за рахунок специфічного самозречення. В соціально-психологічній парадигмі альтруїзм розуміється як соціально-психологічна модель поведінки, що базується на етичних нормах і регулює процес взаємодії людей (В. С. Агеєв, А. Гоулднер, Д. Майерс, М. Хоффман, Р. Чалдіні). Є. П. Ільїн пише, що найчастіше альтруїзм з психологічної точки зору розуміють як самовідданість, жертвність, свідому допомогу, готовність сприяти щастю та добробуту іншої людини на основі мотиву співчуття, співчуття і любові, іноді повністю жертвуючи своїми інтересами і бажаннями заради інтересів і щастя іншого.

Л. А. Хараєва і Л. Б. Берберова стверджують, що альтруїзм йде корінням в біологічну природу людини, яка допомогла йому вистояти в боротьбі за існування.

П. А. Кропоткін підкреслює ідею, що альтруїзм мав вирішальне значення в еволюційному формуванні людини як виду. Він пише, що серед людиноподібних видів, які воювали між собою, виживав той вид, де був поширеним прояв взаємної допомоги і підтримки і почуття громадського самозбереження стояло вище почуття особистого самозбереження. Біологічна обумовленість альтруїстичної поведінки розкрита в теорії загальної пристосованості. Згідно з його теорією, людина в першу чергу допоможе кому-небудь зі своїх найближчих родичів, якими можуть бути батьки, брати, сестри, племінники, тітки, дядьки тощо, і тим самим збільшить шанси виживання свого генотипу. Таким чином, зазвичай людина пожертвує своїм життям заради виживання більшої кількості родичів з тим же генотипом.

Альтруїзм вважається адаптивною поведінковою копінг-стратегією, що забезпечує мінімізацію шкоди психологічному здоров'ю особистості. Переживаючи стрес через такі причини, як загроза зараження, загроза власному життю і життю близьких, зіткнення з втратою близьких, обмеження соціальних контактів і свободи пересування, матеріальні збитки, люди все ж здатні на альтруїстичні дії. Дж. Піліавен зазначає, що ключова мотивація альтруїстичної поведінки під час перебування у кризовій життєвій ситуації чи в екстремальних ситуаціях – це усунування власного дистресу на фоні емпатійного переживання дистресу іншого. Так при помічанні жертви чи людини, що страждає, інша

особа буде відчувати негативне емоційне збудження і постарається зняти його, надаючи допомогу постраждалому, тим самим усуваючи свій особистісний дискомфорт.

Під час переживання пандемії COVID-19 альтруїстична стратегія особистості може проявлятися у дотриманні правил карантину, піклуванні про близьких, волонтерській діяльності, благодійності, організації мереж дистанційної підтримки професіоналів (наприклад, групи кризового консультування, групи психологічної підтримки певних професійних груп, таких як лікарі або педагоги, чи певних соціальних груп, таких як батьки, діти, інваліди, тощо).

Історично протилежністю альтруїзмі вважають егоїзм. Концепції егоїзму в психологічній науці виводять через такі поняття як прагнення до щастя, насолоди (гедонізм), потреби суспільного визнання чи як сукупність перерахованих чинників (теорія “розумного егоїзму” М. Г. Чернишевського, Н. Брандена). Егоїзм характеризується як ціннісна орієнтація суб’єкта, що визначає поведінку людини, при якій перевага віддається власним інтересам, у життєдіяльності суб’єкта переважають власне корисні особисті бажання і потреби безвідносно до інтересів інших людей і суспільства в цілому.

В умовах переживання пандемії COVID-19 проявами егоїстичної стратегії поведінки може бути порушення рекомендованих правил безпеки, відмова від вакцинації, ігнорування правил соціальної дистанції, відмова носити захисну маску, тощо. Егоїзм та егоїстична поведінка по результатам дослідження О. Ю. Дроздова та М. А. Дроздової на основі соціологічних опитувань населення України вважаються однією із ключових причин поширення коронавірусної інфекції. В. А. Світлов зазначає, що єдина умова, при котрій люди будуть поводити себе не егоїстично, а альтруїстично, це якщо їх поведінка заснована на принципі взаємності і важливості майбутніх відносин. Він вважає, що егоїзм процвітає там, де майбутнє і взаємність не є цінними поняттями.

Варто зазначити, що недоцільно розглядати лише діаметрально протилежні позиції досліджуваної спрямованості (альтруїзм-егоїзм). Можна виділити такі проміжні спрямованості, як “альтруїстичний егоїзм” та “егоїстичний альтруїзм”.

Г. Сельє пише, що егоїзм і альтруїзм цілком можуть бути сумісні в повсякденному житті, і називає це “альтруїстичним егоїзмом”. Це позиція, при якій будь-яка допомога іншим здійснюється або у відповідь, або із розрахунком на допомогу у подальшому житті індивіда. Основна ідея такої поведінки: давати, щоб отримати.

І. М. Багмет визначає таку стратегію особистості, як егоїстичний альтруїзм. Егоїстичний альтруїзм – це життєва позиція особистості, при якій вона, задовольняючи свої потреби, зменшуючи власний психологічний дискомфорт, допомагає іншим. При егоїстичному альтруїзмі, як і при егоїзмі, на відміну від альтруїзму і альтруїстичного егоїзму, мотивацією поведінки є зменшення власного дистресу, а не дистресу іншого.

Таким чином, з аналізу наукової літератури можна сказати, що “альтруїзм” та ”егоїзм” є важливими стратегіями особистості, особливо актуальними при переживанні нею кризової ситуації.

У визначенні альтруїзму особистості типовими характеристиками є спрямованість на інших, турбота про благо близьких та суспільства, доброзичливість, високий рівень емпатії та феномен “альтруїстичного переносу”. Альтруїстична стратегія поведінки є адаптивною формою копінг-поведінки, що активізується під час переживання кризи чи надзвичайної ситуації. Егоїзм, навпаки, проявляється в відсутності мотиву співчуття. Егоїзм формується або через низький рівень емпатії, або через появу не альтруїстичного переносу, а егоїстичного, коли власні страждання переносяться на іншу людину. В цілому егоїстична поведінка в психології визначається орієнтацією на власні інтереси і бажання, ігнорування потреб соціальної групи, меркантильною мотивацією і її ефективність під час переживання кризової ситуації здається сумнівною.

Список посилань:

1. Багмет І. М. Індивідуальні та гендерні відмінності альтруїзму-егоїзму особистості. Дис... канд. психол. наук: 19.00.01. О., 2004. 160 с.
2. Кейсельман В. Р. Грани альтруїзму .К.: Ваклер, 2016. 320 с.
3. Крутько С. В., Крюкова М. А. Психологічні особливості життєвих стратегій особистості. Вісник Одеського нац. ун-ту ім. І.І. Мечникова. Серія Психологія. Одеса : ОНУ, 2011. Т.16, Вип 7. С. 126–132.
4. Светлов В. А. Альтруїзм и эгоизм как эволюционные стратегии. Сборник научных трудов SWorld. 2015. Том 10. Вип. 4. С.20-23.
5. Чалдини Р., Кенрик Д., Нейберг С. Социальная психология. Питер, 2016. 848 с.

Мілорадова Наталя Едуардівна, доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та психології факультету №3, Харківський Національний університет внутрішніх справ (м. Харків)

Особливості формування травматичного зв'язку між учасниками домашнього насильства

Проблема насильства не є новою у суспільстві. Причини його виникнення, форми прояву, механізми існування та розвитку, наслідки та профілактика є предметом досліджень вчених у різних галузях науки. Достатня кількість робіт як зарубіжних так і вітчизняних авторів присвячена методологічним засадам протидії домашнього насильства. Аналізуючи сучасні напрацювання, ми бачимо, що більшість авторів виокремлює психологічні, соціальні та економічні чинники його виникнення.

Акцентуючи увагу на передумовах, формах прояву насильства, у більшості робіт на цю тему науковці підкреслюють існування декількох

важливих питань, що турбують працівників всіх дотичних до цієї проблеми суб'єктів. Це стосується:

по-перше, вивчення глибинних причин його виникнення, механізмів розвитку та повторення (чому виникає?);

по-друге, особливостей формування особистостей жертви та кривдника (звідки з'являються?);

по-третє, існування особливого міцного зв'язку між учасниками домашнього насильства (чому продовжується? що тримає разом?).

Однією з теорій, що може дати відповіді на ці питання є теорія травматичної прив'язаності. Травматична прив'язаність трактується як розвиток сильного емоційного зв'язку між двома людьми, один з яких періодично ображає, б'є та залякує іншого.

Засновник теорії прив'язаності, британський психоаналітик Д. Боулбі, зазначає, що динаміка довгострокових та короткострокових міжособистісних взаємин залежить від здатності людини розвивати базову довіру до себе та значущих інших [1]. Він підкреслює, що стосунки прив'язаності (або прихильності), сформовані в перші 3-4 роки життя, відіграють ключову роль у психологічному розвитку та подальшому функціонуванні людини.

Аналізуючи різноманітні ситуації домашнього насильства ми бачимо, що вони мають певні особливості до яких можна віднести: циклічність, повторюваність, зростання, тотальність та закріплення. Якщо насильство з'явилося один раз, воно буде повторюватися у більш жорстокішій та грубішій формі, та як воронка, захоплювати різні аспекти життя людини. Насильницька поведінка стає тотальною, закріплюється та зростає вірогідність її наслідування дітьми у подальшому подружньому житті (феномен соціальної естафети).

Між агресором та жертвою формується міцний травматичний зв'язок на основі травматичної прив'язаності. З кожним наступним проявом насильства міцність цього зв'язку зростає. Значущими умовами виникнення травматичного зв'язку між кривдником та жертвою є існування *дисбалансу влади* в таких відносинах та *циклічність* насильства.

Аналізуючи міжособистісні відносини, психологи звернули увагу на те, що наявність нерівномірного балансу влади у взаєминах призводить до поступово зростаючого дисбалансу. Агресор збільшує активність у формуванні залежної поведінки з боку жертви. Зростаючий дисбаланс влади сприяє виникненню у жертви негативного ставлення до себе, зниження самооцінки, впевненості в собі та власних здібностях й вміннях. Агресор активно підтримує жертву у формуванні відчуття безпорадності та нездатності подбати про себе, що сприяє формуванню все більшої її залежності від нього. Результатом зростаючої залежності та зниження самооцінки є формування міцного травматичного зв'язку на основі виникнення емоційної прихильності до агресора. Але цей зв'язок не однобічний. В той же час у агресора виникає та розвивається перебільшене відчуття влади. За цим прихований факт існування його залежності від жертви, бо вона потрібна йому для підтримки особистого "Я-образу" та самооцінки. Відчуття влади залежить від здатності агресора

зберігати абсолютний та тотальний контроль у відносинах. Однак, якщо цю роль поставити під сумнів, то його замаскована залежність від жертви стає очевидною.

Якщо період насильства змінюється поблажливістю та лояльністю і це повторюється декілька разів це пов'язано із сильним проявом травматичної прив'язаності. Американський психолог *Л. Волкер* розробила теорію, що описує домашнє насильство як повторюваний зі збільшенням частоти цикл дій, що складається з трьох стадій: наростання напруги — насильницький інцидент — примирення і “медовий місяць” [2]. Кожна фаза має певні якісні характеристики, але їх тяжкість та тривалість мають непередбачуваний характер, що сприяє формуванню у жертви невірноваженої поведінки та надію на позитивні зміни у відносинах. Крім того, існування “фази медового місяця” є необхідною умовою для формування травматичної прив'язаності, бо саме в цей період агресор демонструє позитивні емоції та поблажливість по відношенню до жертви. Така поведінка агресора сприяє виникненню позитивного емоційного відгуку з боку жертви, породжує надію на покращення міжособистісних відносин та посилює емоційну прив'язаність між ними.

У таких ситуаціях ми бачимо прояви *стокгольмського синдрому*, коли в ситуації агресії, замість гніву, протесту, жертва відчуває психологічний зав'язок з агресором, виправдовує його поведінку, проявляє певну симпатію та співчуття, а в деяких випадках навіть переймає його ідеї і приносить себе в “жертву” добровільно.

Стокгольмський синдром – психологічний несвідомий захисний стан, який характеризується прив'язаністю жертви до кривдника. Цим терміном визначають виникнення позитивних емоційних реакцій між жертвою та агресором.

Ще декілька десятиріч потому цей феномен розглядався лише в контексті виникнення взаємовідносин між злочинцями та заручниками. Сучасний аналіз сімейних стосунків, що побудовані на застосуванні насильства, демонструє його формування та прояв. Якщо в сімейному союзі дружина (постраждала особа) відчуває агресію і приниження від чоловіка (агресор), то достатньо часто діагностуються прояви стокгольмського синдрому, для якого характерними є:

- сумлінне приховування та виправдовування дій агресора;
- виникнення відчуття прихильності до нього;
- ототожнення себе з агресором;
- неприйняття допомоги ззовні та ін.

У більшості випадків стокгольмський синдром виникає як наслідок сильної психологічної травми. Механізм його виникнення тісно пов'язаний із інстинктом самозбереження, тобто виникнення симпатії до агресора може знизити ризики травматичного розв'язання ситуації (наприклад, бути вбитим).

Отже, можемо зазначити, що розробка ефективних шляхів профілактики та подолання наслідків домашнього насильства потребує ретельного вивчення причин виникнення цієї ситуації та умов формування травматичного зв'язку між її учасниками.

Список посилань:

1. Bowlby J. Critical Phases in the Development of Social Responses in Man and Other Animals. *New Biology* : journal.1953. Vol. 14. P. 25—32.
2. Walker Lenore E. The battered woman syndrome. 3rd ed. Springer Publishing Company, LLC. 2009. 488 p.

Овсяннікова Яніна Олександрівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Найпак Катерина Ігорівна, здобувач вищої освіти, соціально-психологічний факультет, Національний університет цивільного захисту України (м. Харків)

Особливості встановлення психологічного контакту з дітьми дошкільного віку, які пережили кризові події

В умовах сьогодення, коли психотравмуючі події в житті людини виникають майже не щодня, питання надання своєчасної кризової психологічної та психосоціальної допомоги, особливо дітям, є дуже актуальними. Виходячи з нашого практичного досвіду роботи з дітьми, можемо з упевненістю говорити про те, що дитині не обов'язково самій бути учасником будь-яких трагічних подій. Інколи дитині достатньо стати лише тільки свідком певних кризових подій щоб отримати психологічну травму. Діти по різному реагують на переживання, що пов'язані з психотравмуючою подією. Інколи, переживання дитини досягають такої інтенсивності, що призводять до її психологічної вразливості.

Отже, кризові події справляють потужний вплив на стан психічного здоров'я дітей різного віку. Тому діти більшою мірою ніж дорослі потребують психологічної допомоги та підтримки.

Вивчаючи проблему щодо надання своєчасної психологічної допомоги дітям, що пережили кризові події та отримали в наслідок чого психологічну травму, ми орієнтувалися на наукові розробки і вітчизняних, і закордонних вчених [1-3].

В рамках вивчення зазначеної проблеми фахівцями навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру Національного університету цивільного захисту України проведено широкомасштабне дослідження, яке спрямовано на розробку дієвих методів і методик з надання психологічної допомоги дитині, що зазнала впливу психотравмуючих факторів. Дослідження проводилось з 2017 по 2020 роки на базі дитячих садків, інтернатів, шкіл, гімназій м. Харкова. У дослідженні брали участь діти трьох вікових категорій. Перша категорія – діти дошкільного віку (3-6 років), друга – діти молодшого шкільного віку (6-9 років), третя – діти старшого шкільного віку (підлітки) (9-15 років).

В даній публікації, ми зупинимося на результатах досліджень щодо першої категорії – діти дошкільного віку.

У ході дослідження використовувалися певні методи та техніки: спостереження, анкетування, опитування, бесіда.

Наш досвід роботи з дітьми, які зазнали впливу психотравмуючих факторів, дозволяє говорити про те, що одним із перших основних кроків в рамках комплексного підходу щодо надання психологічної допомоги є встановлення психологічного контакту з маленькими клієнтами та їх батьками.

Зауважимо, що для успішного початку відносин між психологом та дитиною значення має кожна деталь. Це, наприклад, вираз обличчя, погляд, інтонація, відстань між психологом та дитиною, що пережила травмуючу ситуацію, та багато інших моментів. Отже, початковому етапу спілкування психолога із дитиною, яка пережила травмуючу ситуацію, варто приділяти першочергового значення. Саме від того, як буде організована взаємодія психолога із маленьким клієнтом та його близькими людьми при встановленні психологічного контакту, залежатиме результат надання психологічної допомоги.

Наш досвід роботи з дітьми, які зазнали впливу психотравмуючих факторів, дозволяє говорити про те, що початком взаємодії “психолог-дитина” має бути *забезпечення почуття безпеки та спокою* для маленького клієнта.

Так наприклад, на початку взаємодії психологу слід знаходитися на одному рівні з дитиною (присісти поруч, щоб була можливість бачити обличчя маленького клієнта, а він, у свою чергу, мав можливість бачити обличчя психолога), звертатися до дитини за її ім'ям, за згодою дитини застосовувати тілесний контакт (приобійняти, взяти за руку) та ін. Всі свої дії та наміри психолог повинен супроводжувати поясненням.

Окрім зазначених моментів, які необхідні для *забезпечення почуття безпеки та спокою* при встановленні психологічного контакту з дитиною має значення і те місце, де буде проходити перша зустріч і подальша робота з маленьким клієнтом. Приміщення має бути просторе, у ньому має бути все необхідне для опрацювання психологічної травми дитини (Алексеева, Новосельский, 2013). Також у приміщенні повинно бути тепло, але не душно, воно має бути добре провітрюваним і з м'яким освітленням.

Наступним етапом встановлення психологічного контакту виступає безпосереднє *налагодження взаємодії* з дитиною. Зазначимо, що при налагодженні взаємодії з маленьким клієнтом, треба в обов'язковому порядку враховувати його травматичний досвід, емоційний стан, вікові особливості. Також без уваги при встановленні психологічного контакту не повинна залишитись і стать дитини.

Виходячи з нашого практичного досвіду роботи з дітьми дошкільного віку, найбільш ефективним засобом для встановлення контакту є іграшка, бажано м'яка. Найкраще використовувати іграшку-рукавичку або пальчикові іграшки. Це дає можливість дитині більш відкрито спілкуватися з психологом, висловлюючи свої почуття, емоції, переживання, настрої іграшки.

Як зазначалося вище, в рамках розробки дієвих методів надання психологічної допомоги дітям різних вікових груп після пережитої психотравмуючої ситуації, нами були проведені дослідження.

Отримані результати проведених досліджень дозволяють говорити про те, що під час встановлення психологічного контакту з дитиною дошкільного віку бажано використовувати іграшки у вигляді: kota, собаки, зайця, миші, слона, свині, вівці. Також можливе використання іграшок птахів: горобець, синиця, голуб, дятел, гусак, курка.

Окрім цього, у ході дослідження нами були виділені казкові герої, які виступають для дітей символом захисту і безпеки. Іграшки та образи казкових персонажів пропонується також використовувати при встановленні психологічного контакту з маленькими клієнтами.

Відзначимо, що при роботі з дитиною психологу потрібно мати на увазі, що якщо маленька дитина показує свої іграшки або дає їх дорослому (психологу), то це вже говорить про певний ступінь довіри цієї дитини до дорослого і про те, що психологічний контакт вже встановлено.

Окрім зазначених моментів, психологу для зняття напруги у дитини при встановленні психологічного контакту рекомендується використовувати прийом фокусів. Як правило, “чарівні” фокуси допомагають досить швидко повернути увагу дитини і визвати зацікавленість у подальшій взаємодії.

А це є дуже важливим моментом для ефективного надання психологічної допомоги дитині, яка зазнала впливу психотравмуючих факторів.

Отже, як бачимо, процес встановлення психологічного контакту з дітьми, що пережили кризові події, досить не простий і має свої особливості.

Розглянувши проблему щодо встановлення психологічного контакту з дітьми дошкільного віку, можемо зробити певні висновки. Під час встановлення психологічного контакту з дитиною ключовим моментом виступає зниження емоційної напруги та формування емоційно-довірчого контакту між психологом та дитиною.

Початок взаємодії психолог-дитина складається з двох етапів: забезпечення почуття безпеки та спокою для маленького клієнта; безпосереднє налагодження взаємодії з дитиною.

Запропоновані методи встановлення психологічного контакту повинні використовуватись індивідуально в кожному конкретному випадку. Отже, тільки при встановленні довірчого контакту з дітьми всі терапевтичні заходи, що будуть застосовуватися на подальших етапах надання психологічної допомоги з маленькими клієнтами, будуть найбільш ефективні.

Список посилань:

1. Оніщенко Н.В. Екстрена психологічна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації : теоретичні та прикладні аспекти: монографія. Харків : Право, 2014. 584 с.

2. Оніщенко Н.В., Тімченко О.В., Ціцей Р.М. Особливості встановлення психологічного контакту психолога ДСНС України з постраждалими в умовах

надзвичайної ситуації: монографія. Харків : НУЦЗУ, КП “Міська друкарня”, 2014. 156 с.

3. Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: методи і техніки: методичний посібник / за ред. З.Г. Кісарчук. Київ : Логос, 2015. 232 с.

Островська Катерина Олексіївна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи, голова Львівського осередку “Справа Кольпінга в Україні”, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Славич Оксана, здобувач вищої освіти, спеціальність “спеціальна освіта”, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Унінець Вікторія, здобувач вищої освіти, спеціальність “спеціальна освіта”, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Психологічна підтримка дитини в ситуації втрати одного з батьків

Сучасний світ непередбачуваний, сьогодні ти щаслива дитина, яка росте в повноцінній сім'ї, а завтра - розбите горем дитя, яке втратило цей безперервний зв'язок, зв'язок з одним із батьків. Дитина через свій вік є психологічно не готовою прийняти цю страшну втрату, оскільки “горе” під впливом емоційних чинників, посилюється її психічну діяльність - відбувається перенапруження фізіологічних систем організму.

Слід зазначити, що втрати, які відбуваються впродовж перших п'яти років життя, ймовірно, особливо небезпечні для майбутнього розвитку особистості, викликаючи гальмування її емоційної та соціальної сфери, а ті втрати, які відбуваються в житті пізніше, також потенційно патогенетичні. [1, с.62]

Важливо, щоб цю страшну звістку дитині сповістив, хтось з близького кола оточення. Можливо, дитина легше сприйме цю інформацію від рідної людини. Варто влучно підібрати слова, адже вони можуть викликати, як смуток, так і сльози. В цей момент дитині потрібна підтримка, незалежно від її віку. Також, може виникнути безліч запитань, не потрібно нічого приховувати, та розповісти, як все є насправді.

Діти, дізнавшись про смерть одного з батьків або близького родича, проходять через такі стадії - шок, заперечення, гнів, депресія і відчай, почуття провини і поступове прийняття. Однак період гострого горя у них зазвичай коротший, ніж у дорослих. [2]

Дослідниця М. Е. Дашкіна, спираючись на теорії психічного розвитку та на досвід інших фахівців, що працювали з дітьми, які переживали втрату близьких, виділяє чотири вікові групи: [3, с.93-94]

1. *Діти 6-8 років*. На цьому етапі розвитку в дітей може з'явитися почуття вини, вони вважають, що їхні думки та бажання можуть привести до незворотних наслідків. Працюючи з дітьми 6-8 років, важливо пояснити, що дитина не є причиною смерті близької людини. Також необхідно опрацьовувати фантазії та страшні сни дітей, оскільки в цьому віці вони малюють у своїй уяві

монстрів та привидів, яких бояться.

2. *Діти 9-12 років.* На цьому етапі розвитку діти здатні виражати співчуття так само, як і дорослі, вони можуть переживати почуття гніву чи печалі, з'являється розуміння втрати близької людини, розуміння, що таке смерть. Діти копіюють поведінку дорослих, але можуть не прийняти втрати, відбувається процес переживання горя. У цьому віці також відбувається усвідомлення дітьми власної смертності, що особливо їх лякає. Тому в цій віковій групі важливо працювати з почуттями, думками і спогадами про померлого, тоді й дітям, і дорослим буде легше зрозуміти їхню складну і непередбачувану поведінку, що насправді пов'язана з переживанням важкої втрати.

3. *Діти 13-16 років.* На цьому етапі розвитку втрата близької людини є дуже травмуючою, діти можуть переживати почуття гніву і виливати його на однолітків чи членів сім'ї. Якщо померла людина була дуже близькою дитині, то дитина може копіювати її поведінку, манери. Підліток може себе ідентифікувати з людиною, яку втратив, відчувати біль горя у нього можуть виникати депресивні чи агресивні почуття.

4. *Діти віком понад 16 років.* На цьому етапі старші підлітки переживають процес смерті, як дорослі. Вони потребують пояснення причин смерті, але такого, що не додало б їм страху перед померлим чи власною смертю. Досить легко більшість дітей сприймає пояснення про переселення душі. Реагуючи на втрату близьких, більшість підлітків не може виразити своїх почуттів, хоча переживає дуже глибоко. Тривале переживання призведе до серйозних наслідків для психологічного стану.

Роль психолога – роль друга, захисника, який готовий досліджувати у ході спільних обговорень усі ті надії і бажання дитини, і послабляти вплив психічного напруження. Томчук М. і Яцюк М. виділяють такі вимоги до психолога: [4, с.30-31]

- бути поряд і слухати;
- не форсувати події;
- виказувати повагу та приймати те, що відбувається;
- схвалювати прояви горювання, надаючи цьому значення користі;
- дозволити собі стати міцною опорою, на яку дитина може опертися.

Психологічний супровід полягає у тому, що психолог повинен виражати чуйність і повагу до усіх проявів дитини. Мета перших зустрічей фахівця та дитини – налагодження контакту, знайомлення. Дитина потребує спеціальної допомоги, індивідуальної психотерапії. Під час консультацій психолог не повинен переобтягувати дитину, коли вона втомлюється чи відчуває опір, а перемикає її на обрану нею дитячу гру.

Прикладом допомоги дітям-дошкільнятам, які втратили обох батьків, є рекомендації Шведської служби соціальної допомоги. Працівник соціальної служби повідомив дітей, що життя їхніх батьків перервалось, і через декілька днів відвідав з ними те місце, де відбулась аварія. Він розповів, як зміниться відтепер звичне життя дітей: до школи їх буде супроводжувати Л., жити вони

будуть із Н., а за допомогою завжди можуть звернутись до К. Отже, було перелічено всі сфери активності дітей і підказано форму вираження горя з приводу втрачених батьків (O'Connor, 2004). Така форма повідомлення може здатись “холодною”, проте більш гуманно дати дітям засоби відновлення їхньої картини світу, ніж залишати їх у переживанні жаху, розгубленості та руйнівної невизначеності [2].

В Україні досвід роботи з дітьми, що переживали втрати, представлений у працях Г. Католик (м. Львів, УКУ), яка займалася реабілітацією дітей після Скнилівської трагедії. [5]

Зі свого боку, ми – психологи, повинні допомогти дитині отямитись після втрати, так би мовити адаптуватись. Залучити вчителів, родичів та інших спеціалістів до спільної допомоги дитині. Так, ніхто нам ніколи не замінить маму чи тата, але в даному випадку потрібно показати дитині, що потрібно жити далі. Кожний досвід, попри те, що він може бути дуже сумним і болісним, є важливим відрізком нашого життя, того, ким ми стаємо, які дороги вибираємо.

Список посилань:

1. Боулби Д. Создание и разрушение эмоциональных связей / Джон Боулби. – М.: Академический Проект, 2004.

2. Методичні матеріали з дисципліни “Медична психологія надзвичайних станів, екстрена та кризова психологія”. Вінниця 2020

3. Царенко Л., Вебер Т., Войтович М., Гриценко Л., Кочубей В., Гридковець Л. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2. Київ, 2018.

4. Томчук М.І., Яцюк М.В. Соціально-психологічна підтримка дітей, які переживають батьківську втрату : Навчально-методичний посібник. Вінниця: КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”, 2016. 58 с.

4. Дитяча та юнацька психотерапія. Теорія і практика в сучасних наукових дослідженнях / За заг. ред. Г. Католик. Колективна монографія. Львів : Астролябія, 2012. 312 с.

Островський Ігор Петрович, доктор технічних наук, професор кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Микуляк Ангеліна Василівна, здобувач вищої освіти, спеціальність “спеціальна освіта”, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Психологія лідерських якостей фахівців інклюзивної освіти

Прагнення суспільства до інтегрування осіб з особливостями психофізичного розвитку в соціум є сучасною тенденцією цивілізованої держави. Сучасне суспільство визнає, що саме інклюзія є більш гуманною та ефективною освітньою системою, яка здатна задовольнити потреби всіх

категорій дітей, незалежно від рівня психофізичного розвитку [6, ст.44].

Варто відзначити, що впровадження інклюзивної освіти в нашій країні зумовлює потребу у професійній та психологічній підготовці значної кількості фахівців. Успішність навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному закладі безпосередньо залежить від компетентності вчителя, здійснення ним ефективної педагогічної діяльності та його проявом керівника — лідера, який усвідомлює та підтримує відповідні сучасні освітні тенденції.

На початку 21 століття виникає великий інтерес до освітнього лідерства. Це пояснюється поширеним переконанням про те, що якість лідерства впливає на результати самої школи та успішність учня. У багатьох країнах світу визнано, що школи потребують дієвих лідерів для забезпечення найкращого навчання для своїх учнів.

Лідерство – це розумне й осмислене використання влади для досягнення стратегічних цілей. Лідер не лише спрямовує діяльність інших, а і є прикладом самодисципліни та самовладання.

Важливим аспектом проблеми лідерства є мотивація лідерської поведінки. Як вважає багато вчених, сама природа лідерства означає те, що важливими для нього є такі риси, як комунікабельність, потреби у владі і в досягненнях. Дослідження Локка показали, що лідерів від не лідерів відрізняють наступні риси, які характеризують їх мотиваційну сферу: потяги (потреба в досягненнях, честолюбство, енергія, наполегливість, ініціатива); мотивація лідерства (персоніфікована чи соціалізована). Різниця між типами мотивації лідерства — персоніфікованою і соціалізованою — є, на думку цих вчених, суттєвою. Так, персоніфікована мотивація лідерства характерна для людей, які прагнуть влади заради її самої, бажають домінувати над іншими і часто зацікавлені в статусі і атрибутах влади. А лідери, які мають мотивацію до соціалізованої влади, щоб досягнути бажаних цілей, більше прагнуть до співробітництва з іншими (а не до домінування над ними). Зрозуміло, що для підлеглих, учнів і організації в цілому, лідери, які прагнуть до соціалізованої влади, більш корисні [2, ст.82-83].

Модель розвитку лідерських якостей, запропонована Ш. Скотт і Чарльзом Ф. Вебером, ґрунтується на низці припущень і переконань стосовно освітнього лідерства [4, ст.3-4]:

По-перше, якостей ефективного лідерства можна навчити й виховати.

По-друге, першочергова мета лідера полягає у сприянні високоякісному викладанню та навчанню, тобто наданні ефективного навчального лідерства всім зацікавленим особам, включаючи учнів, учителів, допоміжний персонал, батьків, і, певною мірою, членів громади.

По-третє, з наукової літератури відомо, що побудувати успішну школу неможливо без ефективного лідерства і дотримання сталості. Тому лідери повинні мати чітко сформульоване, цілеспрямоване бачення майбутнього освіти.

По-четверте, потреби директорів у розвитку лідерських якостей змінюються упродовж їхньої кар'єри. Директори мають різні рівні знань та

експертного досвіду, які можна і потрібно розвивати упродовж усієї кар'єри. Що вищий рівень освіченості директорів, то серйозніше вони сприймають проблему інклюзії.

Директори виявляють чітке бачення перспективи інклюзії, а їхні лідерські вчинки сприяють втіленню в життя політики інклюзії. Хоча директори підтримують практику інклюзії у своїх школах, їхня підтримка залежить від складності проблеми учня. Вони розглядають успіх інклюзії скоріш як соціальний аспект, аніж академічний. Одним із пояснень цього результату може бути таке: директор віддалений від класу і, таким чином, коли дитину з порушенням інтегрують академічно, директор може не сприймати проблему дитини настільки серйозно, наскільки це робить учитель.

По-п'яте, лідери можуть вчитися на основі досвіду, що існує в кожному освітньому закладі. Робертсон та Веббер звертали увагу на користь накопичених знань, які існують в шкільній спільноті, включаючи знання освітян, батьків та учнів. Це не означає, що бути лідером здатний кожен, беручи до уваги застережливе запитання Лейтвуда: "... якщо кожен буде лідером, то хто ж будуть виконавцями?"

По-шосте, розвиток лідерських якостей має ґрунтуватися на принципах теорії навчання дорослих людей, що визначає перевагу, яку дорослі віддають активним і рефлексивним навчальним середовищам з використанням підходів, що дають змогу вирішувати проблеми. Навчальні потреби лідера мають відповідати кар'єрним прагненням.

По-сьоме, освітнє лідерство у наш час повинно мати вимір підприємництва. Освітні лідери мають бути ознайомлені з важливими результатами роботи тих, хто розпізнає відмінності між владними стосунками і соціальною несправедливістю. Термін "підприємницький" використовується у ширшому сенсі, маючи на увазі інноваційні, нетрадиційні та морально здорові професійні практичні підходи. Лідерство має бути вдумливим та спонукати до дій, які позитивно впливають на людей, котрі навчаються, і на суспільство. Підприємницьке лідерство характеризується діями та критичним мисленням.

По-восьме, успішне освітнє лідерство потребує гнучкості. Тобто, освітні лідери мають демонструвати високі рівні соціальної та політичної кмітливості, намагаючись задовольнити складні потреби та очікування різних зацікавлених осіб у галузі освіти. Крім того, освітні лідери мають працювати разом із колегами та зовнішніми зацікавленими особами, які ніколи не були в ролі лідерів, і недостатньо обізнані в питаннях лідерства в освіті. Особисту гнучкість лідерів, їхніх колег та учнів можна підтримувати завдяки наданню особливої уваги кар'єрному росту, професійному розвитку та створенню мереж індивідуальної підтримки.

Лідери відіграють ключову роль у визначенні і підтримці навчальної діяльності, організації соціального середовища та донесенні зовнішніх вимог до шкільної громади.[1, ст.39]

На початку 1980-х років Уоррен Бенніс провів кількісні дослідження шляхом великої групи педагогів-психологів. У результаті досліджень були

встановлені наступні характеристики поведінки педагога-лідера: [5, ст.276-277]

- уміння бачити суть проблеми навчання і розвитку того, хто навчається;
- розвиненість емоційного інтелекту на протигагу логіко-практичному;
- знання саме себе, відвертість і чесність;
- створення атмосфери довіри у взаєминах із колегами та вихованцями;
- шанобливе ставлення до себе і тих, хто тебе оточує;
- готовність узяти на себе відповідальність;
- взаємини із учнями, які спрямовані на результат, у процесі досягнення якого вони дістають можливість проявити свої лідерські якості;
- висока відповідальність, цілеспрямованість, скромність;
- натхнення і мотивація до успіху, гордість за успіхи своїх учнів у навчанні.

Отже, лідерство можна розглядати як процес впливу, який базується на чітких цінностях та переконаннях, та веде до формування й реалізації “бачення” школи. Це бачення є чітко визначеним керівниками, які прагнуть досягти прихильності персоналу та зацікавлених осіб до ідеалу кращого майбутнього, її учнів та зацікавлених сторін.[3, ст.4]

Оскільки директор є основним носієм змін у школі, а впровадження інклюзії означає започаткування змін у школі, то постає питання: як його лідерські властивості віддзеркалюються у сприйнятті та практичних діях і як саме лідерство директора сприяє втіленню змін у школі. Необхідними лідерськими якостями, які необхідні для впровадження змін, є чітка філософія освіти, що відображається у сприйнятті директорами інклюзії, а також поведінка і практичні дії директорів, котрі сприяють змінам.

Список посилань:

1. Єфімова, С. М. Лідерство та інклюзивна освіта: навч.-метод, посіб./ Єфімова С. М., Королюк С. В.; за заг. ред. Колупаєвої А. А. ТОВ “Видавничий дім “Плеяди”, 2012. 164 с.

2. Пророк М.В. Лідерські якості як важливий фактор успішності професійної діяльності фахівців соціономічних професій.

3. Сорока Л.Т. Шкільне лідерство та управління в Англії та Уельсі.

4. Шеллеянн Скотт і Чарльз Ф. Веббер. Науково обґрунтований розвиток лідерських якостей: концепція 4L. Інклюзивна освіта. Збірник матеріалів проекту. К.: 2013

5. Інтернаціоналізація як фактор конкуренто-спроможності сучасного університету: кол. моногр. / за науковою ред. К. В. Балабанова. Маріуполь: МДУ, 2017. 430 с.

6. Островська К.О., Островський І.П. Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Індивідуальний супровід дітей з особливими потребами: роль НРЦ у процесі інклюзивної освіти”, м. Львів, 29–30 вересня 2016 р. Львів : Тріада плюс, 2016. С. 5-10.

Породько Маряна Ігорівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Книш Лілія Олегівна, здобувач освітнього вищої освіти, спеціальність “спеціальна освіта”, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Пісочна терапія як метод допомоги дітям у кризових обставинах

Поняття “Криза” (від греч. “krisis” – рішення, поворотний пункт, результат) трактується як переломний момент, важкий перехідний стан, загострення, небезпечний нестійкий стан.

Критична ситуація - це така ситуація, у якій суб'єкт не може реалізувати основні потреби свого життя і яка ставить його перед необхідністю зміни способу буття [2].

Найсильнішими критичними ситуаціями особистості є такі, що пов'язані з усвідомленням власної смертності або зіткнення зі смертю іншого (переживання втрати близької людини).

Причому, смерть у даному контексті розуміється як трансформуючий процес, відмова від старих, звичних способів буття і підбір, удосконалювання нових, більш адекватних умовам, що змінилися.

Суб'єктивно криза переживається як “безвихідність”. Будь-яка критична ситуація потенційно може стати для особистості кризовою (тобто такою, що веде до кризи), - це буде у повній мірі залежати від адаптивних можливостей особистості.

У вітчизняній психології сама наявність критичних ситуацій у житті людини розуміється як передумова особистісних змін – змінюється соціальна ситуація розвитку особистості, відбувається зміна ролей, змінюється коло осіб, включених у взаємодію з нею, спектр розв'язуваних проблем і спосіб життя.

Будь-яка кризова ситуація містить небезпеку. Отже, її необхідно уникати, усувати, запобігати, а до того ж і приховувати. Безумовно, що психічні кризи можуть нести в собі загрозу. Багато реакцій, що спостерігаються у зв'язку із кризами, – прагнення до самоізоляції або бурхливої діяльності, – являє собою спробу перебороти ситуацію. Такі типи реакції можуть бути адаптивними.

Слово “криза” підкреслює момент порушення рівноваги, появи нових потреб і перебудови мотиваційної сфери особистості.

Існує чотири ключових поняття, якими в сучасній психології описуються критичні життєві ситуації. Це поняття стресу, фрустрації, конфлікту й кризи (Ф.Є. Василюк).

Іноді свідками або учасниками екстремальних подій стають діти та підлітки. А оскільки, вони є найбільш вразливою категорією населення, то така психічна травма може істотно порушити весь подальший хід психічного розвитку.

Такий досвід може негативно вплинути на малих дітей, спонукаючи відчуття звичного порядку життя, що у своїй зростанні зростає її вразливою й стурбованою.

Для кожного вікового етапу є свої типові кризові ситуації. Найбільша кількість негативних переживань у дітей підліткового віку припадає на їхні відносини з батьками і з приводу тварин: їх втрати, смерті, бажання дещо придбати. Основним завданням психологічної допомоги є актуалізація адаптивних і компенсаторних ресурсів особистості, мобілізація психологічного потенціалу для подолання негативних наслідків надзвичайних обставин. Наслідком ефективної психологічної допомоги постраждалим є оптимізація психічного стану та поведінки людини в екстремальних ситуаціях. Подібна психологічна допомога необхідна для запобігання порушень поведінки та профілактики психосоматичних розладів. [4]

Проблематику надання психологічної допомоги після кризових ситуацій розробляли багато учених, серед яких: А. Л. Венгер, Є. І. Морозова, В. А. Морозова (“Психологічна допомога дітям і підліткам у надзвичайних ситуаціях (на досвіді роботи з жертвами терористичного акту у Беслані”), також вагомий внесок теоретичних розробок українських вчених – О. В. Тімченка, В. Є. Христенка, С. М. МIRONОСЦЯ, Н. В. Оніщенко, С. Ю. Лебедевої (“Кризова психологія”, “Екстремальна психологія”) [3, с. 252-278].

На сьогоднішній день у психологічній та психотерапевтичній роботі використовують різні методи і техніки. Одним із популярних методів є пісочна терапія.

Пісочна терапія – це один з методів арт-терапії, який передбачає взаємодію з піском. Він є способом спілкування дитини або дорослого з навколишнім світом і самим собою, а також засобом зняття внутрішньої напруги.

Засновницею пісочної терапії є Дора М. Калфф. Вона надала нового смислу та спрямування “Техніці світу” М. Ловенфельд, внесла в неї теоретичну базу аналітичної психології та східної філософії і назвала її “Sandplay”. Сьогодні розкриті Д.Н. Калфф можливості “Sandplay” використовуються також.

Основним принципом пісочної терапії є, як зазначала Дора Калф, створення вільного та захищеного простору, в якому людина може виражати та досліджувати свій внутрішній світ, перетворювати власний досвід і переживання в образи, до яких можливо доторкнутися і побачити.

Пісочна терапія є досить екологічним методом, проте застосування її слід відкласти, якщо дитина відзначається надто підвищеною збудливістю, якщо рівень тривоги надмірно високий, а також при психотичних станах. Також потрібно з обережністю ставитися до пісочної терапії у випадках наявності асми, алергії на пил, при ранах на руках.

Тимчасові рамки такої терапії варіюються в залежності від ситуації і віку. А сам сеанс умовно ділиться на три частини: попередня бесіда (орієнтовно 15 хв), безпосередньо робота з пісочницею (20 хв), завершальна бесіда (15 хв).

Коли дитина разом із терапевтом проживає шлях побудови пісочних композицій, шлях переживання різних почуттів, відновлюється доступ до глибинних та ресурсних шарів психіки, і сила її Его відновлюється. А символи виконують свою роботу, поступово відновлюючи інтеграцію.

Перша побудована пісочна композиція може бути використана як діагностична. Наступні композиції свідчать про те, в якій мірі відбуваються терапевтичні зміни.

Лаура Рут Бовер Пікфорд [1] виділила три види пісочних композицій, які вказують на необхідність терапії:

- Пісочниця дитини не відображує відповідну стадію її розвитку;
- Дитина свідомо обирає матеріали, щоб показати свої проблеми (створює композицію, яка буквально відображає те, що її турбує);
- В пісочниці присутні наступні ознаки: порожні композиції (крім випадків, коли діти дуже маленькі); дезорганізовані композиції (окрім тих, які створені маленькими дітьми, що грають з матеріалом); агресивні композиції (окрім тих, що відображують тип агресії, характерний для віку клієнта). Особливу увагу слід звертати на такі теми, як наявність агресивних тварин або закопування фігур у пісок (після 5-річного віку); композиція, в якій немає агресії, в той час як клієнт діє агресивно в реальних ситуаціях, і навпаки; композиція містить надмірну кількість огорож.

На початковому занятті (або декількох за потребою) з дитиною та батьками проводиться бесіда, в ході якої з'ясовується причина звернення, основні характеристики емоційного стану та поведінки дитини, які непокоять батьків. Далі батькам надається інформація, спрямована на роз'яснення сутності травми та її наслідків. Окрему увагу терапевт приділяє окресленню цілей психотерапевтичної роботи.

Далі дитину та батьків знайомлять з особливостями пісочної терапії та її процедурою. Необхідно розповісти батькам власне про процес пісочної терапії, наголосити на особливостях дитячої психіки, які зумовлюють звернення до гри як головної мови самовираження дитини та її способу здійснювати внутрішню роботу. Наступні зустрічі відбуваються з дитиною наодинці. Паралельно варто проводити зустрічі з батьками (приблизно 1 зустріч із батьками на 4 зустрічі з дитиною), на яких приділяти увагу відповідям на запитання щодо стану дитини, обговоренню питань організації домашнього розпорядку та спілкування, що сприятимуть процесу зцілення.

Психотерапія дітей, що перебувають у кризових обставинах або перенесли психотравмуючі події, має свої особливості. Вона спрямована головним чином на реінтеграцію порушеної внаслідок травми психічної діяльності і включає в себе три основні стадії [3; 5]:

Стабілізація опрацювання травми інтеграція.

Фундаментальним правилом роботи на всіх цих стадіях має бути дотримання того темпу роботи і саморозкриття дитини, до якого вона готова.

На етапі стабілізації доцільно запропонувати дитині створити в пісочниці пейзажі з позитивним емоційним забарвленням, а потім населити їх персонажами. Темати композицій можуть бути:

- Безпечне місце Місце, що надає сили Надійне місце Місце, де можна знайти притулок і захист

На етапі опрацювання травми доцільно запропонувати дитині створити композиції, що відображували б життя тварин. Наголосити, що серед тварин є страшні і безпорадні, травмоїдні та хижі, домашні і дикі, сучасні і прадавні. І запропонувати наступні теми для композицій: Схованка маленької тварини; Заспокоєння тварини, що сердиться; Захист маленької тварини, яка боїться; сутичка та боротьба тварин; життя прадавньої тварини.

Важливим є підтримання пошуків дитиною ресурсів для опанування ситуації. На етапі інтеграції важливими будуть завдання:

- Мій світ; Я та інші люди; Мої плани на майбутнє.

На етапі інтеграції в пісочних композиціях дитини знижується емоційна напруга, переважають позитивно забарвлені змісти. В композиціях більшою мірою проявляються ресурсні моменти, часто з'являється цілеспрямований рух. Герої композиції відправляються у подорож, а діти в розповідях фантазують про власне майбутнє. Бесіди більш насичені розповідями про реальні події, про рідних та друзів, навчання та захоплення дитини. Важливим є підтримання таких тенденцій, обговорення планів та сподівань дитинства

Отже, можна зазначити, що психотерапія дітей, які перебувають у кризових обставинах або перенесли психотравмуючі події, включає в себе три основні стадії (стабілізація, опрацювання травми, інтеграція). Проходження кожної із стадій роботи отримує своє відображення в певних характеристиках пісочних композицій. Терапевтична робота може проходити як в методі "Sandplay", так і в його структурованій модифікації.

На завершення слід сказати, що травмовані діти вкрай потребують створення умов, що допомагають доторкнутися до внутрішнього болю, виразити сильні почуття та відновити внутрішню силу "Я". Той захищений та вільний простір, який створює терапевт для дитини в кабінеті пісочної терапії дозволяє вивільнити стриману енергію незрозумілих жахливих почуттів і дати їй реалізуватися в обмеженому безпечному просторі контейнеру з піском.

Список посилань:

1. Батня В. Миры на песке. Песочная терапия. Рига, 2010. 291 с.
2. Тімченка О.В. Екстремальна та кризова психологія. ст.12-19
3. Копытин А. И. Методы арт-терапии в преодолении последствий травматического стресса. М.: Когито-Центр, 2014. 203 с.
4. Овсяннікова О.Я. Психологічна допомога дітям які пережили психічну травму внаслідок надзвичайної ситуації
5. Ресса. Сборник материалов по профилактике и психотерапии посттравматического стрессового расстройства у детей : ПАДАП, 2014. 122с
6. Сулятицький І.В., Островська К.О., Осьодло В.І. Психолого-корекційний практикум травм війни. с.192-197.

Сайко Христина Ярославівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Черечін Соломія Володимирівна, здобувач вищої освіти, спеціальність “спеціальна освіта”, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Домомога дітям із заїканням, яке виникло під впливом пережитого лиха

Проблемою заїкання займалися багато вітчизняних і закордонних фахівців: Р. Левіна, Ф. Рау, І. Сікорський, М. Хватцев та ін. У сучасних умовах це питання досліджують Л. Белякова, Є. Дьякова, Є. Рау, В. Селіверстов, В. Шкловський, А. Кравченко, В. Кондратенко і багато інших. Вони досліджували різні вікові групи респондентів із зазначеною мовленнєвою вадою, але недостатньо висвітленим залишилося питання щодо дітей підліткового віку. Існують значні труднощі під час проведення психолого-педагогічної й диференціальної діагностики серед цієї групи дітей, від цього залежить своєчасний початок лікування та правильна орієнтація фахівців, відповідальних за розвиток дитини.

Заїкання - порушення мовлення, що виявляється у мимовільному повторенні окремих звуків, складів або цілих фраз, неприродному розтягуванні звуків або блоках мовчання, протягом яких людина, що заїкається, не може вимовити звук. Ймовірно, заїкання з'явилося практично одночасно з мовою. Попередження появи заїкання у дітей пов'язано головним чином з просвітницькою роботою серед батьків та працівників дошкільних установ. Оскільки в появі заїкання значну роль відіграють особливості мовленнєвого розвитку дитини, її характерологічні якості, внутрішньосімейні відносини і багато іншого, необхідно, щоб батьки, вихователі і навколишні близькі люди були обізнані про закономірності мовленнєвого розвитку і про умови, які можуть сприяти виникненню мовленнєвої патології.

Р. Левіна, розглядаючи заїкання як мовленнєве недорозвинення, убачає його сутність у переважному розладі комунікативної функції мовлення. Мовленнєві проблеми, на її думку, залежать від різних умов: з одного боку, від типу нервової системи, з іншого – від мовного середовища, від загального й мовленнєвого режимів.

На думку Р. Левіної, комунікація належить до особливих видів психічної діяльності, які відрізняються “блискавичністю процесів, що відбуваються одночасно: відбір слів і побудова фраз, оцінка реакції співбесідника, розуміння чужого мовлення та його підтексту, осмислення засобів уточнення своїх слів і багато інших процесів, що відбуваються миттєво під час спілкування” [3, с. 120].

Дослідник Н. Жинкін, виходячи з фізіологічних позицій, зауважує, що феномен заїкання може бути визначений як порушення безперервності добору звукових елементів при складанні різнометричного алгоритму слів, як

порушення авторегулювання в керуванні мовленнєвими рухами на рівні складу [2, с. 25].

У профілактиці заїкання виділяються три основні напрями:

- 1) попередження виникнення заїкання у дітей;
- 2) попередження хроніфікації і рецидивів заїкання;
- 3) попередження порушень соціальної адаптації.

Можна виділити кілька груп дітей з фактором ризику виникнення заїкання. По-перше, це діти з тривожними рисами характеру. Зазвичай вони дуже прив'язані до матері, реагують на зміни її настрою. Такі діти нерідко дають реакцію у вигляді порушення сну, апетиту, дратівливості, плаксивості у відповідь на різку зміну навколишнього середовища, наприклад вступ до дошкільного закладу, тривала відсутність матері. По-друге, це група дітей з раннім розвитком мовлення. У таких дітей перші слова з'являються до 1-го року. У 1,6-1,8 років у них формується фразове мовлення. У 2-2,5 року вони починають говорити розгорнутими фразами. Їх мовленнєва активність висока. По-третє, це діти з деякою затримкою мовленнєвого розвитку. Слова у таких дітей з'являються після 1-го року, найчастіше до 1,3-1,5 років. Фразове мовлення формується після 3 років, фаза його інтенсивного розвитку припадає на вік 3,6 років. Мовлення таких дітей часто невиразне з істотним порушенням звуковимовної сторони мовлення. По-четверте, це діти з генетичними факторами ризику, тобто діти з ознаками ліворукості, а також ті, що мають родичів із заїканням або ліворукістю (виявляється генетична обумовленість мовленнєвої патології). Діти, що мають в найближчому мовленнєвому оточенні осіб, які страждають заїканням, схильні до цієї мовленнєвої патології частіше, ніж інші.

Діти, які виховуються в сім'ях з двомовністю, також знаходяться в ситуації ризику заїкання. Виникненню заїкання у цих груп дітей сприяє зниження адаптивних можливостей їх центральної нервової системи. У діяльності логопеда велика увага повинна приділятися роботі з батьками. У сім'ї з факторами ризику заїкання повинні бути створені умови для нормального соматичного і нервово-психічного розвитку дитини. Сюди відносяться: дотримання режимних моментів, відповідних віку дитини, правильне харчування, уникнення соматичних і психічних перевантажень, створення сприятливого емоційного клімату в сім'ї, узгоджені одноманітні виховні впливи. Діти з деякою затримкою мовленнєвого розвитку нерідко при ретельному обстеженні їх психоневрологом виявляють ті чи інші симптоми церебрастенічного синдрому (підвищення внутрішньочерепного тиску, рухове розгальмування, зниження уваги і т. ін.). Такі діти потребують стимуляції мовленнєвого розвитку, проте ця стимуляція повинна бути дуже обережною і помірною. У першу чергу, таким дітям треба формувати звуковимовну сторону мовлення і мовленнєве дихання.

Для дітей, мовлення яких формується в умовах сім'ї з двомовністю (тобто де говорять двома або більше мовами), повинні бути створені особливі умови. Нервова система дітей в період розвитку мовлення відчуває значне

напруження. Воно зростає в тих випадках, коли формуються одночасно дві мовні системи. Нерідко в цій ситуації з'являються ті чи інші симптоми мовленнєвої патології або виникають відхилення від норми. В одних випадках це затримка розвитку кожної з мовних систем, які дитина опановує одночасно, невідповідно віковій малій словниковий запас, затримка формування граматичних структур, використання різних мов при побудові однієї фрази і т.д. В інших випадках може розвинути й заїкання. Для того щоб уникнути розвитку патології мовлення, необхідно створити умови для формування лексикограматичної бази спочатку однієї мовної системи. Це відбувається в нормі, як правило, до 4 років. Після цього оволодіння іншою мовною системою не приводить до відхилень у мовленнєвому розвитку або мовленнєвої патології, і дитина вільно опановує другу мову.

Прийоми, засоби та методи подолання заїкання доцільно розглядати залежно від характеру рекомендованих засобів впливу на особу, що заїкається, тобто медичного або педагогічного. У першому випадку – це лікувальні заходи (терапевтичні, хірургічні, ортопедичні, психотерапевтичні), у другому – педагогічні (дидактичні), у третьому – різні комбінації лікувального й педагогічного впливу на тих, хто заїкається.

Можемо зробити висновки про те, що механізм заїкання повністю не розгаданий. Дотепер цю проблему дослідники намагаються розглядати з різних позицій: клінічних, психологічних, фізіологічних, нейрофізіологічних, психолінгвістичних тощо. Заїкання є одним із найбільш складних і тривалих мовленнєвих порушень. На сьогодні не існує єдиного погляду на природу заїкання через широкий спектр причин та умов його виникнення, різноспрямованості клінічних особливостей, варіантів протікання, форм особистого реагування на дефект. Тому необхідно враховувати всі особливості прояву захворювання. На сучасному етапі розвитку наукових досліджень під комплексним підходом до подолання заїкання розуміють лікувально-психологопедагогічний вплив на різні аспекти психофізичного стану особи, яка заїкається, завдяки різним прийомам, засобам, методам і зусиллям різних фахівців.

Список посилань:

1. Бегас Л.Д. Корекція заїкання засобами театралізованої діяльності. *Логопедія : науково-методичний журнал № 1*, 2011. С. 11-14.
2. Жинкин Н.І. Механізми мови. М., 2008. 255 с.
3. Левіна Р.Є. До проблеми заїкання у дітей. *Дефектологія*. 2009. С. 118-124.
4. *Логопедія : підруч. / за ред. М. К. Шеремет. К. : Видавничий Дім “Слово”, 2010. 376 с.*
5. Особливості комплексного підходу в лікуванні заїкання / М. В. Баранова, І. Н. Баришнікова, С. Н.Кайма та ін. // *Спеціальна освіта*. 2015. №11. с. 5.
6. Туриніна О.Л. Психологія травмуючих ситуацій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: ДП “Вид. дім “Персонал”, 2017.160 с.

Синєвод Єлизавета Олександрівна, здобувач вищої освіти факультету соціально-психологічної освіти та менеджменту, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Нікітіна Ірина Петрівна, старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ (м. Дніпро)

Psychological support of the training activities of future specialists of the security and defense forces of Ukraine

Psychological readiness is an important component of professionalism as a manifestation of professional skill of specialists of extreme types of activity. The process of psychological preparedness for activity in extreme situations is quite dynamic and contradictory. In the course of which specific knowledge, abilities, skills and personal qualities are formed and improved.

Psychological preparedness of specialists for service activity is a result of purposeful and continuous process of their professional training and education. Fundamentals of psychological readiness of future heads of bodies and units of civil defense forces are laid in the walls of higher education institutions (HEIs), where they are formed and develop as personalities and responsible officials.

In our opinion, the psychological readiness of specialists of service activity is a state of increased attunement and mobilization of the psyche, determined by a long diversified theoretical and practical training, aimed at the effective implementation of the obtained knowledge, skills, abilities, overcoming difficulties of service activity, which allows you to quickly navigate the risk. situations, make more appropriate decisions for their elimination and show freedom in their implementation. On the other hand, we interpret the readiness of specialists as a complex personal formation, the core of which is positive motives, guidance and awareness of high value of professional activity, supported by established socially and professionally important qualities, integrated, general and professional competences [2, p. 94].

Psychological readiness of a specialist is understood as an integrative quality of personality psyche that organically combines significant social and individual motives, emotional and volitional stability to frustrators, professional knowledge, abilities and skills, level of physical development. Significant elements of psychological readiness of specialists of the State Emergency Situations Service are attunement to perform future tasks, self-confidence, stability of mental reactions, emotional stability to danger, high degree of self-organization and self-regulation [3; 4].

According to I. Klimenko [3, p. 18], the system of psychological support is a whole complex of managerial, organizational, methodological, educational, preventive and practical psychological measures. Where the subject of psychological support is that part of the object on which the influence that provides a certain psychological reality is directed, and the ideas about the necessary qualitative state of the object constitute its goal.

Extreme situations of service nature are the process of direct prevention or suppression of offenses, intervention in the resolution of family and domestic and other conflicts between citizens, psychological confrontation during operational and investigative activities, illegal use by citizens of sources of increased danger, suppression of group violations of public order and mass disturbances. Actions in conditions of the state of emergency, etc. In addition, extremes can arise as a result of intensive and prolonged strain.

Readiness for activity in risky conditions is closely related to the adaptive capabilities of the person. The peculiarity of adaptation to extreme circumstances lies in the fact that it requires considerable volitional effort to perform actions in a state of acute physical, mental and nervous tension, fatigue, dissatisfaction, fear, which can arise in a dangerous situation even in a trained person with considerable experience of successful activities in such or similar circumstances. Mobilization possibilities for mastering one's psyche and overcoming obstacles in difficult situations are different for all people [5, p. 4].

Psychological training of the personnel is realized through the formation of appropriate knowledge, abilities, skills that ensure their psychological readiness for proactive and active actions and psychological resistance to combat stress-factors and negative psychological factors in the performance of tasks on assignment.

Psychological support involves the implementation of a set of organizational, psychological, medical, social, rehabilitation measures aimed at overcoming the psychotraumatic factors of the combat (operational) situation, preserving their mental health and combat efficiency.

An essential element of psychological support is primary psychological assistance to the personnel of the troops and the rehabilitation of servicemen.

Psychological support is considered as a complex of psychological, organizational, medical, and rehabilitation measures aimed at overcoming the psychotraumatic factors of a combat (operational) situation, preserving their mental and physical health and combat efficiency, and ensuring social protection and guarantees for servicemen and members of their families.

Mandatory psychological rehabilitation of servicemen, participants of combat operations and persons equated to them, who participated in anti-terrorist operation or performed service and combat tasks in extreme (combat) conditions, can be carried out in psychological rehabilitation centers of the Ministry of Defense of Ukraine and the Ministry of Social Policy of Ukraine.

Qualitative organization and carrying out of psychological support measures in combat recovery areas, base camps, medical institutions, psychological rehabilitation centers are possible only with the involvement of central executive authorities, assistance of state and local authorities and volunteer organizations.

Thus, psychological support is a key element of the system of moral and psychological support for the preparation and use of troops (forces) of the Armed Forces of Ukraine, as convincingly demonstrated by the experience of the anti-terrorist operation in certain areas of Donetsk and Luhansk regions.

The main goal of psychological support remains the maintenance of psychological readiness and psychological stability of the personnel of units (subunits) of the Armed Forces of Ukraine at a high level and their ability to perform tasks as intended.

Psychologists who provide psychological support to IDPs should remember that at different stages of grief or trauma we implement different types of interventions. Accordingly, at the stage of acute reaction to stress, the primary goal is to stabilize the person, returning him or her to a habitual way of life and activity and performance of necessary functions - self-service, childcare, work, social tasks, etc. In these conditions, the psychologist acts within the framework of the strategy "joining and leading", which actually comes down to restoration of full-fledged functioning. At the same time, the displaced person knows that in case of an aggravation of symptoms, he or she has a possibility to receive psychological aid. Providing the function of psychoeducation (psychological education, training) is also an important component at this stage - the victim needs to know what is happening to him or her, what reactions and displays can be under such conditions, how to cope with them and where to turn for help. More often, this period lasts up to 4 weeks, after which the symptoms developed as a result of experience of the traumatic event disappear.

Organizing psychological support for the socialization of IDPs who were forced to relocate from places of permanent residence to other areas of Ukraine is a complex process. The successes and achievements of the psychologist's work will often be devalued, and stages of stability will alternate with "failures", frustration, apathy and depressive states. In this case, the psychologist must be clear that these stages are components of the normal process of recovery from trauma. "Improvement is measured in millimeters" is the specialist's motto when working with people who have gone through traumatic events.

Список посилань:

1. Koziar M., Litvin A. Theoretical bases of the formation of civil protection specialists' readiness for activity in extreme situations. Pedagogy and psychology of professional education. 2017. № 1. С. 85-98.

2. Mikhaylova V.V. Increasing the effectiveness of psychological readiness of cadets of higher educational institutions of the Russian Ministry of Emergency Situations to activity in conditions of risk : dissertation ... Pedagogical sciences: 13.00.08, 2008. 243 с.

3. Sirko R. I. Professional training of future psychologists of operative-rescue service to activity in extreme conditions: monograph. Lviv: GALICH-PRESS, 2017. 482 с.

4. Human emotions in normal and stressful conditions / Yarotsky A.I., Kosmolinsky F.P., Popov A.K.; eds. by A.I. Yarotsky, I.A. Krivolapchuk. - Ed. by A. I. Yarocki, I. A. Krivolapchuk, Grodno: Izd vo Grodno Kupala Univ. Ed. by A. I. Yarotsky, I. A. Krivolapchuk. 494 с.

5. Klimenko I. V. The system of psychological support of professional training of police officers: content and components. Law and Security. 2017. № 4. С. 17-23.

Сікорська Леся Борисівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Граб Юлія Степанівна, здобувач вищої освіти, спеціальність “спеціальна освіта”, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Психологічні прийоми зниження тривоги студента в стресовій ситуації

Тривога як психоемоційний стан супроводжує людину в багатьох життєвих ситуаціях. Коли ми говоримо про стрес, то тривога є його невід’ємною частиною. Початок створення біологічної концепції стресу або загальний адаптаційний синдром поклав Ганс Сельє в 1936 р. Однією з основних функцій психіки, на його думку, є врівноваження діяльності організму з постійно мінливими умовами навколишнього середовища [2].

Коли людина потрапляє у стресову ситуацію і намагається адаптуватися до впливу стресу, то цей процес, згідно з Г. Сельє, проходить три фази:

1. *Фаза тривоги.* Організм мобілізується для зустрічі із загрозою. Існують біологічні реакції, які викликають боротьбу або втечу. З точки зору фізіології, це певні зміни: згортання крові, підвищення артеріального тиску, збільшення печінки, у людини частішає дихання тощо. Опір організму спочатку зменшується (“фаза шоку”), а потім спрацьовують захисні механізми (“фаза протидії шоку”).

2. *Фаза опору.* Організм намагається протистояти загрози або впоратися з нею, якщо загроза продовжує діяти і її неможливо уникнути. Фізіологічні реакції перевищують норму, і це робить тіло вразливішим для інших стресорів.

3. *Фаза виснаження.* Якщо подразник продовжує діяти, то відбувається зменшення можливостей протистояння, оскільки виснажуються резерви людини. Ця стадія характеризується вразливістю до втоми. Фізичні проблеми призводять до хвороб і навіть до загибелі організму. Виявляється неспроможність захисних механізмів і наростає порушення погодженості життєвих функцій [1, с.19-20].

За образним порівнянням Сельє, ці три фази загального адаптаційного синдрому нагадують стадії людського життя: дитинство (з властивою цьому віку низькою опірністю та надмірними реакціями на подразники), зрілість (коли відбувається адаптація до найчастіших впливів і збільшується опірність) та старість (з незворотною втратою опірності і поступовим старінням, що закінчується смертю) [3, с.16].

На думку К. Хорні, тривога є емоційною реакцією на небезпеку, яка може супроводжуватися такими фізичними відчуттями, як тремтіння, прискорене дихання та сильне серцебиття. Тривога є невідповідною реакцією на небезпеку або навіть реакцією на уявну небезпеку. Цей стан проявляється різними побоюваннями, почуттям наближення біди, загрозою, настороженістю,

незрозумілим занепокоєнням (про майбутні невдачі). На відміну від страху, тривога є нормальною реакцією на стресовий фактор і переживається багаторазово кожним.

Щоб знизити постійне відчуття психологічної тривоги потрібно працювати над становленням адекватного Я-образу, який згідно з точкою зору відомої неотрейдистки складається із трьох компонентів: Я-ідеального, Я-реального та Я-в очах оточуючих. У стійкої до неврозів особистості всі три частини збігаються і створюють одне цілісне Я. Але така “єдність” зустрічається далеко не у кожного, і найчастіше у людини існує конфлікт між окремими складовими її образу [3, с.19].

Взагалі, до першопричин відчуття тривоги в студентів, пов'язаних з освітнім процесом, відносять : неорганізованість часу роботи й відпочинку(недосипання); труднощі адаптації в академічній групі; нездані своєчасно чи незахищені лабораторні роботи; відсутність на потрібний момент курсової роботи або проекту з дисципліни; не виконані або виконані неправильно завдання; велика кількість пропусків з якого-небудь предмету; недостатньо повні знання та низька успішність з певної дисципліни; тривога перед публічними виступами і т. п.

Незважаючи на те, що рівень стресових ситуацій в суспільстві різниться, факт залишається фактом: тривога та стрес можуть завдати шкоди здоров'ю. Для боротьби з цим станом розроблено різноманітні методи, які, як підтверджено, зменшують тривогу та її наслідки у повсякденному житті. Більшість методів можна класифікувати як фізичні, психічні, так і терапевтичні.

За умови наявності сильних фізіологічних проявів тривоги (пришвидшене серцебиття, підвищення пульсу, потіння, дискомфорт у животі, запаморочення тощо) засобом допомоги може бути опанування техніками контролю, вправи на релаксацію(пониження тону м'язів людини) та регуляції дихання. Доведено, що контрольоване сповільнення дихання, глибші вдихи-видихи сприяють розслабленню організму та зниженню почуття тривоги. Натомість, релаксація регулює настрій і ступінь психічного збудження, дозволяє послабити або скинути викликане стресом психічне й м'язове напруження.

Швидшому відновленню та нормалізації загального психологічного та фізіологічного стану після переживання стресової ситуації сприятимуть активності, які відновлюють психологічні ресурси індивіда. Найчастіше до таких відносять фізичні вправи та спорт, а також заняття творчими видами діяльності. Тому одним з ефективних способів зниження тривоги є креатотерапія. Провідний принцип креативної терапії полягає в тому, що саме творчий процес є цілющим і здатним поліпшити людське буття (вирішення нагальних проблем, виявлення нових рішень звичних способів існування, почуттів і взаємодій). Цей метод охоплює в собі і арт-терапію. Заняття з креатотерапії сприяють оновленню сприйняття, розуміння та усвідомлення навколишнього світу і себе, що передують зміні особистості, її світогляду, життєвої позиції, цінностей [4].

Отже, важливою складовою подолання тривожності в стресових ситуаціях є освоєння основних навичок самодопомоги в критичних обставинах, забезпечення доступності психологічної та психотерапевтичної допомоги. Кожна людина повинна навчитися регулювати свою психічну та розумову діяльність, об'єктивно дивитися на події і правильно керувати стресом. Засновник теорії стресу Г. Сельє стверджував: “Керований стрес додає смак життю. Насолодитися ним можна, якщо виробити механізм дії” [5,с.33].

Список посилань:

1. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.
2. Концепція стресса Г. Селье. URL: https://psyera.ru/koncepciya-stressa-g-sele_7517.htm
3. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. К.: Педагогічна думка, 2016. 219 с.
4. Студопедія. Креатотерапія URL: <https://studopedia.org/6-114248.html>
5. Грабчак Н. М. Стрес як ресурс. Вінниця, 2018. 68 с.

Сулятицький Іван Васильович, кандидат психологічних наук, доцент, голова Українського центру психології безпеки, доцент кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Костур Юлія Михайлівна, здобувач вищої освіти, спеціальність “спеціальна освіта”, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Дидин Василина Романівна, здобувач вищої освіти, спеціальність “спеціальна освіта”, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Особливості допомоги підліткам, які раптово втратили батьків під час автокатастрофи

Так, як батьківство є головним у житті кожної людини, то ця тема є і буде актуальною у будь-які часи.

Батьківство – це інтегральне психологічне утворення особистості батька чи матері, яке включає в себе сукупність ціннісних орієнтацій батьків, установок та очікувань, батьківських почуттів, відносин та позицій, батьківської відповідальності та стилю сімейного виховання.

Нажаль, на сьогодні є досить поширеними ситуації при яких діти раптово втрачають своїх батьків та при цьому втрачається цінність сімейного щастя. Нещодавно у Міністерстві внутрішніх справ озвучили сумну статистику: в Україні в середньому що три хвилини трапляється ДТП, що 15 хвилин травмується одна людина, а що три години одна людина гине. Загалом за рік кількість аварій на українських дорогах зросла майже на 20%. На жаль, ці сумні дані є поштовхом для розвитку негативних станів у дітей, які втратили своїх

рідних під час автокатастрофи. Для кожної людини у будь-якому віці втрата батьків, є однією з найгірших подій життя. У когось це бурхливі емоції назовні, а хтось переживає усе в середині й навіть не плаче. А для осіб підліткового віку це стає шоком від якого отямитися дуже складно. Вони не мають можливості нормально розвиватися, що негативно впливає на все їхнє подальше життя.

Підлітковий вік це досить складний період в житті особистості. Б.Г.Ананьєв цей віковий період характеризує, як стан переходу від дитинства до дорослості. Саме в цей період відбувається становлення нових утворень психіки.

Підлітковий вік у концепції Ж. Піаже розглядається як вік останньої фундаментальної децентрації – дитина звільняється від конкретної прив'язаності до свого дитинства і починає розглядати світ очима дорослої особи. За Ж. Піаже, у цьому віці закінчується формування особистості, будується програма життя. Підлітки поступово соціалізуються, відчувають перешкоди в суспільстві щодо реалізації своїх життєвих позицій [4].

Прийняття “підлітковості” дітей – важливе і складне завдання для батьків і дітей. Від батьків потрібні зміна ставлення до дітей-підлітків, установлення рівноваги між наданням свободи підліткам і прийняттям ними відповідальності. Дорослішання дітей дозволяє батькам створювати власне коло інтересів, безпосередньо не пов'язаних із дітьми, активно займатися питаннями власної кар'єри. Відбувається підготовка до виходу дітей із родини [1, с.18-19].

Якщо в цей період в житті підлітка відбуваються психічні травми, які є наслідком раптової втрати батьків, то ця подія відбивається саме у формуванні становлення позицій дорослішання. Тобто, в наслідок психотравмуючих ситуацій підліток відходить назад і застрягає в дитинстві або стає швидко самостійним та дорослим, але саме ця дорослість є недосконалою та в подальшому відіграє неефективну роль в житті підлітка. Вони часто бояться самотності. У них немає “запасного” батьківського тилу, на який вони зможуть беззаперечно покластися. Підлітки з неповних сімей реально оцінюють обмежені можливості допомоги і підтримки з боку сім'ї і більш гостро відчувають занепокоєння за реалізацію своїх життєвих планів, не уявляють власного майбутнього.

Після травматизації у підлітковому віці, можуть виникати різні поведінкові розлади, афективні (депресії, суїцидальні думки), розлади особистості та харчової поведінки [2, с.107-108]. Для більшості осіб підліткового віку притаманні такі психічні розлади, як генералізований тривожний розлад. В його основі лежить генералізована тривога у вигляді постійного неспокою з приводу самих різних ситуацій і об'єктів, що супроводжується постійним очікуванням наближення нещастя, вираженою напругою. Панічний розлад, характеризується спонтанними атаками страху не пов'язані явно зі специфічними ситуаціями або предметами, супроводжується різким підйомом тривоги та соматичними симптомами. Окрім того, у них виникає посттравматичний стресовий розлад, який супроводжується порушенням психічного стану, внаслідок втрати батьків. Основними формами

цього прояву є зниження пам'яті, порушення сну, почуття постійної самотності, головні болі [5, с.15-16].

У сучасних працях психологічна травма визначається як стан сильного страху, що переживається людиною при зіткненні з раптовою подією, яка є потенційно несприятливою для людини та її психіки. Такий страх перевершує можливості індивіда та не дозволяє йому контролювати та ефективно реагувати на власне життя [7, с.16].

Коли особи підлітково віку дізнаються про раптову смерть батьків вони переживають 5 стадій горя. Кюблер-Росс детально описала п'ять емоційних станів, через які проходить людина, яка дізналася про психотравмуючу подію, а в даній темі це раптова втрата батьків.[6]

- Заперечення: “Ні, це не може бути правдою”
- Гнів: “Чому саме я? За що? Це несправедливо!!!”
- Торгування: “Має бути спосіб врятуватися або хоча б покращити моє становище! Я знайду вихід, буду поводитись правильно і робитиму все, що потрібно!”
- Депресія: “Виходу немає, все байдуже”
- Прийняття: “Ну що ж, треба якось жити з цим і готуватися в останню путь”

Кюблер-Росс вважала усі п'ять стадій захисними механізмами психіки, що спрацьовують у виключно важкій ситуації.

Майже кожен день підлітки втрачають рідних і близьких. Дехто продовжує жити далі, а дехто — замикається у собі, страждаючи на самоті. Тож як пережити втрату близьких?

Особливості допомоги підлітків, які переживають горе в сім'ї мають різні аспекти. Насамперед, допомога полягає у вмінні в межах повсякденного життя допомогти їй пережити горе, підтримати, запобігти розвитку неврозів. Досвід показує, що в сім'ях, де тема смерті не є забороненою, де в доступних формах відповідають на запитання дитини, вони виявляються краще підготовленими до серйозних втрат, ніж в сім'ях, де дорослі всіляко ухиляються від таких бесід. Якщо в сім'ї горе, то потрібно, щоб дитина бачила це і могла виразити його разом зі всіма. Переживання дитини у жодному випадку не можна ігнорувати. Повідомити дитині про смерть близької людини має хтось з рідних. Якщо це неможливо, то повідомити повинен той дорослий, якого дитина добре знає і довіряє йому.

Слід зазначити, бувають випадки, коли рідні та близькі можуть допомогти особі підліткового віку власноруч пережити внутрішні переживання. Але в більшості діти, які пережили травмуючу подію у своєму житті, їм допомагає психолог.

Мета діяльності психолога, який супроводжує дитину, полягає у створенні психологічно безпечних умов переживання нею горя і скорботи та розвитку її ресурсів самопідтримки. Психолог, як товариш і захисник повинен послабляти вплив психічного напруження на стан дитини та стати міцною опорою, на яку дитина може опертися. Бути поряд, слухати, схвалювати прояви

горювання, надаючи цьому значення користі – одне з основних завдань психолога у переживанні дитиною горя. З підлітками рекомендований час однієї сесії роботи протягом 45-60 хвилин. Варто відзначити, що психологу надається надто мало часу для реалізації допомоги дитині. Часто надається перевага недирективним методам екзистенційно-гуманістичної психології та арт-психотерапії. Проте слід усвідомлювати, що робота горя є тривалим процесом.[6]

Усі форми психологічної допомоги вимагають вашої активної участі. Немає жодних чарівних паличок чи моментальних ліків. Одуjuanня не буде простим, але якщо наполегливо продовжувати працювати над собою, стане легше [3].

Список посилань:

1. Горецька О.В., Сердюк Н. Психологія сім'ї : навчальний посібник. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2015. 216 с.

2. Кокун О.М., Агаєв Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С. Основи психологічних знань про психічні розлади для військового психолога. Методичний посібник. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2018. 310 с.

3. Мюллер М. Якщо ви пережили психотравмуючу подію. Львів: Інститут психічного здоров'я УКУ, Свічадо, 2014. 120 с.

4. Никоненко Ю.В. Дослідження особливостей стану самотності у респондентів підліткового віку. Народна освіта. 2014. № 1. С. 36-50.

5. Сулятицький І.В. Психолого-корекційний практикум травм війни: навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 396 с.

6. Томчук М.І., Яцюк М.В. Соціально-психологічна підтримка дітей, які переживають батьківську втрату : навчально-методичний посібник. Вінниця: КВНЗ "Вінницька академія неперервної освіти", 2016. 58 с.

7. Туриніна О. Л. Психологія травмуючих ситуацій: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: ДП "Вид. дім "Персонал", 2017. 160 с.

Ткаченко Ольга Тимофіївна, вчитель початкових класів Олександрівський ЗЗСО Фонтанської сільської ради Одеського району Одеської області, Південноукраїнський Національний Педагогічний Університет ім. К.Д. Ушинського (м. Одеса)

Психологічний супровід батьків, що виховують дітей із особливими освітніми потребами

Життя більшості батьків, які виховують дітей із особливими освітніми потребами, зазвичай супроводжується цілою низкою деструктивних переживань. У переважній більшості випадків члени родини, не маючи ресурсів для створення умов, сприятливих для реабілітації, адаптації й розвитку таких дітей, самі потребують психологічної допомоги. Для дорослих є дуже важливим збереження фізичного здоров'я, душевної рівноваги, толерантності та любові до життя. Від того, як поведуться стосовно власної дитини її батьки,

залежатиме доля дитини й родини в цілому. Саме тому одним із способів допомоги дітям із особливими освітніми потребами є психологічний супровід їх батьків та інших членів родини [1].

О. Ю. Закусило трактує супровід як метод, який забезпечує формування умов для прийняття суб'єктом розвитку найбільш адекватних рішень у життєвих ситуаціях, пов'язаних із вибором. У цьому контексті суб'єктом розвитку постає як людина, так і система, що змінюються в якісному плані. Ситуація життєвого вибору – це ускладнюючі обставини, при виході з-під впливу яких людина визначає для себе, регресивним чи прогресивним шляхом розвитку вона послуговуватиметься в подальшому [2].

Разом із тим, центральною позицією теорії психологічного супроводу є теза про те, що носіями проблеми розвитку суб'єкта можуть поставати не лише педагоги й сама дитина, але й особи з її найближчого оточення, в тому числі й батьки.

У сфері освіти найбільш широко вживаним є поняття психолого-педагогічного супроводу в трактуванні Л. А. Савчук [3]. Це трактування відображає проблеми організації навчально-виховного процесу в межах модернізації освіти. Дедалі більш впливовими виявляються уявлення про психолого-педагогічний супровід як систему професійної діяльності педагога-психолога, спрямованої на створення соціальних та психологічних умов, орієнтованих не лише на зону актуального, але й на зону найближчого розвитку дитини з метою її успішного навчання та психологічного розвитку в ситуаціях взаємодії з педагогами [3].

Л. О. Подкоритова відзначає, що “супровід – це комплексний метод, в основу якого покладено єдність взаємодії того, хто здійснює супровід, і того, над ким здійснюється супровід” [4, с. 126]. Дослідниця розглядає процес супроводу як “безпосередню або опосередковану взаємодію психолога, педагога, медика та супроводжуваного, результатом якої є допомога особистості у вирішенні тих проблем, що в неї виникають” [4, с. 127].

Ефективність психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами, тобто процесу реабілітації, соціальної адаптації та інтеграції, багато в чому залежить від особистісних відносин між батьками та дітьми, від вирішення комплексних проблем, наявних у членів родини, що беруть участь у виховному процесі. Проблеми батьків, що виховують дітей із особливими освітніми потребами, є комплексними й системними, характеризуючись різноспрямованістю виявів:

- стосовно відхилень у розвитку дитини як до життєвої трагедії;
- у конфліктній невідповідності очікувань батьків відносно досягнень дітей та актуальної ситуації;
- у комплексі труднощів емоційного характеру, що складається з екзистенційної порожнечі, відчуттів провини й тривоги, пригніченості настрою та відчуття відсутності життєвих перспектив; часто супутнім чинником є страх смерті;
- у відмові від проживання власного життєвого сценарію;

- в актуалізації комплексів неповносправності;
- у розвитку загальної родинної напруженості;
- у специфічній захисній та компенсаторній поведінці батьків;
- у заниженій оцінці себе та партнера / партнерки за шлюбом тощо.

Для організації психолого-педагогічного супроводу батьків дітей із особливими освітніми потребами необхідним є дотримання таких умов:

- зустрічі педагога-психолога із батьками повинні бути багаторазовими.

Накопичені протягом тривалого часу проблеми неможливо вирішити протягом однієї зустрічі. Батькам потрібно бути готовими до неодноразових зустрічей із фахівцем;

- у корекційному процесі важливою є активність батьків. Вони не повинні бути пасивними спостерігачами. Корекційна робота буде результативною лише за умови високої мотивації батьків, орієнтації їх на успіх та заохочення до глибинної внутрішньої роботи, спрямованої на переосмислення власних поглядів, переконань, пропозицій та стереотипів. Мотивація батьків до активної дієвої позиції постає одним із найважливіших завдань педагога-психолога;

- участь у корекційній роботі всіх членів родини, а за можливості – й найближчого оточення. Проблеми в родинах, де виховуються діти з особливими освітніми потребами – ні в якому разі не особисті проблеми батьків, це проблеми загальнородинні, відтак, вирішувати їх також має вся родина. У протилежному разі можливий зовсім не той результат, на який очікують батьки.

Взаємодія із батьками здійснюється в педагогічному та психологічному напрямках. Психологічний напрямок має на меті переструктурування ієрархії життєвих цінностей батьків, перш за все, матерів. Таке переструктурування спрямоване на оптимізації самосвідомості й дозволяє сформувати адекватні способи її взаємодії з дитиною. Цей процес стає можливим у випадку нейтралізації або зниження міри вираженості фруструвального впливу емоційного стресу на батьків дитини з особливими освітніми потребами. Однак слід визнати, що психологічна корекція особистісної та міжособистісної сфер найчастіше проводиться із матерями дітей із особливими освітніми потребами, через те, що батько у переважній більшості випадків зайнятий на роботі, а матері більшу частину часу приділяють дитині [5].

Послаблення інтенсивності чуттєвих переживань індивідуума можливе за умови переорієнтації об'єкта переживань від фатальності, коли проблематичність обставин сприймається як така, що не може бути вирішена, до ініціатив, спрямованих на подолання цієї проблеми. Процес переорієнтування повинен здійснюватися поетапно, не бути форсованим.

На думку О. С. Пюри, для матері такою діяльністю може стати залучення матері до корекційної роботи із власною дитиною. Такий підхід дасть їй змогу брати персональну участь у формуванні майбутнього дитини з особливими освітніми потребами, сформує можливість виявлення власного внутрішнього потенціалу, сприятиме коригуванню її самооцінки, підвищенню самоповаги й водночас – зниженню емоційного дисбалансу в родині.

Мати дитини з особливими освітніми потребами може навчатися певному набору спеціалізованих дидактичних прийомів, рекомендованих у методиці корекційного навчання. Навчання матері й дитини проводиться під керівництвом педагога-психолога з допомогою психологічних засобів. Водночас педагогічний процес, реалізований стосовно дитини як освітній, стосовно його матері набуває ознак психокорекційного [5].

Для нормалізації адекватної взаємодії батьків із дітьми з особливими освітніми потребами педагог-психолог включає до своєї діяльності:

- корекцію неефективних форм поведінки: агресії, упередженості в оцінці поведінки, як власної, так і дитячої, відстороненості, несприйняття тощо;
- навчання найбільш продуктивних форм взаємодії з мікросоціумом: із дитиною, близьким оточенням, родичами, а також із фахівцями корекційної організації, іншими особами;
- вдосконалення умінь любові й поваги до дитини;
- розвиток навиків управління емоціями: стримування гніву, роздратування, що виникають у відповідь на недостатню вмільсть дитини з особливими освітніми потребами;
- навчання батьків проникнення до проблем їхніх дітей, перехід від позиції “захист і протистояння” до позиції “взаємодія”;
- зниження гіперболізації проблем дитини із особливими освітніми потребами, підвищення зацікавленості в її розвитку;
- корекцію відносин із дитиною: перехід від гіпер- або гіпоопіки до оптимальної взаємодії, надання дитині достатньої автономності;
- розширення сфери креативного співробітництва з дитиною.

Роль педагога-психолога у супроводі родини, де виховується дитина з особливими освітніми потребами, є провідною. Фахівець залучає батьків до участі в навчально-виховному процесі, переконує їх у тому, що саме їхня допомога потрібна дитині найбільше, що саме батько й мати здатні надати йому найнеобхіднішу підтримку. Педагог-психолог формує в близького оточення дитини з особливими освітніми потребами зацікавленість у процесі її розвитку, демонструє досяжність “маленьких”, але дуже значущих результатів. Фахівець розвиває у членів родини відчуття успішності, а також компетентність у психолого-педагогічній сфері, розкриває потенціал особистісної самоактуалізації, стимулює пошук творчих підходів до навчання особливої дитини й бажання брати участь у дослідженні її можливостей, реалізації творчих задумів у роботі з нею [5].

Залучаючи членів родини до роботи з дитиною, що має особливі освітні потреби, педагог-психолог надає їм можливість відчути радість успіху, закріпити позитивні емоційні реакції. Це дозволяє розглядати освітній процес як психокорекційний. Головне завдання фахівця – продемонструвати батькам можливість пошуку й віднаходження виходу із актуальної несприятливої ситуації шляхом реалізації їх власної діяльності. У підсумку, виховна та навчальна діяльність батьків сприяє трансформації їх особистості, її спрямованості до прийняття особливої дитини та об’єктивної оцінки її чеснот.

Відтак, педагог-психолог, вступаючи у взаємодію із батьками дитини, що має особливі освітні потреби, не лише передає їм певний мінімум дидактичних знань, але й забезпечує в них упевненість у власних можливостях як учасників процесу супроводу. Спільна корекційно-розвивальна діяльність, заснована на творчому та емоційному ставленні до особливої дитини, дозволяє навіть в умовах тривалого стресу нівелювати руйнівний внутрішній психологічний стан членів родини, актуалізувати їх життєві ресурси.

Список посилань:

1. Гецько С. І. Взаємодія дитячого садка з батьками дітей з особливими потребами. *Оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання в навчальних закладах: збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2011. Випуск 1 (44). URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ozfm/2011_44/getsko.pdf (Дата звернення: 10.11.2021).

2. Закусило О. Ю. Прикладні аспекти соціальної роботи з сім'ями, що мають дітей з особливими потребами. *Сучасні проблеми навчання, виховання та інклюзії людей з особливими потребами*. 2009. № 6 (8). С. 76–82.

3. Особливості роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. / Укладачі: Савчук Л. А., Юхимець І. В. Рівне: РОШПО, 2013. 53 с.

4. Подкоритова Л. О. Зміст психологічної роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами. *Теорія і практика сучасної психології*. 2020. № 1. Т. 2. С. 125–129.

5. Пюра О. С. Прикладні аспекти соціально-педагогічної роботи з батьками дитини з особливими освітніми потребами. *Молодий вчений*. 2017. № 2 (42). С. 532-536.

Фалинська Зоряна Зенонівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти та соціальної роботи, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Вінчковська Надія Мар'янівна, здобувач освітнього ступеня бакалавра спеціальності “спеціальна освіта”, Львівський національний університет імені Івана Франка (м. Львів)

Реабілітація для осиротілих дітей, внаслідок втрати батьків

Соціалізація та соціальна адаптація є важливим процесом становлення особистості, що полягає у поступовому засвоєнні норм, ідеалів і цінностей суспільства, оволодінні соціально значимими характеристиками свідомості і поведінки, які регулюють взаємостосунок із суспільством. Першим джерелом соціалізації є сім'я. Саме в сім'ї дитина набуває навичок побудови стосунків, враховуючи як ділову, так і емоційну складову спілкування. Тому відсутність сім'ї може позначитись на дитині у відсутності основних навичок “здорового” спілкування і соціалізації загалом. Проблема сирітства на сьогодні є однією з

гостріших, масових та соціально небезпечних. За останні десять років кількість дітей, влаштованих до закладів усіх форм власності для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, збільшилася майже вдвічі [2].

Поняття “соціалізація” активно використовується представниками широкого спектра наук - філософії, соціології, психології, політології, педагогіки й інших. Виникнення цього поняття пов’язують з іменами американського соціолога Ф. Гіддінгса і французьких соціологів і філософів Г.Тарда і Е.Дюркгейм. Соціалізація – це поняття, що характеризує процес становлення особистості, що передбачає як свідоме засвоєння готових форм і способів соціального життя, ідей і цінностей, норм поведінки, так і вироблення власного стилю життя і набуття соціального досвіду. Найбільш інтенсивно соціалізація протікає в дитинстві [1].

Коли особи підлітково віку дізнаються про раптову смерть батьків вони переживають 5 стадій горя. Кюблер-Росс детально описала п'ять емоційних станів, через які проходить людина, яка дізналася про психотравмуючу подію, а в даній темі це раптова втрата батьків.[4]

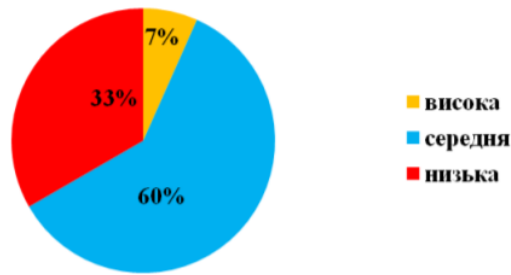
- Заперечення: “Ні, це не може бути правдою”
- Гнів: “Чому саме я? За що? Це несправедливо!!!”
- Торгування: “Має бути спосіб врятуватися або хоча б покращити моє становище! Я знайду вихід, буду поводитись правильно і робитиму все, що потрібно!”
- Депресія: “Виходу немає, все байдуже”
- Прийняття: “Ну що ж, треба якось жити з цим і готуватися в останню путь”.

Кюблер-Росс вважала усі п'ять стадій захисними механізмами психіки, що спрацьовують у виключно важкій ситуації.

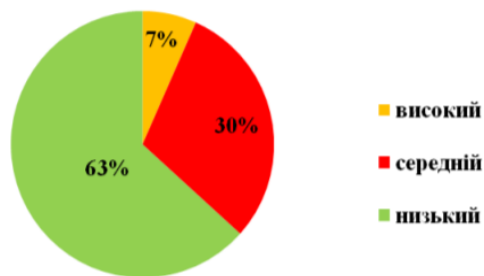
Діти-сироти залишаються однією з найменш психологічно захищених спільнот нашої країни. Звуженість соціального оточення в інтернатських закладах, брак соціально-адекватних моделей статево-рольової поведінки, недостатня підготовленість вихователів до роботи з такого роду контингентом створюють несприятливі умови для розвитку особистості, яка виховується в умовах батьківської деривації. Вчені часто проводять дослідження соціальної адаптації дітей-сиріт [2].

Методика та процедура дослідження. Для досягнення основної мети роботи було проведено емпіричне дослідження на базі одного дитячого будинку. У дослідженні взяли участь 15 дітей-сиріт віком 8-10 років. Дане емпіричне дослідження є початком циклу дослідження дітей-сиріт, що виховуються в дитячих будинках.

Отримані результати та їхній аналіз. Опитувальник визначення соціальної адаптованості складається з 25 тверджень і респонденту необхідно вибрати “так” чи “ні”. У результаті обробки анкетних даних були отримані наступні результати, які представлені за допомогою рисунка.

Для визначення рівня відчуття самотності була використана методика Д.Расела та М.Фергюсона – “Методика діагностики рівня суб’єктивного відчуття самотності”.

Також, на сьогоднішній день є багато ефективних видів та форм роботи з дітьми-сиротами. Ефективною формою роботи із зазначеною категорією дітей є використання різних ігор. Це можуть бути ігри в образах, ігри, засновані на літературних творах, на імпровізованому діалозі, на поєднанні переказу та інсценування тощо. Використання образів у грі має ряд психологічних переваг. По-перше, створюються сприятливі умови для особистого зростання, змінюється ставлення до свого “Я”, зростає рівень прийняття себе. Ігрова терапія цінна тим, що дозволяє побачити, з чим у грі асоціюється у дитини травма, проблема, досвід минулого, який заважає їй нормально жити. Для організації ігор можна використовувати неструктурований матеріал – пісок, глину, воду, пластилін. Це допомагає дитині виявити свої бажання, емоції, оскільки сам матеріал сприяє сублимації. Ефективнішою буде діяльність, якщо соціальний педагог разом з психологом організує ігри в директивній формі. Психологу чи соціальному педагогу важливо проводити реабілітаційну роботу, застосовуючи елементи ігрової терапії чи використовуючи різні ігри. Організуючи гру, психолог спостерігає за тим, що дитина ігнорує: які іграшки, якого кольору і якої форми.

Процес соціальної адаптації та соціалізації грають важливу роль в становленні особистості. Соціалізація - це процес розвитку людини, як соціальної істоти. Сутність процесу соціальної адаптації полягає в тому, що людина, засвоюючи соціальний досвід, включається в життя суспільства[1].

Результати проведеного емпіричного дослідження дають підстави стверджувати, що рівень соціальної адаптації дитини безпосередньо залежить від того, наскільки вона оточена увагою і турботою. Діти, що переживають стан самотності, закриваються від оточення, вони невпевнені в собі, незадоволені

собою та своїм життям, переживають негативні, а часом і агресивні емоції щодо навколишніх. Людина, яка відчуває себе самотньою, буде відчувати невпевненість, мати високий рівень тривоги і низький рівень соціально-психологічної адаптації [2].

Список посилань:

1. Манохіна І.В. Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування: навчальний посібник. 114 с.
2. Сазонова О.В. Дослідження особливостей соціальної адаптації дітей-сиріт // Фундаментальные и прикладные исследования в практиках ведущих научных школ. 2014. № 5; 169 с.
3. Титаренко Т.М., Лепіхова Л.А. Психологічна профілактика стресових перевантажень серед шкільної молоді: Науково-методичний посібник. К. : Міленіум, 2006. 204 с.
4. Томчук М.І., Яцюк М.В. Соціально-психологічна підтримка дітей, які переживають батьківську втрату : навчально-методичний посібник. Вінниця: КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”, 2016. 58 с.

Федоровська Наталія Володимирівна, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем превентивної діяльності та запобігання корупції, Національна академія внутрішніх справ (м. Київ)

Особливості вирішення конфліктних ситуацій на місці вчинення домашнього насильства

На сьогоднішній день, у 67 містах України функціонує 86 мобільних груп з реагування на факти вчинення домашнього насильства (далі – МГР) та вжиття всіх необхідних заходів щодо припинення правопорушення, його документування та забезпечення безпеки потерпілої особи.

Діяльність МГР є сучасним засобом у боротьбі з проявами домашнього насильства. Співробітники мають повноваження вживати відповідні заходи відносно кривдників, зокрема складати протоколи про адміністративне правопорушення, ставити на превентивні обліки поліції, виносити термінові заборонні приписи тощо. Поліцейські, які входять до складу МГР, пройшли відповідне навчання. Наприклад, реальна змога застосовувати спеціальний захід – винесення термінового заборонного припису (далі - ТЗП), який складається за результатами оцінки ризиків. Під час вирішення питання про винесення припису надається пріоритет захисту постраждалої особи.

Для безпеки потерпілого важливо саме комплексний захист: оперативна реакція на звернення на лінію 102, конфіденційність, професійність працівників, супровід до безпечної інфраструктури, надання потрібної медичної, психологічної та правової допомоги.

Аналіз статистичних даних Національної поліції свідчить про щорічне збільшення звернень щодо домашнього насильства, так за 8 місяців 2021 року надійшло 203 724 звернень, складено 101 122 адміністративних протоколів,

винесено 33 242 термінових заборонних приписів, перебуває 86 942 кривдники на обліку [1].

Спеціальним заходом протидії домашньому насильству є терміновий заборонний припис стосовно кривдника, що вживається уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України (підрозділи превентивної діяльності та патрульної поліції) як реагування на факт домашнього насильства та спрямований на негайне припинення домашнього насильства, усунення небезпеки для життя і здоров'я постраждалих осіб та недопущення продовження чи повторного вчинення такого насильства відповідно до п. 16 ст. 1 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” [2].

Поліцейські після прибуття на місце події уживають передбачених законодавством заходів щодо припинення домашнього насильства, дотримуючись при цьому заходів особистої безпеки.

Згідно з п. 2 ст. 10 Закону України “Про запобігання та протидію домашньому насильству” поліцейські можуть проникати до житла особи без вмотивованого рішення суду в невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням вчинюваного акту домашнього насильства, в разі безпосередньої небезпеки для життя чи здоров'я постраждалої особи.

Для забезпечення особистої безпеки поліцейські зобов'язані:

- контролювати поведінку учасників конфлікту на місці події, зосереджуючись на можливих загрозах;

- перебувати в межах візуального (вербального) контакту один з одним;

- мати систему власних умовних знаків (жестів, слів тощо), за допомогою яких можна передавати необхідну інформацію, приховану від оточуючих.

На місці події поліцейському слід звертати увагу на:

- сліди насильства (наприклад, кров, синці, рани, опіки, вирване волосся);

- стан учасників конфлікту (алкогольне чи наркотичне сп'яніння, ознаки переляку, тремтіння рук чи всього тіла, емоційна невірноваженість, роздратування, плач, апатія);

- стан житлового приміщення (сліди крові, розбиті предмети побуту, розкидані речі, розбиті меблі, вікна, розірваний одяг тощо);

- види знарядь чи засобів, якими могли бути спричинені ушкодження.

Під час візуального огляду помешкання, перш за все слід звертати увагу на наявність:

- місць можливого укриття кривдника, або інших осіб, що можуть здійснити раптовий напад на працівника поліції;

- місць переховування доказів вчинення домашнього насильства, зброї та інших предметів, якими може бути завдано шкоди життю або здоров'ю поліцейського, правопорушника чи оточуючим;

- додаткових виходів з приміщення, відкритих вікон на нижніх поверхах, через які правопорушник може втекти або позбавитися речових доказів;

- ознак перебування собак, яких правопорушник може використати для нападу на поліцейського;

- місць (приміщень), які можуть бути використані для ізоляції учасників сімейного конфлікту або укриття працівників поліції від нападу правопорушника, у тому числі із використанням зброї.

Для обмеження доступу до таких предметів доцільно:

- збільшити відстань між кривдником і цими предметами або ізолювати його в іншому приміщенні;

- перевести правопорушника у таке місце, щоб він знаходився до них спиною;

- прибрати такі предмети особисто або за допомогою постраждалої особи.

Передусім, на початку розбору ситуації поліцейські мають встановити осіб, які є учасниками конфлікту та за можливості розвести сторони та дітей у різні приміщення. У разі підтвердження факту домашнього насильства поліцейські працюють окремо з постраждалою особою та кривдником.

З метою недопущення конфліктної ситуації на місці вчинення домашнього насильства поліцейський:

- враховує стан кожного учасника конфлікту;

- обирає сприятливу ситуацію і дає можливість сторонам конфлікту спокійно висловити причини виникнення конфлікту, не перебиваючи їх;

- проводить бесіду без упередженого ставлення, критично ставиться до отриманої інформації, уникаючи провокування таких психологічних станів, як ревності, помста, заздрість, приниження, користь тощо;

- не використовує провокаційні прийоми (наприклад, розголошення чи повідомлення окремій особі про інтимні стосунки сторін конфлікту);

- виступає як сторонній, не підтримуючи жодного учасника конфлікту, але наголошуючи на своєму офіційному статусі особи, яка зобов'язана з'ясувати ситуацію і має відповідні повноваження припинити домашнє насильство [3, 25-28].

Особливої уваги поліцейського потребує робота з кривдником, при якій повинен пам'ятати, що кривдник:

- дуже часто видає себе за спокійну людину, яка не розуміє, чому було викликано поліцію, тобто на тлі збудженості постраждалих осіб він може виглядати врівноважено;

- може вдавати себе за жертву та перекладати відповідальність за скоєне на постраждалу особу, аргументуючи це тим, що сама (сам) напросилася (вся);

- може контролювати постраждалу особу через висловлювання, мову жестів та інші ледве помітні елементи їхніх стосунків (особливо це стосується дітей) і таким чином впливати на розповідь постраждалої особи поліції.

При контакті з кривдником поліцейський повинен дотримуватись наступного:

- заспокоїти особу (якщо вона поводить себе агресивно) та встановити контакт для проведення подальшої розмови (бесіди);

- не піддаватися на можливі провокації з боку кривдника;

- провести бесіду про відповідальність за вчинення домашнього насильства відповідно до законодавства України та роз'яснити у чому саме полягає протиправність дій;

- поінформувати кривдника про спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству, які можуть застосовуватись до нього.

Дії поліцейських стосовно постраждалої особи:

- якщо в особи наявні фізичні ушкодження, надати домедичну допомогу, викликати бригаду швидкої медичної допомоги з обов'язковим зазначенням кількості постраждалих осіб;

- проінформувати про можливість написання заяви щодо вчинення правопорушення;

- у випадках згоди, зважаючи на фізичний та психологічний стан постраждалої особи, слід прийняти заяву на місці події та передати її до територіального (відокремленого) органу поліції для реєстрації та вжиття подальших заходів;

- якщо особа відмовляється писати заяву, повідомити її про можливість звернення в подальшому до територіального (відокремленого) органу поліції для написання такої заяви;

- поінформувати постраждалу особу та/або її представника (у разі коли такий представник не є кривдником) про її права та соціальні послуги, якими вона може скористатися, можливість відшкодування кривдником завданих матеріальних збитків і шкоди, заподіяної фізичному та психічному здоров'ю, винесення щодо кривдника термінового заборонного припису, можливі процесуальні рішення, пов'язані з розглядом факту вчинення стосовно неї насильства, у тому числі пов'язані із затриманням, арештом кривдника або його звільненням.

Поліцейський при спілкуванні з постраждалою особою повинен дотримуватися наступних правил:

- бесіду (розмову) з постраждалою особою слід проводити наодинці, завіривши про конфіденційність її проведення та отриманої інформації;

- виявляти повагу та розуміння, не піддаватися так званому першому враженню;

- переконати постраждалу особу, що поліцейський знаходиться та місці події, щоб допомогти;

- враховувати, що постраждала особа може боятися розмовляти з поліцейськими в присутності кривдника через страх майбутнього покарання;

- уважно вислухати розповідь про подію, що сталося;

- виявляти терпіння: переляк чи наслідки травм можуть відобразитися у поведінці постраждалої особи, вона може погано чути, не відразу розуміти питання;

- не звинувачувати постраждалу особу в тому, що сталося, запевняти, що насильству немає виправдання, а законодавство на її боці;

- не покладати на постраждалу особу відповідальність за подальшу долю кривдника;

- повідомити, що надалі сім'ю може відвідати поліцейський або представник соціальної служби з метою перевірки стану безпеки постраждалої особи;

- поліцейському слід мати при собі листівки з кваліфікованим роз'ясненням прав постраждалої особи, інформацією щодо можливості отримання нею допомоги, а також про місцезнаходження осередків організацій, до яких можна звернутися за допомогою та підтримкою.

Під час навчання, тренінгів та підвищення кваліфікації поліцейським наголошують на необхідності рекомендувати постраждалій особі (її представнику) написати заяву. Поліцейському слід зауважити, що замовчування фактів домашнього насильства та недбалість у ставленні до власної безпеки може призвести до погіршення ситуації і становити загрозу і життю та здоров'ю.

Учинення будь-яких насильницьких дій у присутності дітей або недієздатних осіб вважається психологічним насильством відносно них та її передбачає відповідне реагування поліцейських без написання відповідної заяви.

Для налагодження позитивного контакту з дитиною - свідком домашнього насильства слід дотримуватися таких правил:

- звертатися до дитини відповідно до її імені;
- намагатися створити безпечну атмосферу, висловлювати позитивне доброзичливе ставлення до дитини;
- говорити повільно, чітко, спокійним голосом;
- використовувати просту, зрозумілу мову;
- часто виражати свою заінтересованість дитиною жестом (хитанням головою) або інтонацією;
- переконати дитину, що вона є партнером у розмові, що її розповідь є важливою;
- підтримувати зоровий контакт без надмірного, безперервного спостереження за дитиною;
- перепитати дитину, якщо не зрозумієте її висловлювань;
- якщо дитина довгий час не відповідає на запитання, спробувати сформулювати його інакше;
- гідно оцінити зусилля дитини, яка дає пояснення, але не хвалити за конкретні відповіді, не обіцяти винагороди;
- для того щоб дитина розповідала про себе, слід показати готовність відкрити частину свого приватного життя, щоб стати для неї більш реальною, ближчою людиною (наприклад, запитуючи про тварин, розкажіть, яку тваринку ви мали в дитинстві або яка є у вас тепер).

Для ефективного спілкування з дитиною бажано: не порушувати її фізичного простору (безпечна відстань); не підганяти, дати час обдумати свої відповіді; не оцінювати її висловлювання; не реагувати здивуванням на шокуючі висловлювання; не коментувати описуваних ситуацій згідно з уявленнями дорослих (наприклад, це було небезпечно для тебе або це, мабуть,

було для тебе жахливим); не давати обіцянок, яких ви не зможете виконати; не оцінювати близьких їй осіб; залишатися спокійним у разі прояву негативних емоцій: плач, крик, істерика.

Опитувати дитину-свідка або дитину, постраждалу від домашнього насильства, доцільно у присутності особи, якій дитина довіряє. Відповідно до ст. 33 Закону України “Про Національну поліцію” проведення опитування неповнолітніх допускається лише за участі батьків (одного із них), іншого законного представника або педагога [4, С. 12-14].

Поліцейський уповноваженого підрозділу органу Національної поліції України за фактом вчинення домашнього насильства та при спілкуванні з усіма сторонами конфлікту оцінюють вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи. Порядок проведення оцінки ризиків вчинення домашнього насильства визначено наказом Міністерства соціальної політики України та Міністерства внутрішніх справ України від 13.03.2019 № 369/180 [5].

Результати оцінки ризиків враховує поліцейський уповноваженого підрозділу поліції під час винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника, ужиття інших заходів для припинення такого насильства, недопущення його продовження чи повторного вчинення та надання допомоги постраждалим особам у порядку, визначеному законодавством.

У зв'язку з тим, що кожна окрема ситуація може мати унікальні чинники (обставини), які впливають на рівень небезпеки та ризик летального випадку, пов'язаного з насильством поліцейський на власний розсуд може оцінити рівень небезпеки як високий, якщо вважає, що постраждала особа перебуває в потенційно небезпечній ситуації або в ситуації, яка може спричинити смерть особи або інші тяжкі наслідки.

Підсумовуючи слід зазначити, що поліцейський повинен володіти певними навичками та використовувати методики при спілкуванні з усіма сторонами конфліктної ситуації, негайно припинити домашнє насильство, здійснювати оцінку ризиків з метою усунення небезпеки для життя і здоров'я постраждалих осіб та недопущення продовження чи повторного вчинення такого насильства.

Список посилань:

1. Подолання домашнього насильства - це пріоритетне завдання для МВС. Катерина Павліченко (29.10.2021). URL: <https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/podolannya-domasnyogo-nasilstva-ce-prioritetne-zavdannya-dlya-mvs-katarina-pavlicenko>

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

3. Протидія домашньому насильству органами Національної поліції: метод. посіб. / С.В. Альошкін, О.В. Даценко, К.Л.Бугайчук, Т.М. Малиновська, К.Ю. Шеремет. Харків: Харк. Нац. ун-т внутр. справ. 2019. 93 с.

4. Запобігання та протидія домашньому насильству підрозділами Національної поліції : метод. рек. / [В.Л. Костюк, Н.В. Федоровська, М.В. Пашковська]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 76 с.

5. Порядок винесення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України термінового заборонного припису стосовно кривдника: затв. наказом МВС України від 01.08.2018 № 654. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0965-18#Text>

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО	3
РОЗДІЛ 1 ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ	4
Александров Ю.В. Загальна характеристика копінг-поведінки в психології та її застосування в роботі правоохоронців	4
Бабак С.А., Круть П.П. Морально-психологічний стан військового професіонала в умовах лімінальності суспільного буття: соціально-когнітивний вимір	7
Балабанова Л.М., Пономаренко І.В. Толерантність до невизначеності рятувальників при нестандартних ситуаціях	9
Баришевська А.П. Добросовісність як елемент запобігання корупції в Міністерстві оборони України та Збройних силах України	11
Білоножко І.Г., Селюкова Т.В. Деструктивні установки в процесі взаємодії фахівців ДСНС України	14
Волков А.Я., Нікітіна І.П. Human adaptation to different living conditions	18
Воробйова І.В. До питання гендерної компетентності психологів	21
Данилюк І.М. Проблема адаптаційних можливостей військовослужбовців військових частин Національної гвардії України до умов службово-бойової діяльності	25
Журавльова Д.О., Гіденко Є.С. Ризики які виникають в роботі поліцейського	28
Ізбаш С.С., Пастушенко О.М. Аналіз мотиваційного компоненту психологічної структури медіаграмотності майбутніх військових психологів	30
Кердивар В.В. Життєва задоволеність як передумова ефективної адаптації внутрішньо переміщених осіб	35
Колесніченко О.С. Професійний та особистісний потенціал керівників підрозділів Міністерства внутрішніх справ України	37
Лапкін А.В. Психологічні якості кандидатів на посаду прокурора	41
Луцак О.О., Гринзовський А.М., Калашченко С.І., Драпей І.М., Федосов Ю.О., Мартиненко С.О. Задоволеність навчанням як психологічний чинник в формуванні професійних компетентностей майбутніх офіцерів Медичних сил Збройних сил України	44
Медведєва О.В. Гендерні особливості феномена лідерства в діяльності Національної поліції України	47
Меркулов М.О., Нікітіна І.П. Psychology of behavior in a crisis situation	51
Мироненко А.О., Токар А.А. Особиста психологічна безпека в екстремальних умовах	53
Морозова Л.В. Мотивація як важлива складова навчально-професійної діяльності та самоосвіти курсантів	55
Приходько В.С. Інтерпретація поняття “особистість” для формування майбутнього фахівця	57

Приходько І.І., Мацегора Я.В. Індивідуальна і корпоративна етика військовослужбовців Національної гвардії України	59
Розов В.І. Психологічна безпека правоохоронців в ситуаціях ймовірної кримінальної агресії	66
Рублевська А.Т., Нікітіна І.П. Leadership psychology for extreme activities	68
Саламон О.Л., Скаб І.В., Ромах Т.В. Ріст позитиву ціннісних ставлень після криз	71
Свистонюк В.А. Концептуальний підхід до діяльності поліції	74
Сергієнко Н.П. Психологічні особливості спрямованості та мотивації курсантів НУЦЗУ при виборі професії	76
Сімоненко О.А. Особистість медичних працівників в екстремальних умовах та кризових ситуаціях життєдіяльності під час пандемії COVID-19	79
Супрун Д.М. Особистість фахівця сектору безпеки і оборони в контексті впливу трансформацій сьогодення	83
Тарарака А.В., Селюкова Т.В. Асертивність як особистісна властивість суб'єкта адаптації	87
Тімченко О.В., Шашенков Д.М. Генезис спеціальності 19.00.09 – “Психологія діяльності в особливих умовах” у вітчизняній психологічній науці	91
Токарєв В.М. Актуальні питання подальшого розвитку і законодавчого врегулювання гарантій соціального та правового захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей	95
Харитинський А.А. Сучасні підходи до розуміння суб'єктивного благополуччя особистості	99
Чижевський С.О. Актуальні питання удосконалення системи психологічного забезпечення Національної гвардії України	101
Юр'єва Н.В. Ставлення до професійних цінностей військовослужбовців різної статевої приналежності	105
РОЗДІЛ 2 ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ	108
Байда М.С. Профілактика вживання психоактивних речовин військовослужбовцями	108
Барко В.В., Барко В.І. Теоретичні підходи до вдосконалення психологічної діагностики індивідуальних особливостей персоналу органів системи МВС України	112
Белай С.В., Керницький О.М. Актуальні проблеми психологічної допомоги сім'ям військовослужбовців Національної гвардії України	116
Білецька Т.В. Особливості надання екстреної психологічної допомоги в умовах екстремальних ситуацій	119
Блінов О.А. Лікування наслідків бойового стресу в умовах військового госпіталю за допомогою метафоричних асоціативних карт	121
Браун Д.І., Токар А.А. Психологічна реабілітація військовослужбовців	124
Вайда Т.С. Особливості психологічної роботи з особовим складом органів	

(підрозділів) Національної поліції України у різних надзвичайних ситуаціях екстремального характеру	126
Дітюк П.П., Мещеряков Д.С., Назар М.М. Складові ефективного морально-психологічного забезпечення Збройних сил	133
Капацина А.О. Суб'єктогенетичний підхід у коучингу як методу розвитку професійних компетенцій	135
Кириченко А.В. Психологічна готовність воїнів-десантників до здійснення десантування та виконання бойових завдань в тилу противника	138
Кожушко А.Р. Характеристика психічного стану військовослужбовців після застосування зброї	139
Кокун О.М., Лозінська Н.С., Пішко І.О. Експертне оцінювання готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням на початковому етапі бойового злагодження	142
Кравченко О.В., Тробюк Н.Ю. Стратегія та методи подолання стресу військовослужбовцями Національної гвардії України	144
Кривоконь Н.І. Супервізія як складова професійної підтримки психологів Національної гвардії України	150
Куриліна О.В. Корупціогенні прояви – як підвищений фактор ризику у професійній діяльності людини	153
Куруч О.С. Розроблення профілів особистості військовослужбовців Національної гвардії України з різними типами суїцидальної активності	155
Ларіонов С.О., Макаренко П.В. Цінності і психозахисні механізми схильних до адиктивної поведінки правоохоронців	159
Леонтєва В.С., Токар А.А. Питання психологічної підготовки та бойової готовності працівників Національної поліції до дій в екстремальних ситуаціях	162
Лефтеров В.О., Павлова Ю.С. Соціально-психологічний тренінг “Імідж викладача закладу вищої освіти”	165
Лиман А.А. Особливості структури мотиваційно-вольової сфери у військовослужбовців Національної гвардії України з різним досвідом участі у бойових діях	168
Лобода В.В., Білійчук М.М., Гладюк К. Соціально-психологічна реабілітація: етапи, технології, техніки	171
Макарова О.П., Червоний П.Д. Психолого-педагогічні особливості підготовки майбутніх поліцейських до службової діяльності в екстремальних умовах	175
Маравська К.І. Особливості психологічного супроводження освітнього процесу закладів вищої освіти МВС України	178
Марчик Ю.П. Психологічна підготовка десантників як одна із основних складових загальної системи підготовки	181
Мірошник М.М., Ключин В.В., Пікуль Р.В. Проблемні питання організації заходів протидії корупції під час застосування Збройних сил України	184
Мірошниченко О.М. Психологічна підготовка персоналу правоохоронних органів до дій в екстремальних умовах діяльності	188

Новікова М.М., Гіденко Є.С. Особиста безпека поліцейського як основа комплексу заходів із забезпечення публічного (громадського) порядку	192
Островський М.М., Федорович Ю.І., Дацко О.І. Арт-терапевтичні методи у психо-корекційній роботі із стресом у військовослужбовців	194
Пасічник В.І., Афанасенко В.С. Семантичне та феноменологічне визначення поняття “психологічний супровід професіоналізації майбутніх військових фахівців у вищій військовій школі”	197
Пашенко А.О., Слурденко Д.О. Сутність мотиваційного аспекту прояву суїцидальної поведінки	200
Перетятко Д.О. Аналіз стану організації взаємодії в інтересах морально-психологічного забезпечення оборонного бою окремою механізованою бригадою в ході проведення операції Об’єднаних сил	202
Письменний Д.В., Токар А.А. Особливості підготовки працівників поліції щодо протидії домашньому насильству	205
Поливанюк В.Д., Голобородько Л.В. Особливості психореабілітації військовослужбовців: вітчизняний та зарубіжний досвід	207
Похілько Д.С. Хибні уявлення щодо надання екстреної психологічної допомоги	209
Приходько І.І., Волошко С.А. Визначення вагових коефіцієнтів експертного оцінювання морально-психологічного стану військовослужбовців підрозділів НГУ з КЕОП	211
Проскурня В.А., Амеліна А.С. Актуальні питання психологічного забезпечення жінок-офіцерів Збройних сил України	215
Токар А.А., Рванець Н.В. Важливість вивчення тактико-спеціальної підготовки в ВНЗ МВС	217
Рівчаченко О.А. Особливості професійної підготовки майбутніх практичних психологів сил безпеки та оборони у ЗВО МВС України	220
Сальнікова Т.В. Формування лідерських якостей учасників АТО/ООС в розрізі визначення внутрішніх особистісних “Я-концепційних” орієнтирів	224
Сингаївська І.В. Особливості збереження позитивних психічних станів викладача під час дистанційного навчального процесу	227
Стаднік А.В., Ващенко І.В. Психолого-педагогічні засади підготовки майбутніх офіцерів-психологів на кафедрі військової підготовки ВНЗ	230
Стасюк В.В., Дикун В.Г. Морально-психологічного забезпечення стабілізаційних дій	234
Загинайко М.М., Судоплатов О.В. Удосконалення психічної підготовки курсантів	237
Сулятицький І.В., Королишин О., Максимішин О. Особливості надання релаксаційної допомоги воїнам після бою	239
Телеховський Ю.Г. Внутрішньоособистісний конфлікт та запобігання суїцидальній поведінці	242
Тімченко М.В. Галотерапія в практиці корекції кризових станів екскombatантів	247
Товма М.І., Товма І.М. Профілактика професійної деформації	

військовослужбовців НГУ	250
Федоренко О.І. Напрями психотерапевтичної роботи з військовослужбовцями і ветеранами війни	252
Федюніна К.С., Токар А.А. Психотерапія, психокорекція та психореабілітація особистості, яка пережила травматичні події	256
Харченко С.В. Використання тренінгових вправ в розвитку окремих здібностей соціального інтелекту у військовослужбовців Національній гвардії України	258
Христенко В.Є. Алгоритм інформування населення при виникненні надзвичайної ситуації	262
Чехута М.О., Поливанюк В.Д. Актуальність питання психологічної підготовки в Національній поліції	264
РОЗДІЛ 3 ПСИХОЛОГІЧНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ	266
Андрейко Б.В., Богоніс Ю.Р., Коцелко Г.І. Особливості прийняття батьками дітей з особливими потребами	266
Архипова Т.М. Агресивна поведінка підлітків крізь гендерний аспект	269
Гілерман Д.Р. Особливості альтруїзму та егоїзму як стратегій особистості в кризових ситуаціях життєдіяльності на прикладі переживання пандемії COVID-19	273
Мілорадова Н.Е. Особливості формування травматичного зв'язку між учасниками домашнього насильства	276
Овсяннікова Я.О., Найпак К.І. Особливості встановлення психологічного контакту з дітьми дошкільного віку, які пережили кризові події	279
Островська К.О., Славич О., Унінець В. Психологічна підтримка дитини в ситуації втрати одного з батьків	282
Островський І.П., Микуляк А.В. Психологія лідерських якостей фахівців інклюзивної освіти	284
Породько М.І., Книш Л.О. Пісочна терапія як метод допомоги дітям у кризових обставинах	288
Сайко Х.Я., Черечін С.В. Домогога дітям із заїканям, яке виникло під впливом пережитого лиха	292
Синєвод Є.О., Нікітіна І.П. Psychological support of the training activities of future specialists of the security and defense forces of Ukraine	295
Сікорська Л.Б., Граб Ю.С. Психологічні прийоми зниження тривоги студента в стресовій ситуації	298
Сулятицький І.В., Костур Ю.М., Дидин В.Р. Особливості допомоги підліткам, які раптово втратили батьків під час автокатастрофи	300
Ткаченко О.Т. Психологічний супровід батьків, що виховують дітей із особливими освітніми потребами	303
Фалинська З.З., Вінчківська Н.М. Реабілітація для осиротілих дітей, внаслідок втрати батьків	307
Федоровська Н.В. Особливості вирішення конфліктних ситуацій на місці вчинення домашнього насильства	310

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**Актуальні аспекти психологічного
забезпечення професійної діяльності сил
безпеки та оборони України**

**Матеріали VII всеукраїнської науково-практичної
конференції**

Друкується в авторській редакції

*Відповідальний за випуск: Колесніченко О.С.
Комп'ютерна верстка: Лиман А.А.*

Формат паперу 60x84/16. Ум. друк. арк. 10,2. Тираж 150 прим. Зам. № 57.

Видавець і виготовлювач Національна академія НГУ.
м-н Захисників України, 3, м. Харків, 61001.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2799 від 22.03.2007 р.

